

Ісакова Н.П., Кропивко О.М., Паламарчук Н.І.

Київ
"Аграрна освіта"
2005

Ісакова Н.П., Кропивко О.М., Паламарчук Н.І.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

(в схемах і таблицях)

***Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів
III-IV рівнів акредитації***

**Київ
“Аграрна освіта”
2005**

УДК 94 (477) (075)
189
ББК 63.3

*Гриф надано Міністерством
освіти і науки України (лист від
23.06.2004 №14/18.2-1424)*

189 Ісакова Н.П., Кропивко О.М., Паламарчук Н.І. **Історія України (в схемах і таблицях):** Навчальний посібник. – К.: Аграрна освіта, 2005. – 204 с.

Рецензенти: **П.П. Панченко**, доктор історичних наук, професор, віце-президент Української академії історичних наук;
М.Ю. Козицький, доктор історичних наук, професор Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченко
С.А. Сироватський, кандидат історичних наук, доцент Національного аграрного університету

Редактори: **Л.М. Талюта,**
Н.В. Крошко

У навчальному посібнику вперше викладення навчального матеріалу з дисципліни "Історія України" повністю подано у вигляді структурно-логічних схем, таблиць, графіків та рисунків із урахуванням вимог кредитно-модульної системи навчання. За структурою посібник має чотири розділи: стародавня, середньовічна, нова та новітня історія України.

Систематично і послідовно викладено різні аспекти політичного, економічного, аграрного, етносоціального життя українського народу. Особливу увагу приділено проблемам державотворення на теренах України, історіософським концепціям формування та розвитку українського етносу, проблемам етногенезу, розвитку аграрних відносин. Посібник побудований за проблемним принципом.

Для науковців, викладачів та студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації. Може бути корисним вчителям, абітурієнтам, учням ліцеїв, гімназій та тим, хто цікавиться питаннями української історії.

ББК 63.3

© Н.П. Ісакова, О.М. Кропивко,
Н.І. Паламарчук, 2005

ЗМІСТ

ВСТУП	11
Сучасна Україна.....	12
Джерела, методологічні принципи, методи вивчення історії України..	13
Періодизація історії України	14
Рівень еволюції історичної активності українців	15
 1. СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ	16
1.1. Первісне суспільство і перші державні утворення на території України	16
1.1.1. Українські землі в найдавніші часи.....	16
1.1.2. Трипільська культура та її характерні ознаки.....	17
1.1.3. Державні об'єднання кіммерійців, таврів, скіфів, сарматів.....	18
1.1.4. Причини античної колонізації земель Північного Причорномор'я	19
1.1.5. Античні міста-держави на території України	20
1.1.6. Від склавинів до української нації.....	21
1.2. Східні слов'яни	22
1.2.1. Проблема етногенезу слов'ян.....	22
1.2.2. Теорії походження слов'ян та визначення слов'янської прабатьківщини	23
1.2.3. Розселення слов'ян.....	24
1.2.4. Етапи етногенезу слов'ян та утворення східної гілки слов'янства	25
1.2.5. Східні слов'яни у V – IX ст.	26
1.2.6. Господарство та суспільні відносини східних слов'ян	27
1.2.7. Східнослов'янські племена у IX-Xст.	28
 2. СЕРЕДНЬОВІЧНА УКРАЇНА	29
2.1. Зародження української державності. Київська Русь	29
2.1.1. Формування східнослов'янської держави в Сер. Подніпров'ї.	29
2.1.2. Теорії походження Київської Русі.....	30
2.1.3. Періодизація історії Київської Русі.....	31
2.1.4. Київська Русь: загальна характеристика, історичне значення	32
2.1.5. Державний устрій Київської Русі.....	33
2.1.6. Соціальна структура Київської Русі	34

2.1.7.	Запровадження християнства на Русі та його історичне значення .	35
2.1.8.	Економічний розвиток Київської Русі	36
2.1.9.	Політична роздробленість Київської Русі	37
2.1.10.	Землеволодіння в Київській Русі	38
2.1.11.	Процеси етнічної інтеграції в Київській Русі та їх оцінка в історичній літературі.....	39
2.1.12.	Версії україногенезу.....	40
2.1.13.	Фази розвитку українського народу	41
2.1.13.	Фази розвитку українського народу (продовження).....	42
2.2.	Галицько-Волинська держава — спадкоємиця Київської Русі	43
2.2.1.	Передумови об'єднання Галицького та Волинського князівств в єдину державу	43
2.2.2.	Утворення, піднесення та занепад Галицько-Волинської держави .	44
2.2.3.	Політичний розвиток Галицько-Волинської держави	45
2.2.4.	Данило Галицький: державна діяльність	46
2.2.5.	Галицько-Волинські князі	47
2.3.	Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав.....	48
2.3.1	Литовський період української історії (1340-1569 рр.).....	48
2.3.2	Литовсько-руські князі.....	49
2.3.3	Аграрна реформа 1557 р.	50
2.3.4	Соціальна структура суспільства Великого князівства Литовського в XIV — сер. XVI ст.....	51
2.3.5	Категорії українського селянства в XIV — сер. XVI ст.....	52
2.3.6	Повинності українського селянства в др. пол. XIII — XV ст.	53
2.3.7	Польсько-литовські унії XIV-XV ст.	54
2.3.8	Становище українського селянства в литовсько-польську добу	55
3.	НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ	56
3.1.	Українські землі у складі Речі Посполитої (друга половина XVI — перша половина XVII ст.). Люблінська унія 1569 р. ...	56
3.1.1	Експансія Польщі на Україну	56
3.1.2	Площа та населення українських воєводств у XVI ст.	57
3.1.3	Люблінська унія 1569 р.....	58
3.1.4	Посилення національного та економічного гніту в українських землях після прийняття Люблінської унії 1569 р.	59
3.1.5	Магдебурзьке право.....	60

3.1.6	Форми етносоціальної спільності українського народу	61
3.1.7	Теорії формування української народності.....	62
3.1.8	Періодизація історії української народності	63
3.1.9	Берестейська унія 1596 р.....	64
3.2	Виникнення українського козацтва. Запорозька Січ	65
3.2.1	Виникнення українського козацтва.....	65
3.2.2	Теорії походження українського козацтва	66
3.2.3	Військові походи запорозьких козаків в др. пол. XVI – перш. пол. XVII ст.....	67
3.2.4	Козацько-селянські повстання кін. XVI – поч. XVII ст.....	68
3.2.5	Хронологія Запорозьких Січей	69
3.2.6	Військово-адміністративна організація Запорозької Січі	70
3.2.7	Козацька демократична республіка: соціально-політичний устрій	71
3.2.8	Господарсько-економічна діяльність запорозьких козаків	72
3.3	Українська національна революція XVII ст. і становлення української державності.	73
3.3.1.	Етапи української національно-демократичної революції XVII ст.	73
3.3.2.	Визвольна війна під проводом Б. Хмельницького 1648 – 1657 рр. ...	74
3.3.3.	Перебіг бойових дій національно-визвольної війни під проводом Б.Хмельницького (1648 – 1657 рр.)	75
3.3.4.	Україно-польські договори періоду Визвольної війни 1648 – 1657 рр.	76
3.3.5.	Березневі статті та їх оцінка в історичній літературі.	77
3.3.6.	Гадяцька угода 1658 р.....	78
3.3.7.	Найхарактерніші ознаки української козацької держави XVII ст.	79
3.3.8.	Територіально-адміністративний устрій та соціальна структура населення України в др. пол. XVII ст.	80
3.3.9.	Структура влади в Українській гетьманській державі.....	81
3.3.10.	Українські гетьмани періоду Руїни (1663-1687 рр.).....	82
3.3.11.	Причини поразки української національної революції XVII ст.	83
3.3.12.	Особливості та історичне значення української національної революції XVII ст.	84
3.4.	Наступ царизму на українську державність в др. пол. XVII – XVIII ст. Втрата Україною своєї незалежності.....	85
3.4.1.	Наступ царизму на українську державність в др. пол. XVII ст.	85
3.4.2.	Ліквідація Російською імперією української автономії (XVIII ст.).....	86

3.4.3. Слобідська Україна в др. пол. XVII – на поч. XVIII ст.	87
3.4.4. Конституція П. Орлика – видатна пам'ятка української державно-політичної думки XVIII ст.	88
3.4.5. Ліквідація царизмом Запорозької Січі (1775 р.).	89

3.5. Правобережні та західноукраїнські землі під владою Польщі в др. пол. XVII –XVIII ст.....

3.5.1. Правобережжя та Східна Галичина в кін. XVII – на поч. XVIII ст... ..	90
3.5.2. Етнічний склад та соціальна структура населення Правобережної України в кін. XVII – XVIII ст.	91
3.5.3. Селянсько-козацькі повстання XVII – XVIII ст.	92
3.5.4. Три поділи Польщі та їх вплив на долю українських земель.....	93
3.5.5. Запровадження політики інтеграції на українських землях в кін. XVIII – на поч. XIX ст.	94
3.5.6. Землі населені українцями наприкінці XVIII ст.	95

3.6. Українські землі у складі Російської та Австрійської імперії (XVIII – XIX ст.). Українське національне відродження.....

3.6.1. Колоніальна політика щодо України в перш. пол. XIX ст.....	96
3.6.2. Промисловий переворот в Україні (XIX ст.)	97
3.6.3. Категорії українського селянства в перш. пол. XIX ст.	98
3.6.4. Форми експлуатації поміщицьких і державних селян в Україні в перш. пол. XIX ст.	99
3.6.5. Початок українського національного відродження	100
3.6.6. Декабристський рух в Україні.....	101
3.6.7. Організаційна структура декабристського руху в Україні	102
3.6.8. Кирило-Мефодіївське братство – перша політична організація в Україні.....	103
3.6.9. Землекористування поміщиків і поміщицьких селян напередодні реформи 1861 р.	104
3.6.10. Велика селянська реформа 1861 р. та її здійснення в Україні	105
3.6.11. Соціально-економічні наслідки та особливості Селянської реформи 1861р. в Україні.....	106
3.6.12. Буржуазні реформи 60 – 70-х рр. XIX ст. в Україні.....	107
3.6.13. Розвиток капіталізму в Україні після реформи 1861 р.	108
3.6.14. Співвідношення міського і сільського населення губерній Наддніпрянської України за даними перепису 1897 р.	109
3.6.15. Соціальне розшарування українського селянства в кін. XIX – на поч. XX ст.	110

3.6.16. Зміни в аграрних відносинах у Наддніпрянській Україні в кін. XIX ст. ..	111
3.6.17. Суспільно-політичні рухи в Україні (др. пол. XIX ст.)	112
3.6.18. Суспільно-політичні течії на західноукраїнських землях в др. пол. XIX ст.....	113
4. НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ.	114
4.1. Україна на початку XX ст. (1900-лютий 1917 р.).....	114
4.1.1. Етнічний склад населення України на поч. XX ст.....	114
4.1.2. Особливості розвитку капіталізму на українських землях на поч. XX ст.	115
4.1.3. Перші українські політичні партії.....	116
4.1.4. Програмні завдання перших українських партій Наддніпрянської України.....	117
4.1.5. Аграрні питання в програмах політичних партій Наддніпрянської України.....	118
4.1.6. Загальноросійські політичні партії на українських землях (поч. XX ст.)	119
4.1.7. Основні революційні події 1905-1907 рр. в Україні.	120
4.1.8. Діяльність української парламентської громади в I та II Державних Думах Росії	121
4.1.9. Земельна реформа П.А. Столипіна.....	122
4.1.10. Характер землеволодіння селянства південноукраїнських губерній у роки проведення Столипінської аграрної реформи.....	123
4.1.11. Ліквідація аграрного перенаселення в Російській імперії на поч. XX ст.	124
4.1.12. Українська еміграція напередодні Першої світової війни	125
4.1.13. Україна в планах іноземних держав на поч. Першої світової війні ...	126
4.1.14. Україна в Першій світовій війні (1914-1918 рр.).....	127
4.2 Українська національно-демократична революція 1917- 1920 рр. Боротьба за відродження державності України.....	128
4.2.1. Соціальне обличчя українського села перед революцією 1917-1920 рр.	128
4.2.2. Програмні завдання Центральної Ради	129
4.2.3. Структура вищих органів влади в Україні (перш. пол. 1917 р.).....	130
4.2.4. Аграрне законодавство Центральної Ради.....	131
4.2.5. Причини поразки Центральної Ради	132

4.2.6. Доба Гетьманату: загальна характеристика (квітень-грудень 1918 р.)	133
4.2.7. Директорія УНР	134
4.2.8. Проголошення ЗУНР, її внутрішня та зовнішня політика	135
4.2.9. Війна Польщі із ЗУНР	136
4.2.10. Етапи та особливості громадянської війни в Україні та іноземної воєнної інтервенції	137
4.2.11. Політика "воєнного комунізму"	138
4.2.12. Причини поразки та основні уроки української національно- демократичної революції 1917-1920 рр.	139
4.2.13. Здобутки української національно-демократичної революції 1917-1920 рр.	140
 4.3. Економічний та соціально-політичний стан України в 20-30-х рр. ХХ ст.	 141
4.3.1. Економічна і соціально-політична кризи в Україні на поч. 20-х рр. ХХ ст.	141
4.3.2. Нова економічна політика та її здійснення в Україні	142
4.3.3. Аграрна політика РКП (б) на початку 20-х рр. ХХ ст.	143
4.3.4. Колективні форми господарювання в українському селі в 20-ті рр. ХХ ст.	144
4.3.5. Індустріалізація України.....	145
4.3.6. Соціально-економічні наслідки індустріалізації	146
4.3.7. Суцільна колективізація та її соціально-економічні наслідки	147
4.3.8. Етапи входження України до складу СРСР.....	148
4.3.9. Утворення СРСР як нової форми державності	149
4.3.10. Політична система СРСР у 1924-1936 рр.	150
4.3.11. Національний склад населення України в 1930-1931 рр.	151
4.3.12. Утвердження сталінського тоталітарного режиму в Україні	152
4.3.13. Політичні репресії та їх наслідки в Україні.....	153
 4.4. Західноукраїнські землі в 20-30-х рр. ХХ ст	 154
4.4.1. Колонізація Західної України	154
4.4.2. Правовий статус західноукраїнських земель	155
4.4.3. Національне гноблення населення західноукраїнських земель.....	156
4.4.4. Соціально-економічне становище західноукраїнських земель	157
4.4.5. Репресивна політика влади на західноукраїнських землях	158
4.4.6. Суспільно-політичний рух на західноукраїнських землях	159

4.4.7. Суспільно-політичний рух в українських землях, підвладних Румунії	160
4.4.8. Суспільно-політичні течії Закарпаття.....	161
4.4.9. Політичні сили визвольного руху західноукраїнських земель в міжвоєнний період.....	162

4.5. Друга світова війна. Україна в роки

Великої Вітчизняної війни (1939-1945 рр.)	163
4.5.1. Українське питання в міжнародній політиці напередодні та на початку Другої світової війни	163
4.5.2. Зміст Договору про дружбу і кордони та секретного протоколу до пакту Молотова-Ріббентропа	164
4.5.3. Перетворення в Західній Україні – радянізація	165
4.5.4. Оформлення нового політико-правового статусу Західної України, Північної Буковини і Бессарабії напередодні Другої світової війни....	166
4.5.5. Початок Другої світової війни. Напад Німеччини на СРСР	167
4.5.6. Бойові дії на території України з червня 1941 р. по липень 1942 р. .	168
4.5.7. Територіальний поділ України в роки фашистського окупаційного режиму.....	169
4.5.8. Запровадження фашистського окупаційного режиму в Україні.....	170
4.5.9. Рух антифашистського Опору в Україні в роки Другої світової війни.....	171
4.5.10. Визволення України від фашистських загарбників (грудень 1942 –жовтень 1944 р.).....	172
4.5.11. Внесок України в перемогу над Німеччиною та її союзниками.....	173
4.5.12. Людські та матеріальні втрати України в роки Другої світової війни.....	174

4.6. Україна в роки відбудови і подальшого розвитку народного господарства (1945-1950 рр.).....

4.6.1. Територіальні зміни в Україні після Другої світової війни	175
4.6.2. Україна на міжнародній арені після Другої світової війни	176
4.6.3. Ліквідація руху Опору в західноукраїнських землях після Другої світової війни.....	177
4.6.4. Особливості відбудови народного господарства України в перші повоєнні роки	178
4.6.5. Особливості відбудови сільського господарства України в роки четвертої п'ятирічки.....	179

4.6.6.	Перетворення в Західній Україні в повоєнні роки (1945-1953 рр.)	180
--------	---	-----

4.7. Соціально-економічні і політичні процеси в Україні

	в др. пол. 50-х — 80-х рр. XX ст.	181
4.7.1.	Суспільно-політичне життя в Україні в умовах деєталінізації (1953-1964 рр.)	181
4.7.2.	Розширення прав союзних республік в адміністративно-політичній сфері	182
4.7.3.	Експерименти з удосконалення організації управління промисловістю в др. пол. 50-х — перш. пол. 60-х рр. XX ст.	183
4.7.4.	Стан сільського господарства в період хрущовської відлиги	184
4.7.5.	Соціальні зміни в 50-х — сер. 60-х рр. XX ст.	185
4.7.6.	Дисидентський рух в Україні	186
4.7.7.	Боротьба дисидентів проти радянської системи	187
4.7.8.	Діяльність Української Гельсінської Групи	188
4.7.9.	Загострення гальмівних процесів у соціально-економічному розвитку України в кінці 80-х рр. XX ст.	189

4.8. Україна в умовах розбудови незалежності

4.8.1.	Фактори, що сприяли появі незалежності України	190
4.8.2.	Структура політичної системи України	191
4.8.3.	Поділ державної влади в Україні	192
4.8.4.	Система судів загальної юрисдикції України	193
4.8.5.	Особливості формування багатопартійної системи в Україні	194
4.8.6.	Типологія політичних партій	195
4.8.7.	Зовнішня політика незалежної України	196

4.9. Сутність та основні напрями сучасної аграрної реформи.

4.9.1.	Агропромисловий комплекс України: структурна модель політики (1991-1999 рр.)	197
4.9.2.	Проведення земельної реформи в незалежній Україні.	198
4.9.3.	Законодавчі засади проведення земельної реформи в Україні (1990-2005 рр.)	199
4.9.4.	Зміни в структурі сільськогосподарських підприємств (станом на 1 квітня 2002 р.)	200
4.9.5.	Категорії земель України за характером їх використання.	201
4.9.6.	Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур.	202

Вступ

На початку XXI ст. питання історичної пам'яті набуло особливої актуальності. Це є цілком закономірним процесом у контексті розбудови незалежної української держави, правові основи якої визначені в Конституції України 1996 р., Законах, Указах Президента, Постановах Кабінету Міністрів України, нормативних актах відповідних міністерств та організацій.

Виховання національної свідомості і гідності молоді передбачено в національній програмі "Освіта XXI століття".

Протягом останніх тринадцяти століть українська державність переживала глибокі трансформації: зародження в часи Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (IX-XIII ст.); латентна форма в Литовський період (друга пол. XV–перша пол. XVI ст.); утворення козацької гетьманської держави в другій половині XVII ст. та поступова втрата автономії впродовж XVIII ст.; спроба відновлення державності в часи української національно-демократичної революції (1917–1920 рр.); набуття незалежного статусу в 1991 році.

Формування української народності зі слов'янських племен, до яких долучилися інші етнічні групи, відіграло провідну роль у розвитку державотворчих процесів на теренах України.

З метою поглиблення знань студентів, учнів середніх закладів освіти вітчизняні вчені, викладачі, вчителі створюють національно-демократичну методичку історичної освіти на базі української етнопедagogіки.

Керуючись вимогами Міністерства освіти України, на широкому історичному матеріалі підготовлено навчальний посібник у формі опорних схем, тематичних таблиць, графіків, діаграм, в якому запропоновано авторський досвід запровадження кредитно-модульної системи навчання в курсі "Історія України". У посібнику систематично і послідовно викладено різні аспекти політичного, економічного, аграрного, етносоціального життя українського народу, враховуючи поділ курсу на чотири модулі: стародавня історія України, середньовічна історія України, нова історія України та новітня історія України.

Особливу увагу приділено проблемам державотворення на теренах України, історіософським концепціям формування та розвитку українського етносу, проблемам етногенезу, розвитку аграрних відносин.

Посібник побудований за проблемним принципом. Структурування матеріалу дозволяє чітко визначити основні блоки інформації, встановити зв'язки між подіями та явищами, зрозуміти історичні процеси, що відбувалися впродовж української історії. Схеми і таблиці складені на основі праць вітчизняних та зарубіжних істориків і висвітлюють різні точки зору на дискусійні питання.

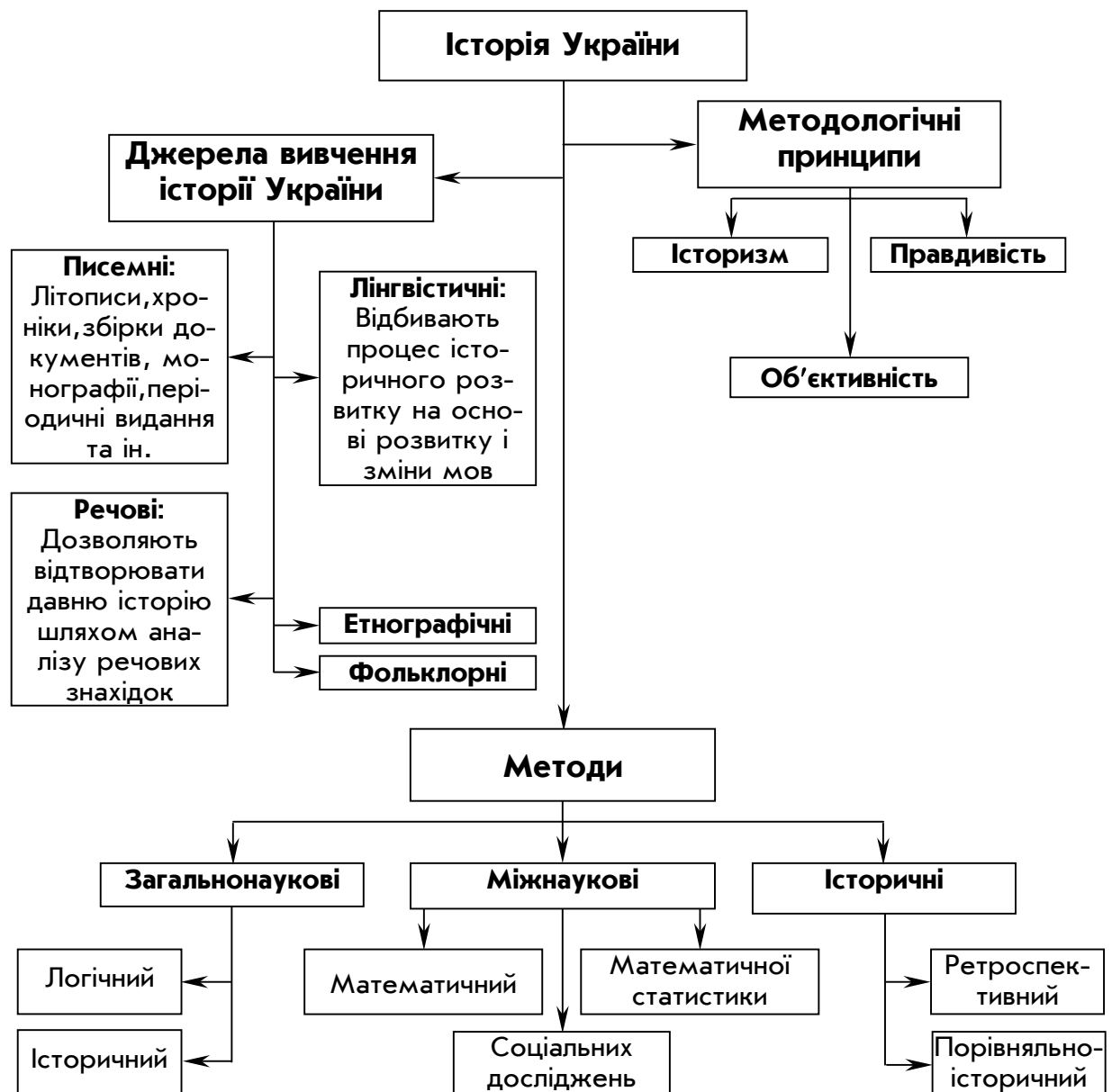
Дидактичні матеріали, запропоновані авторами, допоможуть як під час вивчення нового матеріалу, так і в його систематизації, повторенні та узагальненні, особливо за умов переходу до безконфліктної системи навчання.

Посібник розрахований на студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, а також може бути корисний для вчителів, учнів ліцеїв та гімназій, абітурієнтів, всім, кого цікавлять питання української історії.

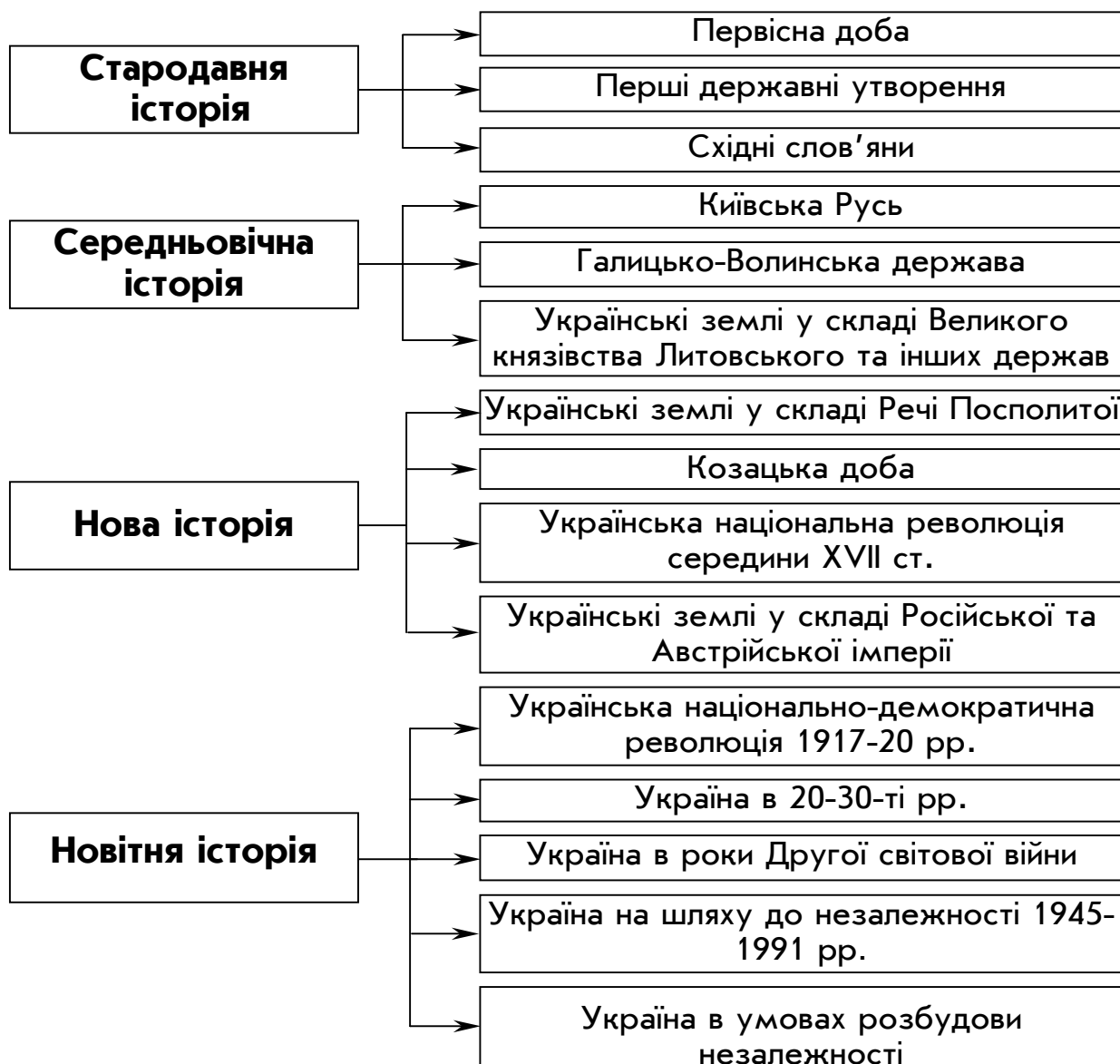
Сучасна Україна

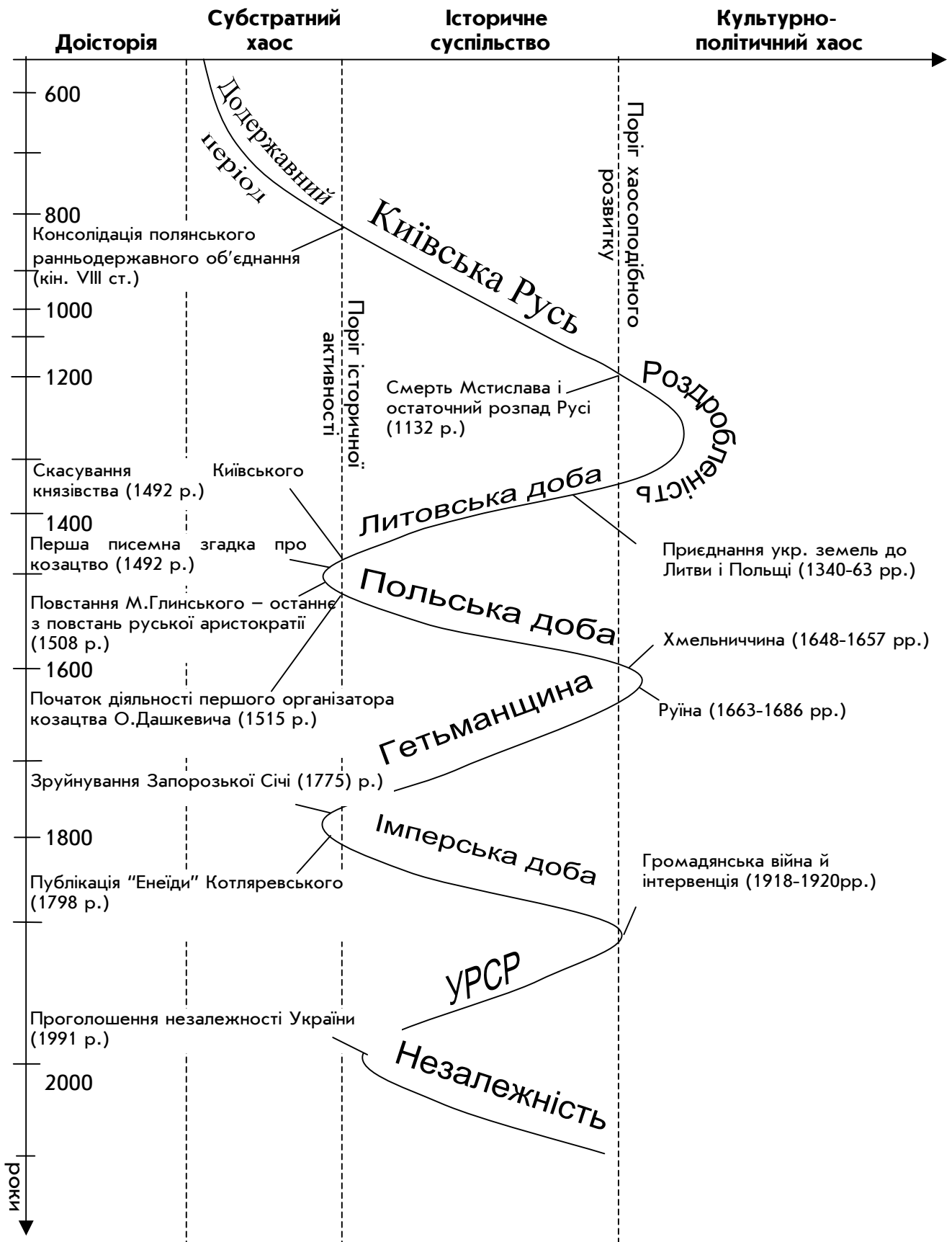
Джерела, методологічні принципи, методи вивчення історії України

Періодизація історії України

Рівень еволюції історичної активності українців

1. СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

1.1. Первісне суспільство і перші державні утворення на території України

Рис. 1.1.1. Українські землі в найдавніші часи

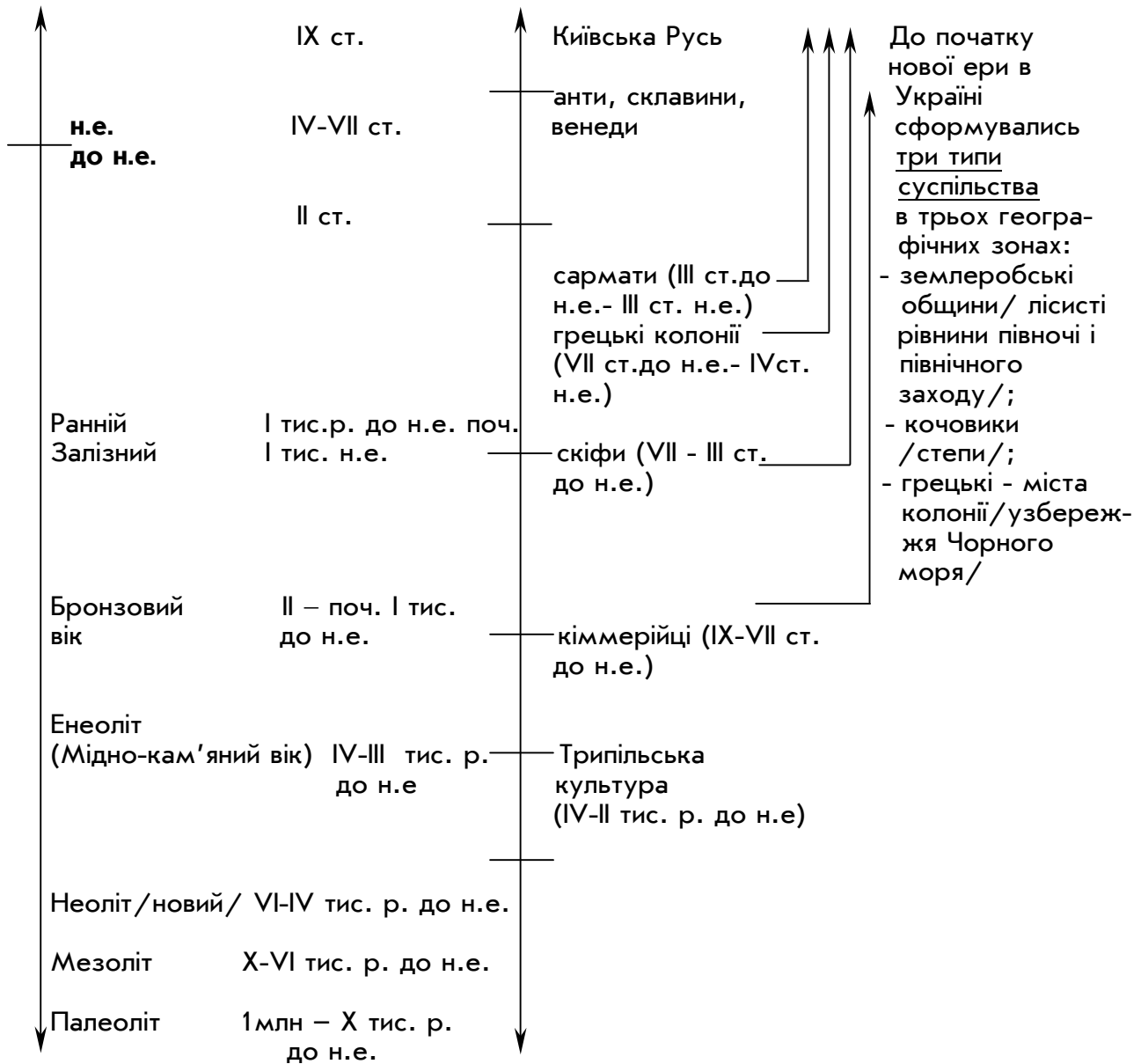

Рис. 1.1.2. Трипільська культура та її характерні ознаки

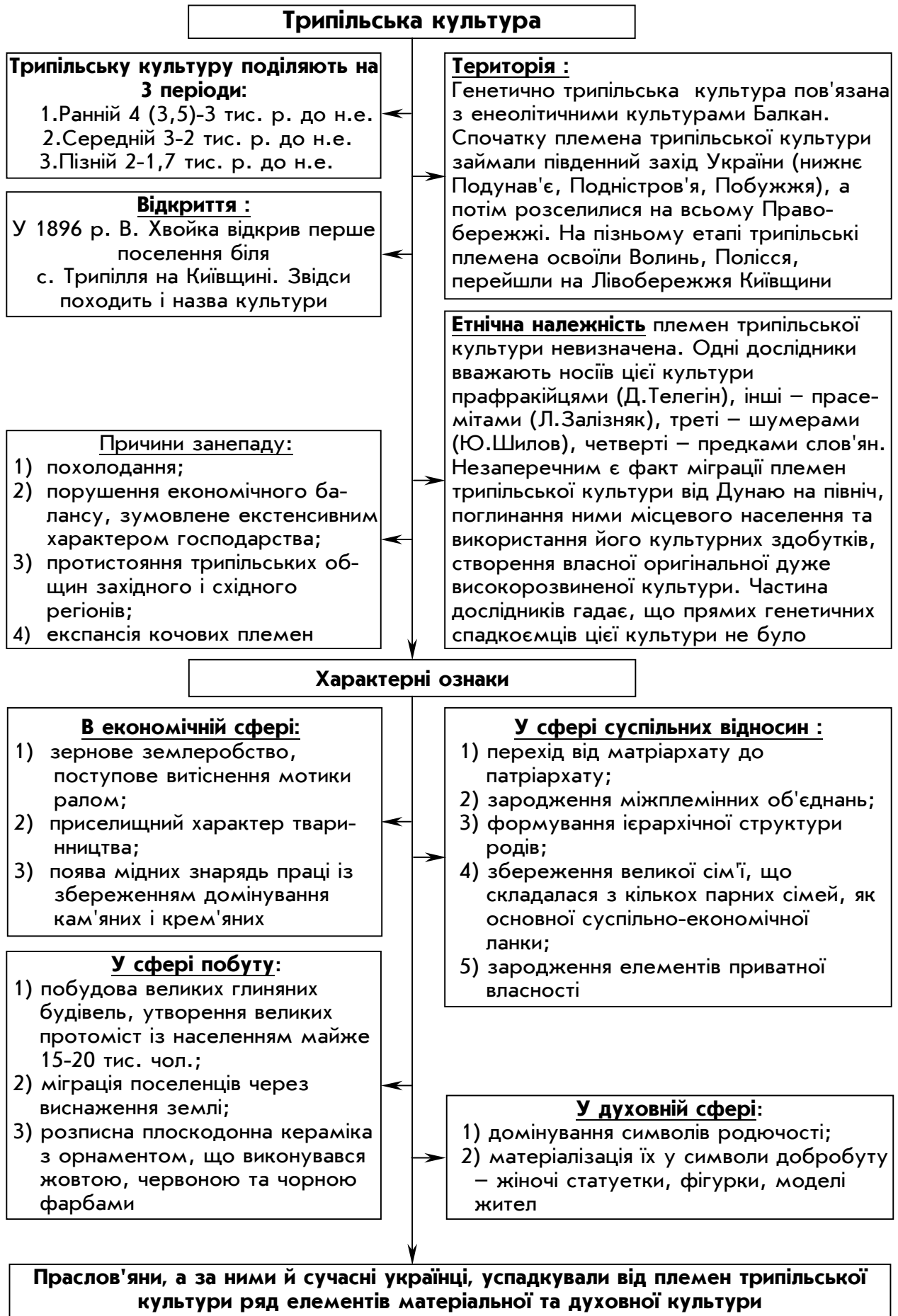

Рис. 1.1.3. Державні об'єднання кіммерійців, таврів, скіфів, сарматів

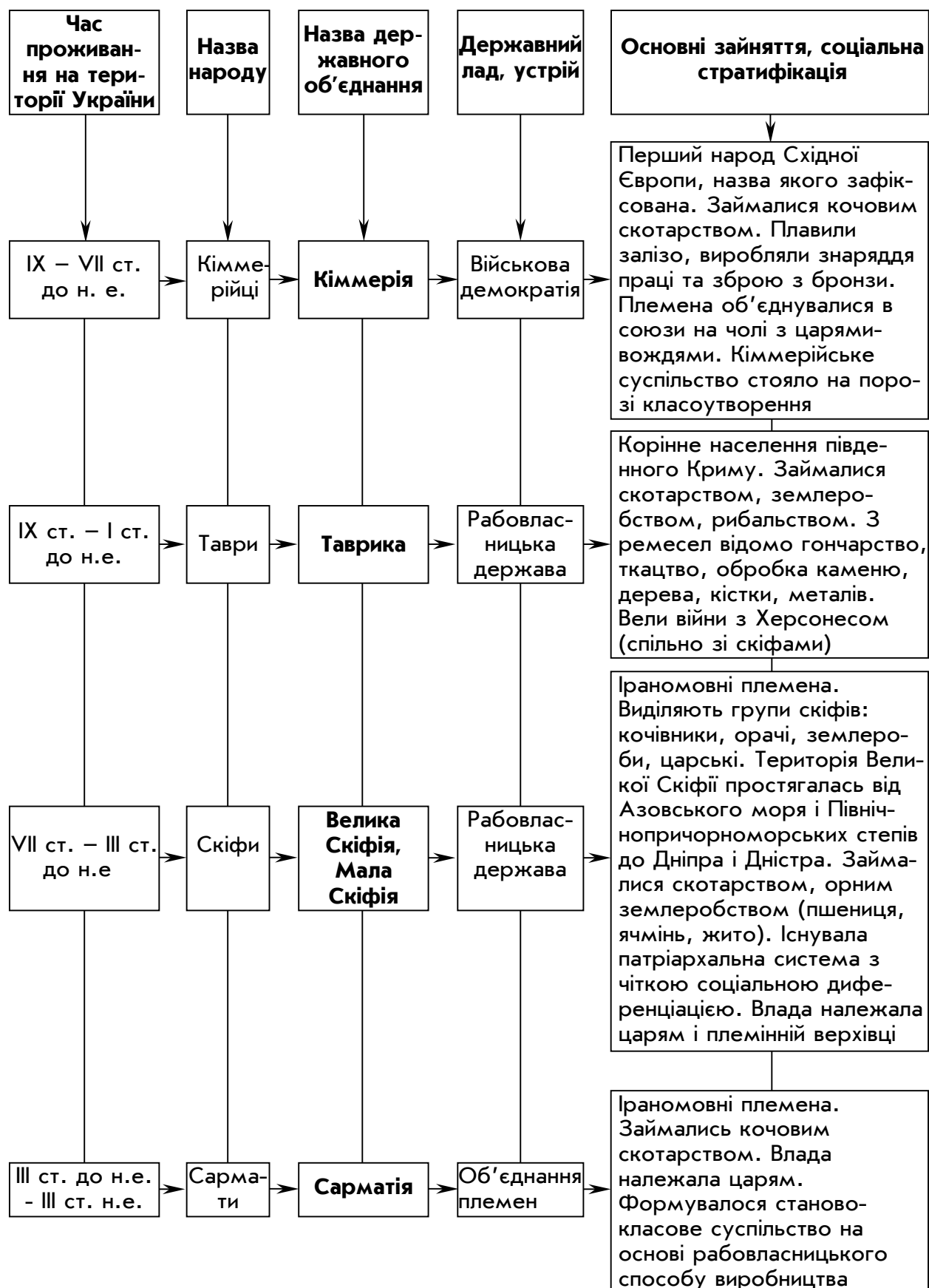
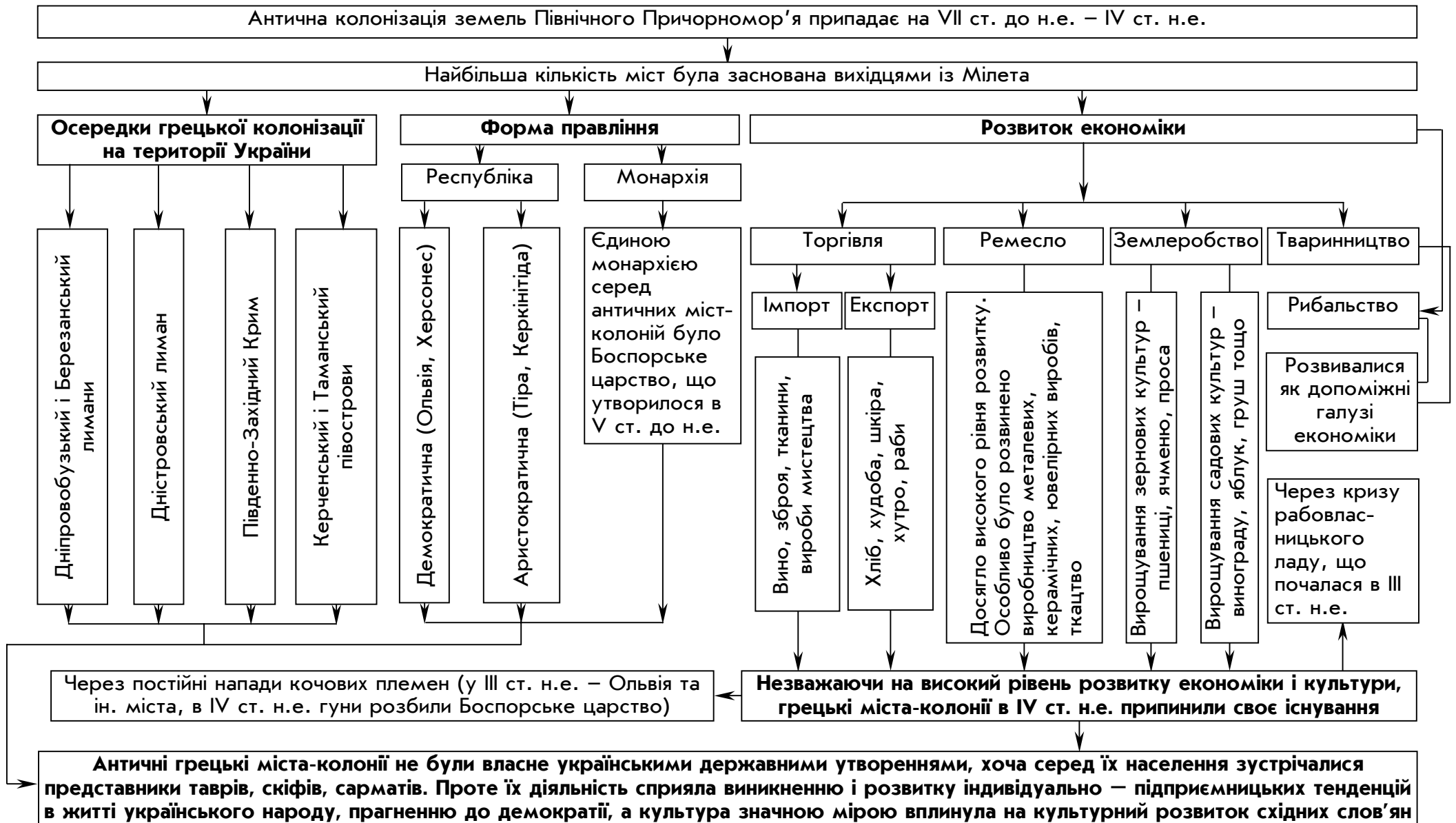

Рис. 1.1.4. Причини античної колонізації земель Північного Причорномор'я

Рис. 1.1.5. Античні міста — держави на території України

[illegible]

Рис. 1.2.1. Проблема етногенезу слов'ян

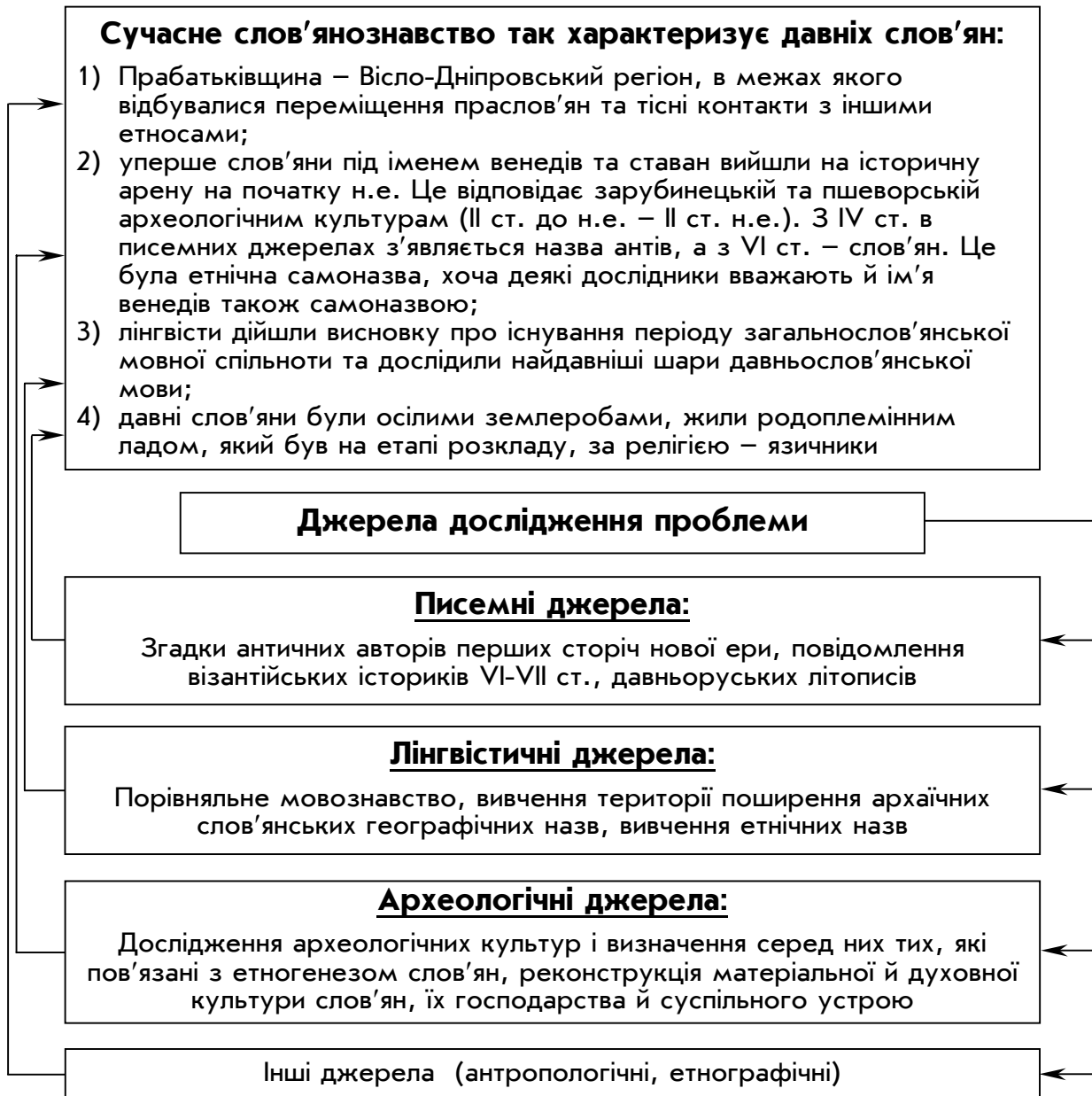

Рис. 1.2.2. Теорії походження слов'ян та визначення слов'янської прабатьківщини

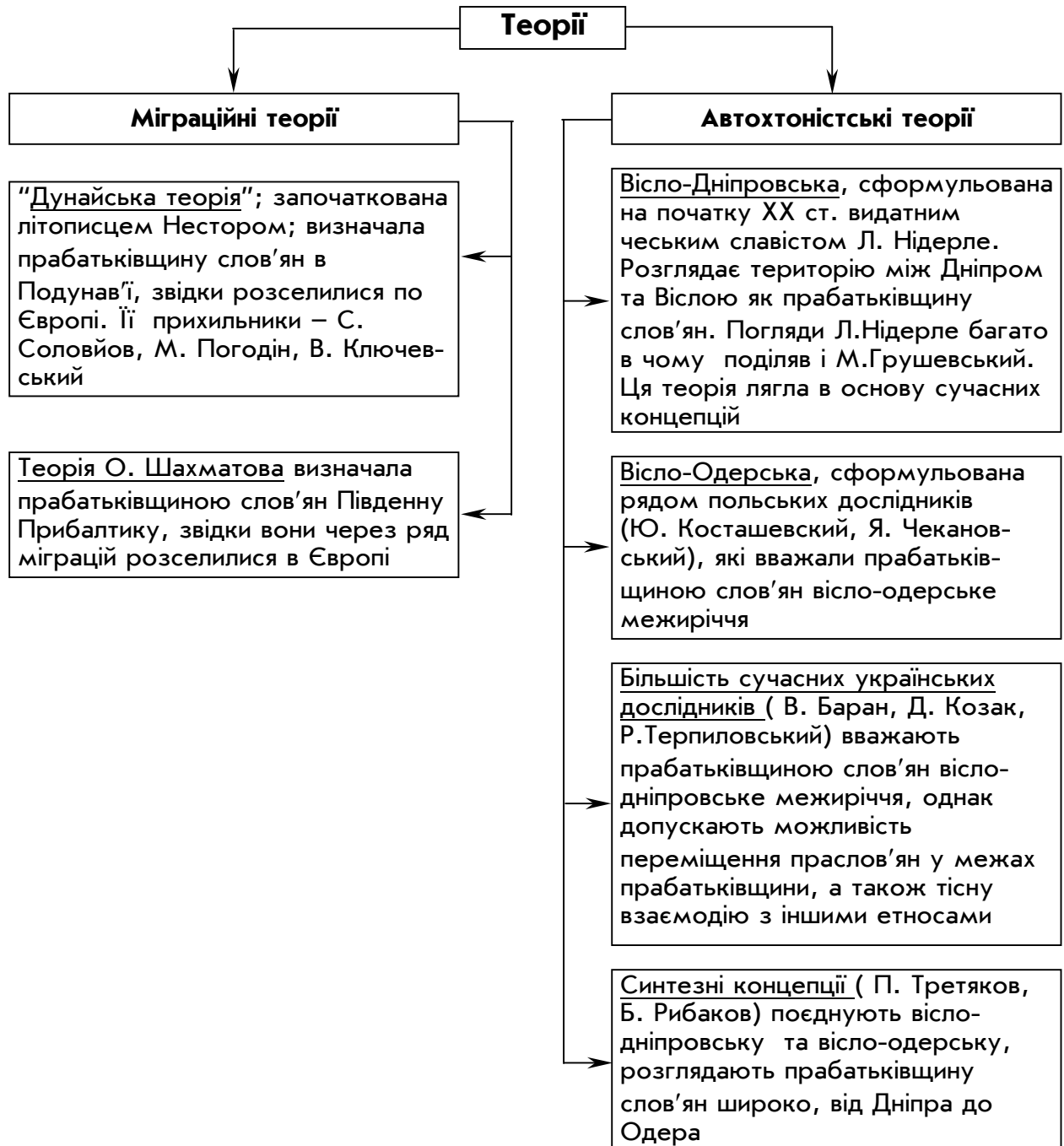

Рис. 1.2.3. Розселення слов'ян

Таб. 1.2.4. Етапи етногенезу слов'ян та утворення східної гілки слов'янства

Східні слов'яни	VIII-X ст.	Племена культури Луки-Райковецької : ареал – від середнього Дніпра до Закарпаття та Подунав'я (VIII-IX ст.)		Племена волинцевської та роменської культур: ареал – Лівобережжя Дніпра
	V-VII ст.	Склавини (празька (корчацька) культура; ареал – від Одера до Дніпра)	Анти (пеньківська культура; ареал – від середнього Подніпров'я до Подунав'я)	Племена колочинської культури; ареал – Верхнє Подніпров'я та Лівобережжя Полісся
	V-VIII ст.	Велике розселення слов'ян, виділення східної гілки слов'янства		
Давні слов'яни	II-V ст.	Київська культура; ареал – Верхнє та Середнє Подніпров'я. Продовжувала традиції зарубинецької культури	Черняхівська культура; ареал – майже вся територія України, крім Півночі та Північного Сходу. В матеріальній культурі були сильні римські впливи. Племена черняхівської культури досягли високого рівня розвитку, однак не становили етнічного цілого. Північну групу цих племен становили слов'яни, інші групи – племена сарматів, готів, дако-фракійців	
	II ст. до н.е. – II ст. н.е.	Пшеворська культура (II ст. до н.е. – IV ст. н.е.); ареал – від Одера до Волині й Прикарпаття. Вважається, що західна група племен цієї культури – германські племена лугіїв, а східна група племен (на терені Західної України та Східної Польщі) – слов'яни – венеди		Зарубинецька культура; ареал – Середнє та Верхнє Подніпров'я, лісова смуга України, Поділля
Праслов'яни (гіпотетично)	IV–III ст. до н.е.			
	VII–IV ст. до н.е.			
	IV–VIII ст. до н.е.			
	X–VIII ст. до н.е.			
	XVI–XI ст. до н.е.			

Рис. 1.2.5. Східні слов'яни у V-IX ст.

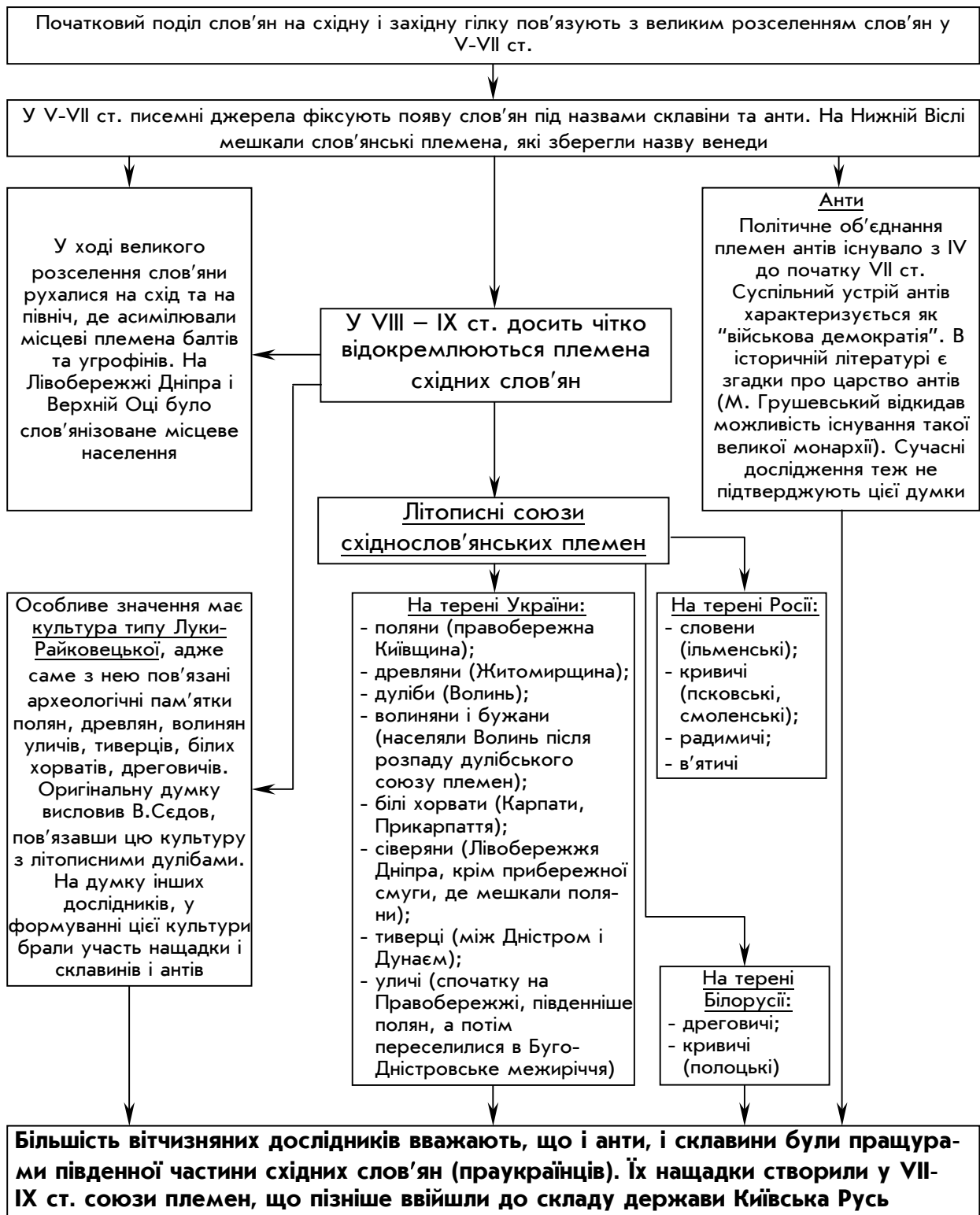
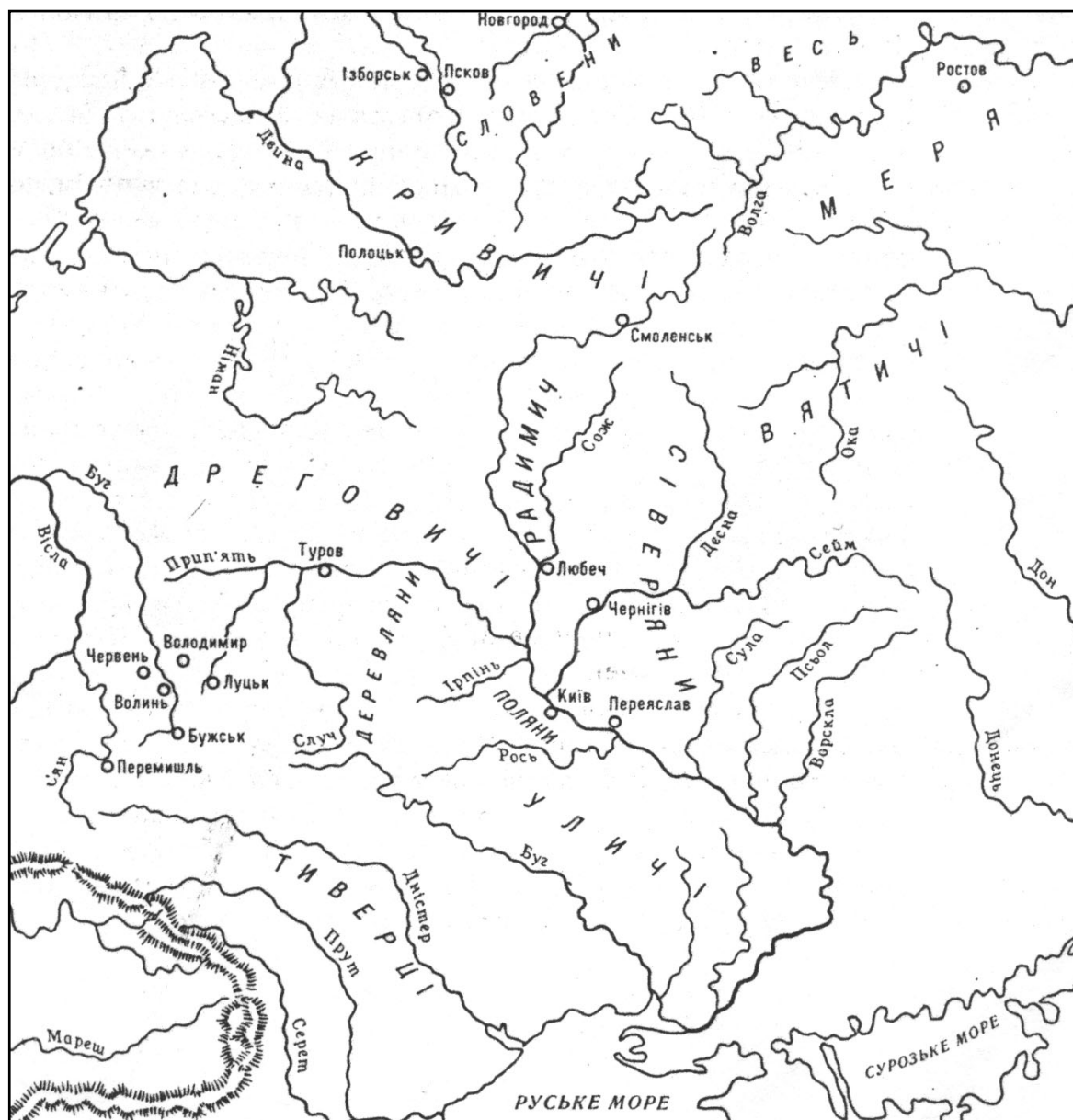

Рис. 1.2.6. Господарство та суспільні відносини східних слов'ян

Господарство та побут			
Сільське господарство	Ремесло	Торгівля	Побут
У другій половині I тис. східні слов'яни мали розвинені землеробство і тваринництво, вирощували пшеницю, просо, жито, ячмінь, а також горох, боби, ріпу. У VII-VIII ст. <u>виникає двопільна система землеробства</u>, запроваджується рало з широким наральником і череслом, зернотерки замінюються жорнами. <u>Тваринництво мало поселищний характер</u>. Розводили переважно велику рогату худобу, а також коней, кіз, овець, свиней, не втратили свого значення промисли (мисливство, рибальство, бортництво)	<u>Найрозвиненішими з ремесел були залізодобувне та металообробне</u>; у VI-VII ст. починається піднесення ремесла, ковальство відокремлюється від металургії. Нові технологічні прийоми у VIII-X ст. сприяли поглибленню спеціалізації майстрів, підвищенню продуктивності праці металургів та ковалів. <u>Розвивалося гончарство, ювелірна справа</u>. Домашній характер мали прядіння, ткацтво, обробка шкір, каменю, дерева	Загалом <u>господарство мало натуральний характер</u>. Однак Дніпром та Дністром проходили торгівельні шляхи, які зв'язували слов'ян із Візантійською імперією. Слов'яни імпортували звідти вина, прикраси, монети, вироби зі скла, а експортували рабів, зерно, хутра, шкіри, мед, віск. Були торговельні зв'язки і з іншими країнами (Хорватією, Болгарією, Великою Моравією)	Поселення займали берегові тераси, схили балок поблизу родючих ґрунтів. Житла зрубні або каркасні, найчастіше заглиблені в землю на 0,5-1,5 м.
Господарство східних слов'ян розвивалося, вироблявся додатковий продукт, який привласнювався племінною верхівкою			
Суспільні відносини			
Удосконалення господарської діяльності призвело до того, що у VIII-IX ст. зміцнюються самостійні у господарському відношенні малі сім'ї, які вже не потребували об'єднання у великі виробничі колективи – родові общини. Малі сім'ї об'єднувалися в територіальні сусідські общини, які в свою чергу об'єднувалися в племена. Існували м'які форми рабства, яке не стало основною формою виробничих відносин. У східних слов'ян зміцнюються міжплемінні військові союзи, зростає влада спадкових племінних вождів			
У VIII-IX ст. основою соціальної організації східних слов'ян стали племена та союзи племен			
Таким чином, у VII-IX ст. східнослов'янське суспільство досягло якісно вищого рівня розвитку, формується станово-класове суспільство і протодержавні об'єднання (племінні княжіння)			

Рис. 1.2.7. Східнослов'янські племена IX-X ст.

2. СЕРЕДНЬОВІЧНА УКРАЇНА

2.1. Зародження української державності. Київська Русь

Рис. 2.1.1. Формування східнослов'янської держави в Середньому Подніпров'ї

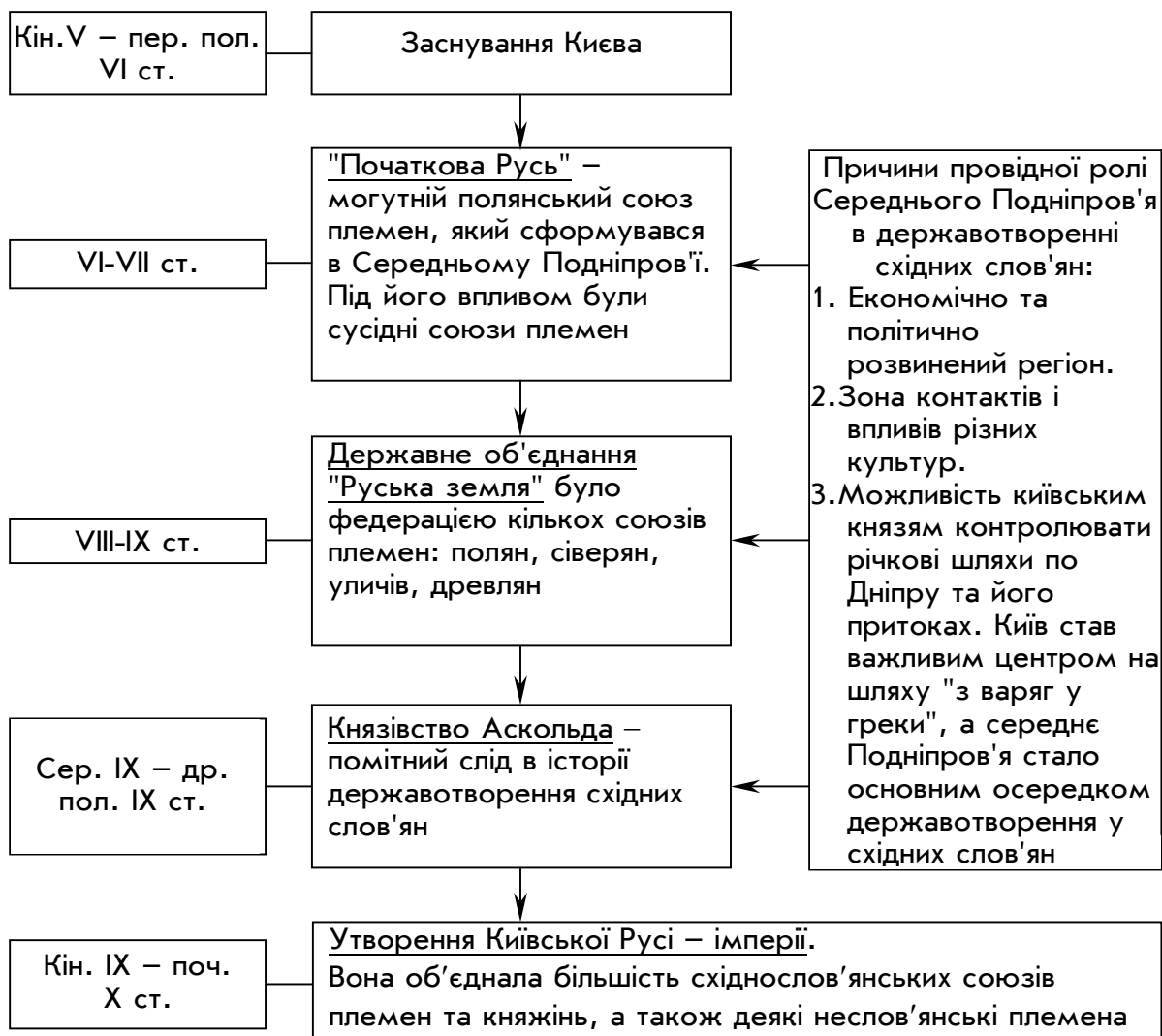

Рис. 2.1.2. Теорії походження Київської Русі

Норманська теорія	Антинорманська теорія	Автохтонна теорія	Болгарська теорія	Хозарська теорія	Серед сучасних українських істориків домінує погляд на Київську державу як на державу східних слов'ян, що формувалася століттями. Назву ця держава отримала від одного з місцевих племен. Утвердження норманської династії та використання найманих дружин варягів, на думку одних дослідників, прискорило процес утворення держави-імперії, а на думку інших істотно не вплинуло на нього.Вплив Хозарського каганату на державотворення східних слов'ян обмежувався збором данини з полян, древлян, радимичів, в'ятичів. Не могли бути вирішальними чинниками впливи болгар, Візантії, готів чи інших народів
Суть теорії полягає в твердженні про заснування Київської Русі норманами (варягами), яких закликали на княжіння нездатні до власного державотворення слов'яни. Основоположники норманізму - Г.Байер, Г.Міллер, Л.Шльоцер. Цю теорію підтримали О.Шахматов, М.Погодін та інші. Серед сучасних учених дуже мало прихильників крайнього норманізму. З українських учених на позиціях поміркованого норманізму стояв Д.Дорошенко	Частина антинорманістів погодилася з літописним оповіданням про закликання норманів, але вважали їх не норманами, а балтійськими слов'янами, литовцями, фінами тощо. Вони обстоювали місцеве дніпровське походження східнослов'янської держави. Найвідоміші антинорманісти – М.Ломоносов, В.Ключевський, Б.Рибаків, М.Тихомиров та ін., а з українських учених – М.Костомаров, М.Грушевський, П.Толочко, практично всі дослідники радянської школи	Східні слов'яни були в змозі утворити свою державу, бо для цього в них існували всі необхідні соціально-економічні, політичні, культурні передумови для процесу державотворення ще до приходу варягів. Основоположники теорії – М.Костомаров, М. Грушевський	Деякі дослідники твердять, що Київ був заснований у VI ст. болгарами на чолі з братом хана Великої Болгарії Курбата – Шамбатом і мав початкову назву Шамбат. Пізніше навколо Київського князівства утворилася держава-імперія під проводом болгарського правителя Угер Лачина (князя Ігоря). При цьому спираються лише на збірку давніх болгарських лописів свідчення Костянтина Богрянородного	Думку про хозарське походження Київського князівства обстоював ще у XIX ст. Г.Еверс. У наш час найавторитетнішим захисником цієї теорії став О. Прицак. На його думку, Київське князівство було засноване хозарами, а європейський військово-торговельний союз "Рус" очолив утворення держави-імперії, що об'єднала усіх східних слов'ян. Однак археологічні дослідження не підтверджують широкої присутності хозар у Подніпров'ї	

Аргументи норманістів	Аргументи антинорманістів
1. Розповідь літописця Нестора про закликання варягів. 2. Назва "русь" походить від слова "ruotsi" (так фіни називали шведів). За Нестором, з Рюриком прийшло ціле плем'я "русь", яке й дало назву державі. 3. Скандинавські імена князів та дружинників. 4. Згадки про "русів" є в працях ісламських дослідників	1.Критика літописного оповідання про закликання варягів, показ його суперечливості та недоречностей. 2.Назва "русь" місцевого, придніпровського походження. Так могло називатися одне з племен полянського союзу. Про це свідчать назви річок Рось, Росава, Роставиця та ін. Крім того, жодне писемне джерело, крім літопису, не згадує про скандинавський народ "рос". 3.Скандинавські імена свідчать лише про те, що на службі в руських князів було багато варягів. 4.Археологічні дослідження не засвідчили масової присутності варягів у Східній Європі

Рис. 2.1.3. Періодизація історії Київської Русі

Періоди політичної історії	Загальна характеристика	Провідники Київської Русі	Характер політичних відносин	Визначні події
I. сер. IX – кін. X ст.	<u>Виникнення і становлення Київської держави</u> - швидке розширення території і зародження держави; - підкорення східнослов'янських племен; - підпорядкування важливої торгової артерії ("із варягів у греки"); - створення величезного господарського і політичного об'єднання; - боротьба з Візантією	Аскольд і Дір (860-882 рр.) Олег (882-912 рр.) Ігор (912-945 рр.) Ольга (945-969 рр.) Святослав (969-972 рр.)	- феодалне право; - васальна залежність	882 р. – вбивство Олегом київських князів Аскольда і Діра; - об'єднання Новгородського і Київського князівств; - походи на Візантію і договори з нею (941, 944, 970 рр.); - розгром Хозарського царства
II. кін. X – сер. XI ст.	<u>Розквіт Київської держави.</u> - піднесення господарства, широке будівництво; - реформи по зміцненню князівської влади; - будівництво системи оборонних укріплень на південь від Києва (по Дніпру, Десні та ін.); - зростання кількості міст; - введення і поширення християнства (988 р.); - поява кодифікованого права ("Руська Правда"); - зміцнення міжнародного становища (династичні зв'язки); - розвиток освіти і культури	Володимир Великий (980-1015 рр.) Ярослав Мудрий (1019- 1054 рр.)	- на чолі князівств –члени князівського роду (батько → сини); - принцип старшинства (Ярослав); - зміцнення церкви та її впливу	981-982 рр. – приєднання Галичини та інших західних земель; 988 р. – хрещення Русі; 1036 р. – остаточний розгром печенігів
III. др. пол. XI – сер. XIII ст.	<u>Поступовий занепад держави.</u> - зародження індивідуальної земельної власності; - руйнівні князівські чвари (міжусобиці); - відособлення князівств, утворення нових центрів (Володимир, Суздаль, Полоцьк, Галич, Чернігів та ін.); - економічний застій; - зростання загрози нападу кочовиків (половці)	Володимир Мономах (1113-1125 рр.) Мстислав (1125-1132 рр.) З 1146 по 1246 рр. в Києві правили 24 князі – 47 разів (35 князювань менше року)	- завершення періоду єдності на Русі; - поліцентрична структура (федерація 15 земель - князівств); - боротьба за князівський стіл	1097 р. – з'їзд князів в Любечі – спроба об'єднання; 1167 р. – зруйнування Києва Андрієм Боголюбським; 1223 р.– битва на р. Калка; 1240 р. – взяття Києва монголо-татарами

Рис. 2.1.4. Київська Русь: загальна характеристика, історичне значення

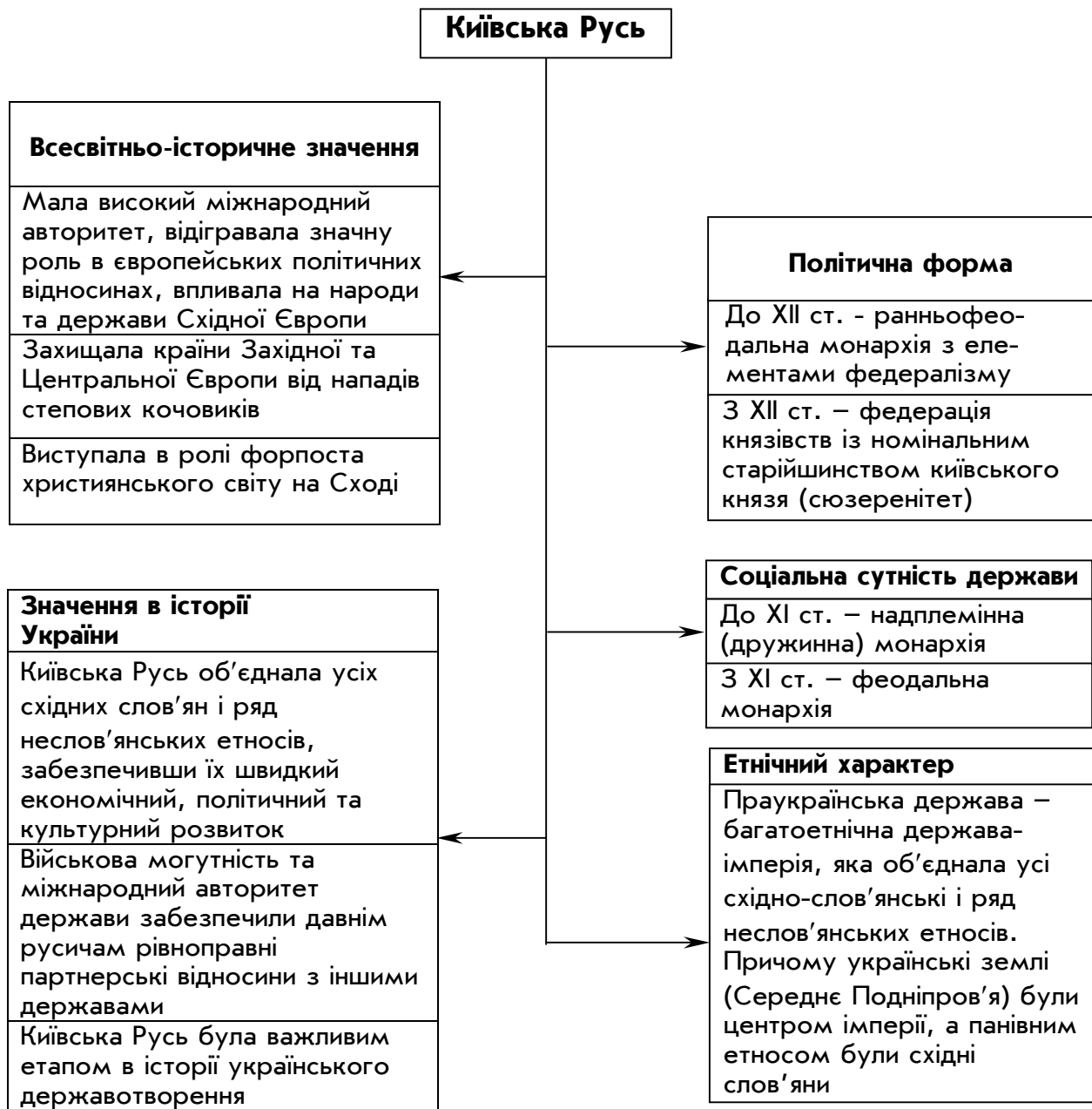

Рис. 2.1.5. Державний устрій Київської Русі

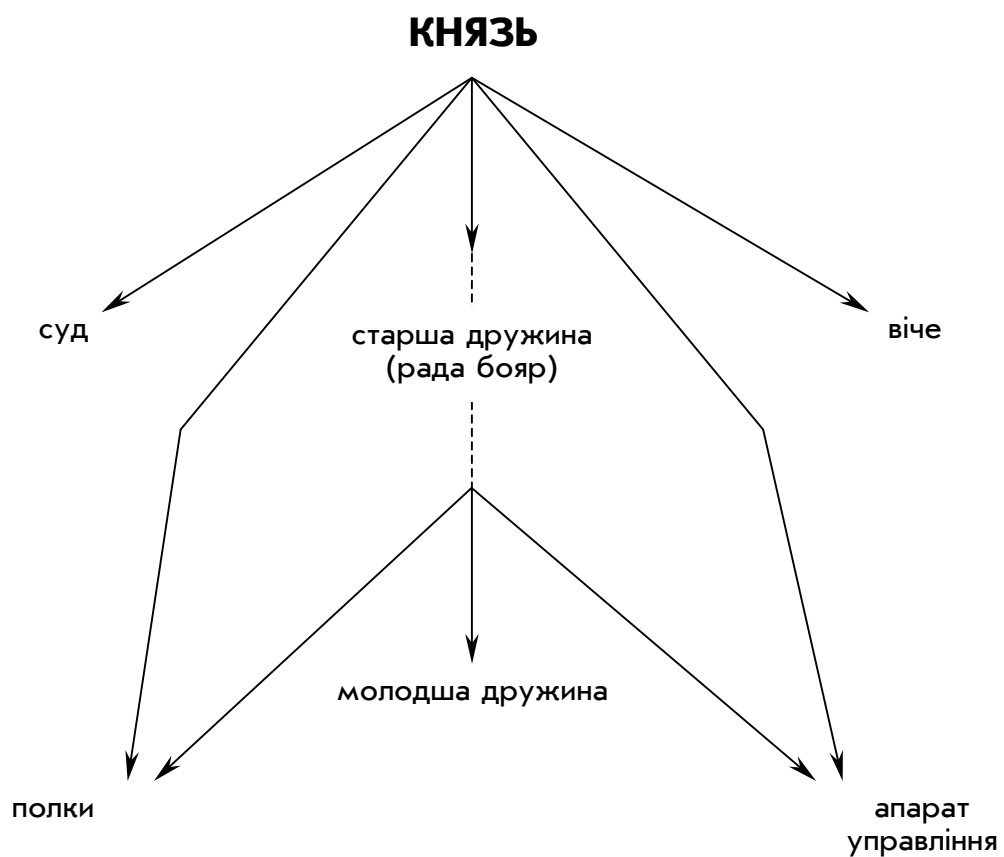
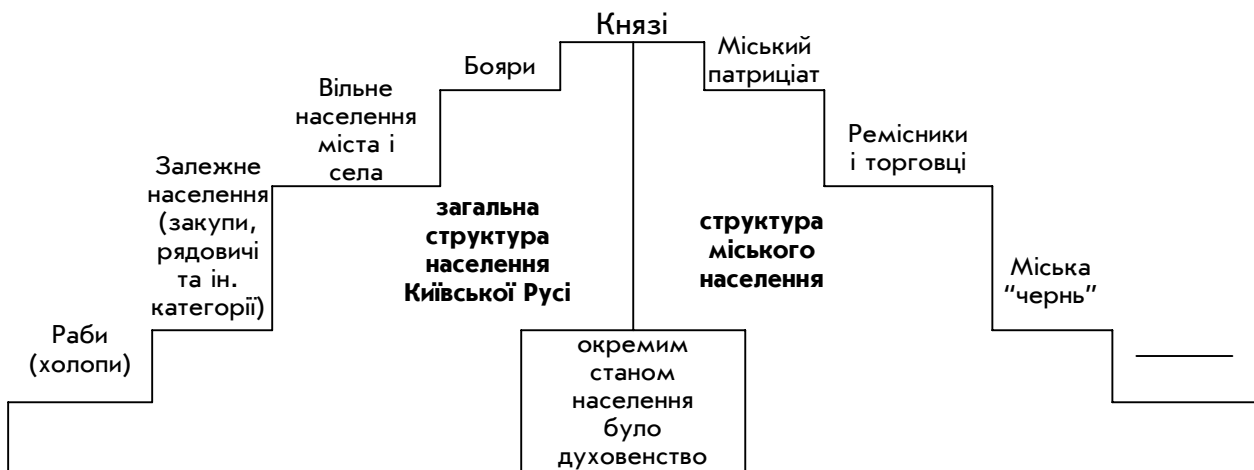

Рис. 2.1.6. Соціальна структура Київської Русі

Соціальна структура населення Київської Русі визначалася процесом феодалізації, однак, оскільки на середину XIII ст. цей процес не завершився, соціальна структура ще не набула завершеного вигляду, характерного для феодалного суспільства. Зокрема нетиповою була наявність значних мас вільних селян та самоуправність общини (верви)

СМЕРДИ	Більшість сільського населення. Одні дослідники вважають смердів залежними селянами, інші вважають їх вільними. Існують і компромісні підходи.
ЗАКУПИ	Боржники, які до повернення боргу ("купи") знаходилися в залежності від позикодавця й відробляли борг.
РЯДОВИЧІ	Категорія залежного населення. Назва походить від слова "ряд" – договір, за яким збіднілі селяни працювали на пана.
РАБИ	Давньоруські джерела вживають і інші назви цієї категорії населення – челядь, холопи, обельні (повні). Рабство не стало основою соціально-економічної системи Київської Русі.
МІСЬКИЙ ПАТРИЦІАТ	Верхівку міського населення складали бояри, які жили в місті, найбагатші купці і ремісники.

Рис. 2.1.7. Запровадження християнства на Русі та його історичне значення

Рис. 2.1.8. Економічний розвиток Київської Русі

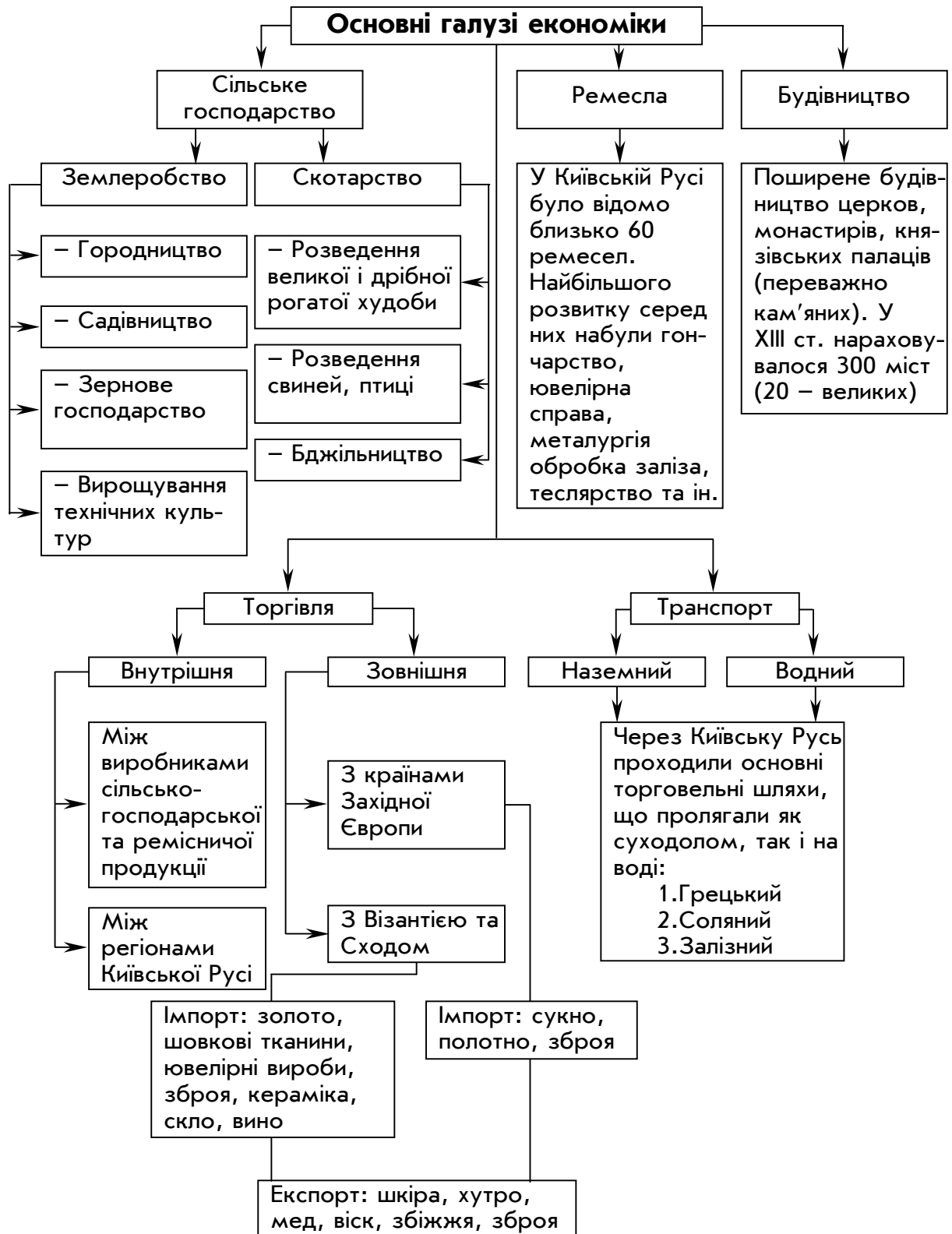

Рис. 2.1.9. Політична роздробленість Київської Русі

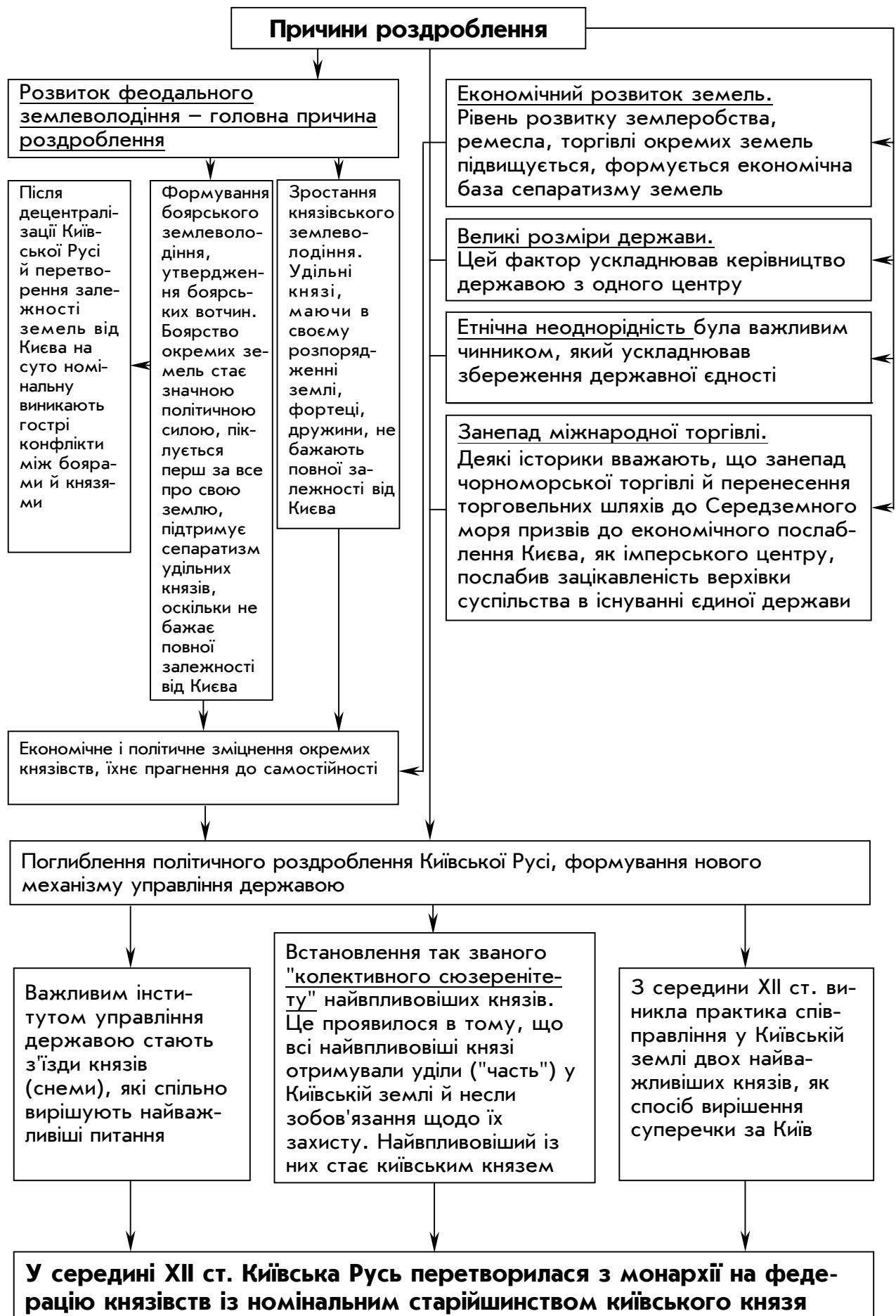

Рис. 2.1.10. Землеволодіння в Київській Русі

Основою феодального господарства стає феодальна вотчина, її центром був укріплений двір. У господарстві власника працювали залежні селяни і челядь. Управляв маєтком власник або управитель. Вотчина була спадковим маєтком

До XI ст. земля належала панівному класу загалом (князям, дружині, боярам). Одні дослідники вважають IX-X ст. дофеодальним періодом східнослов'янської держави, оскільки в цей час не було приватного землеволодіння; інші вважають цей період ранньофеодальним, аргументуючи це тим, що експлуатація залежного населення була за своїм характером феодальною. Існують і інші точки зору на характер суспільних, у тому числі й поземельних відносин у Київській Русі (іноді їх трактують як родоплемінні або рабовласницькі)

Протягом X-XII ст. зростає велике (феодальне) землеволодіння

Боярське землеволодіння
швидко зростає, формується за рахунок княжих пожалувань і захоплення общинних земель

Княже землеволодіння
швидко зростає.
1. Удільні князі отримували "волості" від старшого князя (великого київського або іншого) за умови несення військової служби. Поступово "волості" перетворювались на спадкові володіння (вотчини), однак цей процес до середини XIII ст. не завершився. Князь міг бути позбавлений волості за невиконання своїх обов'язків.
2. Існували й приватні княжі маєтки – села й міста. Вони залишалися у власності князя навіть після втрати князем волості. В княжих селах заводилися феодальні вотчинні господарства

Землеволодіння дружинників.
Дружинники наділялися землею за умови несення військової служби

Церковне землеволодіння
Князі й бояри дарували і заповідали землі церкві. Існували церковно-монастирські маєтки, в яких працювало залежне населення

У Київській Русі формувалося феодальне землеволодіння, зменшувалося общинне землеволодіння, однак феодалізація поземельних відносин на середину XIII ст. не завершилась

Рис. 2.1.11. Процеси етнічної інтеграції в Київській Русі та їх оцінка в історичній літературі

Практично всі дослідники погоджуються, що в східнослов'янській державі відбувалися процеси етнічної інтеграції, однак по-різному оцінюють її результати

Частина дослідників вважає, що в державі східних слов'ян сформувалася єдина давньоруська народність, від якої походять сучасні українці, росіяни, білоруси

У 1948 р. В. Мавродін сформулював концепцію давньоруської народності. На його думку, в східнослов'янській державі сформувалася етнічна спільнота, яка мала єдину мову, територію, матеріальну і духовну культуру, економічні зв'язки, усвідомлювала свою єдність. Очевидними були недоліки концепції – ігнорування локальних відмінностей і наявності численних неслов'янських компонентів, недослідженість процесів V-IX ст. та ін., однак ця концепція була підтримана партійно-ідеологічним керівництвом СРСР

У 1991р. П. Толочко сформулював тезу про те, що давньоруська народність сформувалася, однак цей процес не набув логічного завершення й українська, російська, білоруська народності почали формуватися у надрах давньоруської народності ще до завершення процесу її формування. П. Моця, відстоюючи концепцію давньоруської народності, вказує на єдність мови, спільність території, релігії, матеріальної і духовної культури, певну економічну цілісність, однакові традиції, звичаєве і писане право, суд, військовий устрій, спільну боротьбу проти зовнішніх ворогів, певні елементи самосвідомості, почуття патріотизму, однак зазначає, що формування українського та російського народів почалося ще за Київської Русі і було прискорене внаслідок монгольської навали

Інша частина дослідників вважає, що етноінтеграційні процеси не призвели до утворення давньоруської народності, і пропонує інші підходи до історії етнічних процесів

Ще з XIX ст. побутувала думка, що кожен східнослов'янський народ мав свій етнічний субстрат у межах Київської Русі, на базі якого потім сформувалися українці, білоруси і росіяни. За М. Грушевським до формування української спільноти призвело зближення Південноруських князівств XII-XIII ст. Предками українців він вважав антів

Ранньослов'янська концепція походження українців. Зараз її послідовно захищає Л. Залізняк. На його думку, праукраїнський етнос склався в V-VII ст. і вперше відомий під назвою склавинів. Єдність матеріальної культури племен, а також тяглість етнічних процесів на території від Дніпра до Карпат дає підстави вважати східнослов'янське населення цього регіону праукраїнцями. У давньоруський період етнічні процеси зводяться до того, що під впливом праукраїнців, їхньої мови, матеріальної і духовної культури формуються молоді східнослов'янські етноси – білоруси, росіяни, новгородці. Л. Залізняк приймає концепцію М. Брайчевського про відпочкування від спільного етнічного стовбура прабілорусів (XI ст.) і праросіян (XII ст.), однак М. Брайчевський не ставить знак рівняння між спільним загальноруським стовбуром і українцями. До речі, і формування інших слов'янських етносів гіпотетично розглядається, як відпочкування від праукраїнського етносу в ході великого розселення слов'ян

Інші концепції. У XIX ст. М.Погодін стверджував, що Київська Русь була російською державою. У XIII ст. росіяни переселилися до Московщини, а південноруські землі були заселені українцями. Не витримують критики й версії про формування українського етносу в глибоку давнину – в часи трипільської культури, давніх аріїв або ще в палеоліті

Рис. 2.1.12. Версії україногенезу

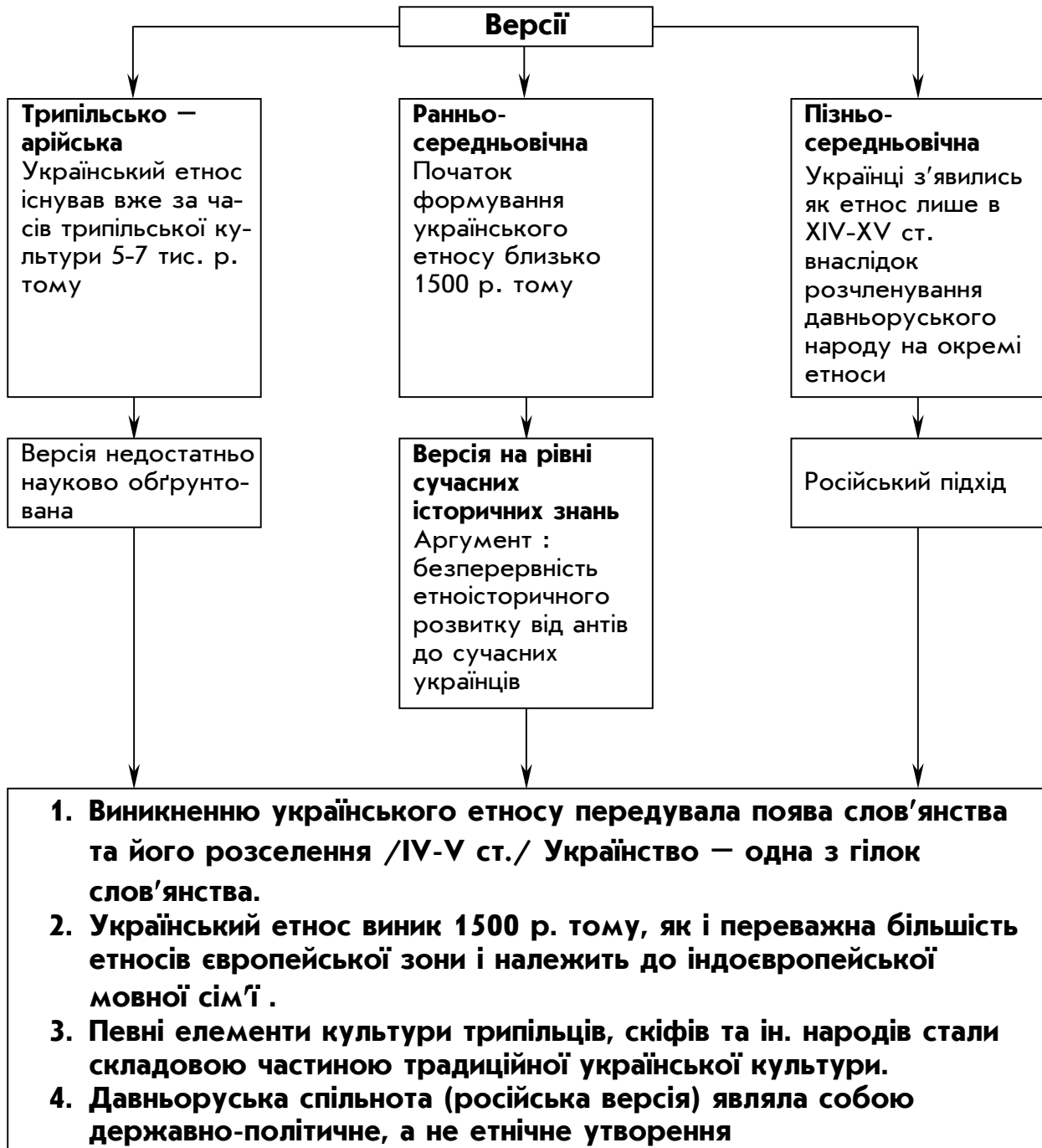
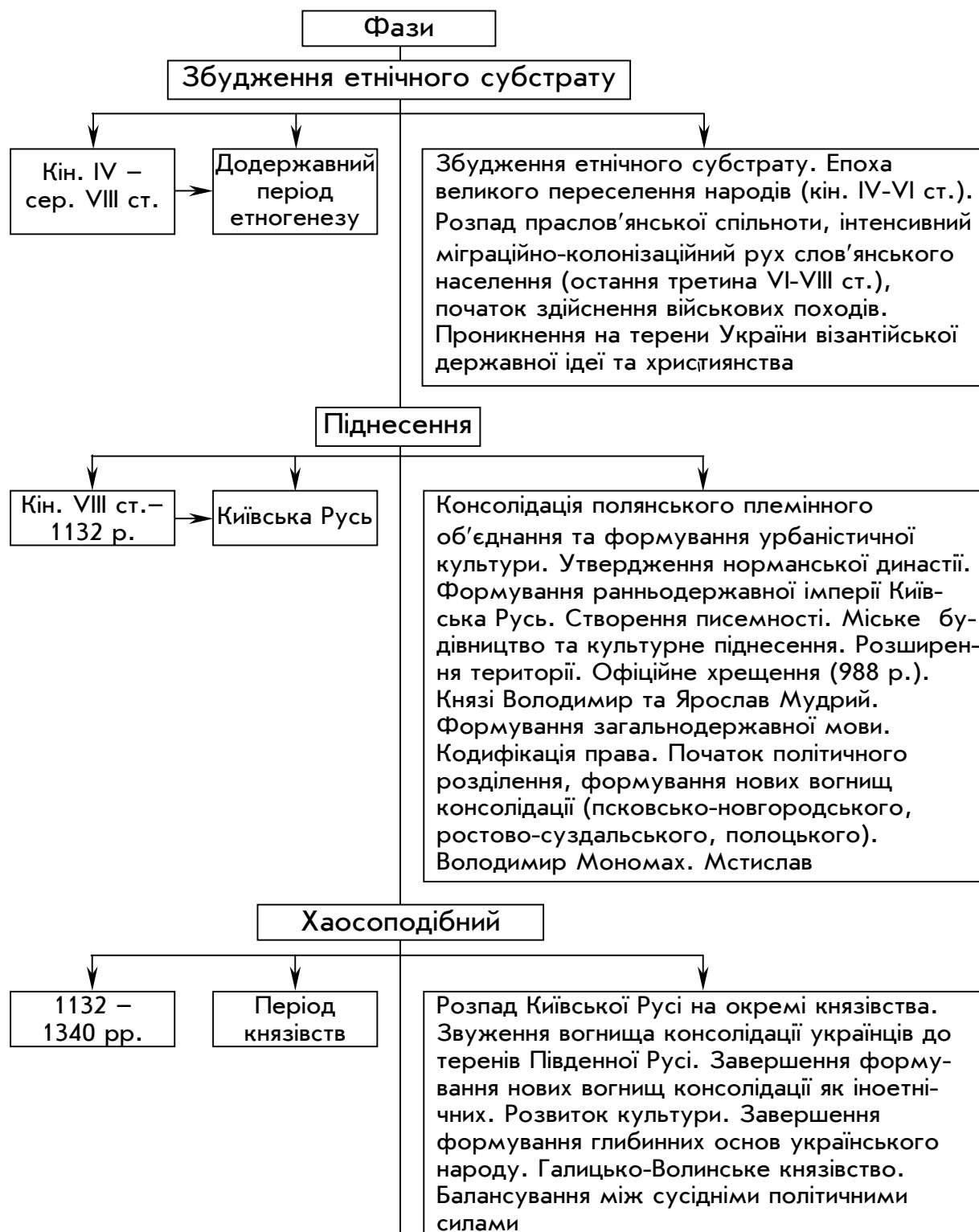
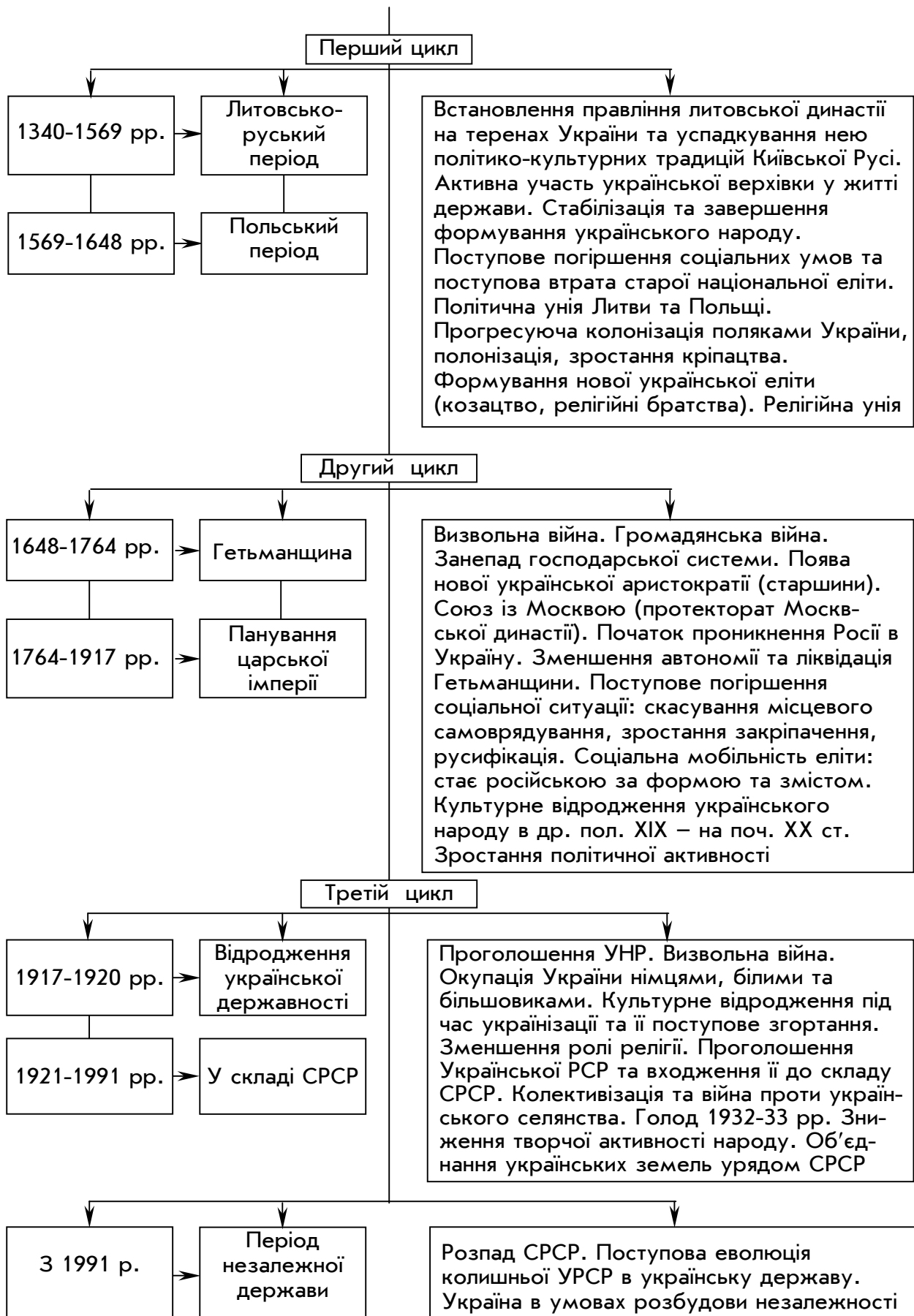

Рис. 2.1.13. Фази розвитку українського народу

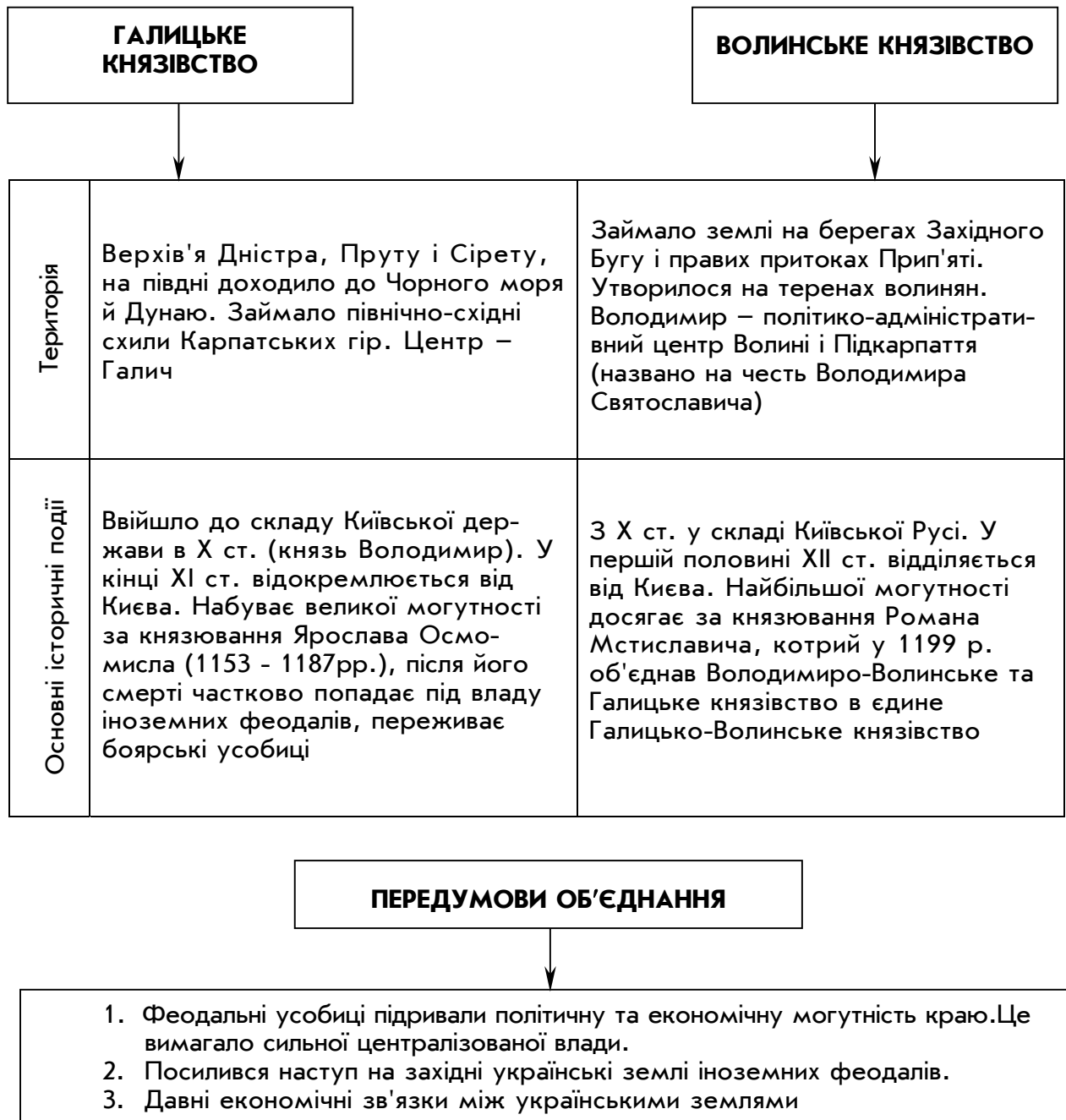

**Рис. 2.1.13. Фази розвитку українського народу
(продовження)**

2.2. Галицько-Волинська держава — спадкоємиця Київської Русі

Рис. 2.2.1. Передумови об'єднання Галицького та Волинського князівств в єдину державу

**Рис. 2.2.2. Утворення, піднесення та занепад
Галицько-Волинської держави**

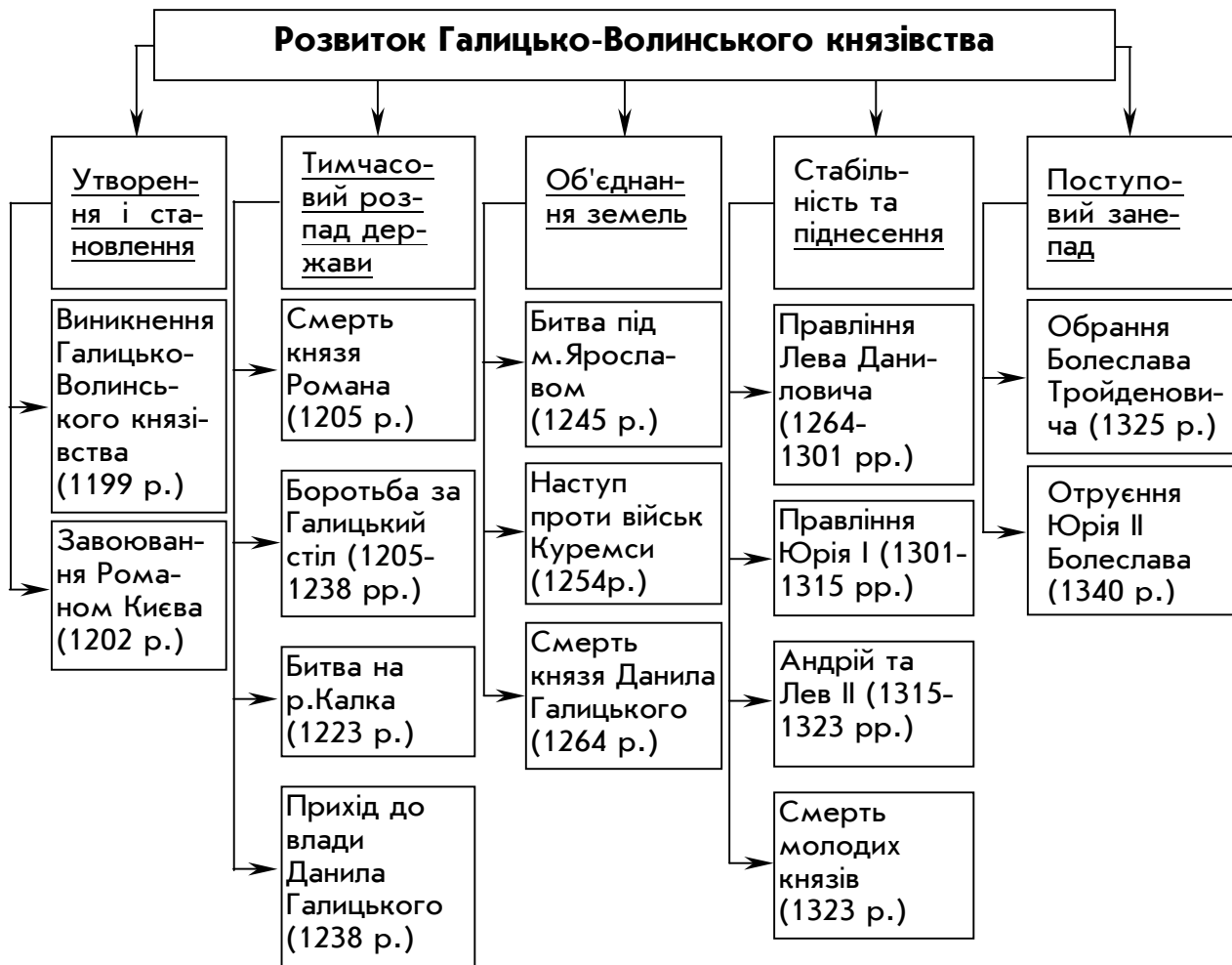
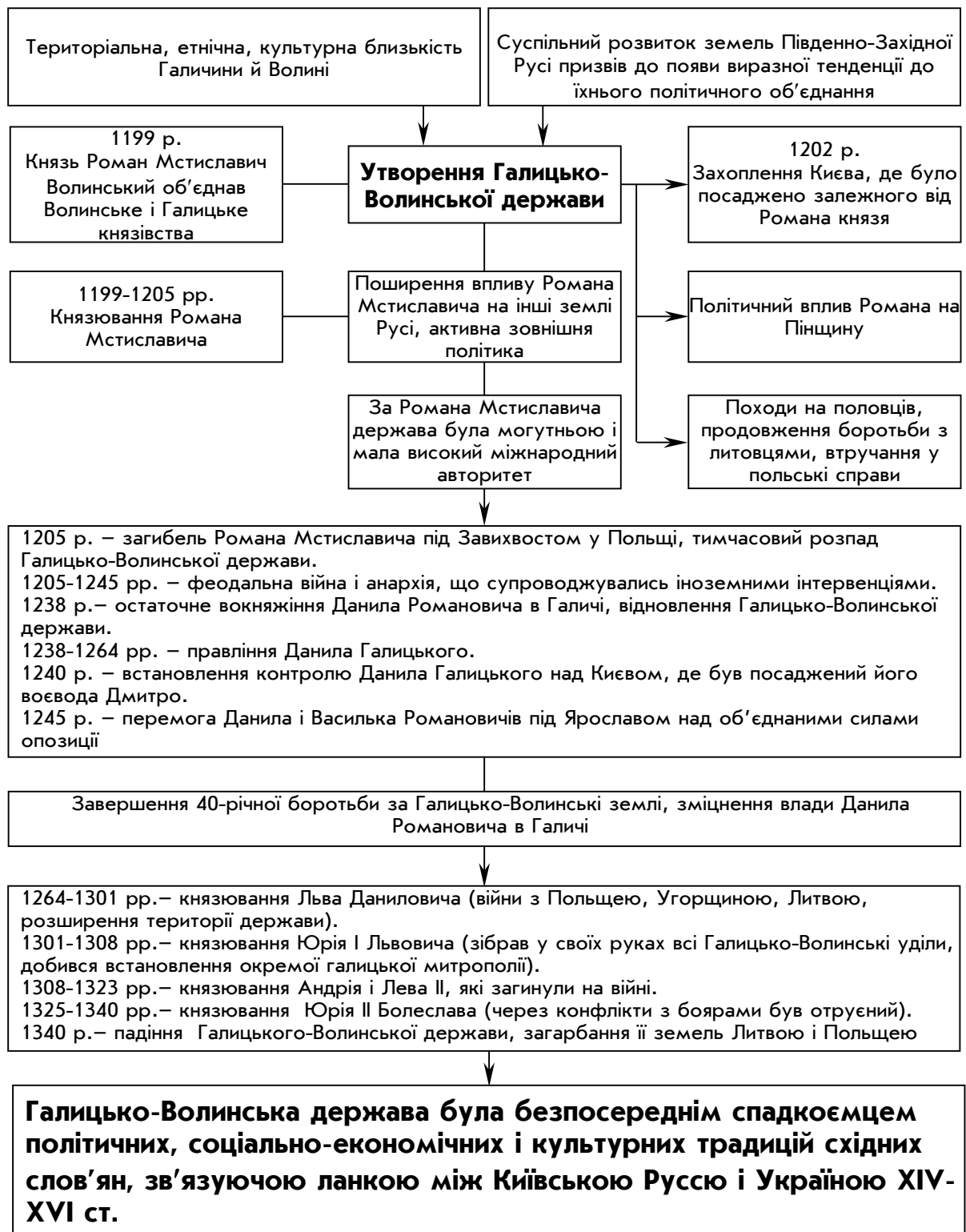

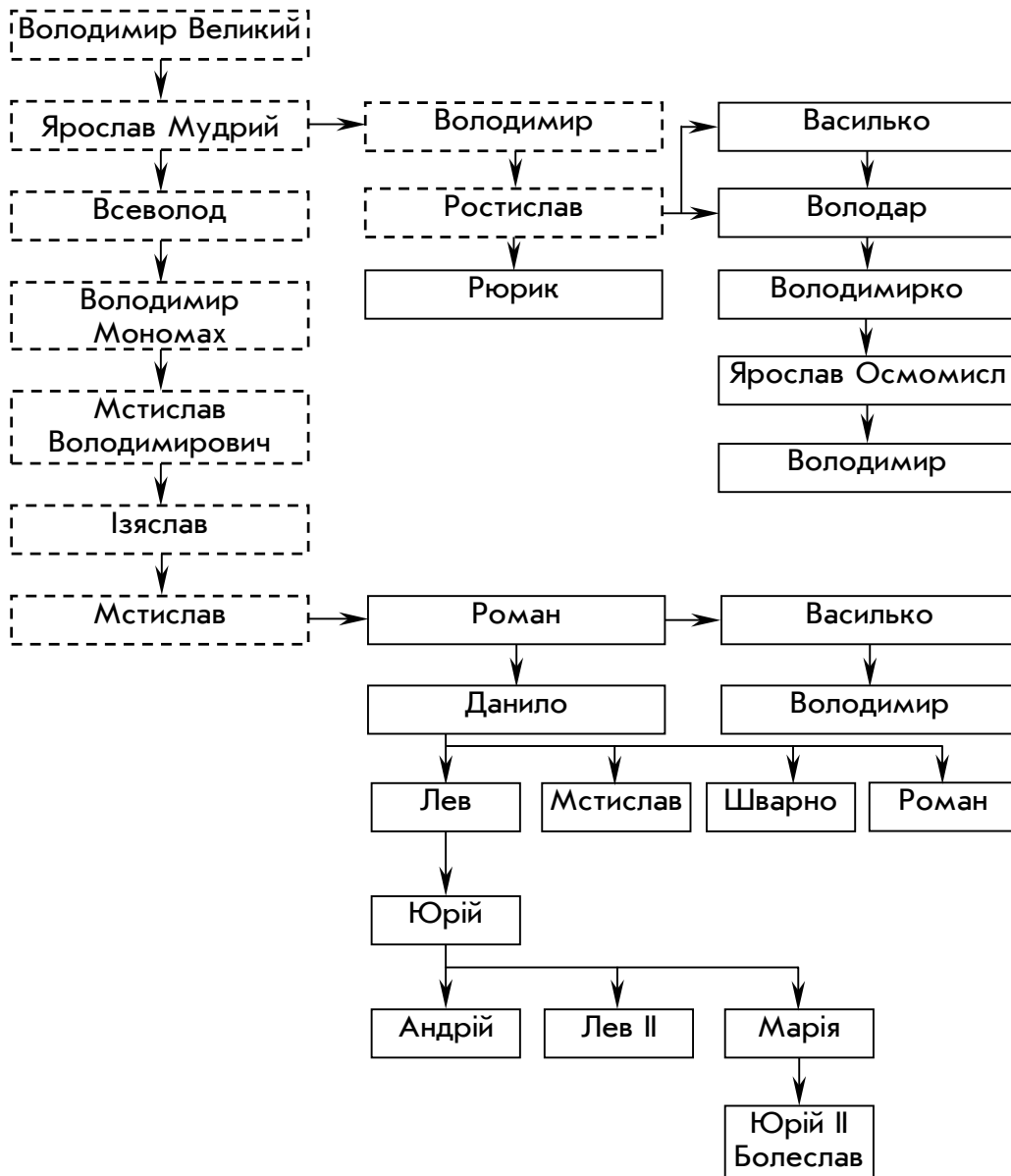
Рис. 2.2.3. Політичний розвиток Галицько-Волинської держави

**Рис. 2.2.4. Данило Галицький (1238-1264 рр.):
державна діяльність**

Рис. 2.2.5. Галицько-Волинські князі

Після смерті у 1199 р. Володимира Ярославича галицька династія закінчилася. Це призвело до об'єднання Волині і Галичини під владою волинського князя Романа Мстиславича. Проте вже у 1205 р. новостворене Галицько-Волинське князівство розпадається. Вдруге об'єднання Галичини і Волині відбулося за Данила Романовича у 1238 р.

2.3. Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав

Рис. 2.3.1. Литовський період української історії (1340-1569 рр.)

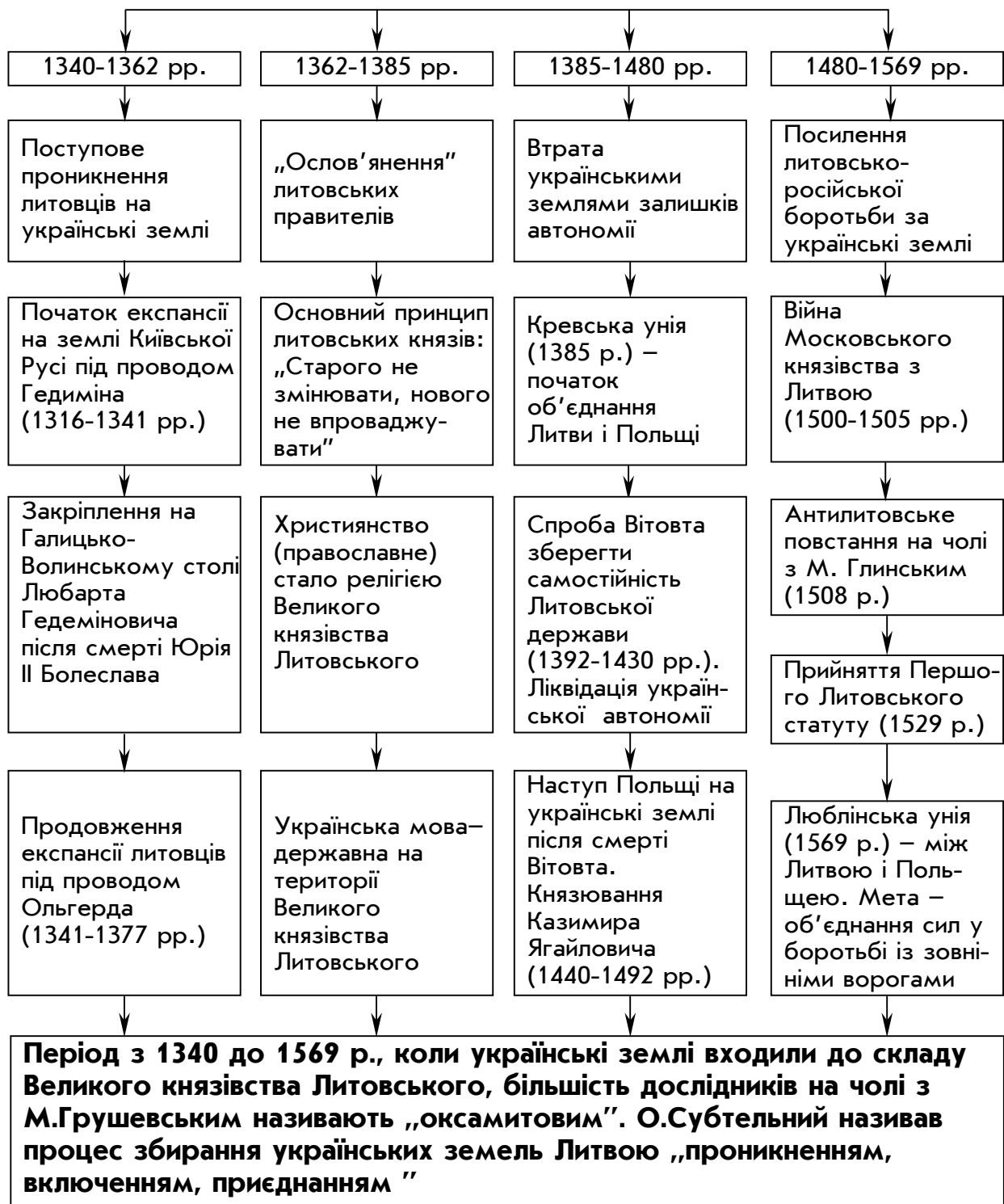
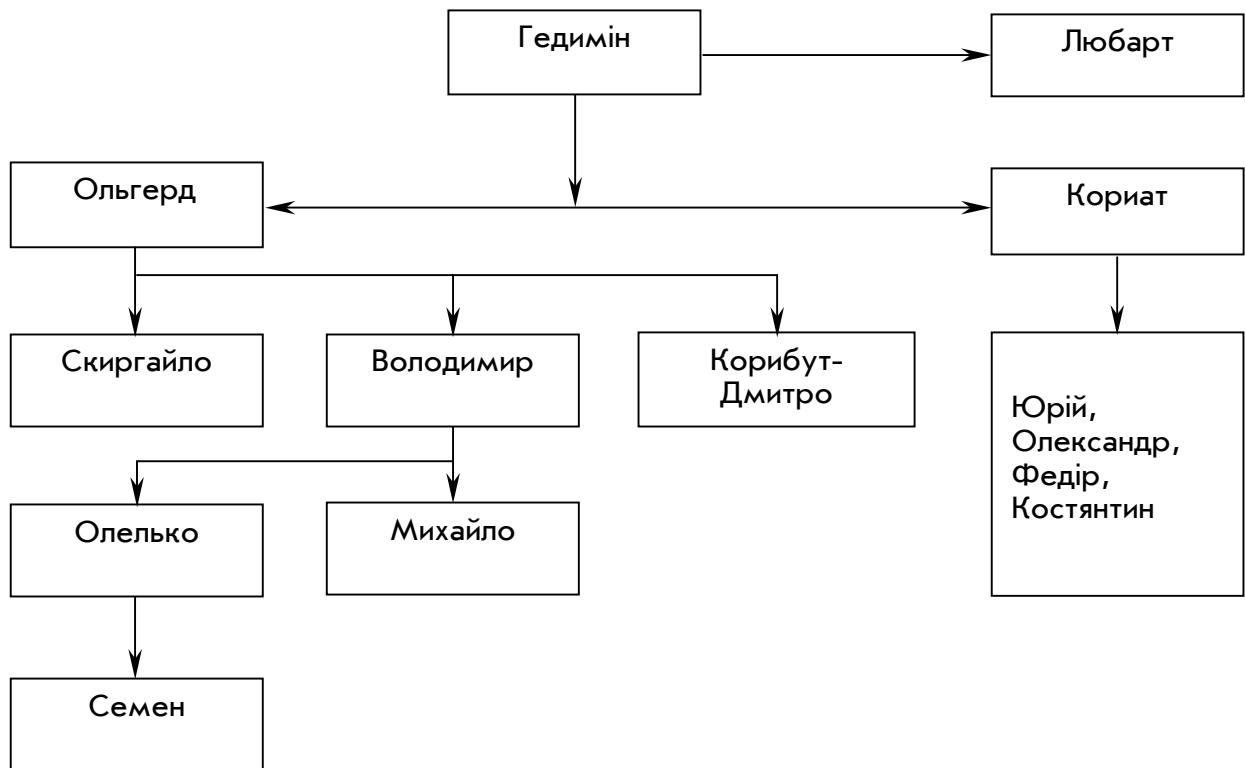

Рис. 2.3.2. Литовсько-руські князі

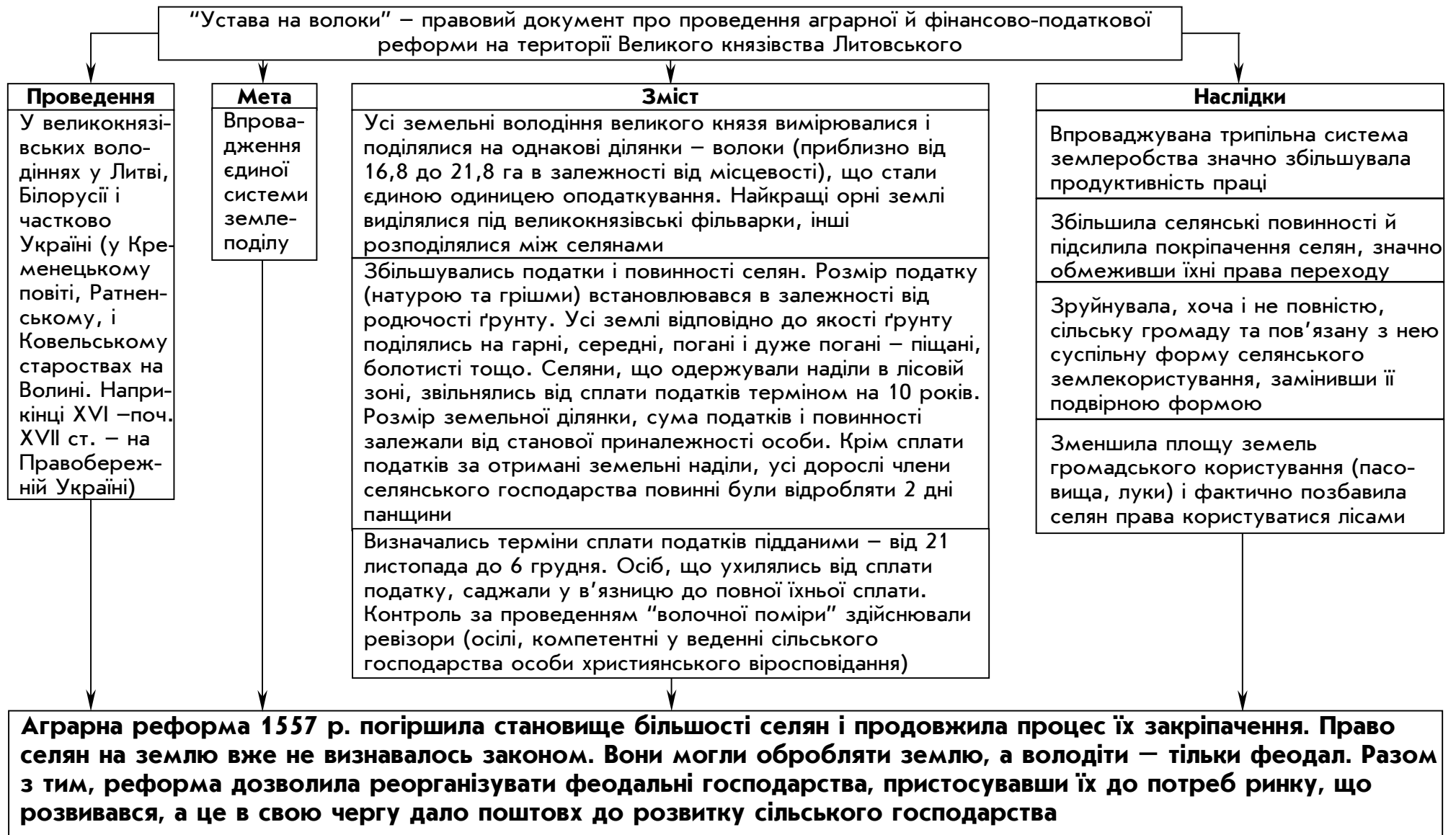
Князі київські і
чернігівські

Князі галицько-
волинські і
подільські

Литовська династія Гедиміновичів змінила на українських землях династію Рюриковичів. Так, Володимир Ольгердович отримав Київське князівство і Переяславщину, Корибут-Дмитро— Чернігівське і Новгород-Сіверське князівства, Юрій, Олександр, Федір і Костянтин Кориатовичі вокняжилися на Поділлі. З приходом Литви провідну роль серед українських князівств почало відігравати Київське. Тут збереглися окремі ознаки української державності: київські князі литовського походження мали титул “князів Київських”, карбували власну монету, здійснювали самостійні зовнішньополітичні акції. На думку історика В.Смолія “з ліквідацією у 1471 р. Київського князівства була остаточно перервана традиція державного будівництва на українських землях...”

Рис. 2.3.3. Аграрна реформа 1557 р.

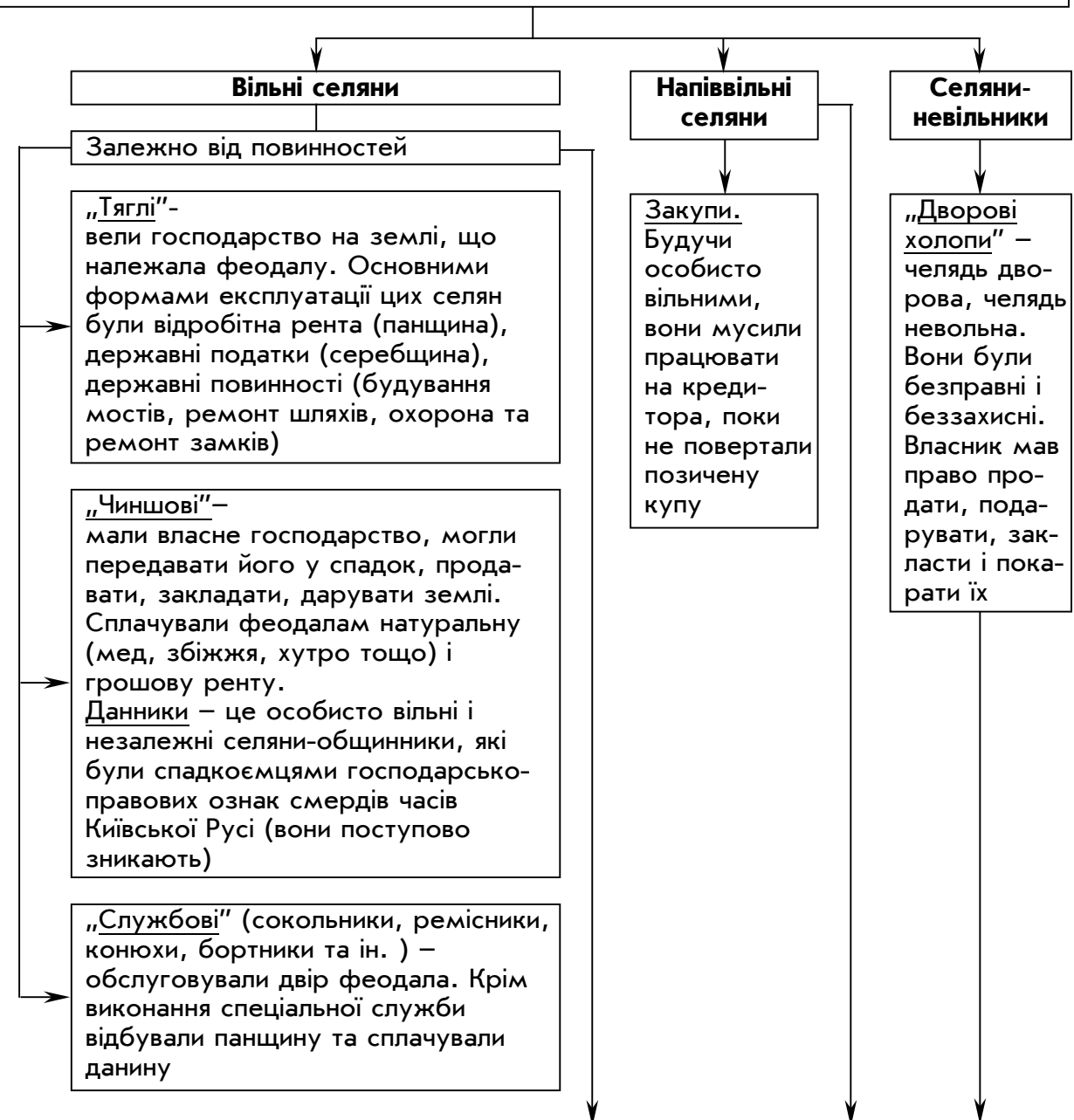

Таб. 2.3.4. Соціальна структура суспільства Великого князівства Литовського в XIV – сер. XVI ст.

Великий князь Литовський		Вище духовенство (чорне)
Князі		Митрополит
Головні	Повітники	Духовенство (чорне)
Шляхта		Єпископи
Пани (раді, хоруговані)		Ігумени
Зем'яни		Ченці
Шляхтичі-службовці (шляхта-голта)		Духовенство (біле)
Панцирні бояри (військовослужбовці)		Протопопи (благочинні, протоієреї)
Міщани		Парафіяльні священники
Патриціат (купці, лихварі, міські урядники)		
Бюргери (ремісники, торговці, міщани середнього достатку)		
Плебс (міська біднота, слуги)		
Селяни		
Особисто вільні (чиншові селяни- общинники, службові, тяглі)		
Напіввільні (закупі)		
Невільники (дворова челядь, дворові холопи, раби, челядь невільна)		

Рис. 2.3.5. Категорії українського селянства в XIV – сер. XVI ст.

Найбільшою соціальною групою за кількісним складом (майже 80% населення України) і, водночас, найнижчим станом у суспільній ієрархії було українське селянство. Воно було неоднорідним, з XIV до середини XVI ст. в його середовищі досить помітними були різноманітні за своїм майновим та соціальним статусом прошарки

У процесі зростання феодалного землеволодіння, утвердження фільваркової системи господарювання відбувалося зближення між різними категоріями селянства, а його феодална залежність поступово переросла та юридично оформилася в залежність кріпосну

Сутність кріпацтва полягає у прикріпленні селян до землі, запровадженні обов'язкових селянських робіт на пана (панщина), остаточному обмеженні громадянських прав і свобод селянства

Рис. 2.3.6. Повинності українського селянства в др. пол. XIII-XV ст.

Воловщина — одиниця оподаткування — ділянки землі, зораної плугом, запряженим волами.

Татарщина — до 60-х років XIV ст. збиралася місцевими князями за дорученням ханської адміністрації.

Відумерщина — майно померлих селян відходило пану.

Одбіговщина — майно втікачів відходило пану

Рис. 2.3.7. Польсько-литовські унії XIV – XV ст.

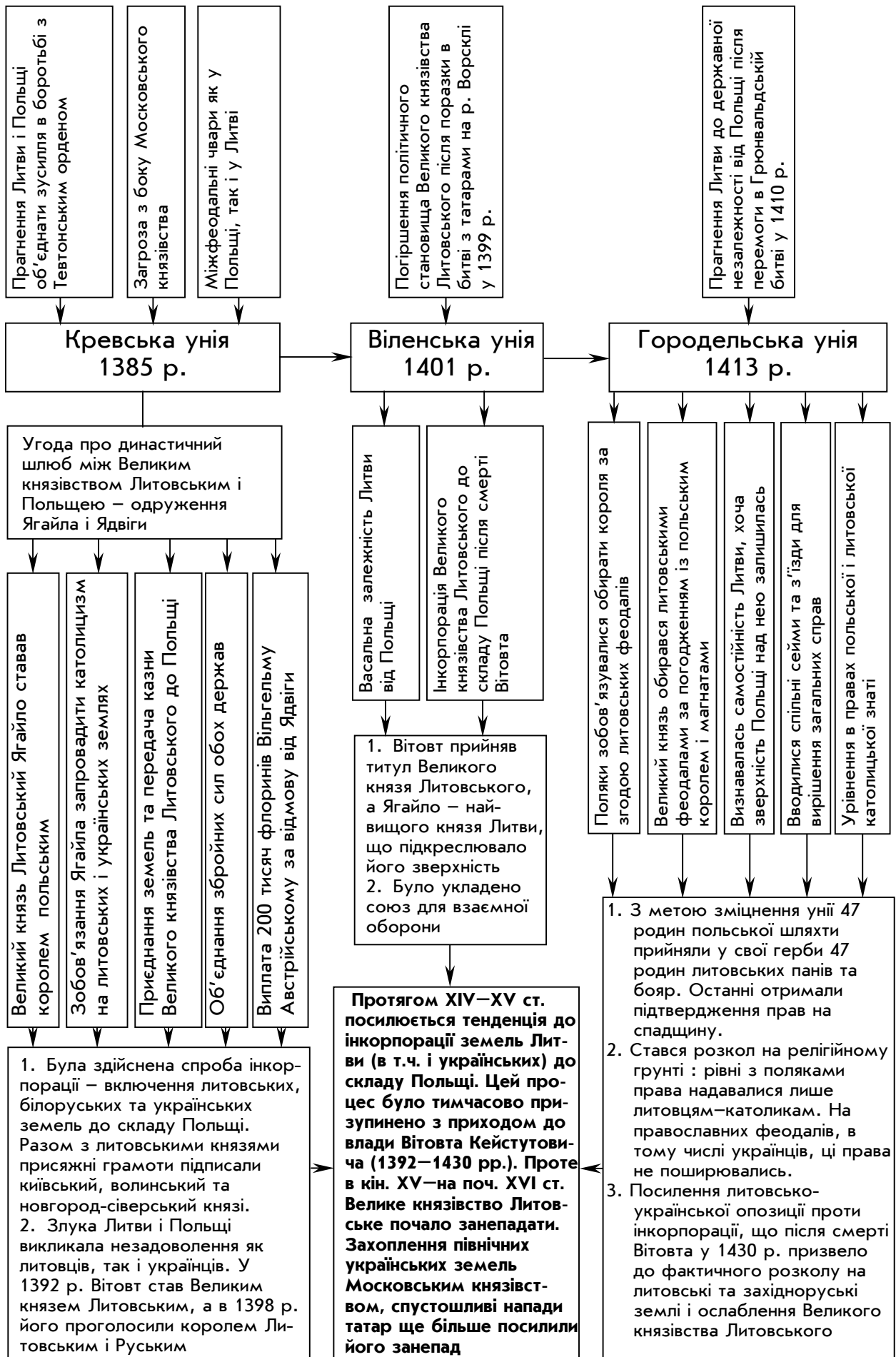
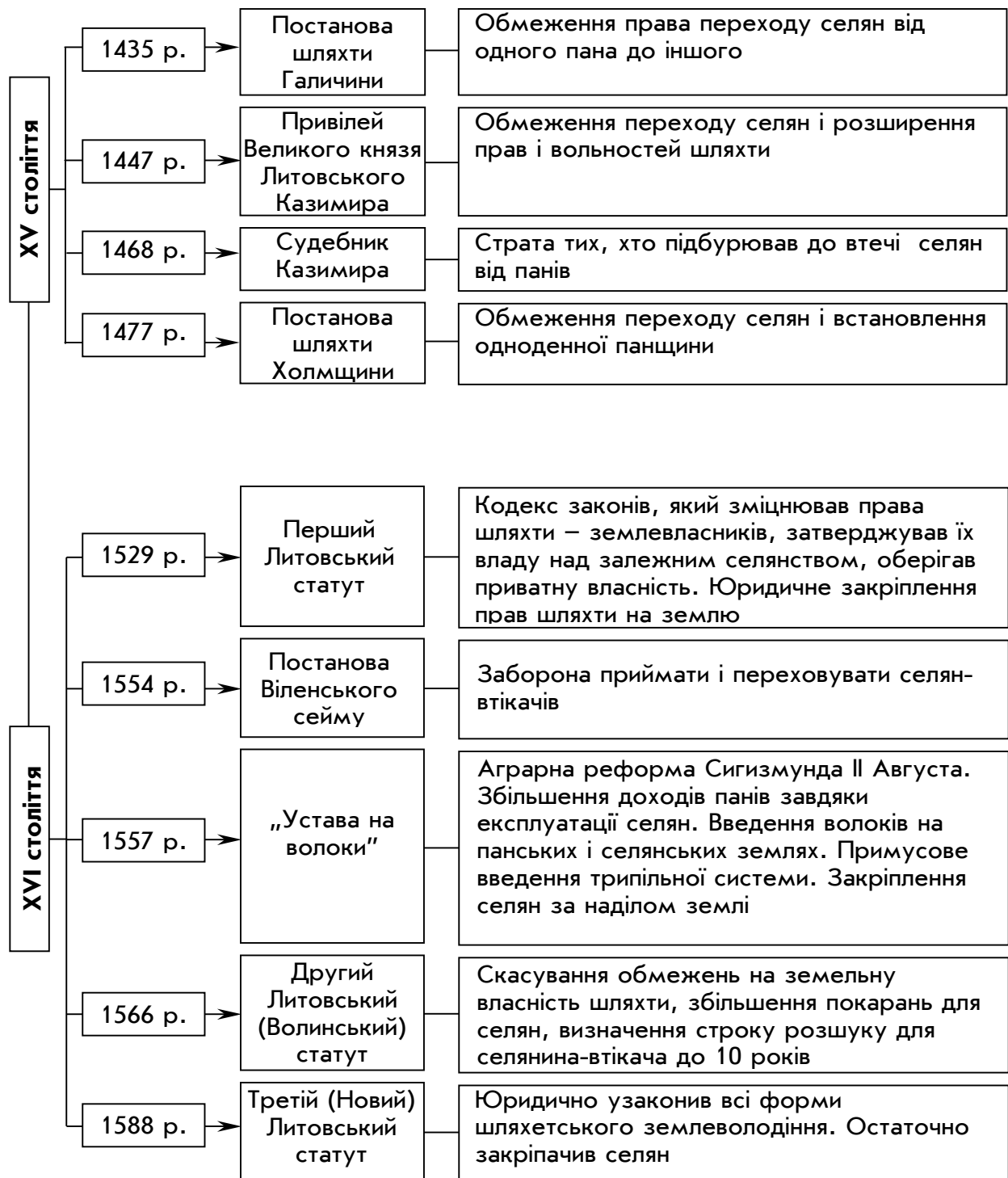

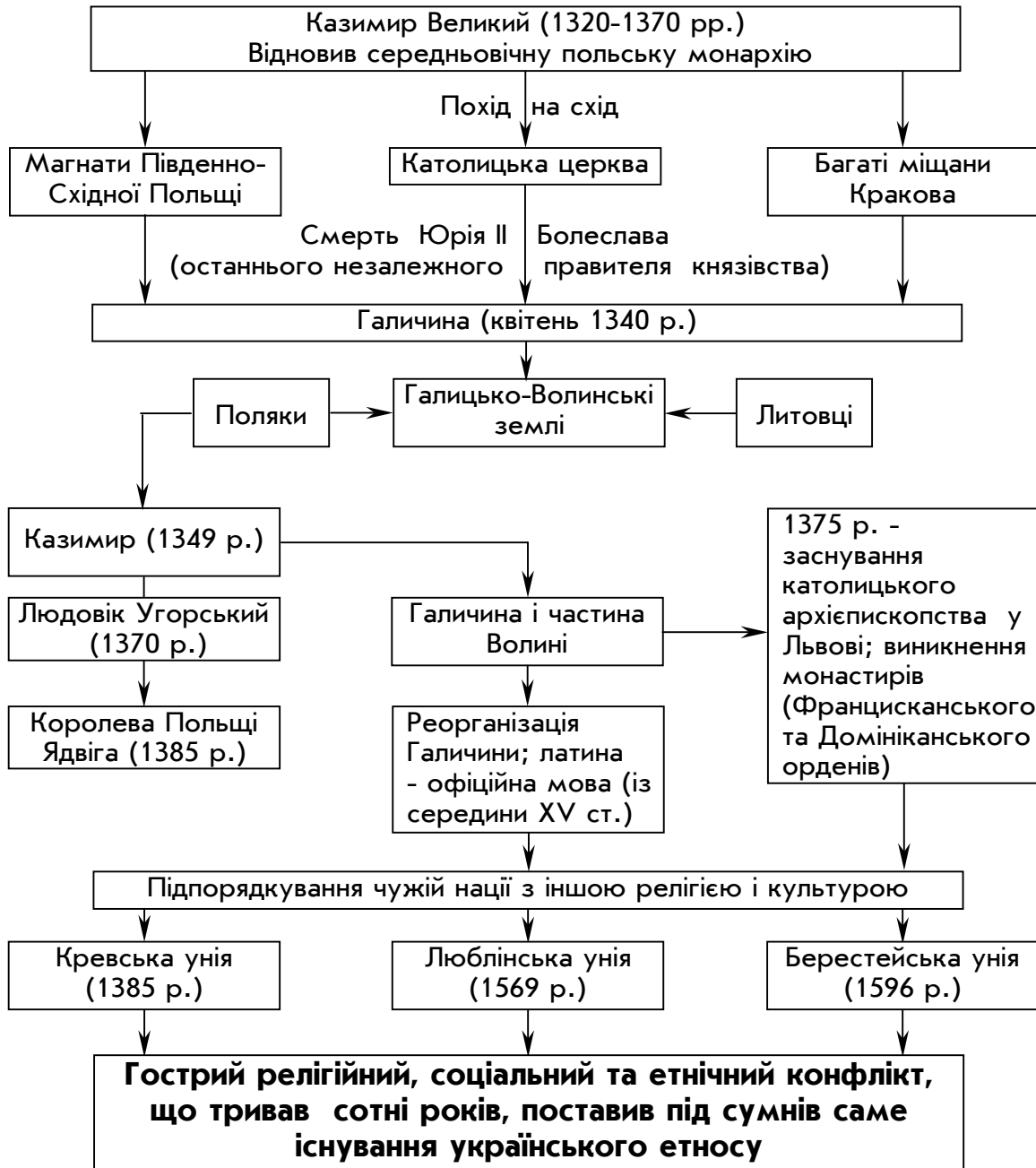
Рис. 2.3.8. Становище українського селянства в литовсько-польську добу

3. НОВА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

3.1. Українські землі у складі Речі Посполитої (друга половина XVI – перша половина XVII ст.). Люблінська унія 1569 р.

Рис. 3.1.1. Експансія Польщі на Україну

Таб. 3.1.2. Площа та населення українських воєводств у XVI ст.

Воєводства	Площа, тис. кв. м.	Чисельність населення, тис.чол.	Густота населення, чол. на кв. км.
Галицьке	45	446	10
Волинське	42	294	7
Подільське	19	98	5
Брацлавське	35	311	9
Київське	117	234	2
Белзьке (тільки два райони):			
• Холмщина	19	133	7
• Підляшшя	10	233	24

Рис. 3.1.3. Люблінська унія 1569 р.

Рис. 3.1.4. Посилення національного та економічного гніту на українських землях після прийняття Люблінської унії 1569 р.

Рис. 3.1.5. Магдебурзьке право

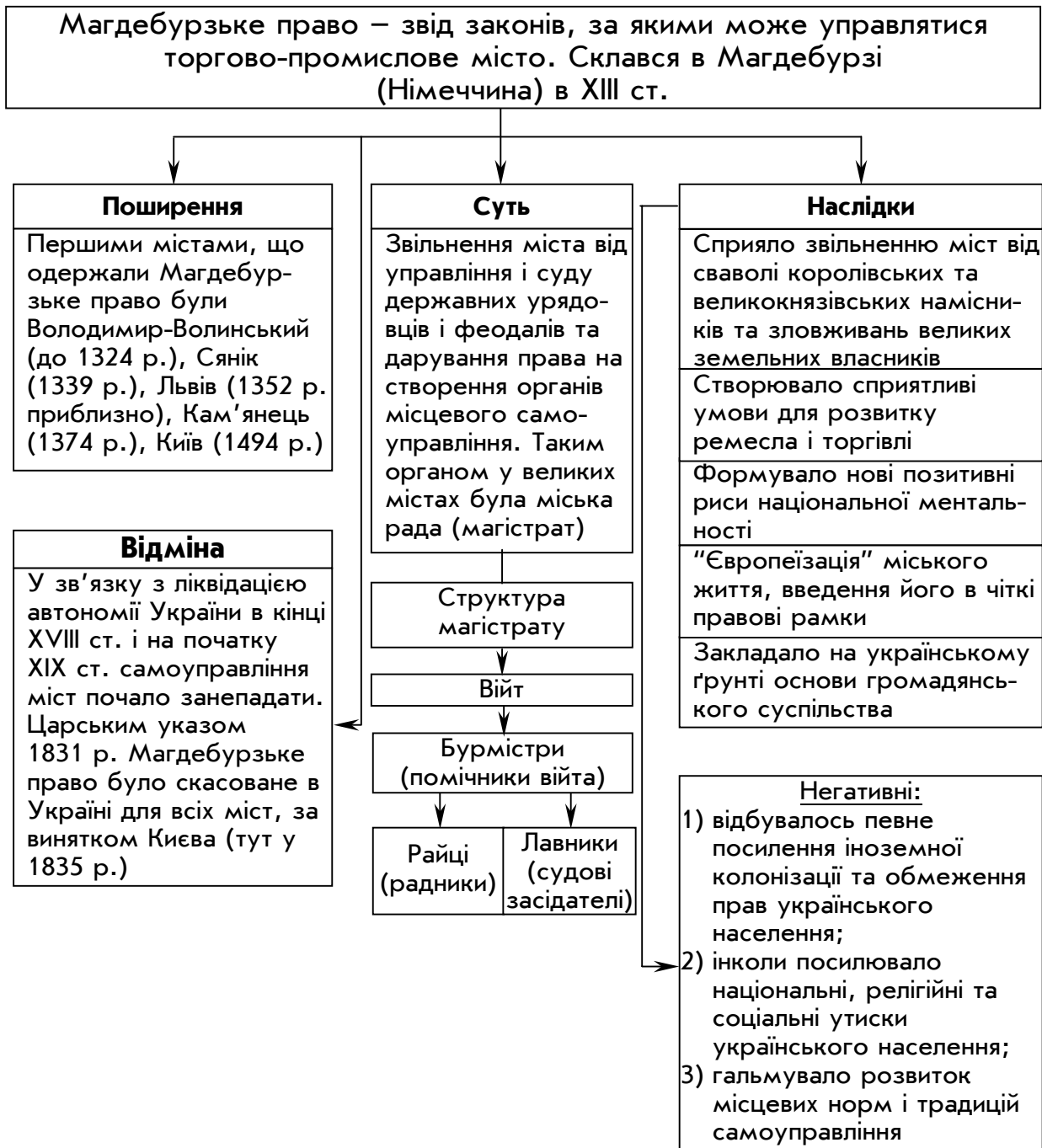

Рис. 3.1.6. Форми етносоціальної спільності українського народу

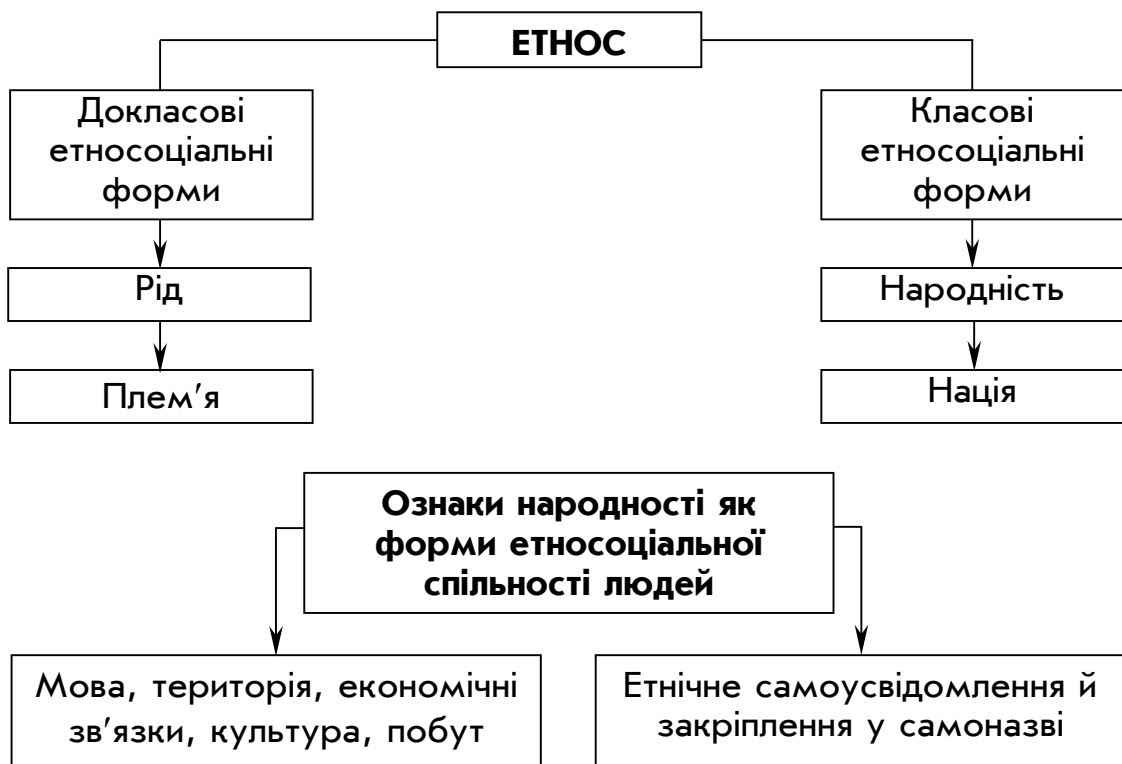

Рис. 3.1.7. Теорії формування української народності

Рис. 3.1.8. Періодизація історії української народності

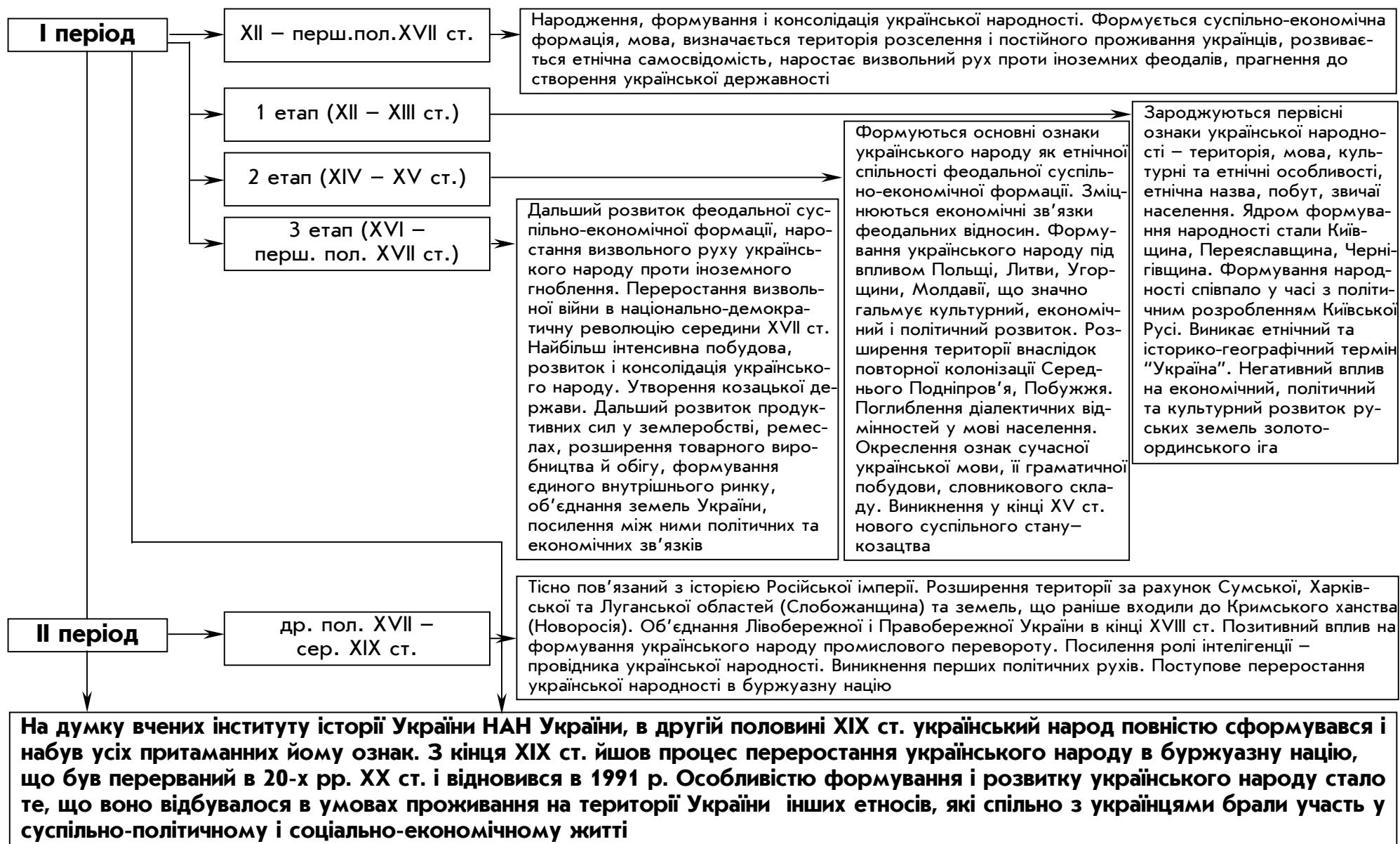

Рис. 3.1.9. Берестейська унія 1596 р.

3.2 Виникнення українського козацтва. Запорозька Січ

Рис. 3.2.1. Виникнення українського козацтва

Рис. 3.2.2. Теорії походження українського козацтва

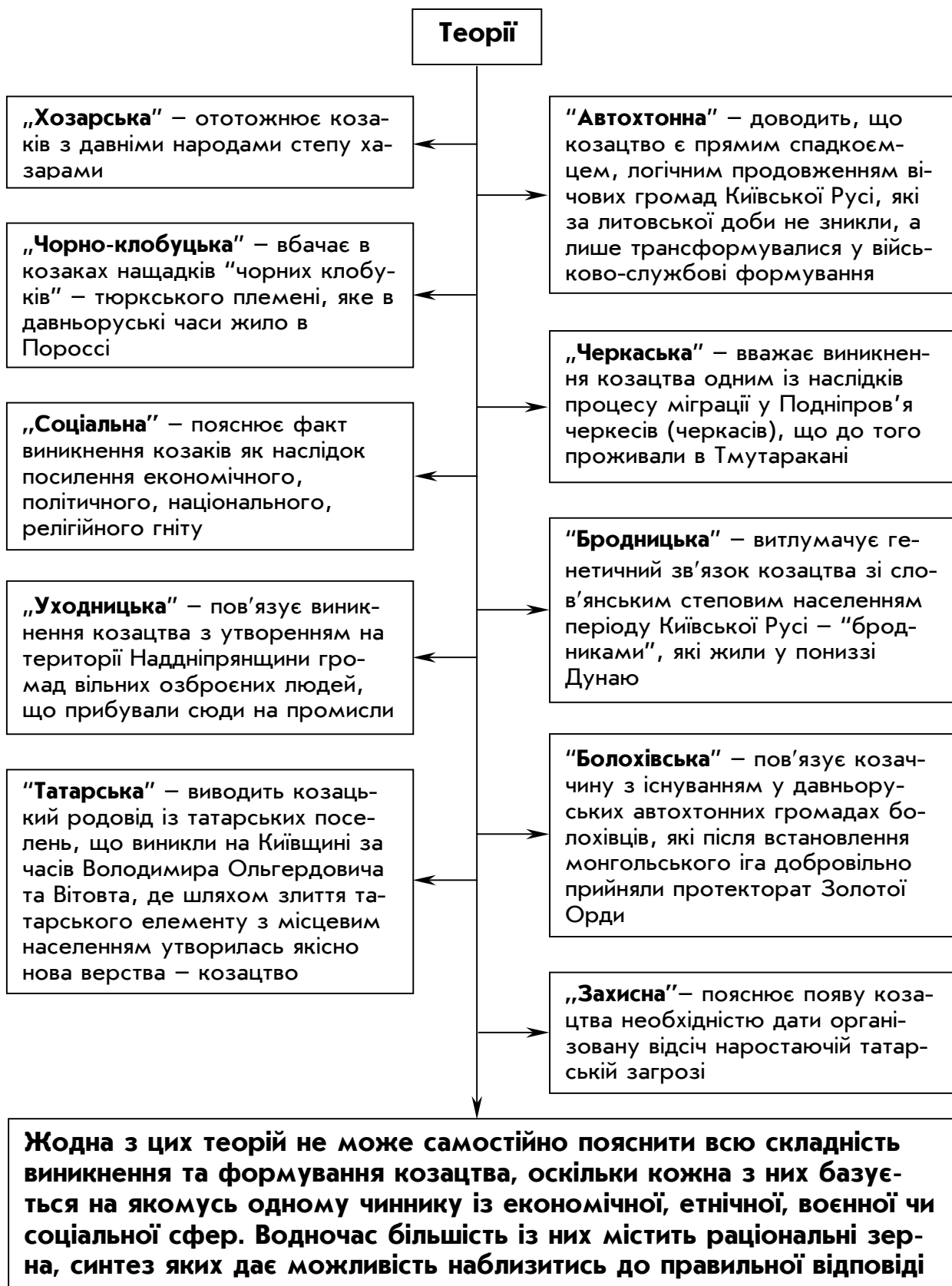
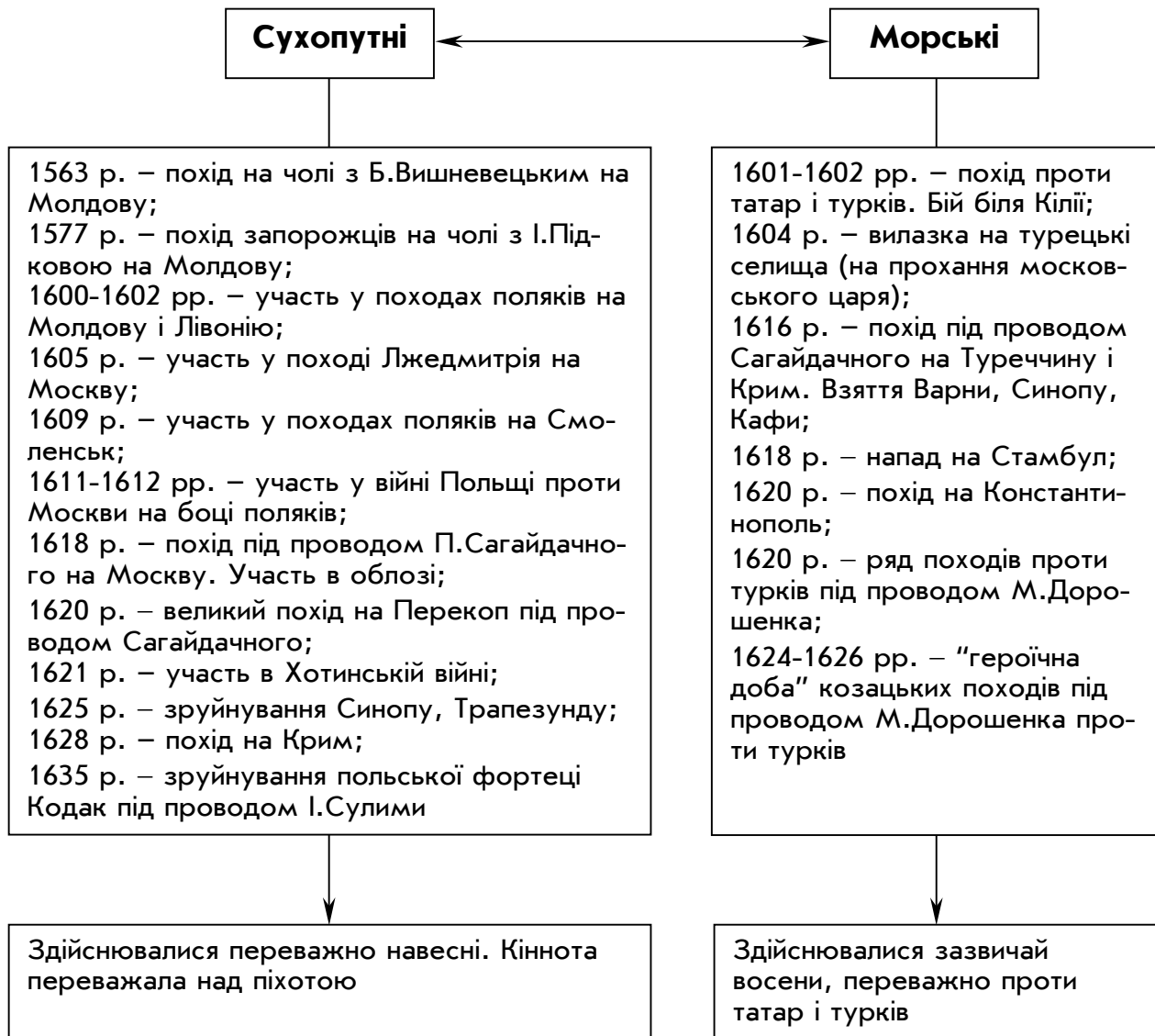

Рис. 3.2.3. Військові походи запорозьких козаків у др. пол. XVI — перш. пол. XVII ст.

**Рис. 3.2.4. Козацько-селянські повстання
кін. XVI — поч. XVII ст.**

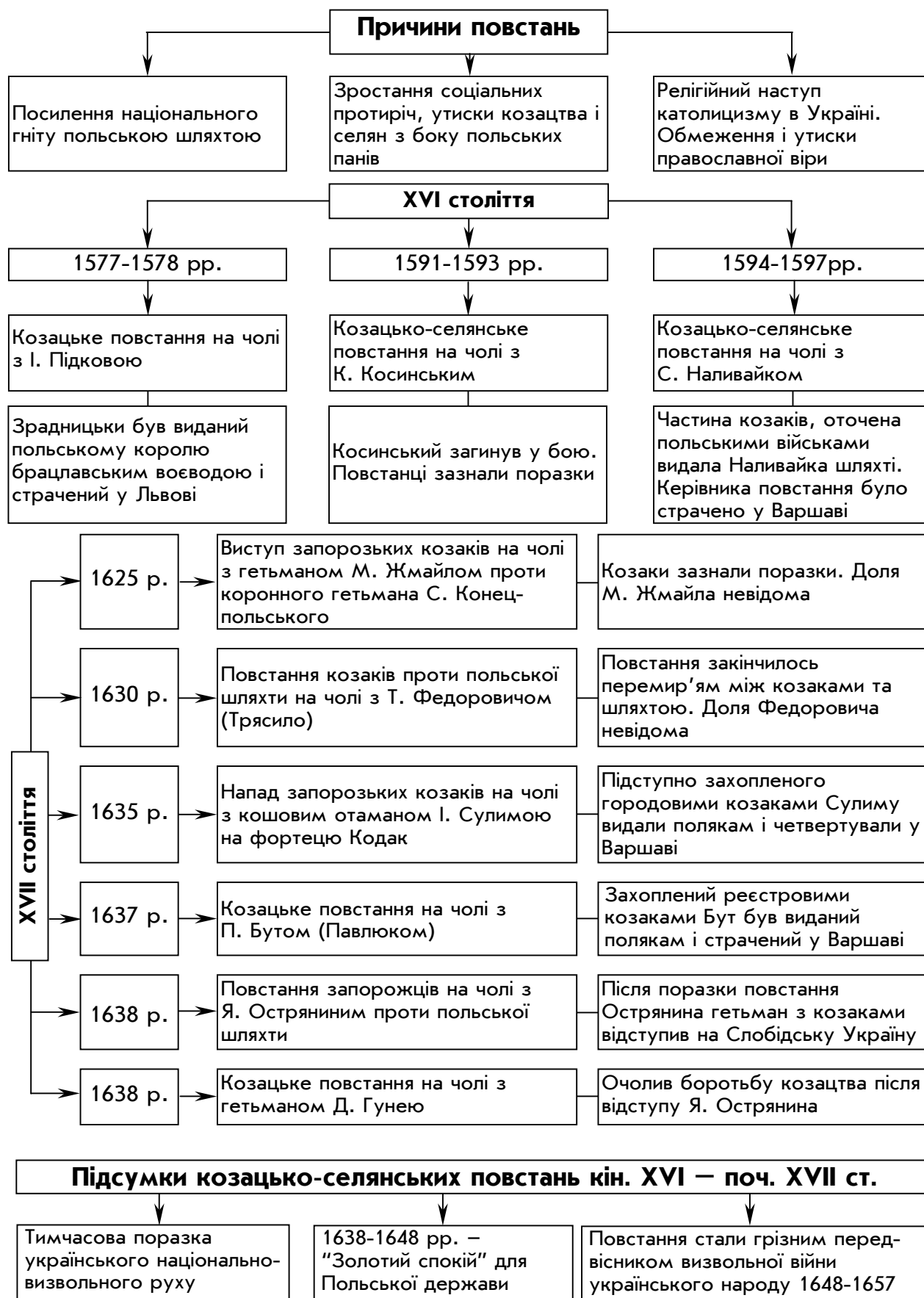

Рис. 3.2.5. Хронологія Запорозьких Січей

Хортицька Запорозька Січ – за однією версією найперша Січ виникла на о. Мала Хортиця (за іншими даними – на о. Томаківка) Назва походить від назви острова – „хорт” – собака	Заснована у 1556 р. Проіснувала до 1593 р.	Засновник – князь Д.Вишневецький
Базавлуцька Запорозька Січ – назва походить від татарського „бузлук” – лід; спочатку так називали ріку, потім острів	Заснована у 1593 р. після зруйнування першої січі татарами. Час зруйнування точно не відомий (орієнтовно – 1635 р.)	Описана Е.Лясотою. Один із ватажків козацтва – Б.Мікошинський
Томаківська Запорозька Січ – назва походить від татарського „тумак” – шапка. Розташована на острові	За однією версією – заснована зразу після Хортицької (за Бантиш-Каменським), за іншою – після Базавлуцької. За Костомаровим – час заснування – 1568 р. Проіснувала до першої	Згадана Мартином Бельським
Микитинська Запорозька Січ – заснована на Микитиному Розі (або мисі), вперше назву зустрічаємо у Е.Лясоти, пізніше у Самовидця	Очевидно, була заснована під час повторної відбудови Кодацької фортеці, у 1638 р. Проіснувала до 1652 р. За Андрусівською угодою 1667р. називалася вже перевозом	Описана Е.Лясотою і Дзєвовичем. Відома перебуванням на ній Б.Хмельницького
Чортомлицька або Стара Січ – розташована на Чортомлицькому розі або мисі	Заснована у 1652 р. Проіснувала 57 років – до 1709 р., була зруйнована за наказом Петра І	Описана кн. Мишецьким. Вважалася головною серед січей. Ватажки козацтва – І.Сірко, М.Пушкар, Я.Барабаш, К.Гордієнко
Кам'янська Січ – місцезнаходження – при впадінні р. Кам'янки в Дніпро	Двічі була побудована на одному місці. Перша проіснувала з 1710 р. до 1711р. (зруйнована за наказом Петра І). Друга – з 1728 р. до 1734 р.	Описана кн. Мишецьким. Відомості про неї є у архівах Малоросійської колегії. Зруйнована І.Скоропадським та Бутурліним
Олешківська Січ – назва походить від назви поселення Олешки (за топонімікою – болото)	Заснована у 1712 р. Проіснувала до 1728 р.	Описана кн. Мишецьким. Після Константинопольського трактату запорожці перебували під владою кримського хана і турецького султана
Нова, Підпільненська або Краснокутська Січ – розташована на правому березі р. Підпільної	Заснована у 1734 р. Проіснувала до 1775 р.	Зруйнована за наказом Катерини ІІ
Задунайська Січ – розташована на турецькій території	Утворена після зруйнування Нової Січі. Проіснувала до 1828 р.	Задунайське козацтво перейшло на сторону Росії під час російсько-турецької війни. Пізніше із залишків утворене Азовське козаچه військо, яке скасоване у 1885 р.

Рис. 3.2.6. Військово-адміністративна організація Запорозької Січі

військовий поділ

адміністративна влада

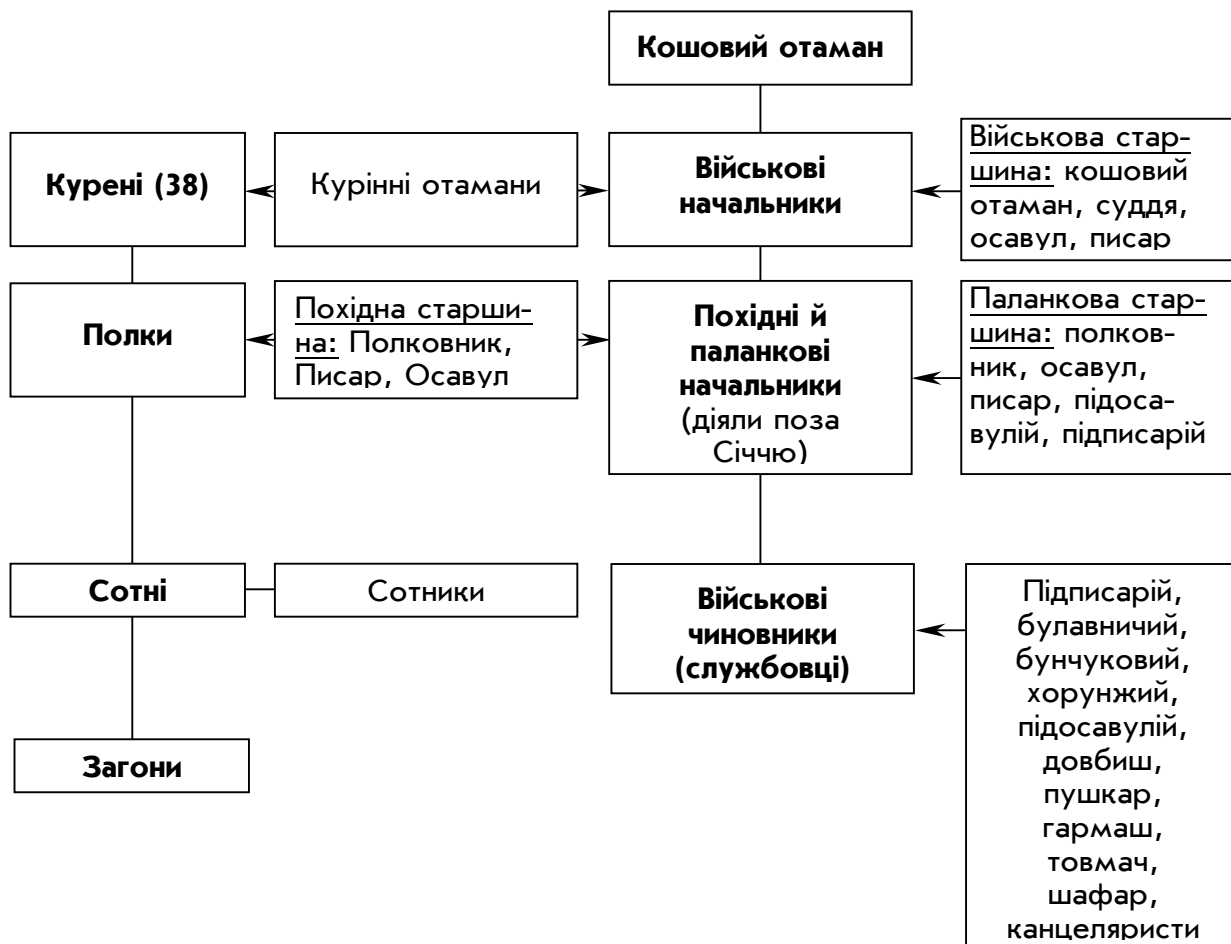
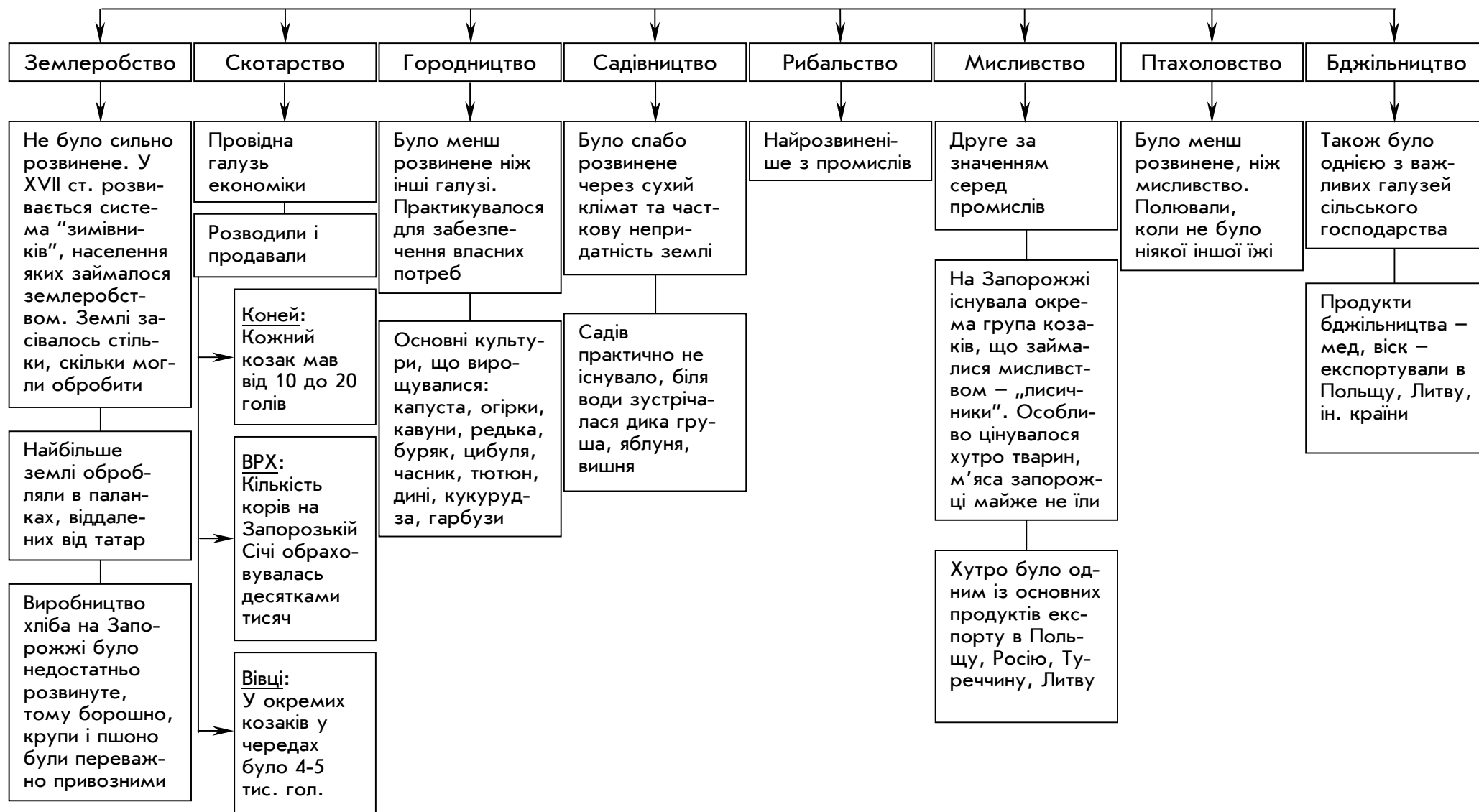

Рис. 3.2.7. Козацька демократична республіка: соціально-політичний устрій

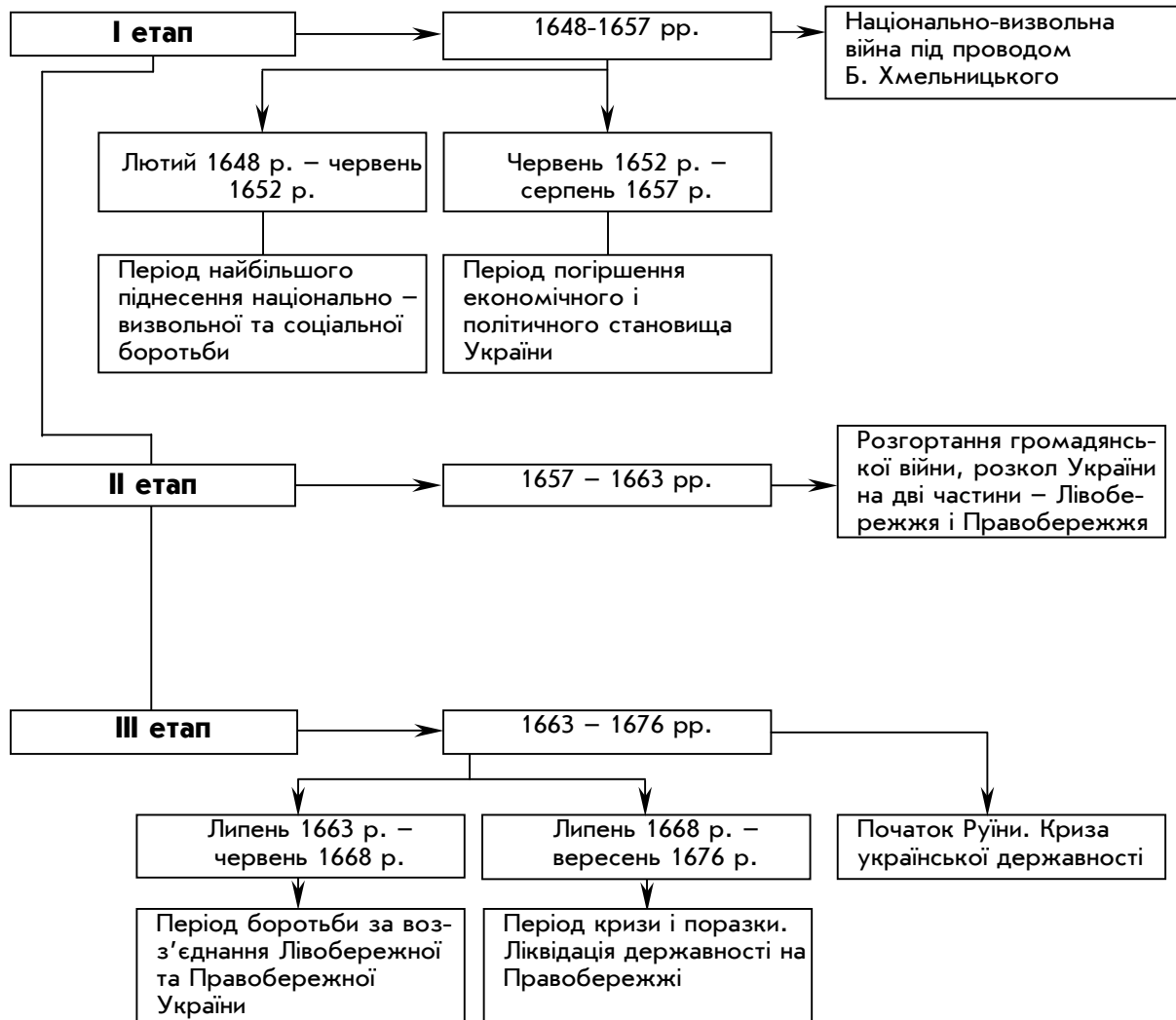

Рис. 3.2.8. Господарсько-економічна діяльність запорозьких козаків

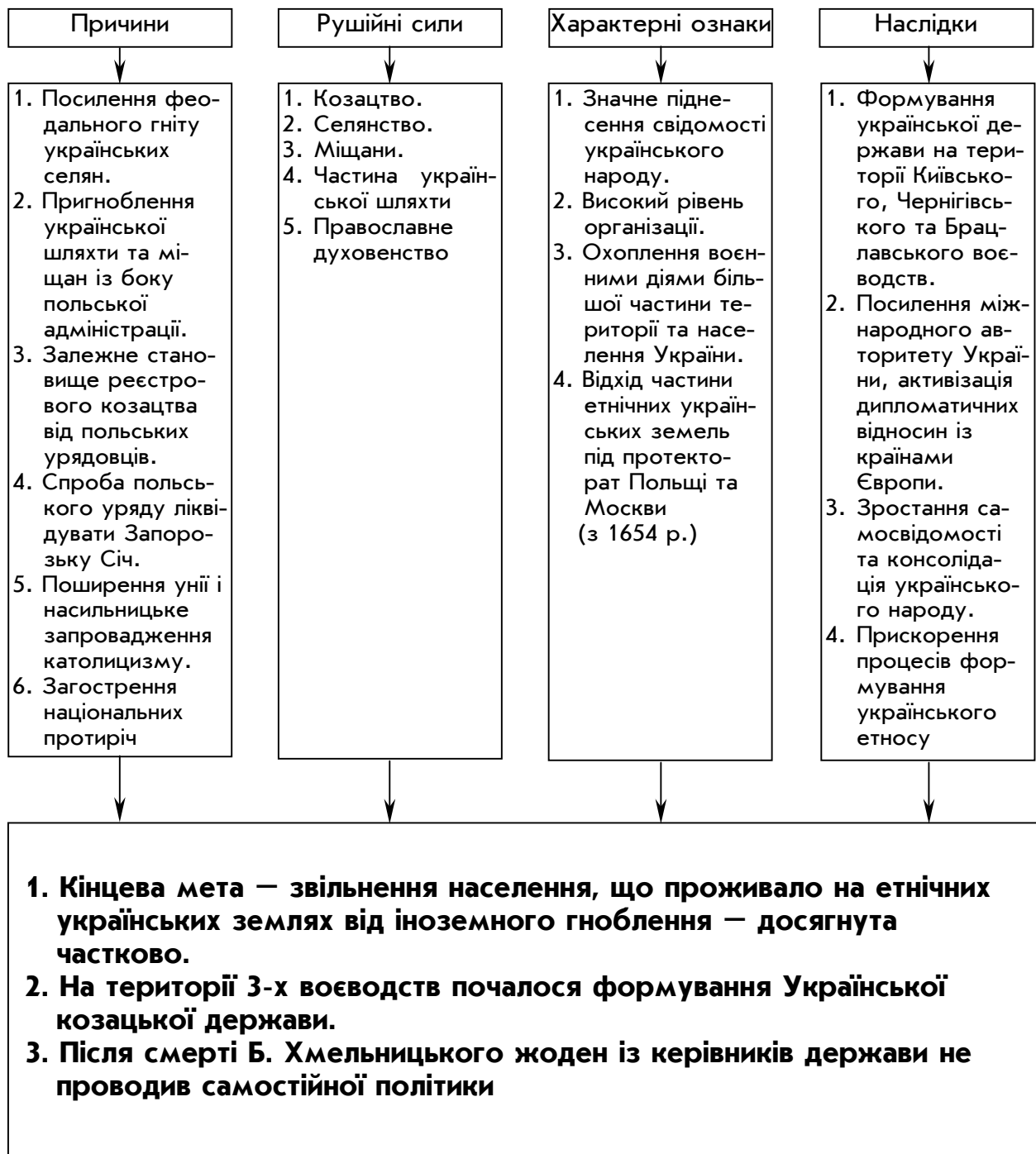

3.3 Українська національна революція XVII ст. і становлення української державності

Рис. 3.3.1. Етапи української національно-демократичної революції XVII ст.

**Рис. 3.3.2. Визвольна війна під проводом Б. Хмельницького
1648-1657 рр.**

Таб. 3.3.3. Перебіг бойових дій національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького (1648 – 1657 рр.)

1648 – 1649 рр.	1650 – 1651 рр.	1652 – 1654 рр.	1655 – 1657 рр.
Повстання на Запорозькій Січі під проводом Б.Хмельницького. Перемога козацького війська над поляками під Жовтими Водами. Розгром польського війська під Корсунем Б.Хмельницьким. Селянські повстання охоплюють Київщину, Поділля, Волинь, Лівобережну Україну. Розгром козаками польського війська під Пилявцями. Облога козацькими військами м.Львова та Замостя. Успішні дії козацького війська проти польської армії під Збаражем та Зборовим. Зборівська угода	Бій полковника Д.Нечая з польським гетьманом Калиновським під Красним. Загибель Д. Нечая. Оборона Вінниці І.Богунем від польських військ гетьмана Калиновського. Поразка козацького війська під Берестечком. Поразка козацького війська на чолі з полковником Небабою від литовської армії Я.Радзівілла. Захоплення Радзівіллом Чернігова та Києва. Підписання Білоцерківського договору, що обмежував права гетьмана та козацтва, зменшував територію гетьманства	Розгром 60 тис. польського війська козаками під Батогом. Молдавський похід Б. Хмельницького. Оточення козаками польської армії під Жванцем. Жванецька угода. Переяславська Рада. Березневі статті. Розгром козаками та росіянами литовського гетьмана Я.Радзівілла на р.Шкловці	Героїчна оборона Умані загонами І.Богуна. Звільнення Брацлавщини від поляків. Спільний успішний похід запорожців і донських козаків на Кримське ханство. Успішні військові дії козацько-московського війська у Великому князівстві Литовському (здобули Вільно, Ковно, Гродно). Перемога козаків і росіян над поляками під Городком. Спільні успішні дії України і Семиграддя проти Польщі. Смерть Б.Хмельницького

Рис. 3.3.4. Україно-польські договори періоду Визвольної війни 1648 – 1657 рр.

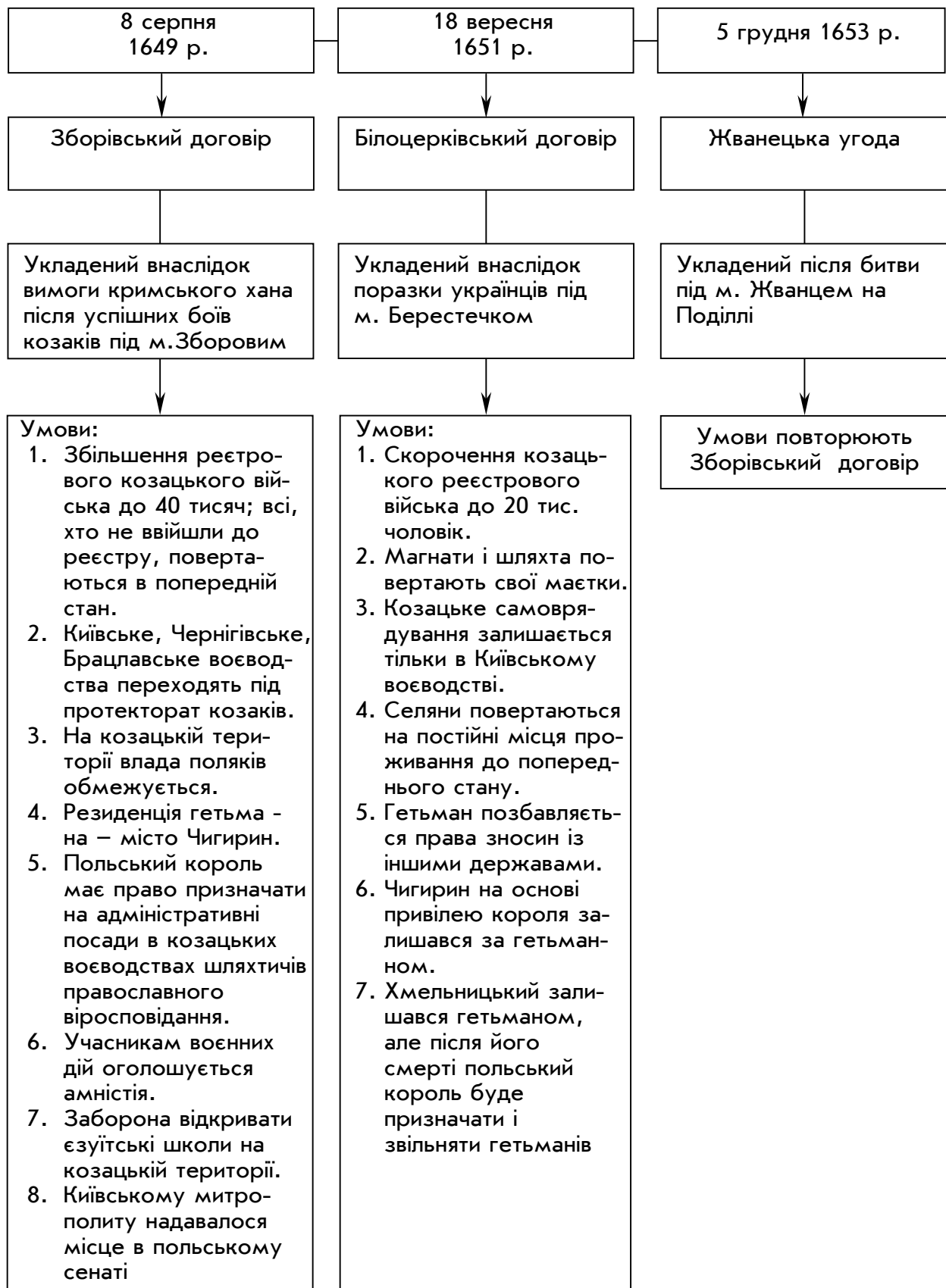
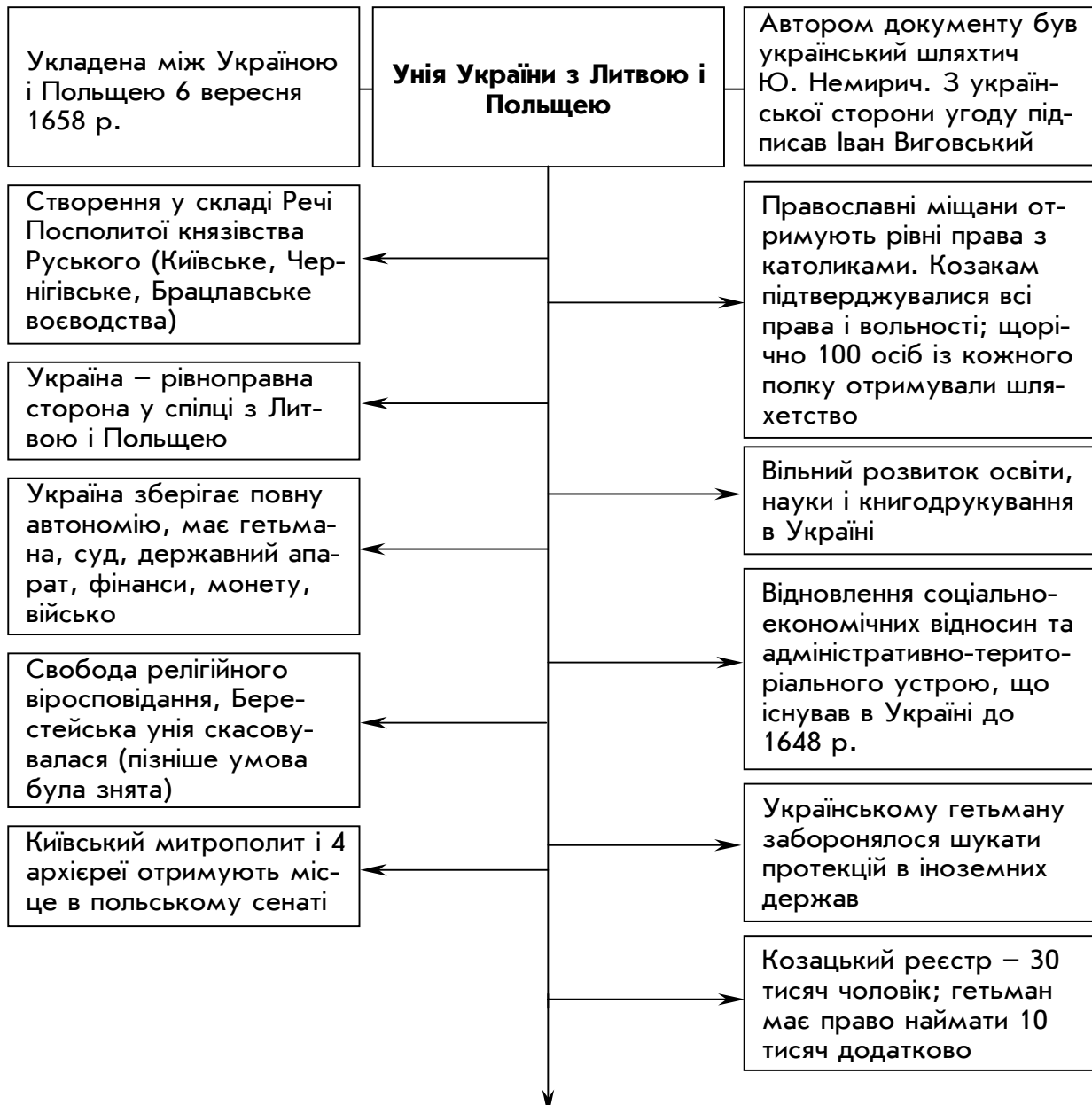

Рис. 3.3.5. Березневі статті та їх оцінка в історичній літературі

Рис. 3.3.6. Гадяцька угода 1658 р.

В українській історіографії Гадяцька угода (трактат) дістала досить неоднозначну оцінку: від цілком негативної до визначення її як вищої політичної ідеї українців, які змагалися за свою незалежність. На думку М. Грушевського, ця угода мала „забезпечити політичні впливи української шляхти”. З ним погоджувався В. Липинський, який зазначав, що „... елементом будови Великого князівства Руського мав бути ... шляхетський устрій за польською моделлю.” В самій своїй основі цей договір не міг задовольнити борців за українську державність. Він не був продуманий у всіх деталях, містив не тільки ті позиції, які сприяли рухові України до суверенітету, а й ті, які не дали йому можливості бути втіленим у життя

Рис. 3.3.7. Найхарактерніші ознаки української козацької держави XVII ст.

Рис. 3.3.8. Територіально-адміністративний устрій та соціальна структура населення України в др. пол. XVII ст.

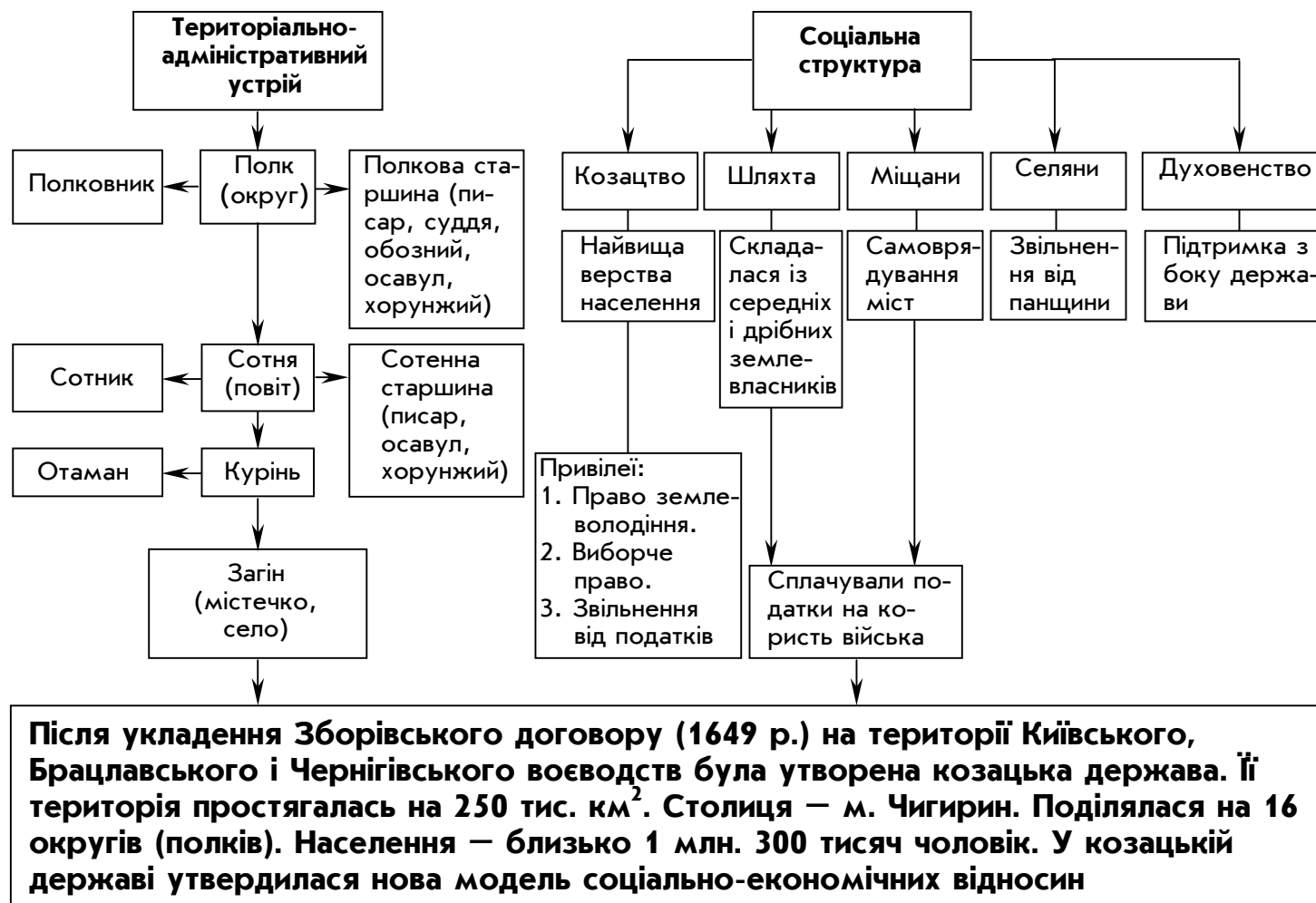
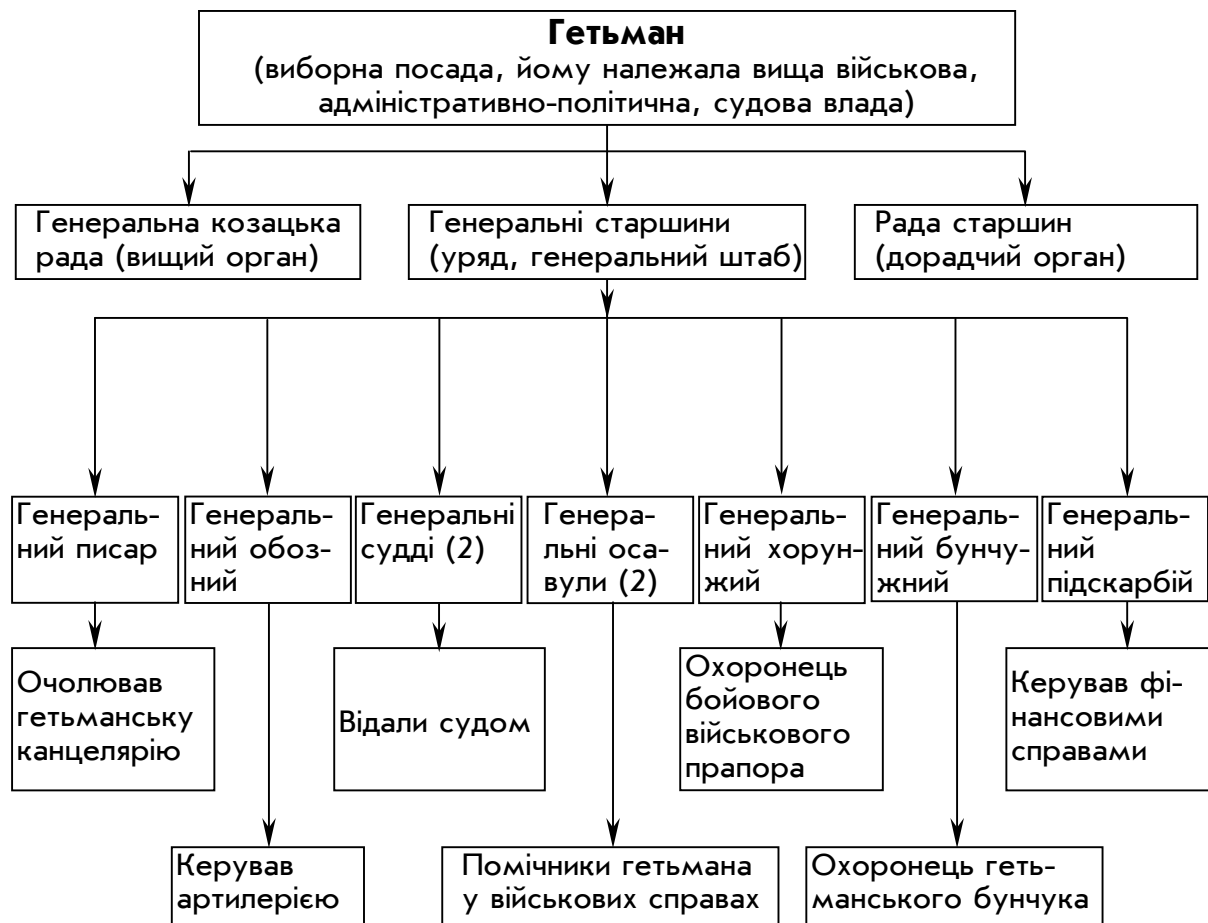

Рис. 3.3.9. Структура влади в Українській гетьманській державі

**Рис. 3.3.10. Українські гетьмани періоду Руїни
(1663 – 1687 рр.)**

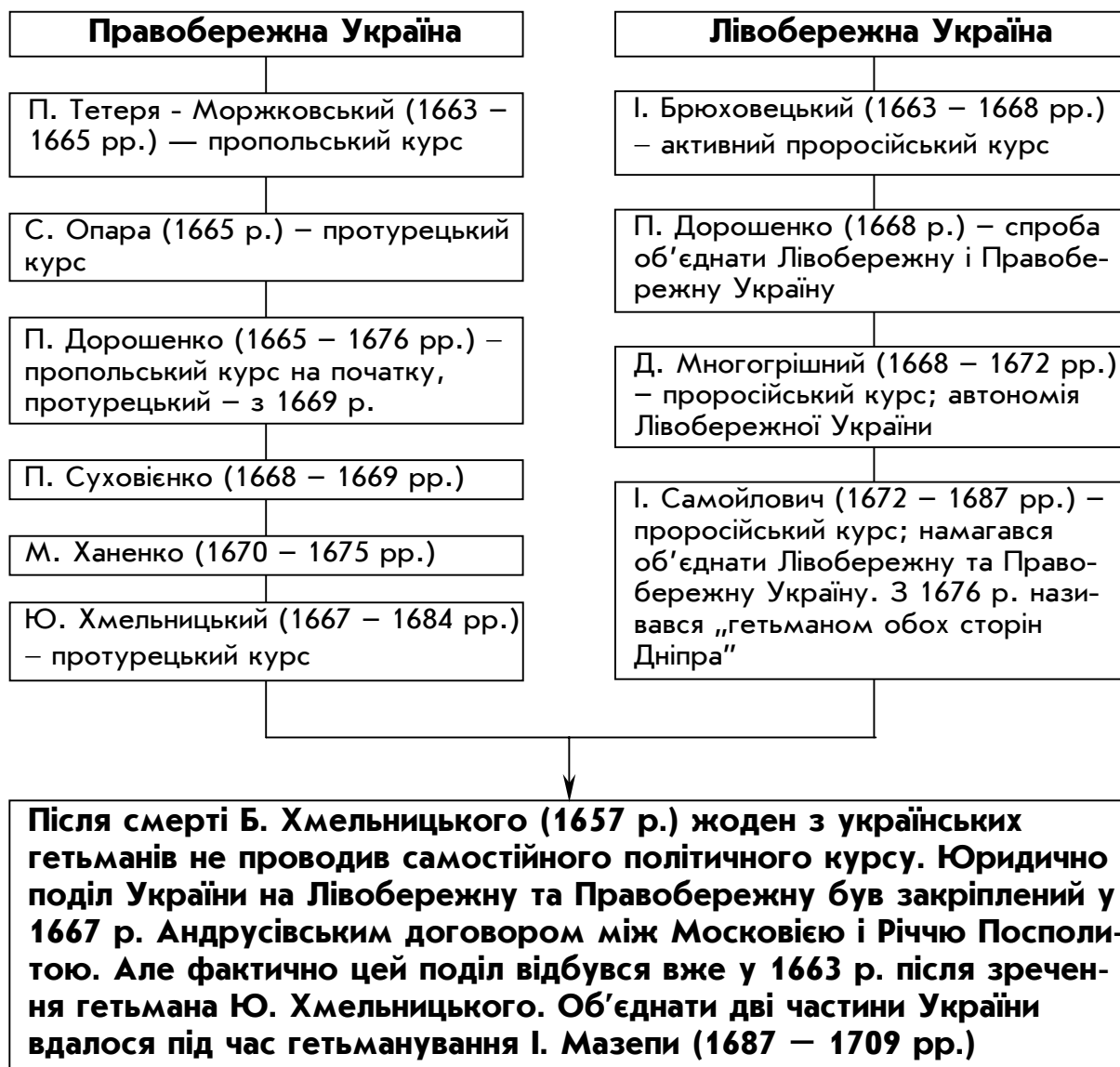

Рис. 3.3.11. Причини поразки української національної революції XVII ст.

Рис. 3.3.12. Особливості та історичне значення української національної революції XVII ст.

3.4. Наступ царизму на українську державність в др. пол. XVII – XVIII ст. Втрата Україною своєї незалежності

Рис. 3.4.1. Наступ царизму на українську державність у др. пол. XVII ст.

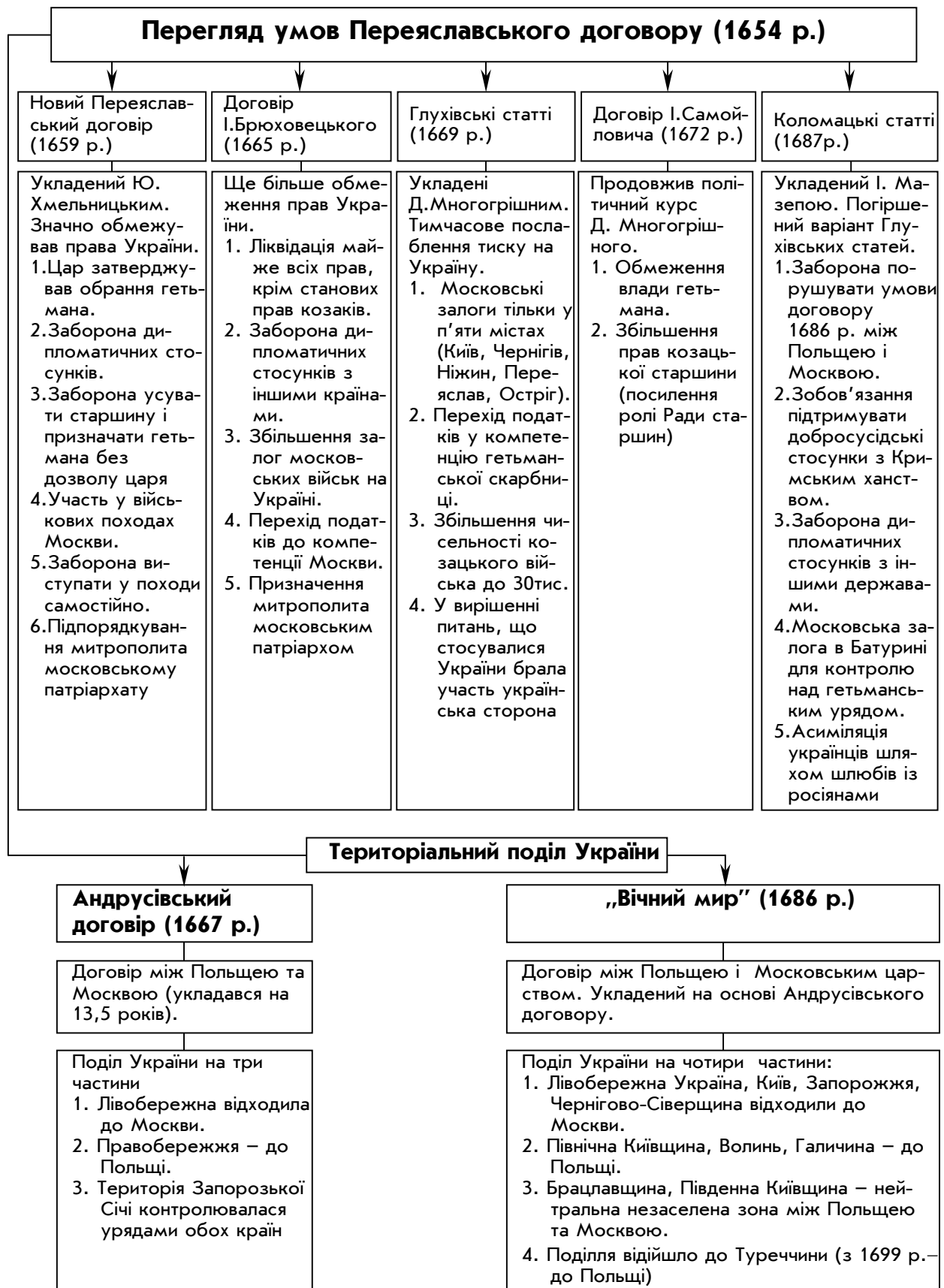

Рис. 3.4.2. Ліквідація Російською імперією української автономії (XVIII ст.)

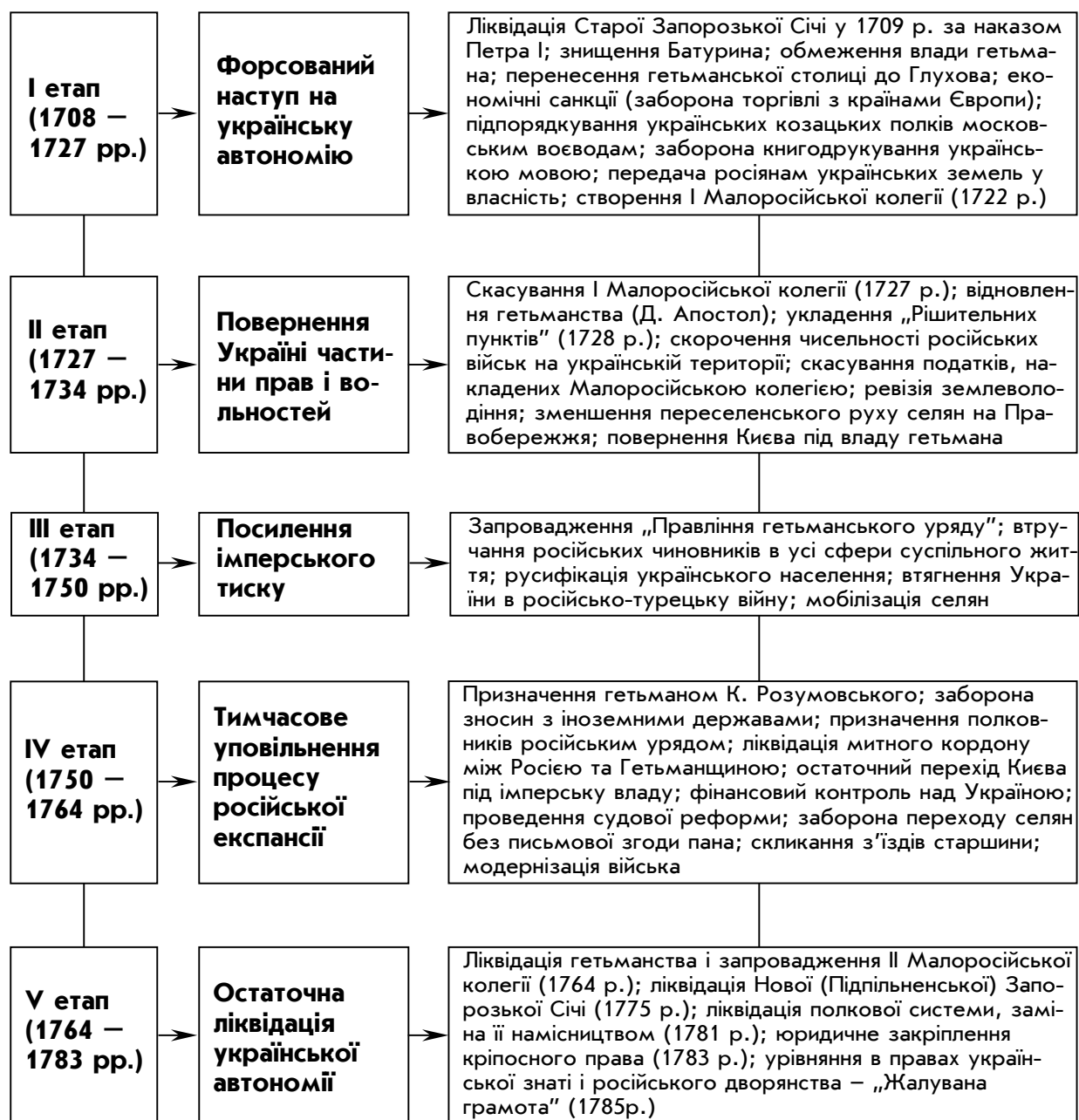

Рис. 3.4.3. Слобідська Україна в др. пол. XVII — на поч. XVIII ст.

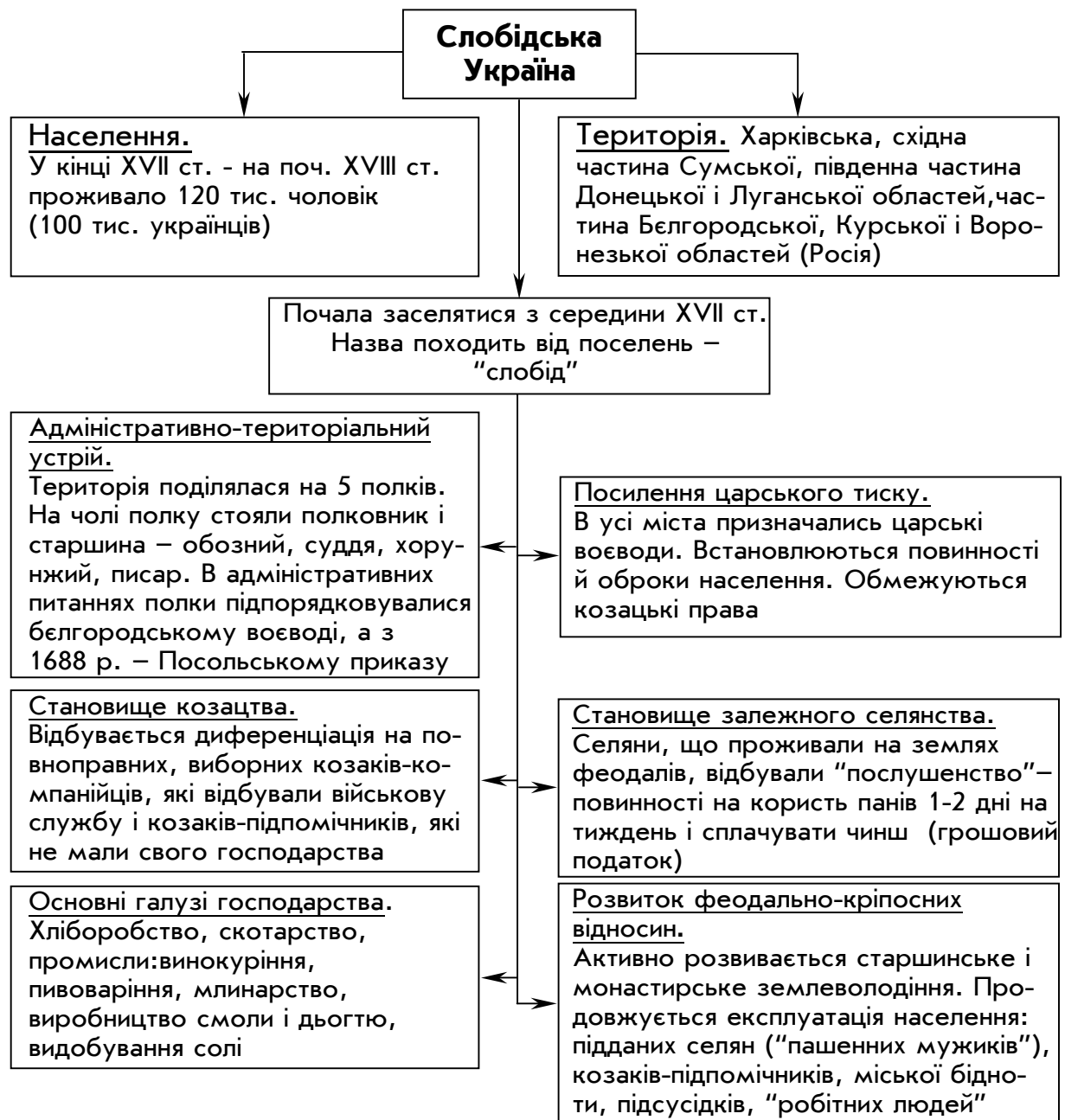

Рис. 3.4.4. Конституція П. Орлика — видатна пам'ятка української державно-політичної думки XVIII ст.

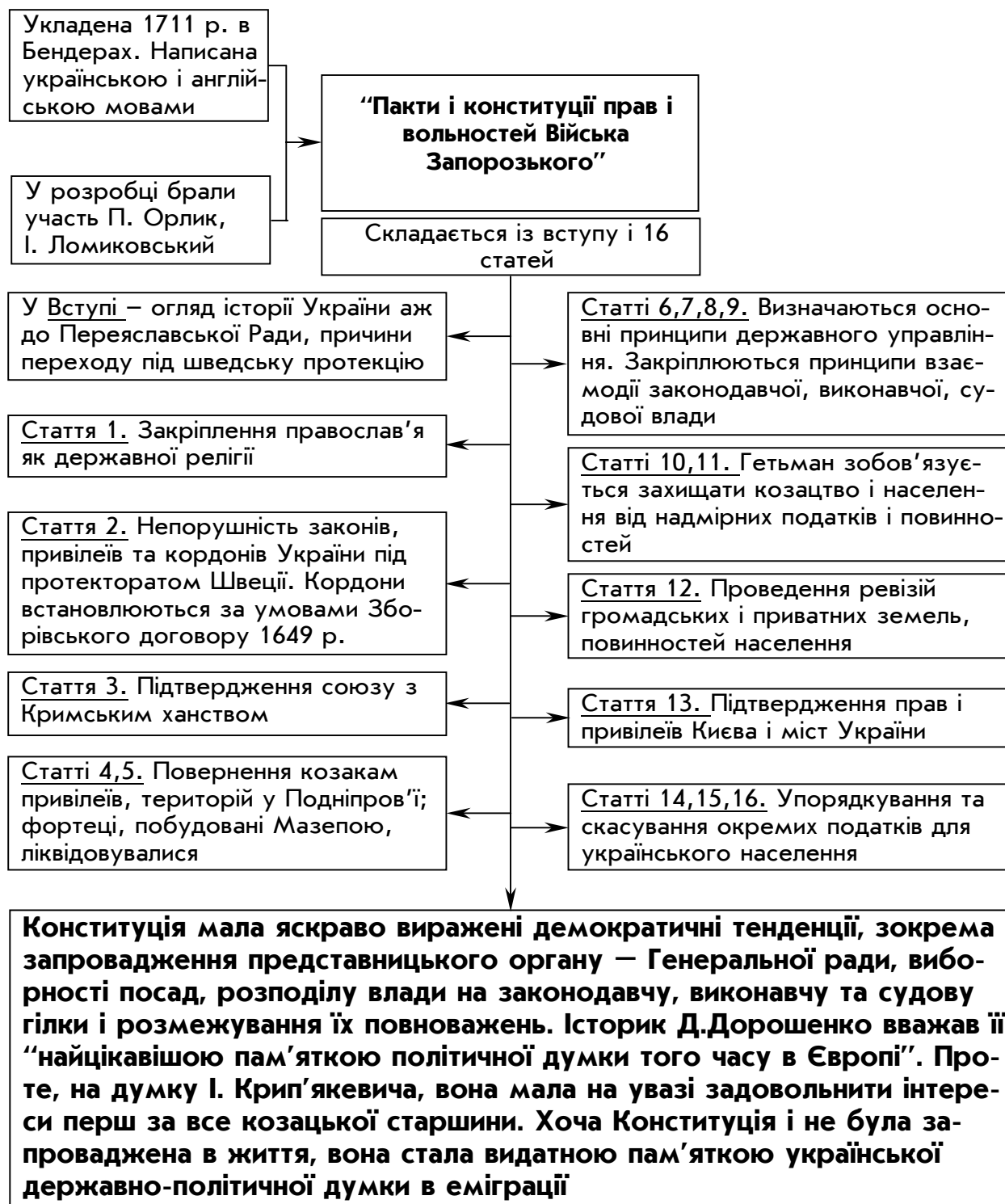
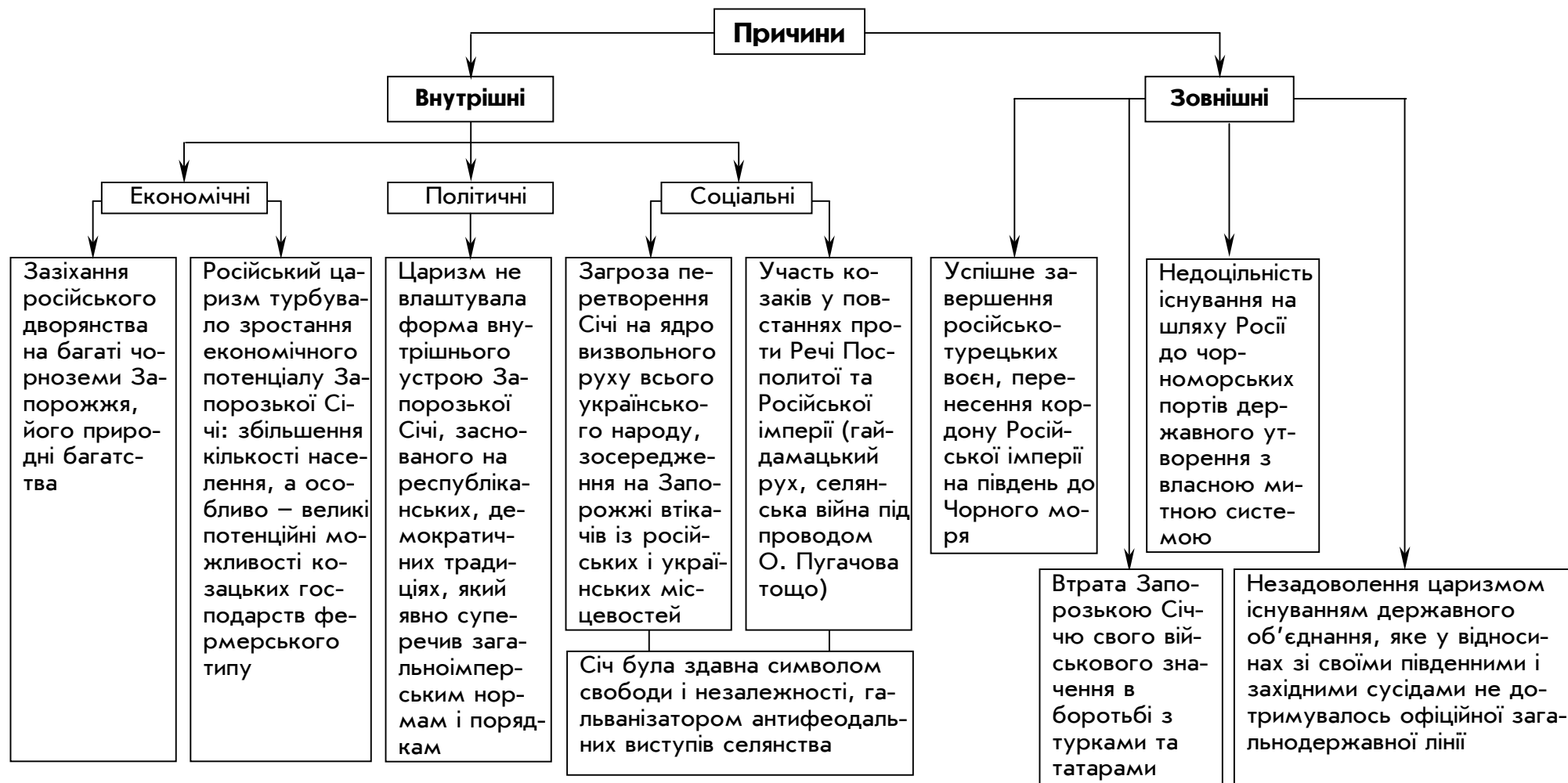

Рис. 3.4.5. Ліквідація царизмом Запорозької Січі (1775 р.)

3.5. Правобережні та західноукраїнські землі під владою Польщі в др. пол. XVII –XVIII ст.

Рис. 3.5.1. Правобережжя та Східна Галичина в кін. XVII - на поч. XVIII ст.

Рис. 3.5.2. Етнічний склад та соціальна структура населення Правобережної України в кін. XVII—XVIII ст.

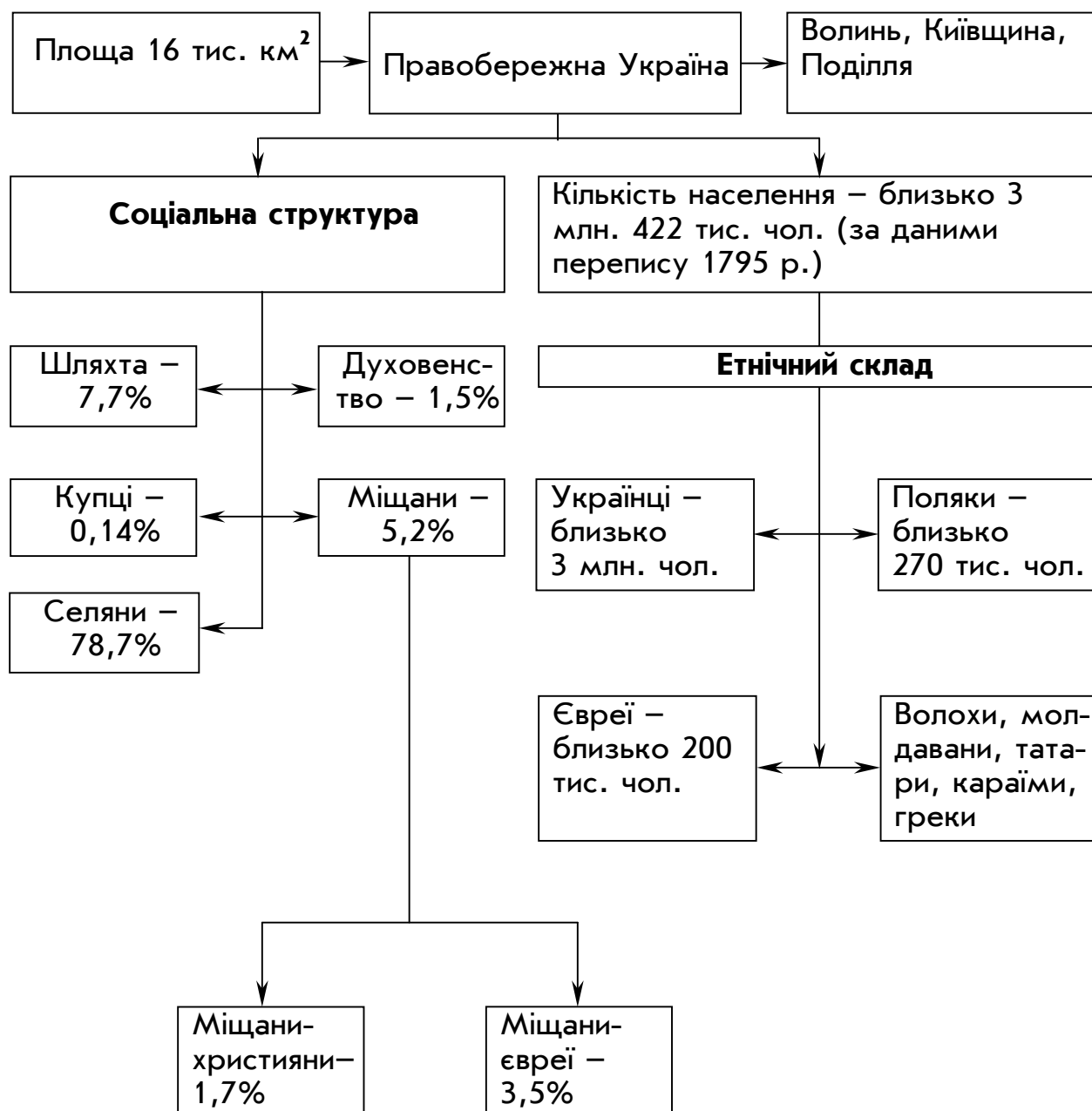

Рис. 3.5.3. Селянсько-козацькі повстання XVII – XVIII ст.

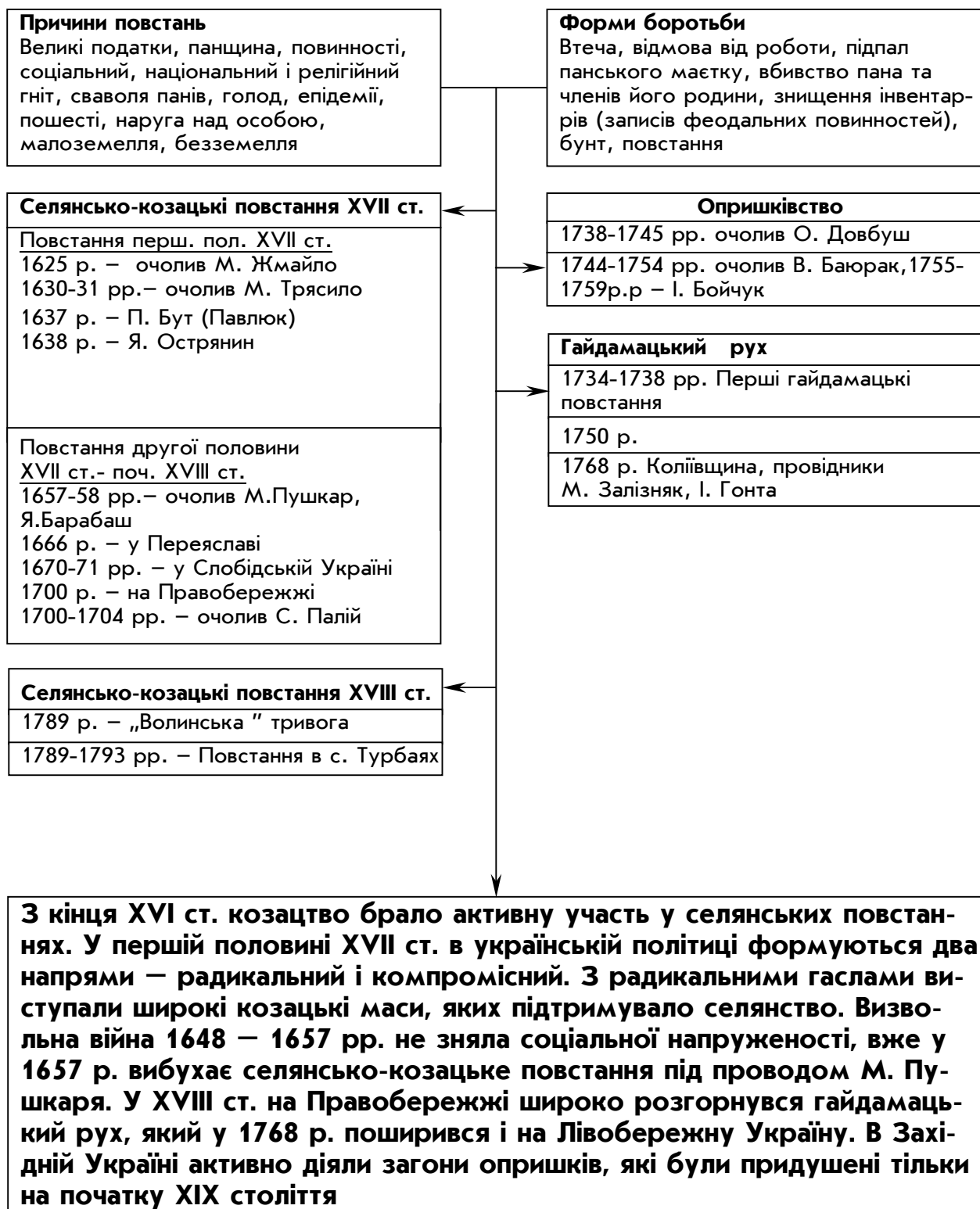

Рис. 3.5.4. Три поділи Польщі та їх вплив на долю українських земель

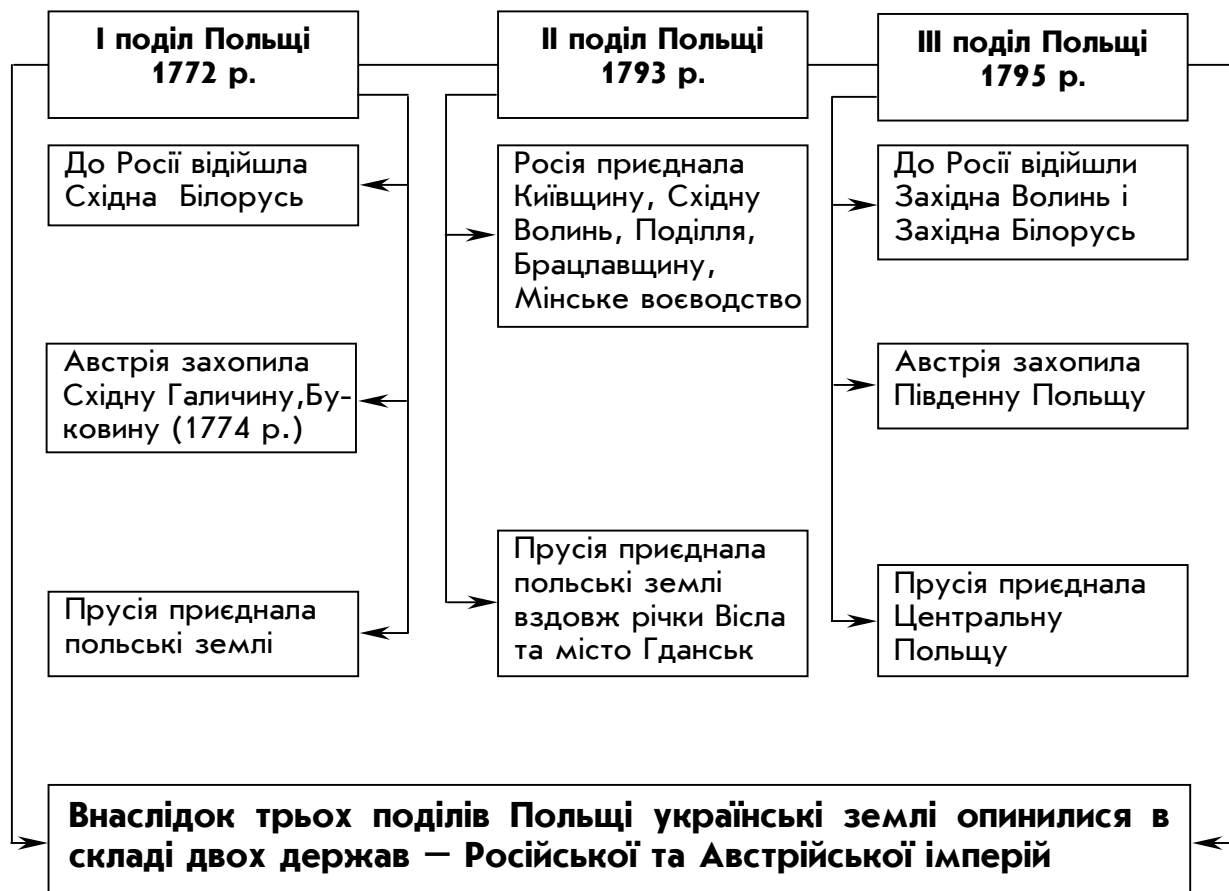
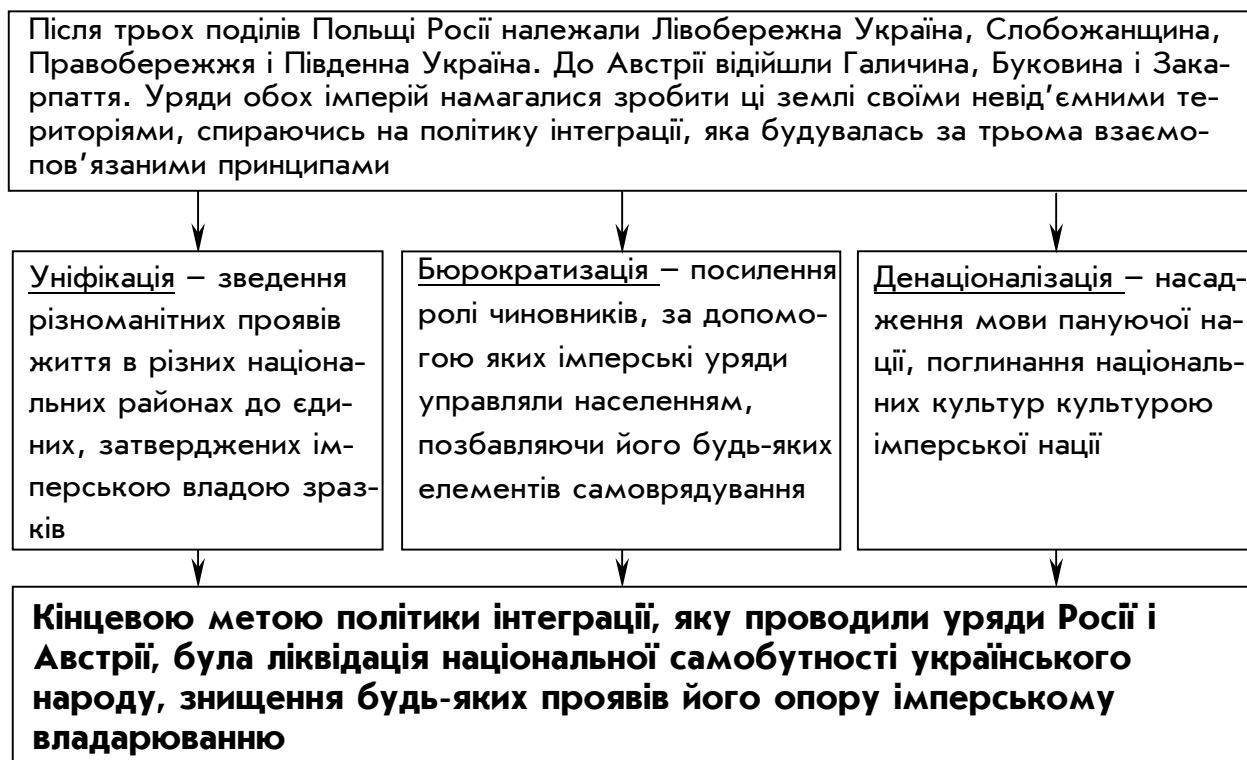

Рис. 3.5.5. Запровадження політики інтеграції на українських землях у кін. XVIII- поч. XIX ст.

Таб. 3.5.6. Землі населені українцями наприкінці XVIII ст.

Територія	Площа, тис. кв. м	Населення, тис. чол. (приблизно)
Гетьманщина, або Малоросія (Російська імперія)	92	2300
Слобідська Україна (Російська імперія)	70	1000
Південна Україна (Російська імперія)	185	1000
Правобережна Україна (Річ Посполита)	170	3400
Східна Галичина (Річ Посполита)	55	1800
Закарпаття (Імперія Габсбургів)	13	250
Буковина (Оттоманська імперія до 1772р.)	5	5
Разом	585	10000

3.6. Українські землі у складі Російської та Австрійської імперії (XVIII – XIX ст.). Українське національне відродження

Рис. 3.6.1. Колоніальна політика щодо України в перш. пол. XIX ст.

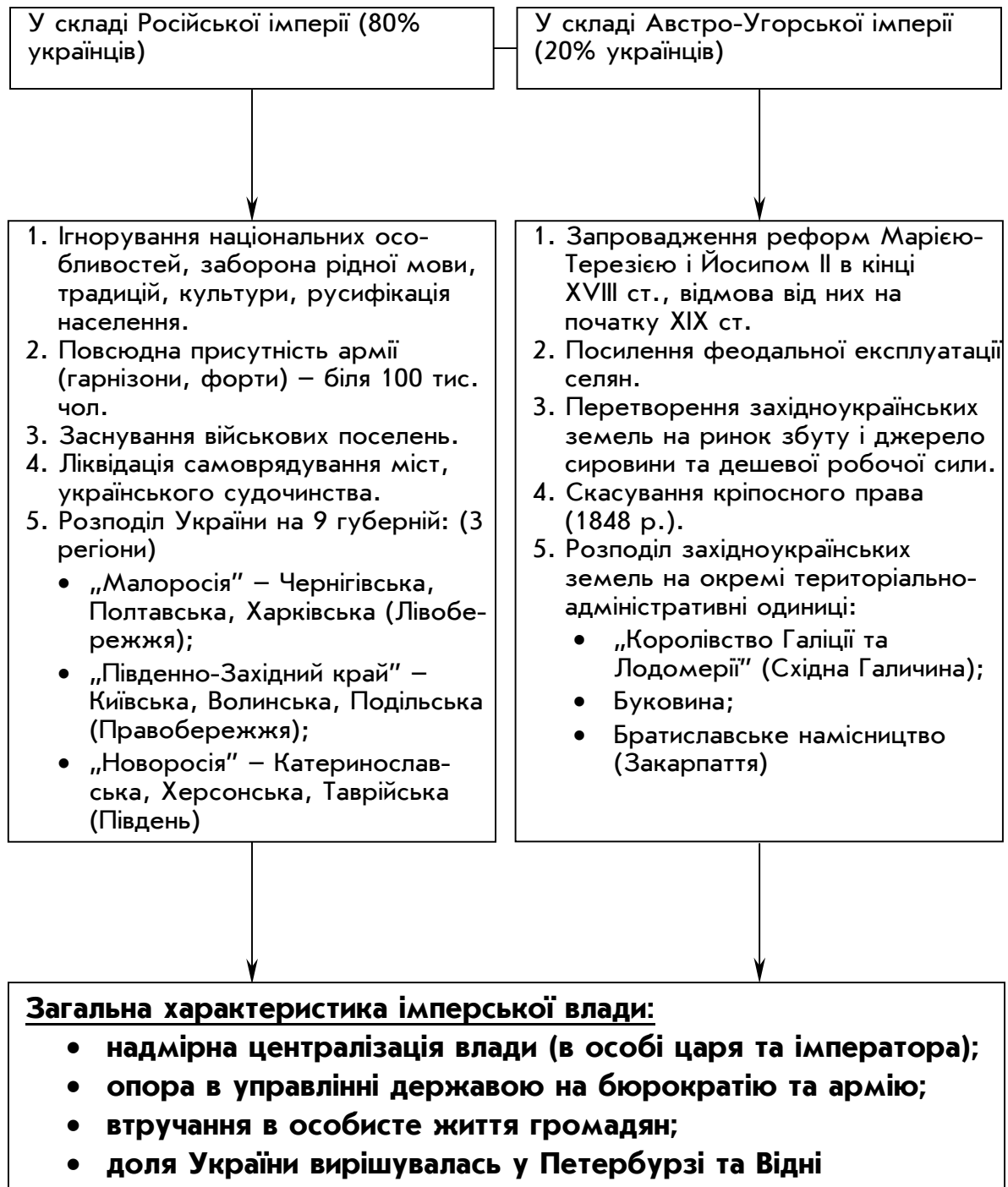

Рис. 3.6.2. Промисловий переворот в Україні (XIX ст.)

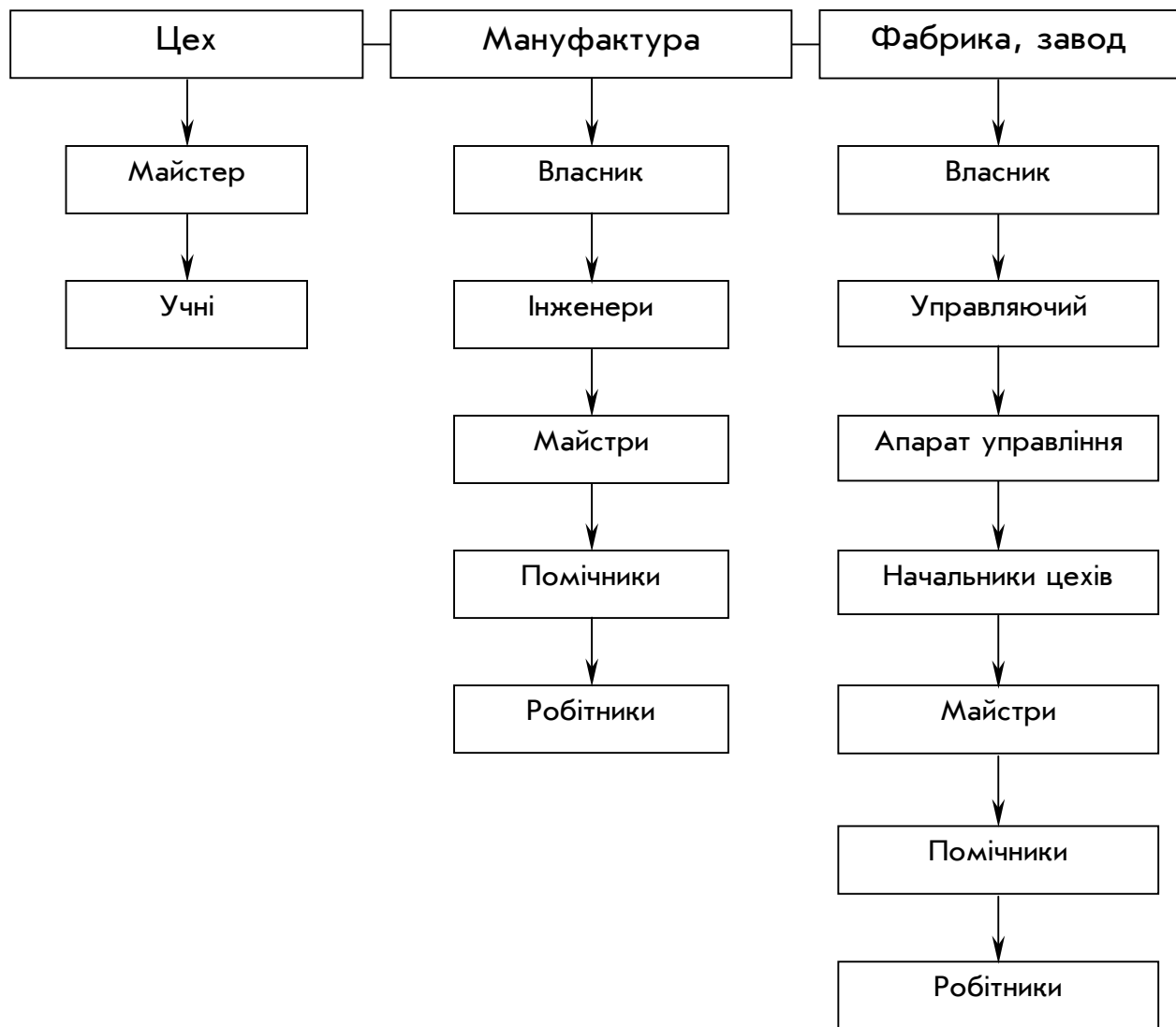

Рис. 3.6.3. Категорії українського селянства в перш. пол. XIX ст.

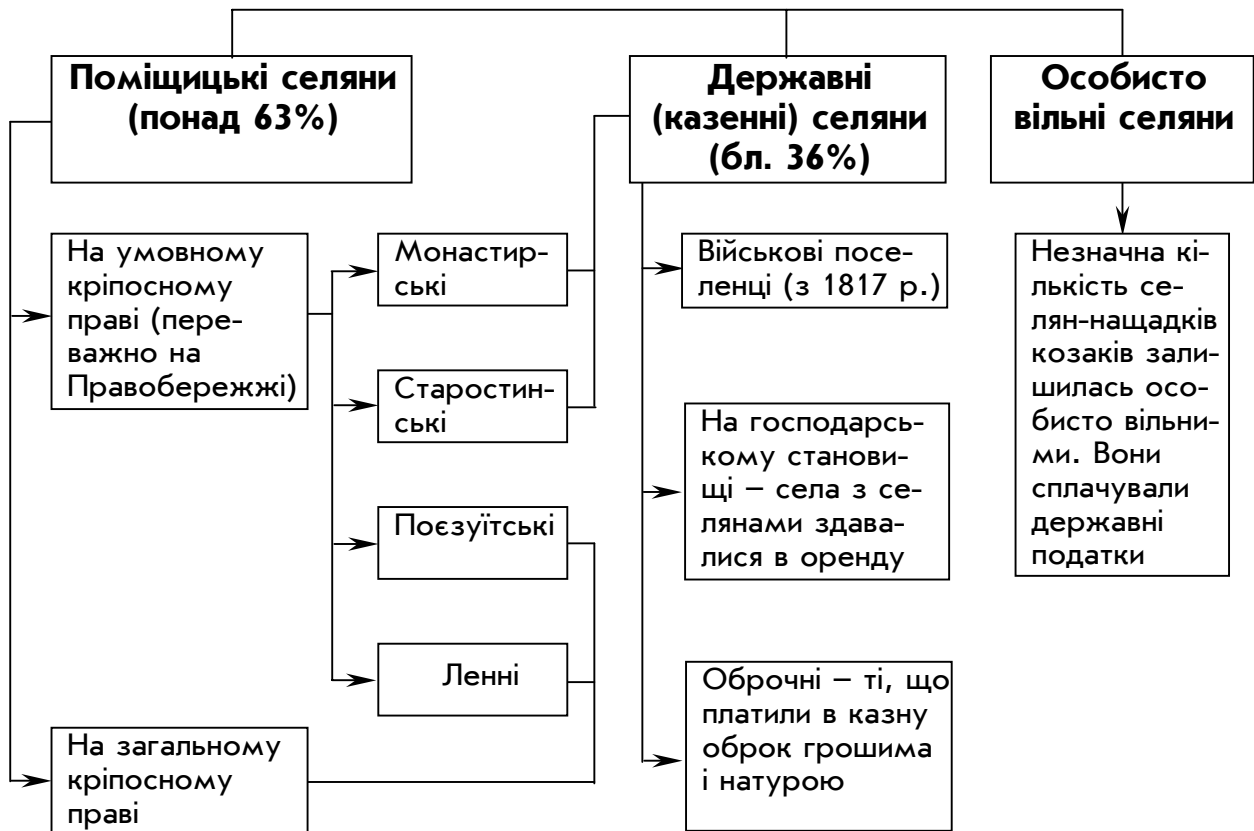

Рис. 3.6.4. Форми експлуатації поміщицьких і державних селян України в перш. пол. XIX ст.

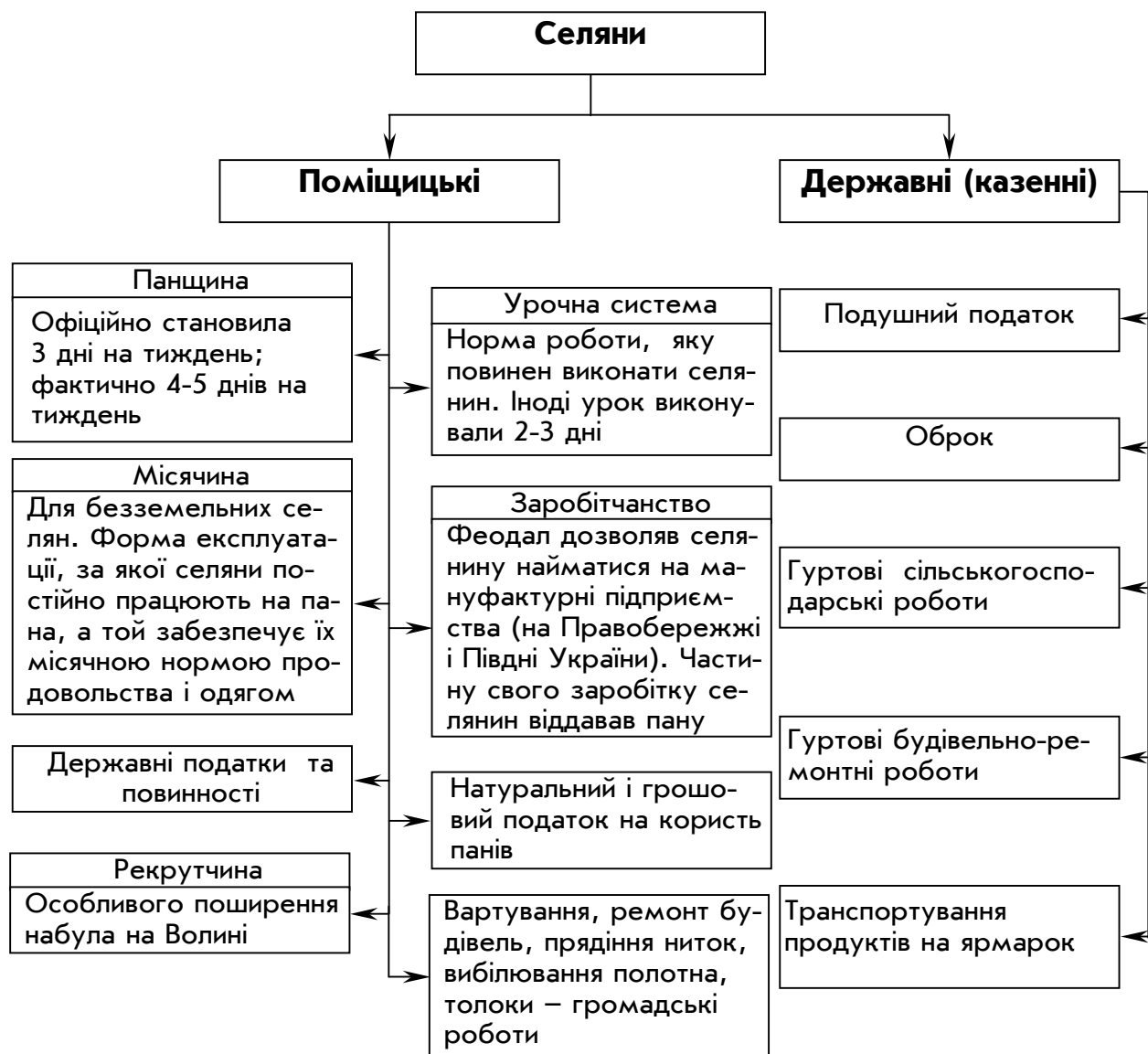

Рис. 3.6.5. Початок українського національного відродження

Рис. 3.6.6. Декабристський рух в Україні

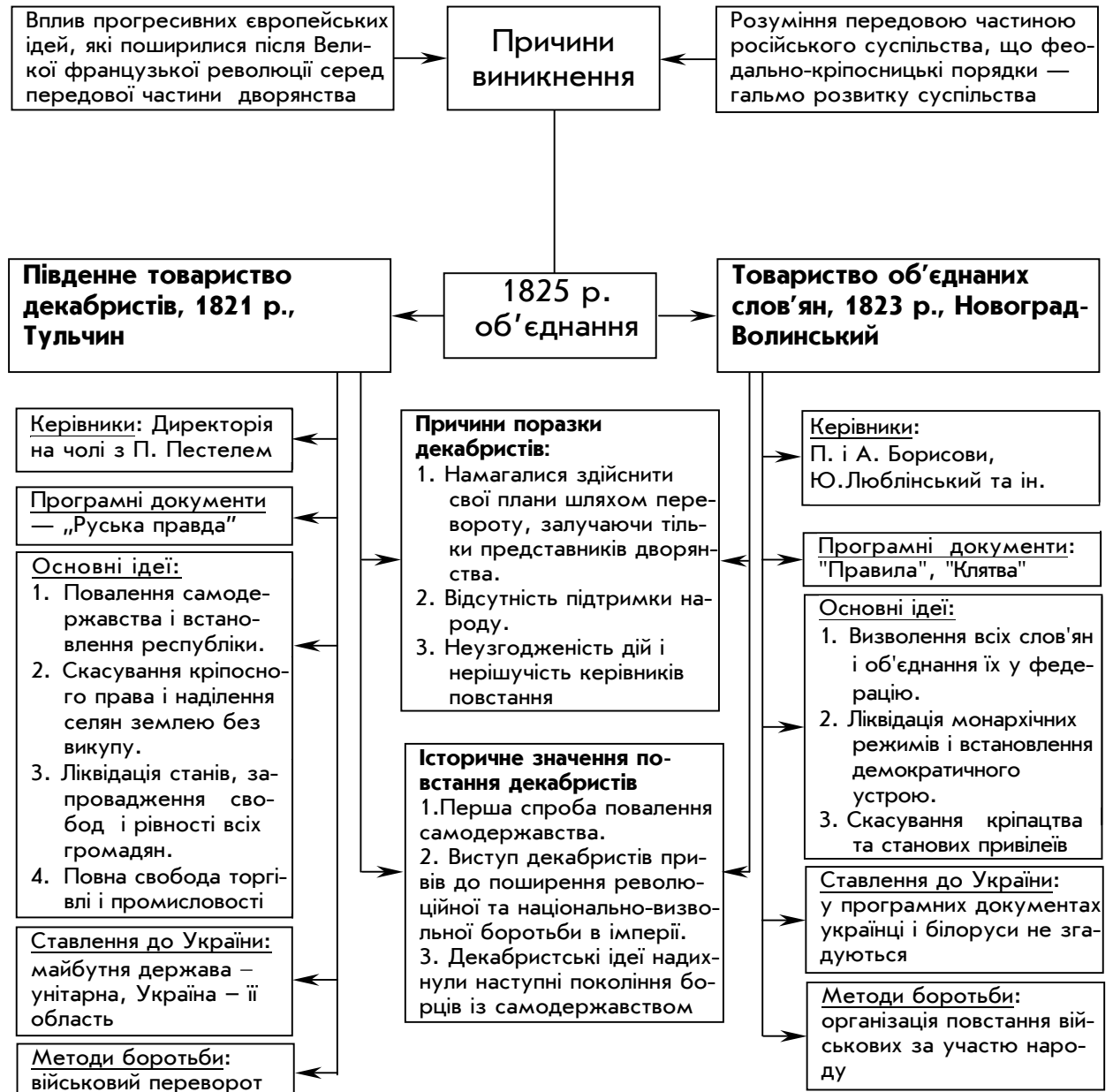

Рис. 3.6.7. Організаційна структура декабристського руху в Україні

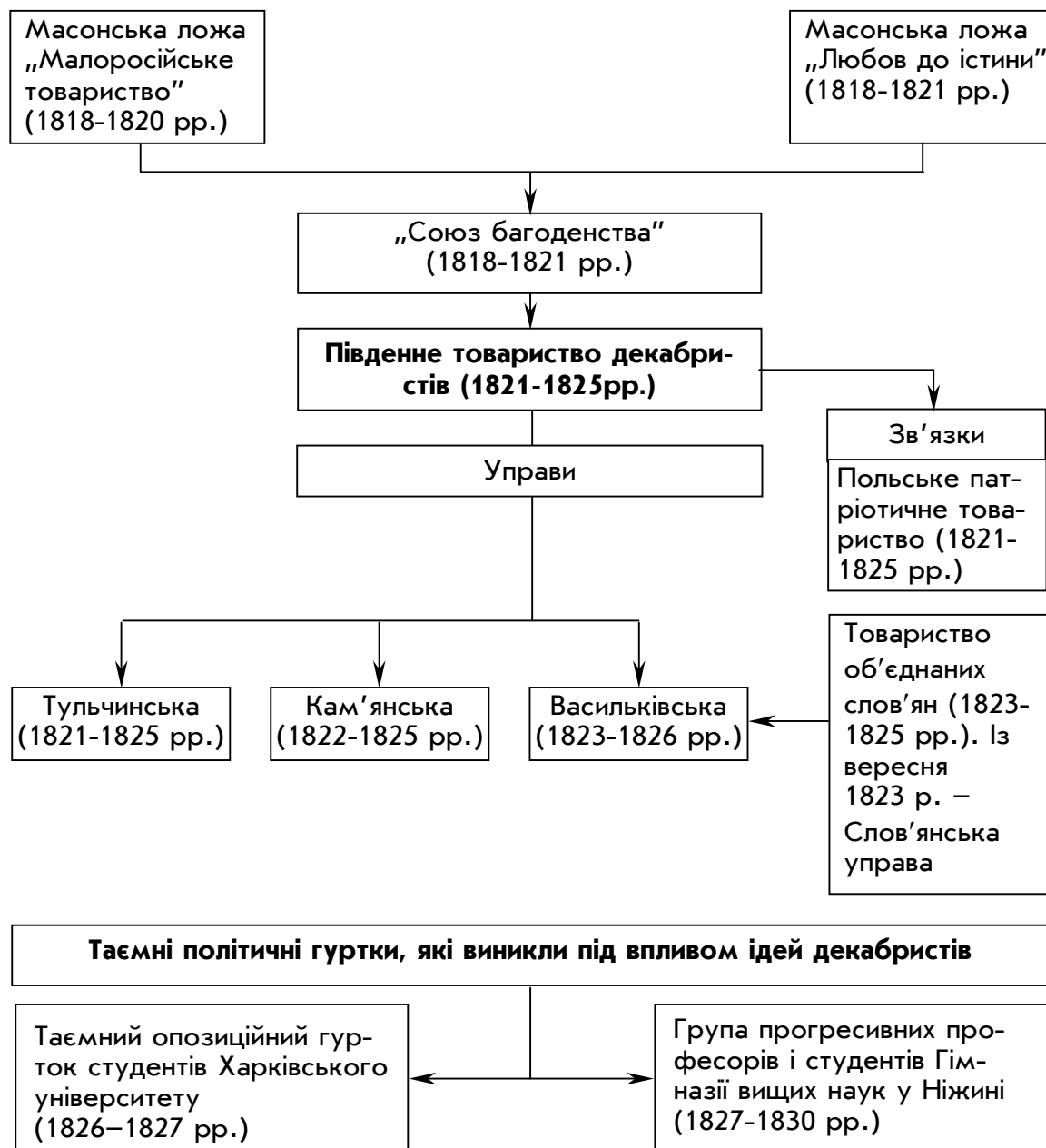

Рис. 3.6.8. Кирило-Мефодіївське братство — перша політична організація в Україні

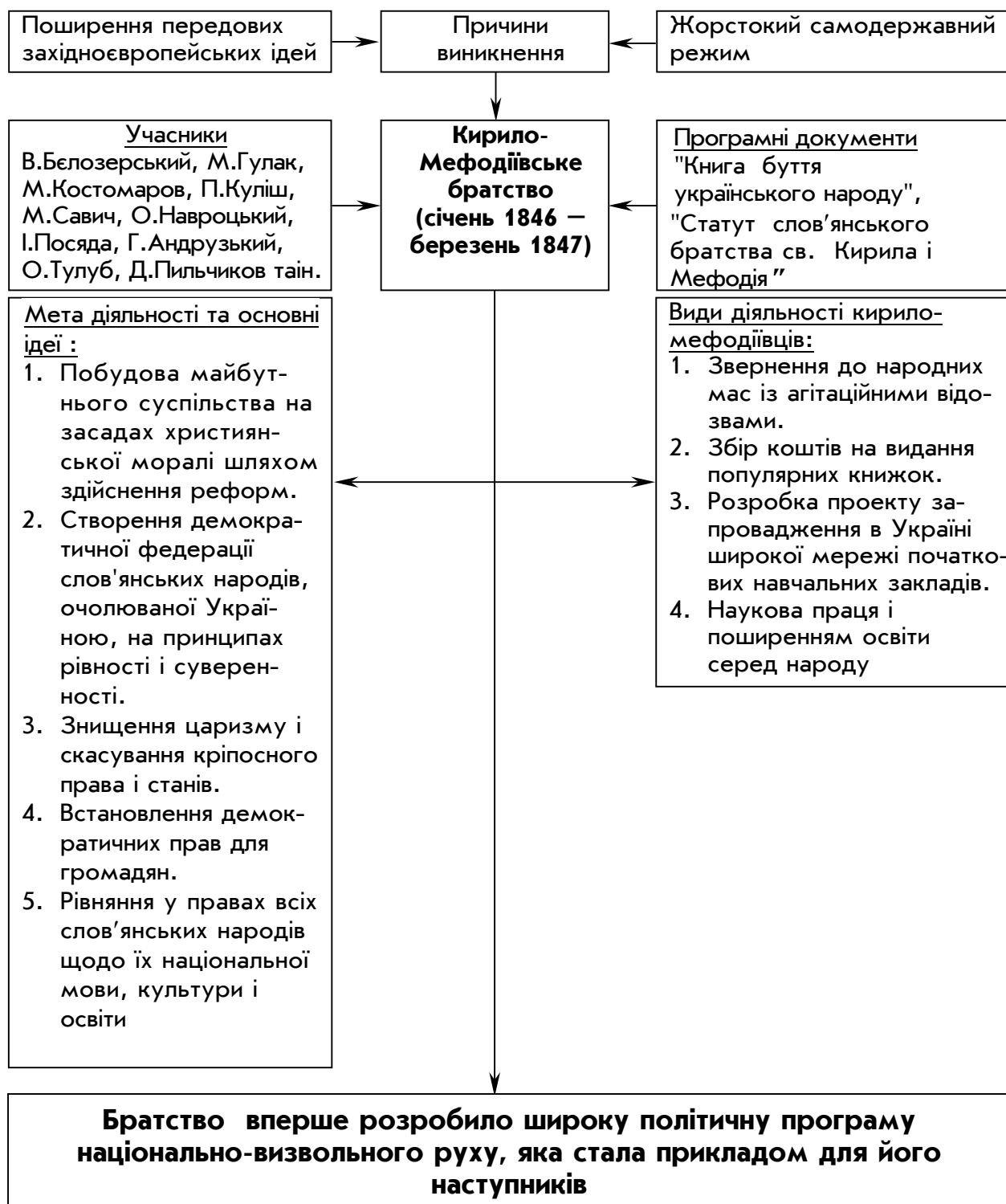

Рис. 3.6.9. Землекористування поміщиків і поміщицьких селян напередодні реформи 1861 р.

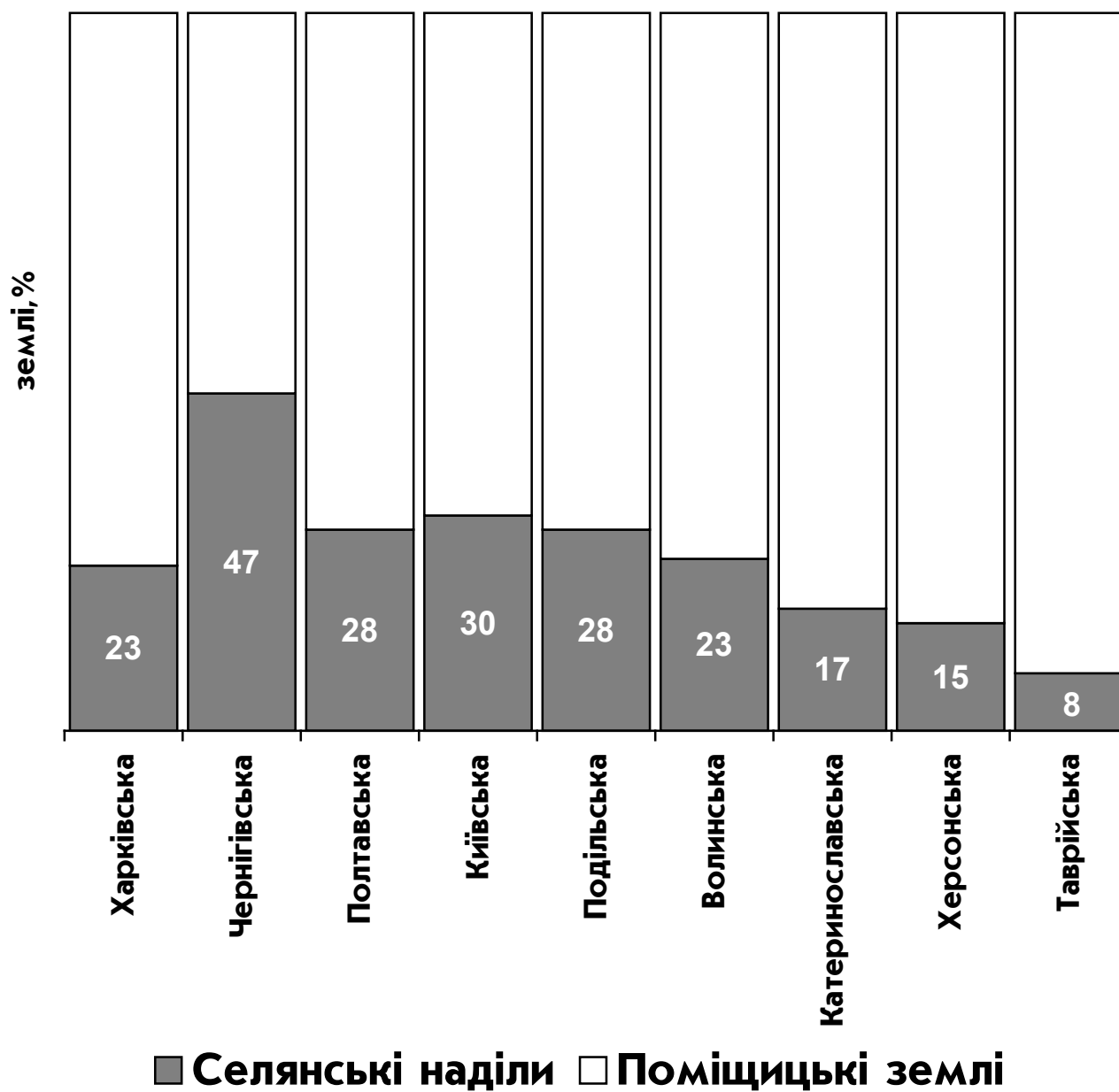

Рис. 3.6.10. Велика селянська реформа 1861 р. та її здійснення в Україні

Рис. 3.6.11. Соціально-економічні наслідки та особливості Селянської реформи 1861 р. в Україні

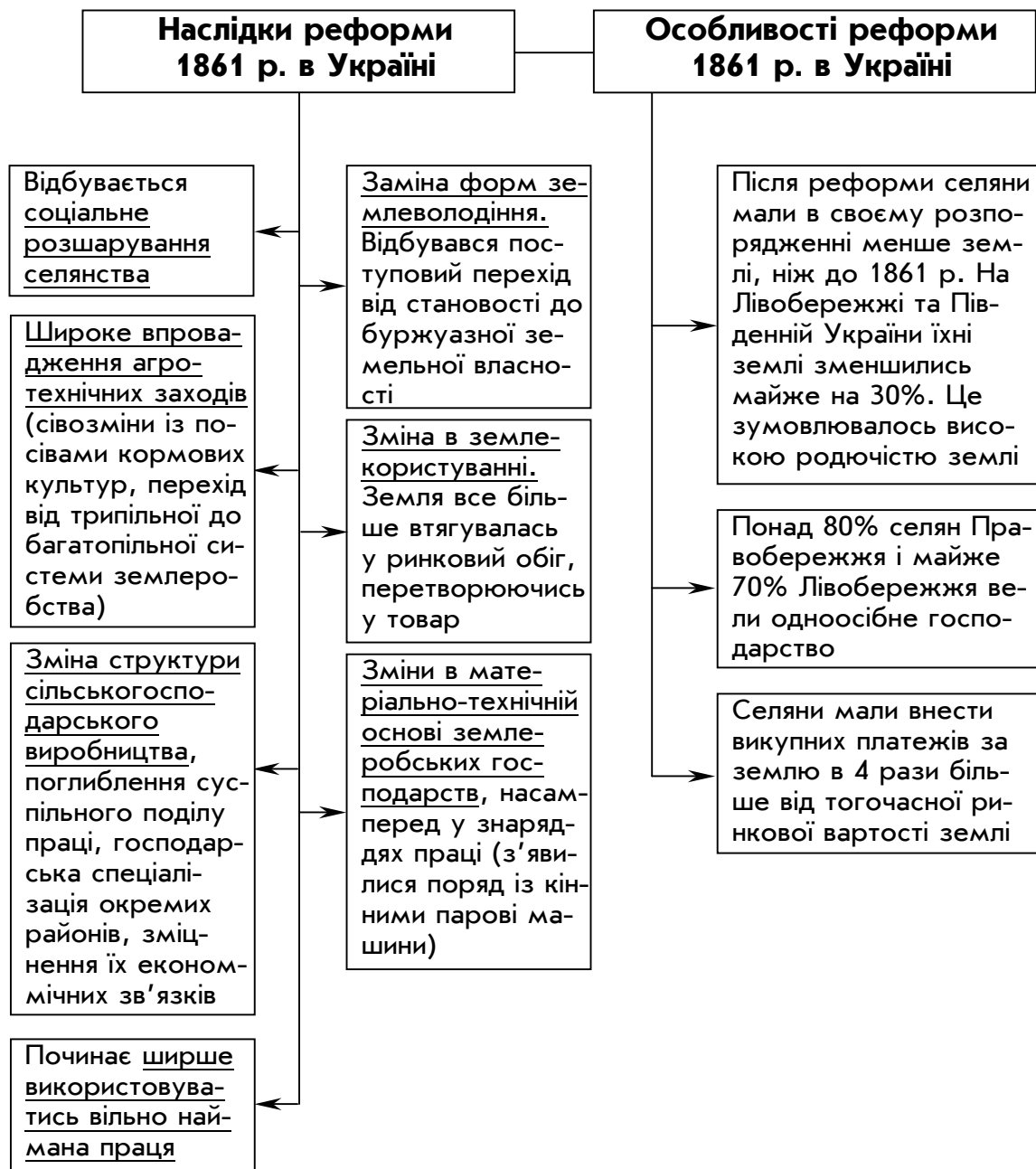

Рис. 3.6.12. Буржуазні реформи 60 — 70-х років XIX ст. в Україні

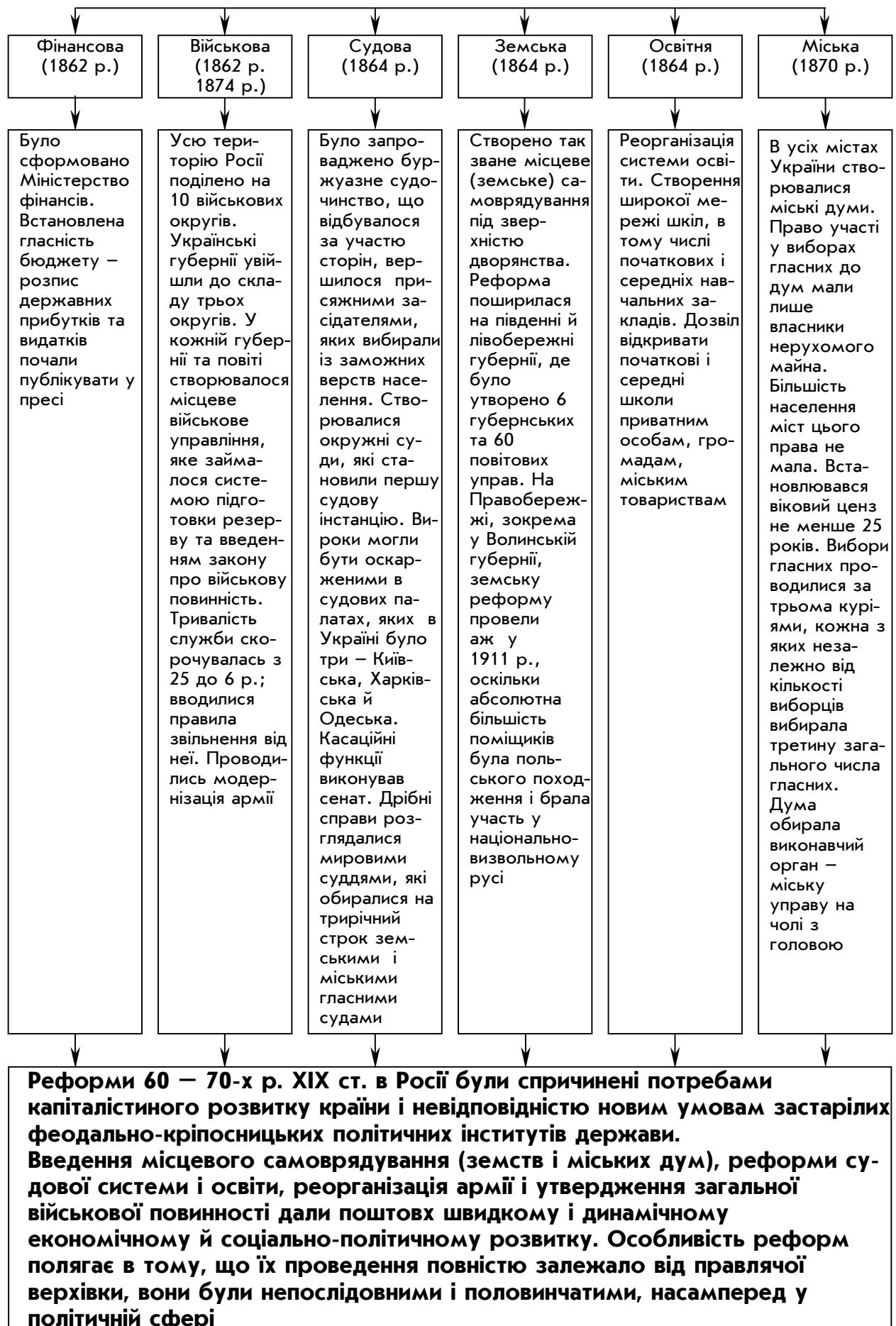

Рис. 3.6.13. Розвиток капіталізму в Україні після реформи 1861 р.

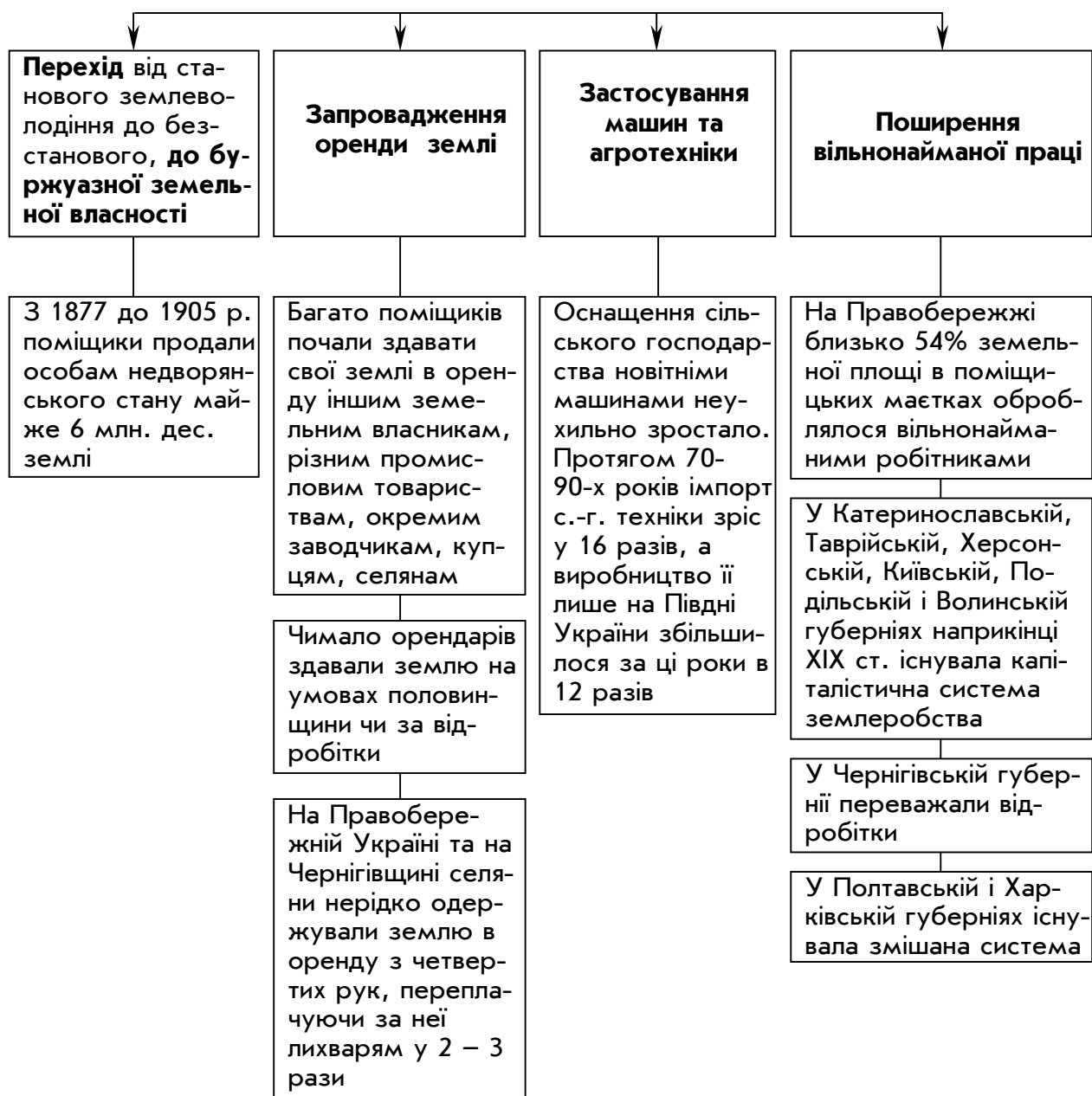
Таб. 3.6.14. Співвідношення міського і сільського населення губерній Наддніпрянської України за даними перепису 1897 р.

Губернії	Міське населення (%)	Сільське населення (%)
Київська	12,9	87,1
Подільська	7,3	92,7
Волинська	8,6	91,4
Харківська	14,7	85,3
Чернігівська	9,2	90,8
Полтавська	9,9	90,1
Херсонська	28,9	71,1
Катеринославська	11,5	88,5
Таврійська	20,0	80,0
Разом по Україні	13,6	86,4

Рис. 3.6.15. Соціальне розшарування українського селянства в кін. XIX — на поч. XX ст.

Рис. 3.6.16. Зміни в аграрних відносинах у Наддніпрянській Україні в кін. XIX ст.

**Рис. 3.6.17. Суспільно-політичні рухи в Україні
(др. пол. XIX ст.)**

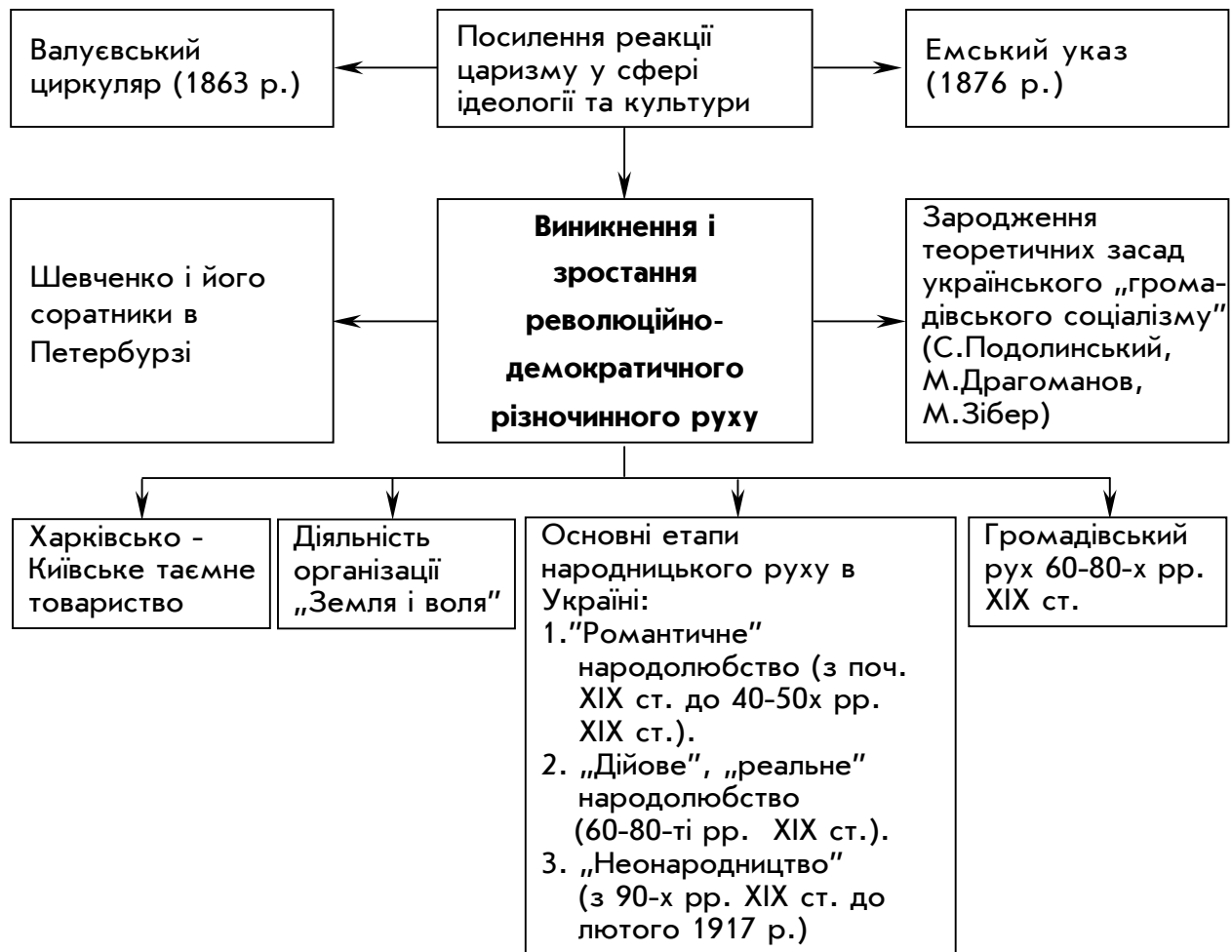
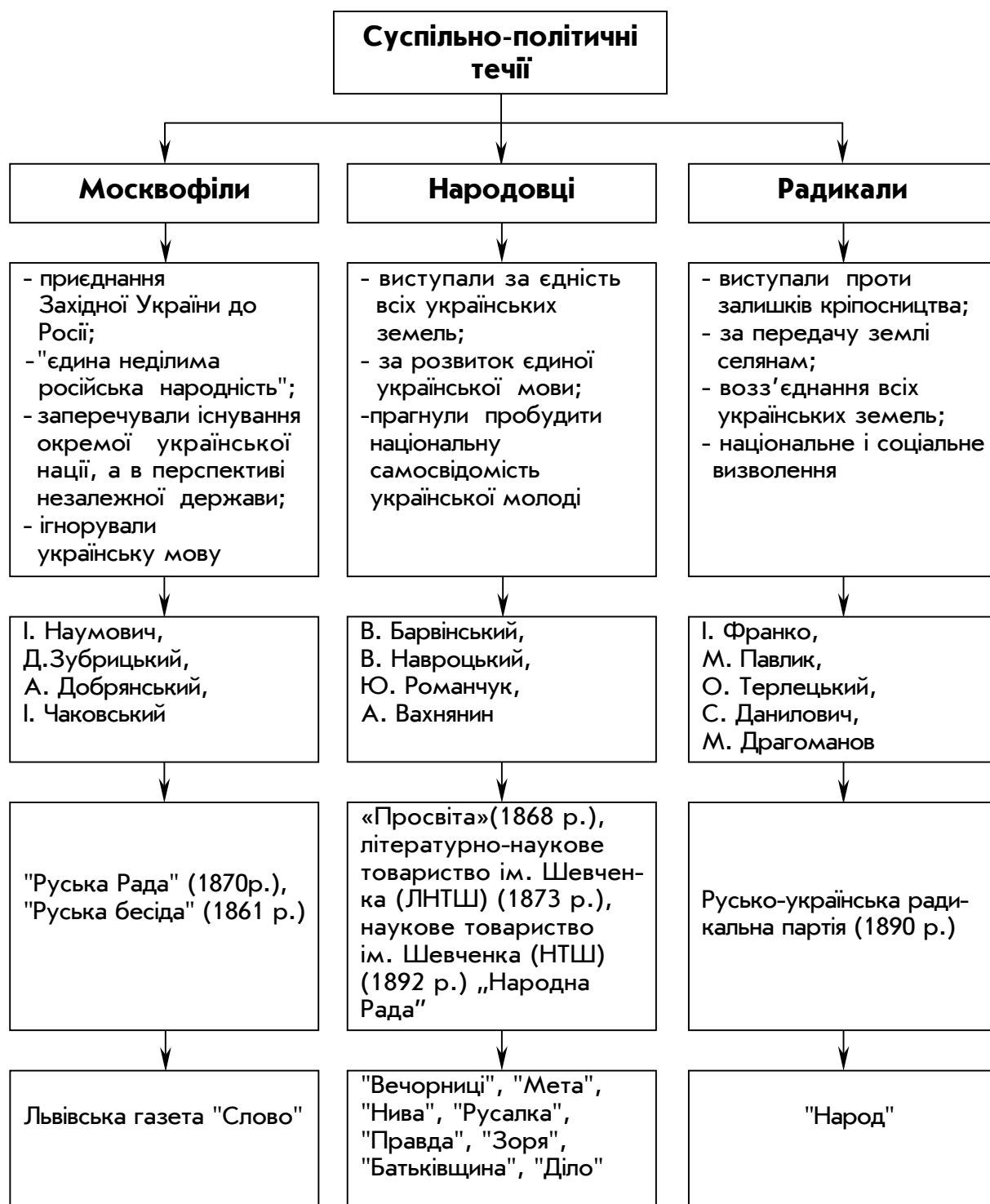

Рис. 3.6.18. Суспільно-політичні течії на західноукраїнських землях у др. пол. XIX ст.

4. НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

4.1. Україна на початку XX ст. (1900-лютий 1917 р.)

Таб. 4.1.1. Етнічний склад населення України на поч. XX ст.

	Україна в складі Російської імперії	в тому числі українська частина Бессарабії	Східна Галичина	Північна Буковина	Закарпаття	Вся Україна
Всього (в тис.)	23690	605	4130	460	530	28810
Українці	17485 (73,8%)	250 (41,3%)	2685 (65,0%)	260 (56,5%)	320 (60,4%)	20750 (72,0%)
Євреї	1905 (8,0%)	55 (9,1 %)	540 (13,1%)	70 (15,2%)	75 (14,2%)	2590 (9,0%)
Росіяни	2532 (10,7%)	67 (11,1%)	-	3 (0,7%)	-	2535 (8,8%)
Поляки	390 (1,6%)	3 (0,5%)	853 (20,7%)	20 (4,3%)	-	1263 (4,4%)
Німці	538 (2,3%)	40 (6,6%)	44 (1,1%)	25 (5,4%)	10 (1,9%)	617 (2,1%)
Молдавани і румуни	186 (0,8%)	90 (14,9%)	-	82 (17,8%)	10 (1,9%)	278 (1,0%)
Татари	288 (1,0%)	-	-	-	-	288 (0,8%)
Болгари	143 (0,6%)	80 (13,2%)	-	-	-	143 (0,5%)
Угорці	1 (0,0%)	-	-	-	105 (19,8%)	106 (0,4%)
Білоруси	92 (0,4%)	-	-	-	-	92 (0,3%)
Греки	75 (0,3%)	2 (0,3%)	-	-	-	75 (0,3%)
Чехи і словаки	36 (0,2%)	-	4 (0,1%)	-	10 (1,9%)	50 (0,2%)
Інші	79 (0,3%)	18 (3,0%)	4 (0,1%)	-	-	83 (0,3%)

Рис. 4.1.2. Особливості розвитку капіталізму на українських землях на поч. ХХ. ст.

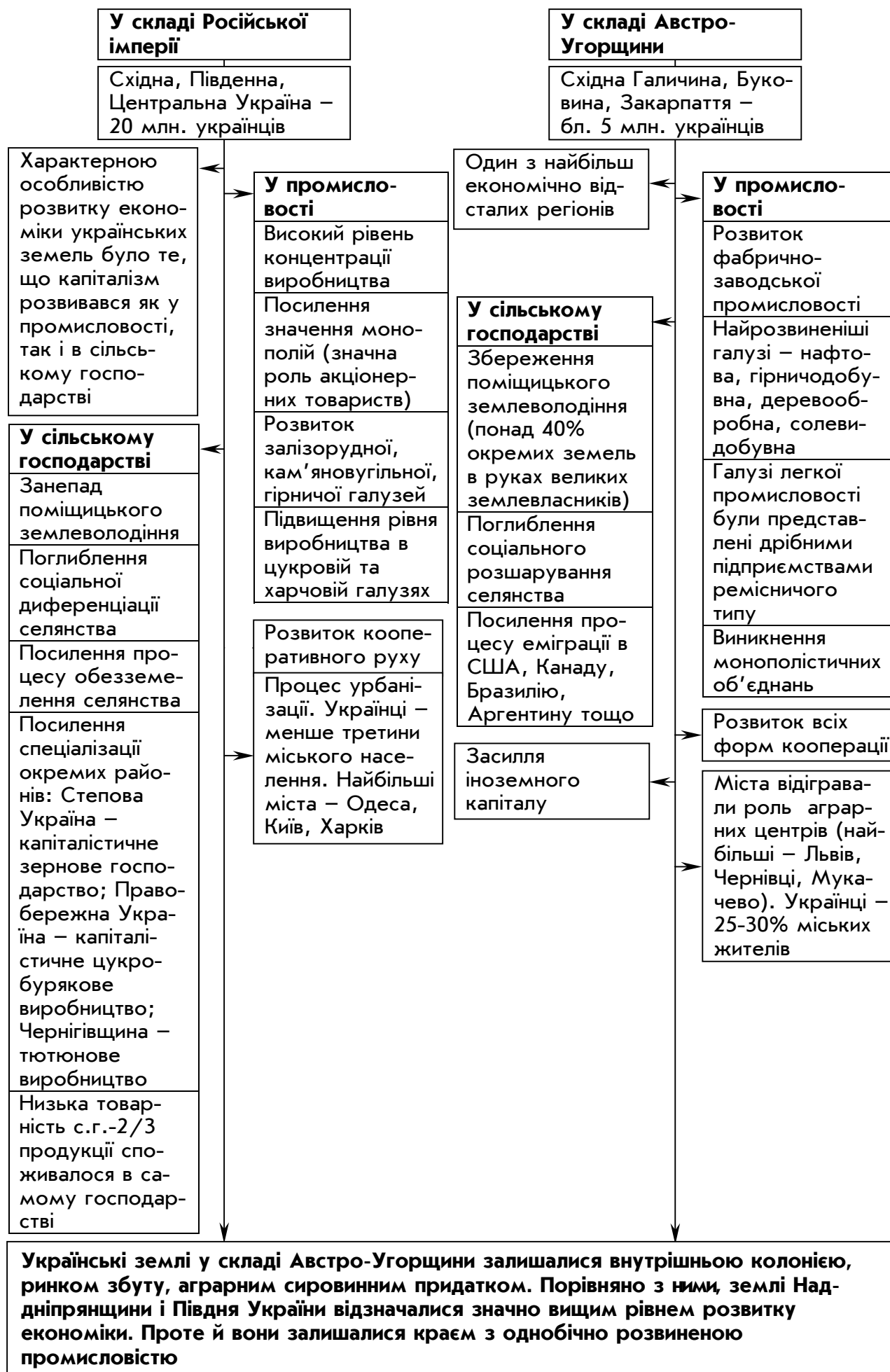

Рис. 4.1.3. Перші українські політичні партії

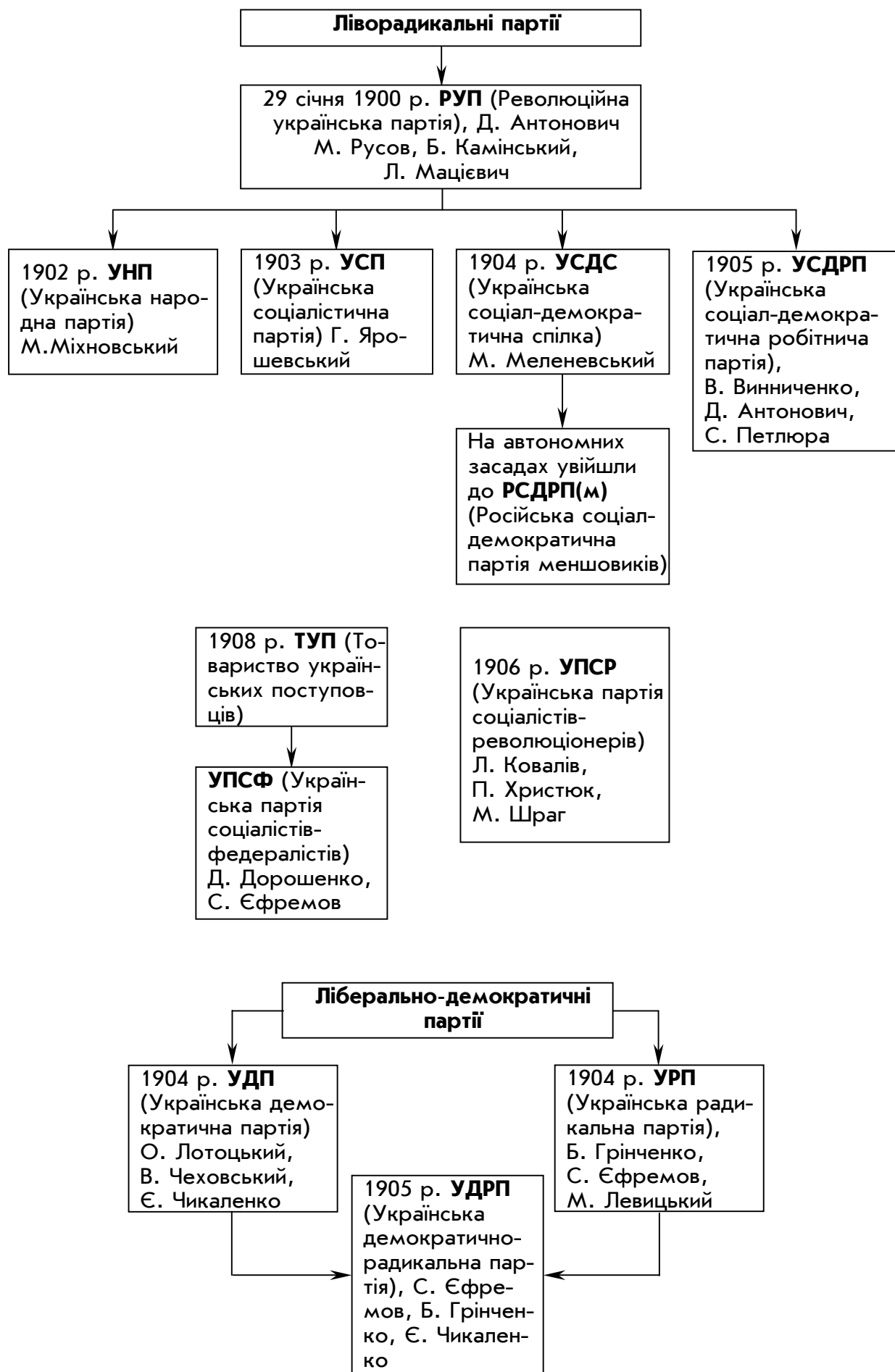

Рис. 4.1.4. Програмні завдання перших українських партій Наддніпрянської України

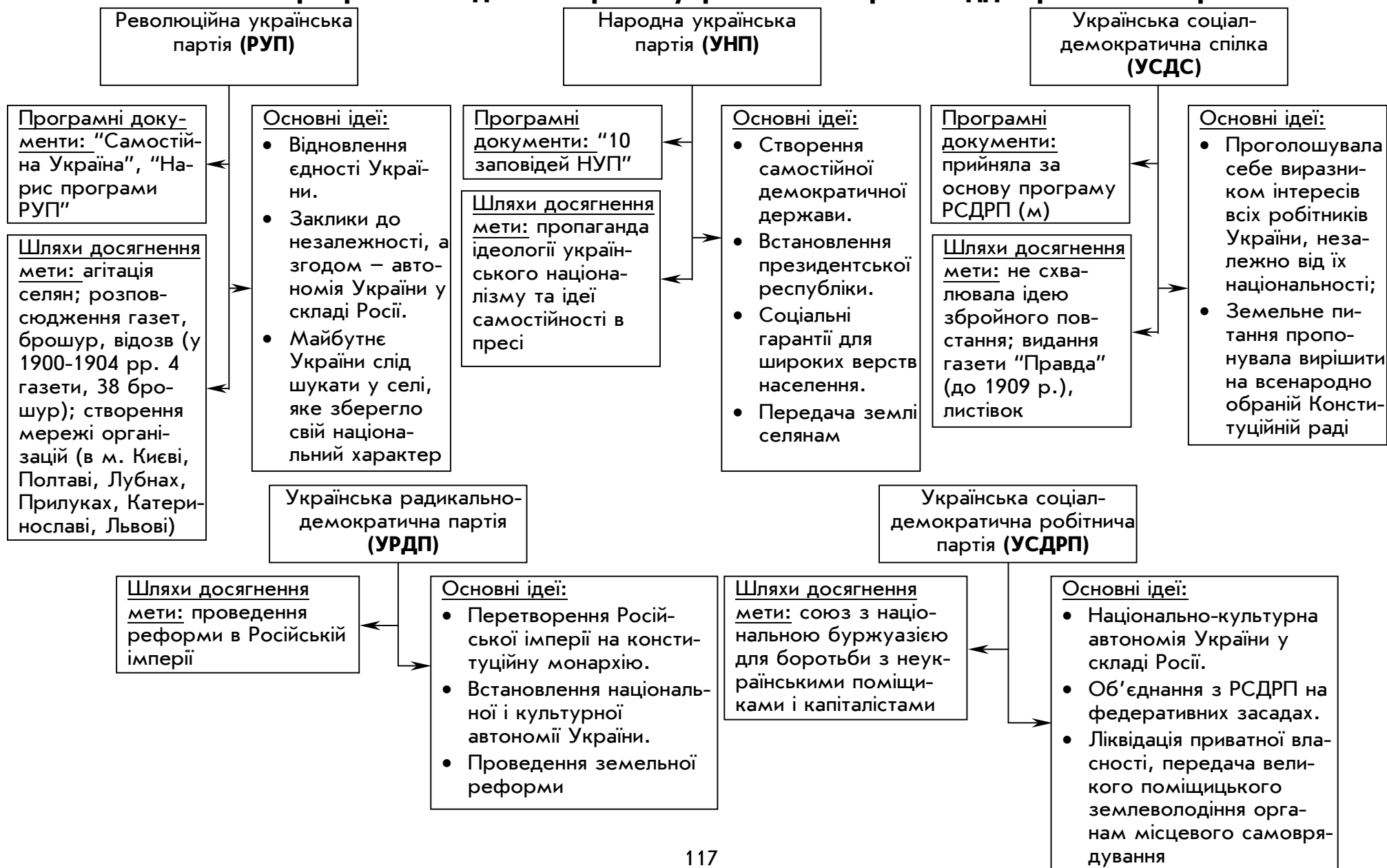

Рис. 4.1.5. Аграрні питання в програмах політичних партій Наддніпрянської України

Рис. 4.1.6. Загальноросійські політичні партії на українських землях (поч. XX ст.)

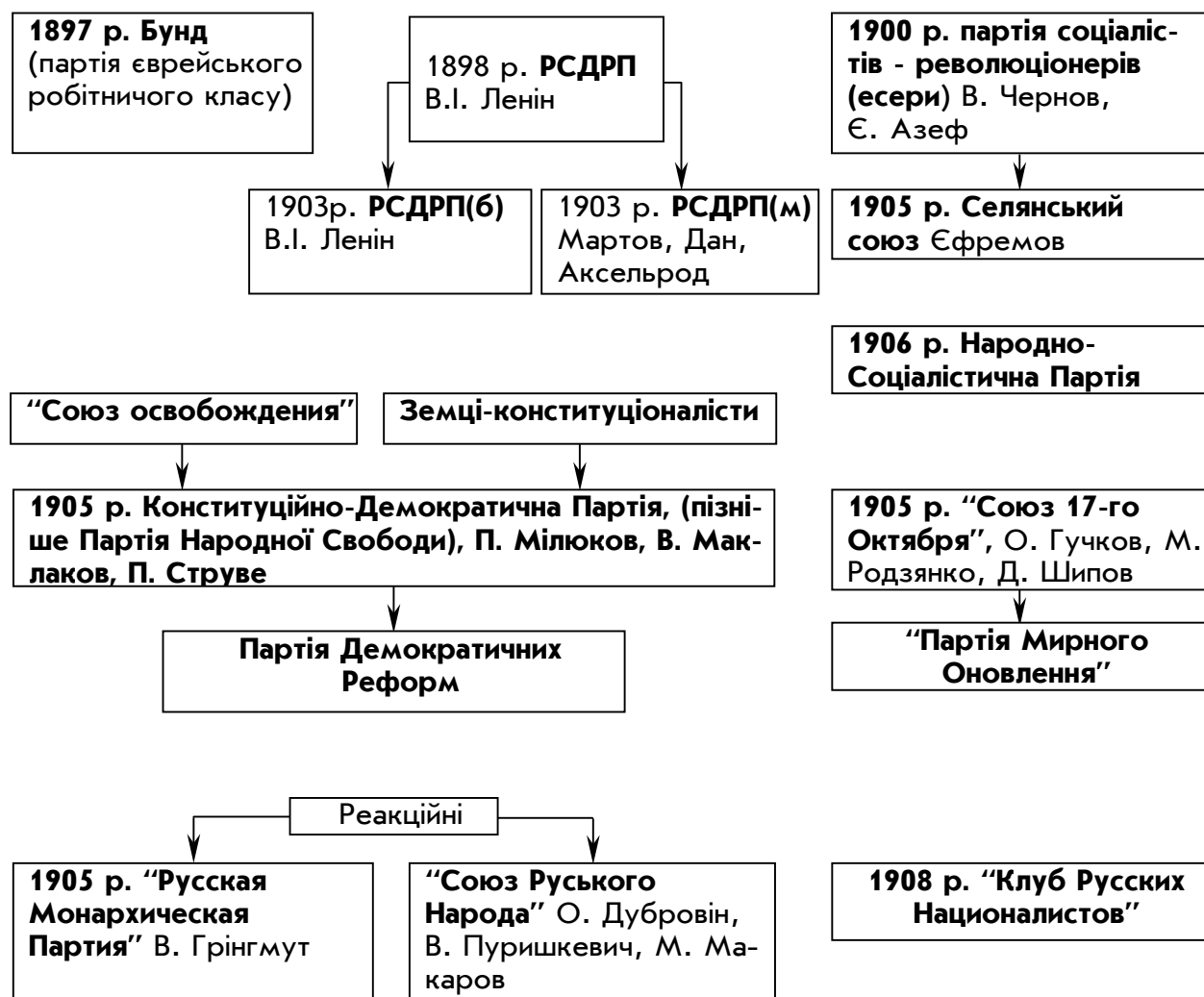

Рис. 4.1.7. Основні революційні події 1905 – 1907 рр. в Україні

Рис. 4.1.8. Діяльність української парламентської громади в I та II Державних Думах Росії

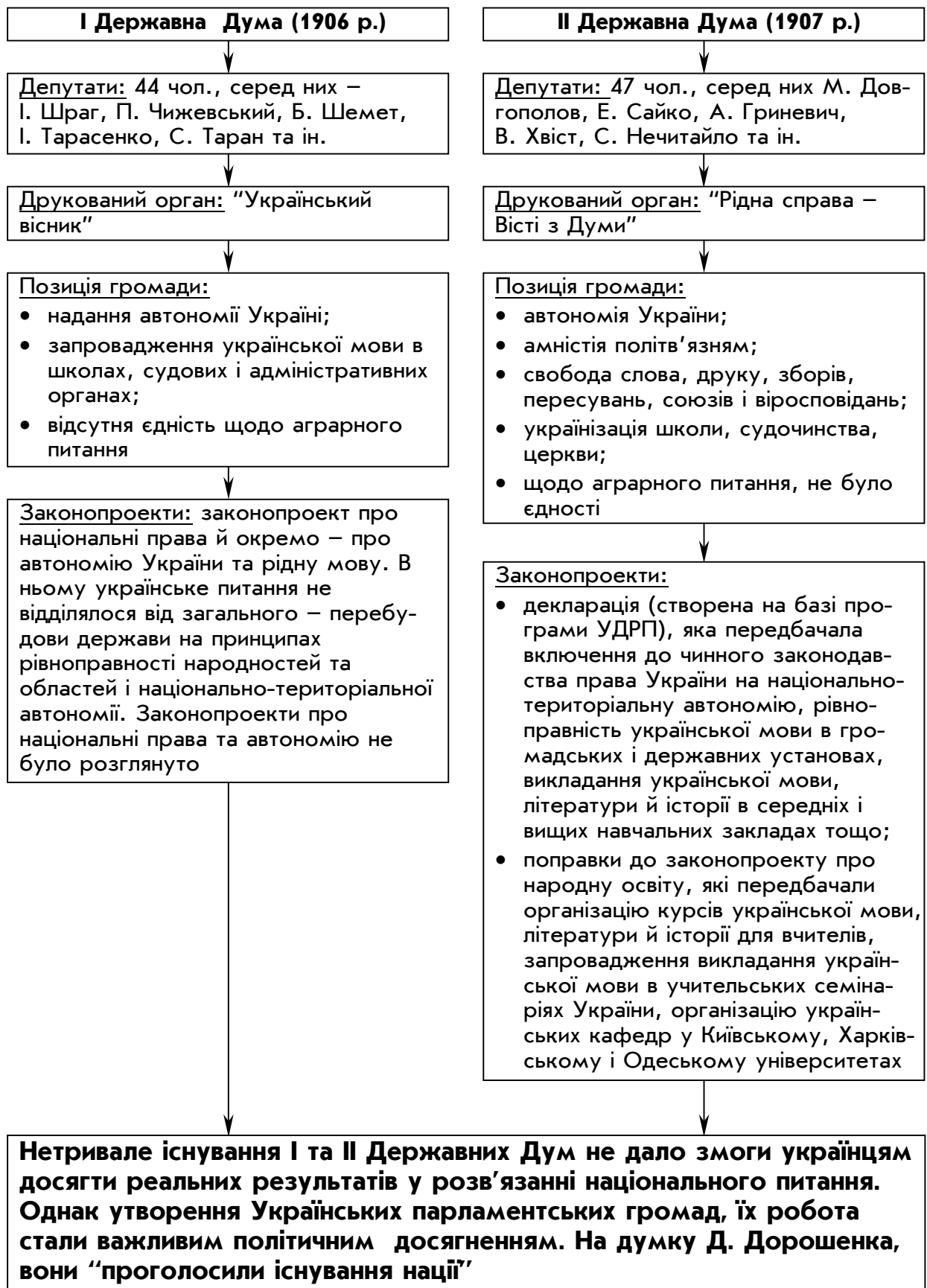
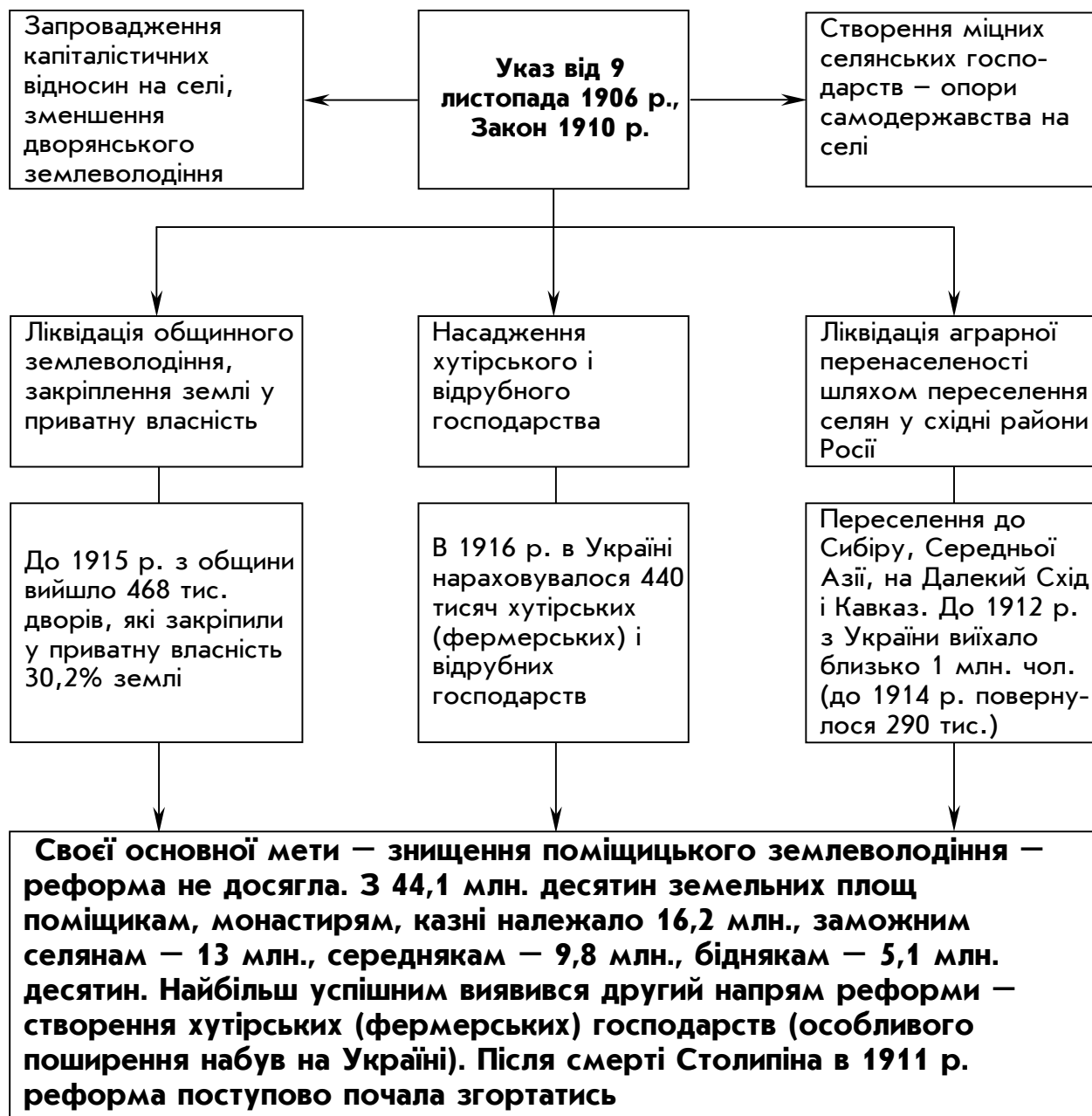

Рис. 4.1.9. Земельна реформа П. А. Столипіна

**Таб. 4.1.10. Характер землеволодіння селянства
південноукраїнських губерній у роки проведення
Столипінської аграрної реформи**

Губернія	Кількість господарств					У них землі				
	Усього	У тому числі				У тому числі				
		Общинних		Подворних		Общинної			Подворної	
		кількість	%	кількість	%	Усього	Десятин	%	Десятин	%
Катерино-славська	270824	268080	99,2	2144	0,8	2531076	257540	99,5	13536	0,5
Таврійська	132876	122341	92,1	10535	7,9	1957532	1548084	79,3	404898	20,7
Херсонська	294297	274497	93,3	19829	6,7	2291208	2005846	87,5	285362	12,5
По регіону	697997	664889	97	32508	3	6779816	6071470	95,4	723796	4,6

**Рис. 4.1.11. Ліквідація аграрного перенаселення в Російській імперії на поч. XX ст.
(реалізація третього напрямку Столипінської аграрної реформи)**

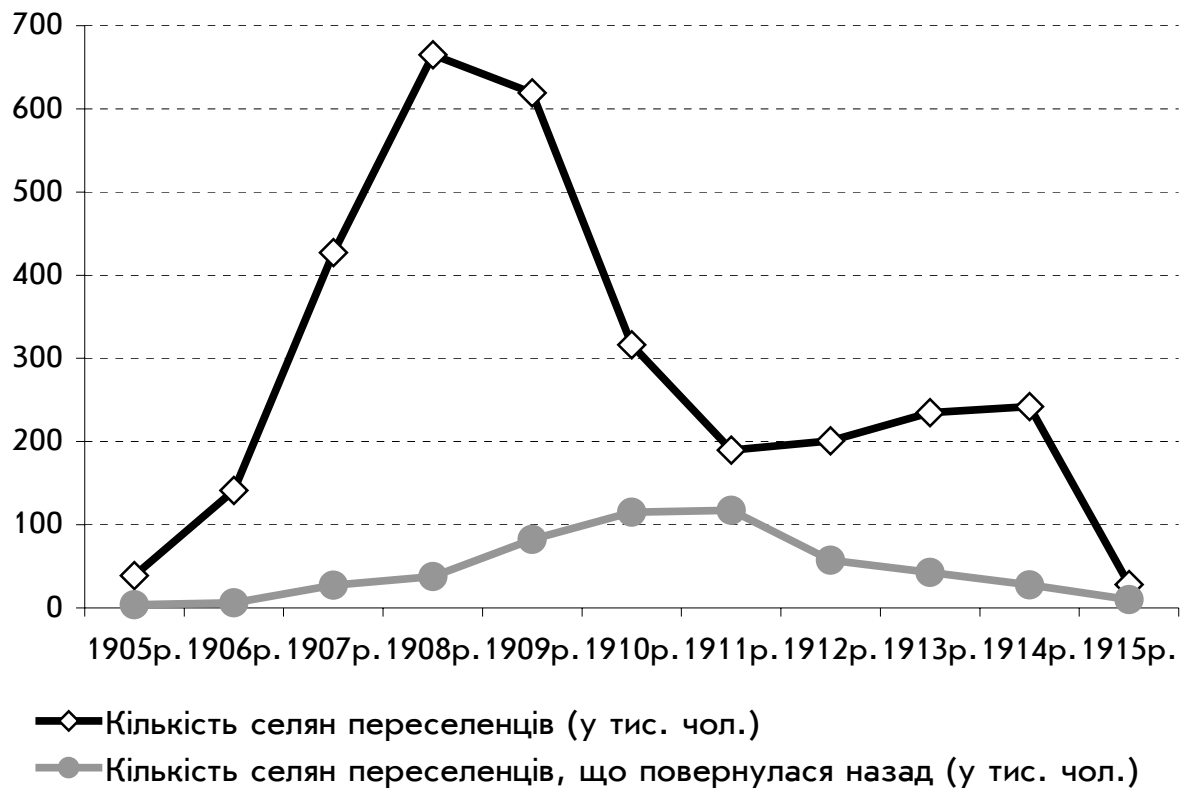

Рис. 4.1.12. Українська еміграція напередодні Першої світової війни

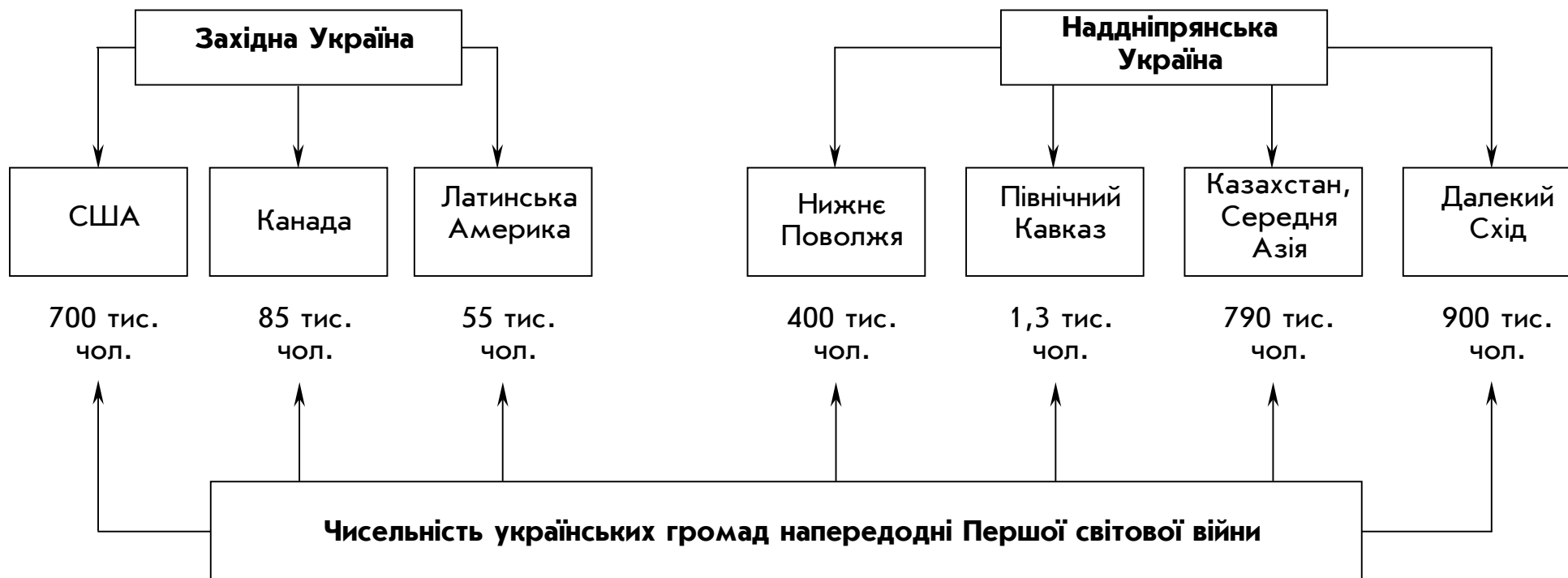

Рис. 4.1.13. Україна в планах іноземних держав на поч. Першої світової війни

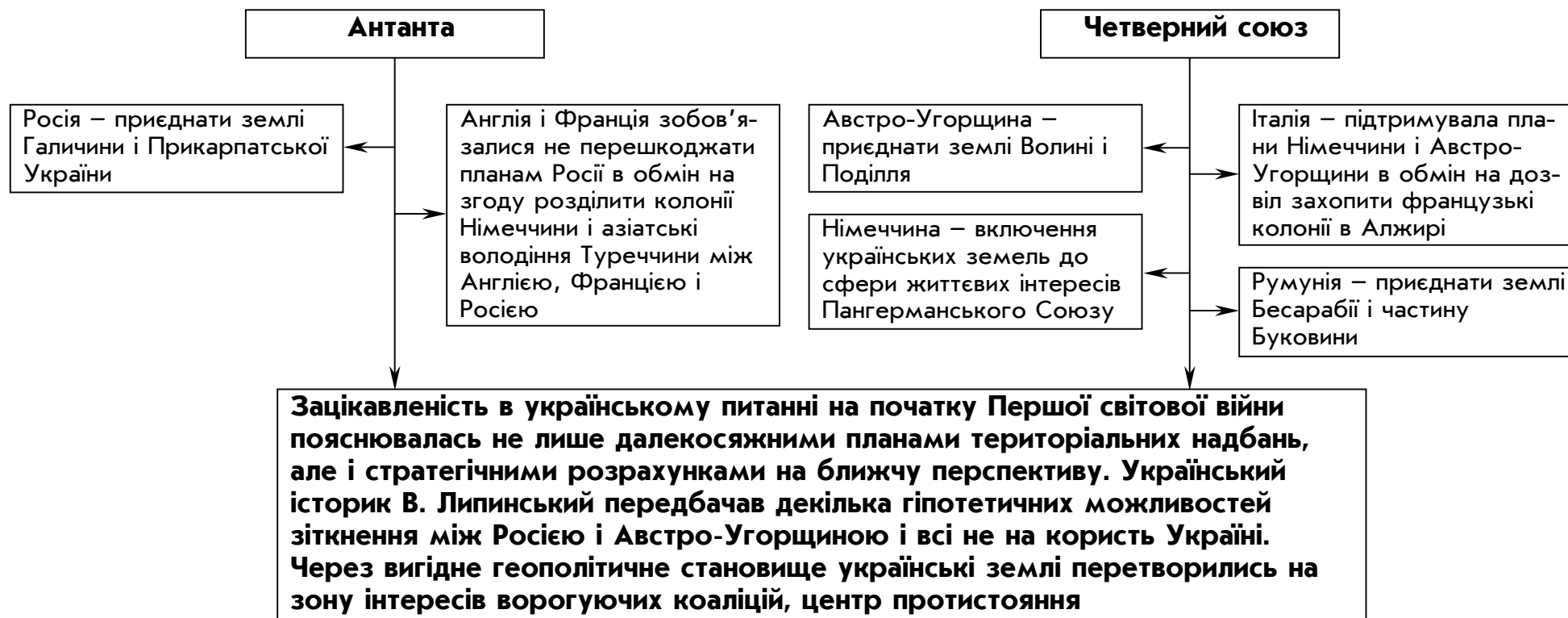
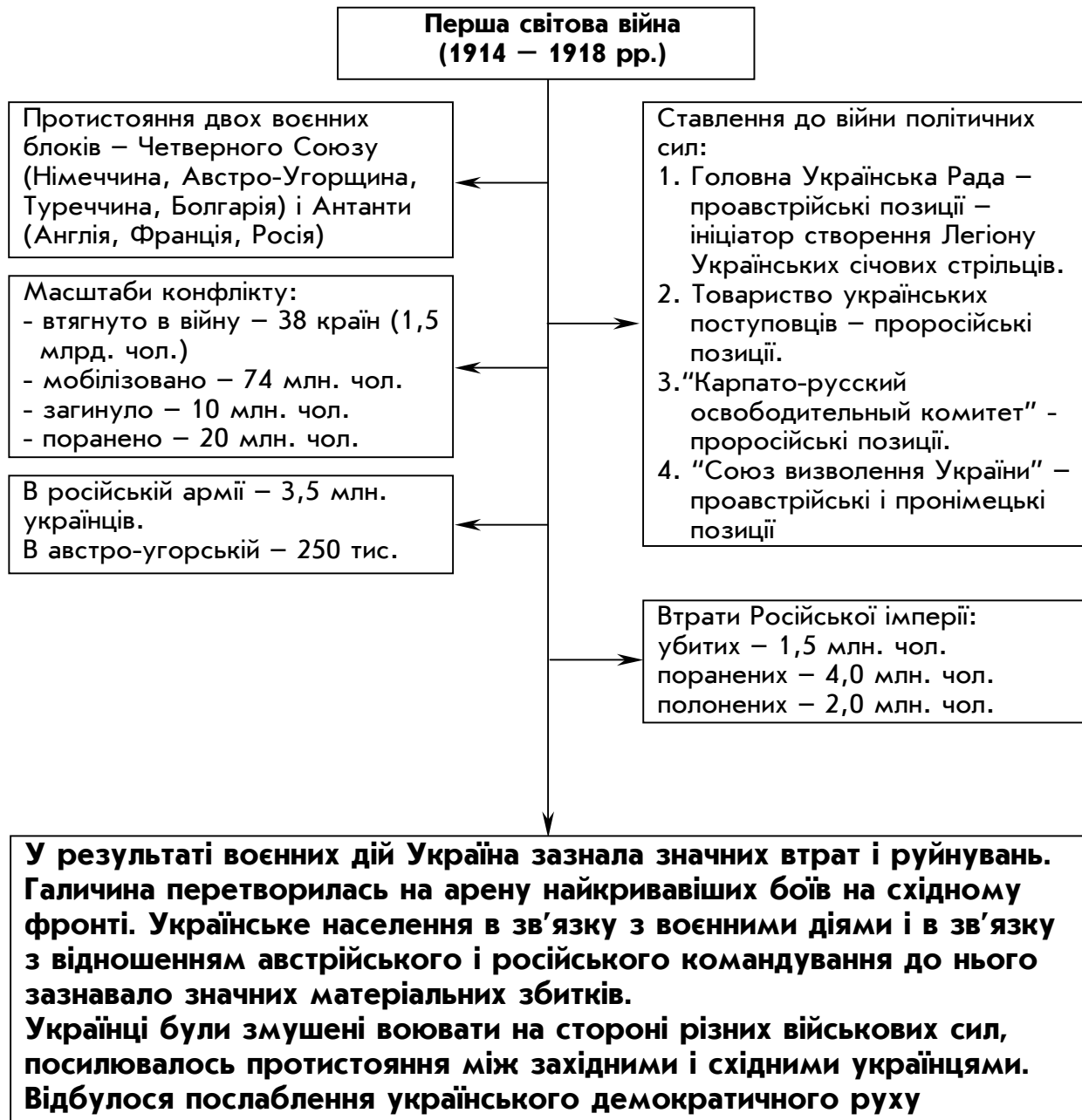

Рис. 4.1.14. Україна в Першій світовій війні (1914 – 1918 рр.)

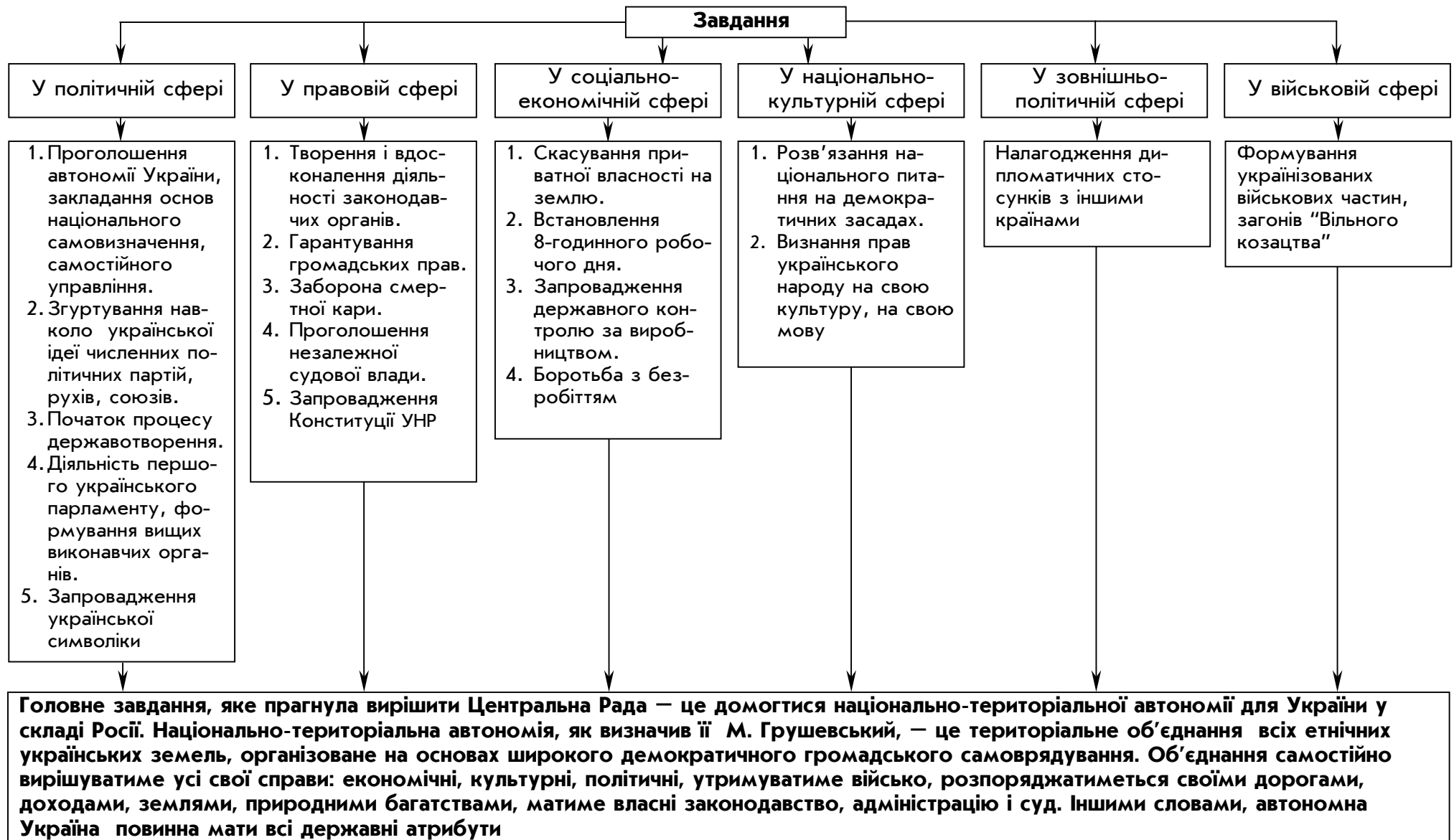
4.2. Українська національно-демократична революція 1917-1920 рр. Боротьба за відродження державності України

**Рис. 4.2.1. Соціальне обличчя українського села перед
революцією 1917-1920 рр.**

Класові групи	Кількість господарств, %	Землеволодіння, %
Бідняки	57,1	12,3
Середняки	29,9	22,2
Сільська буржуазія	12,2	30,4
Поміщики	0,8	29,9
Держава, уділи, церква	—	5,2

У 1913 р. територія Східної України становила 465,2 тис. км². Населення (за переписом 1920 р.) — 25 млн. 451,3 тис. чол. (81,7% — сільських жителів). Напередодні Першої світової війни в Україні налічувалося близько 4 млн. селянських господарств. Характерною рисою українського села було глибоке розшарування й різке погіршення становища основної маси селянства

Рис. 4.2.2. Програмні завдання Центральної Ради

**Рис. 4.2.3. Структура вищих органів влади в Україні
(перш. пол. 1917 р.)**

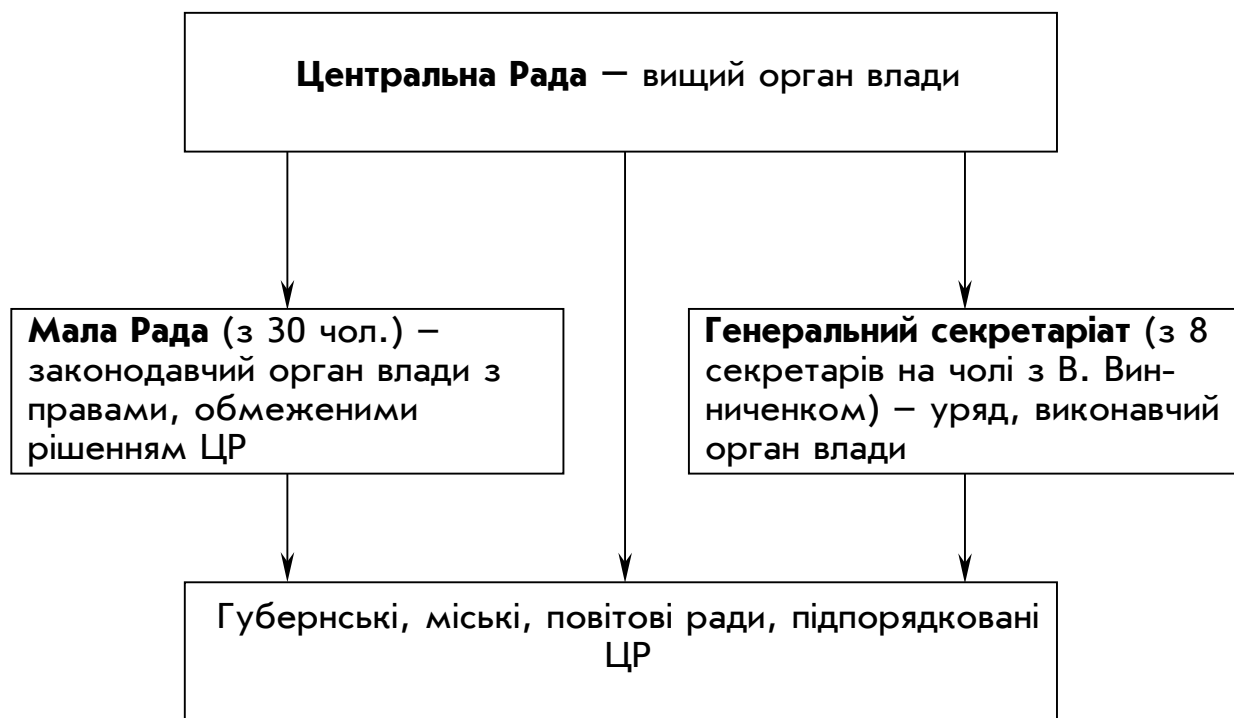

Рис. 4.2.4. Аграрне законодавство Центральної Ради

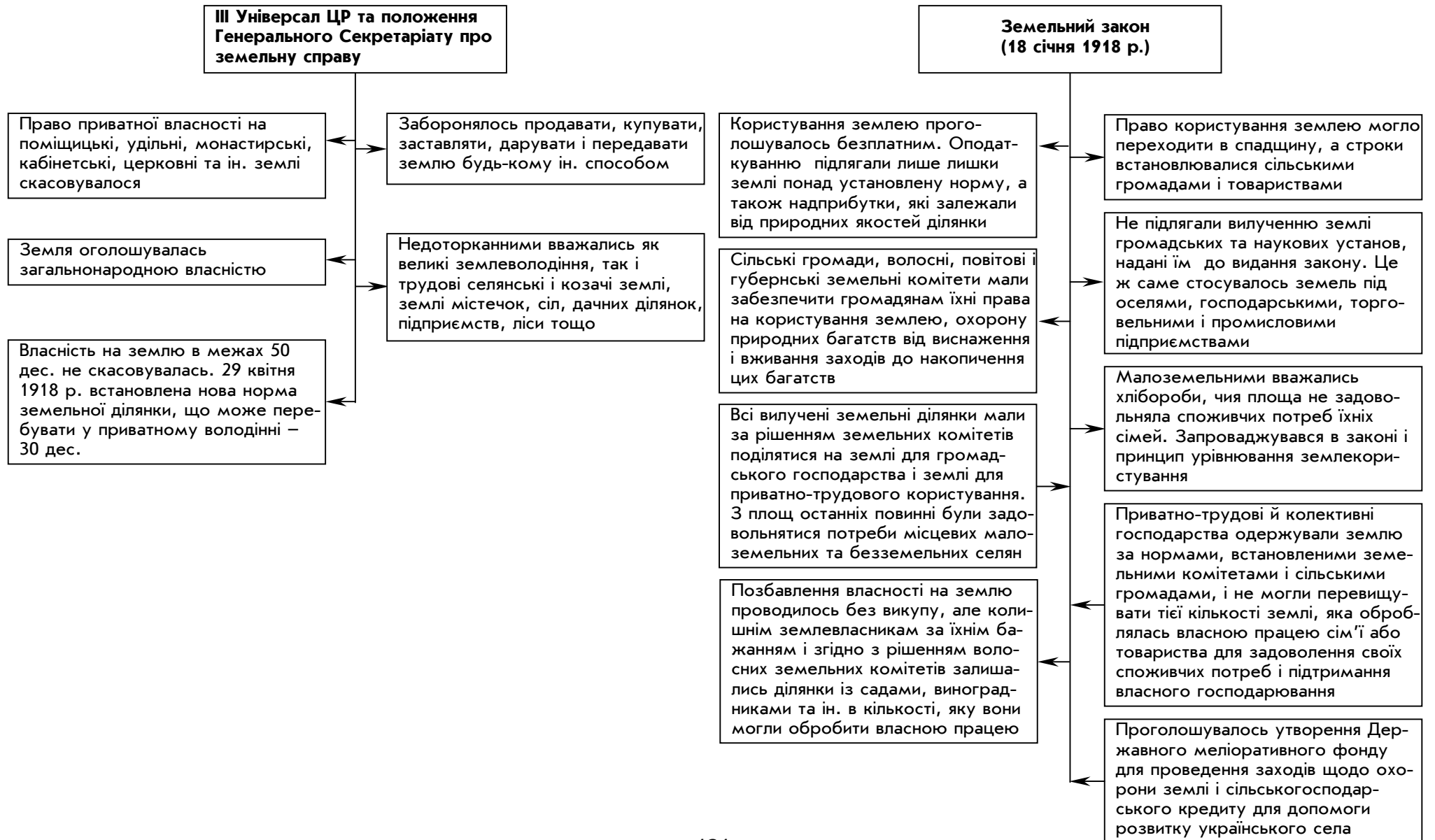

Рис. 4.2.5. Причини поразки Центральної Ради

Рис. 4.2.6. Доба Гетьманату: загальна характеристика (квітень-грудень 1918 р.)

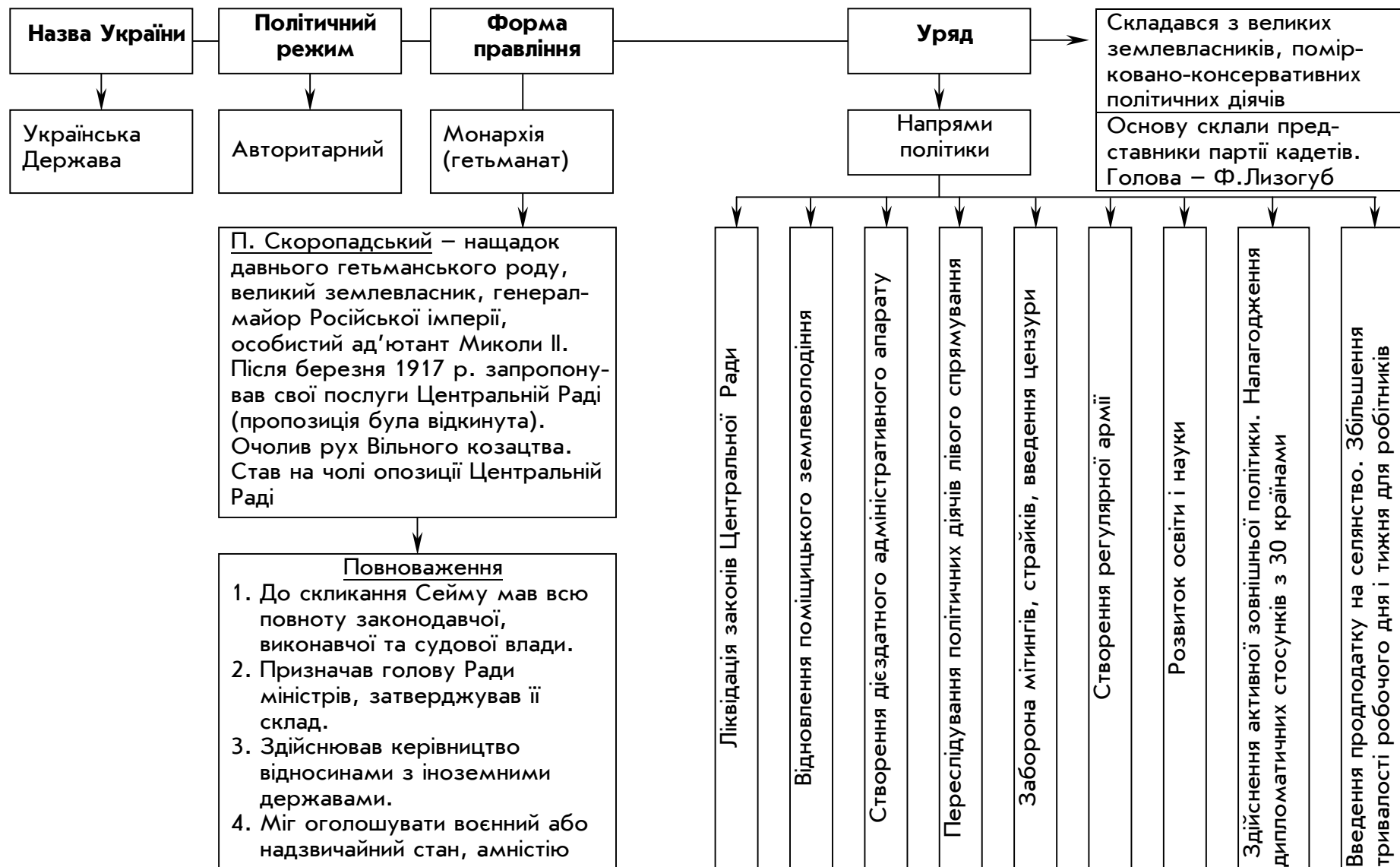

Рис. 4.2.7. Директорія УНР

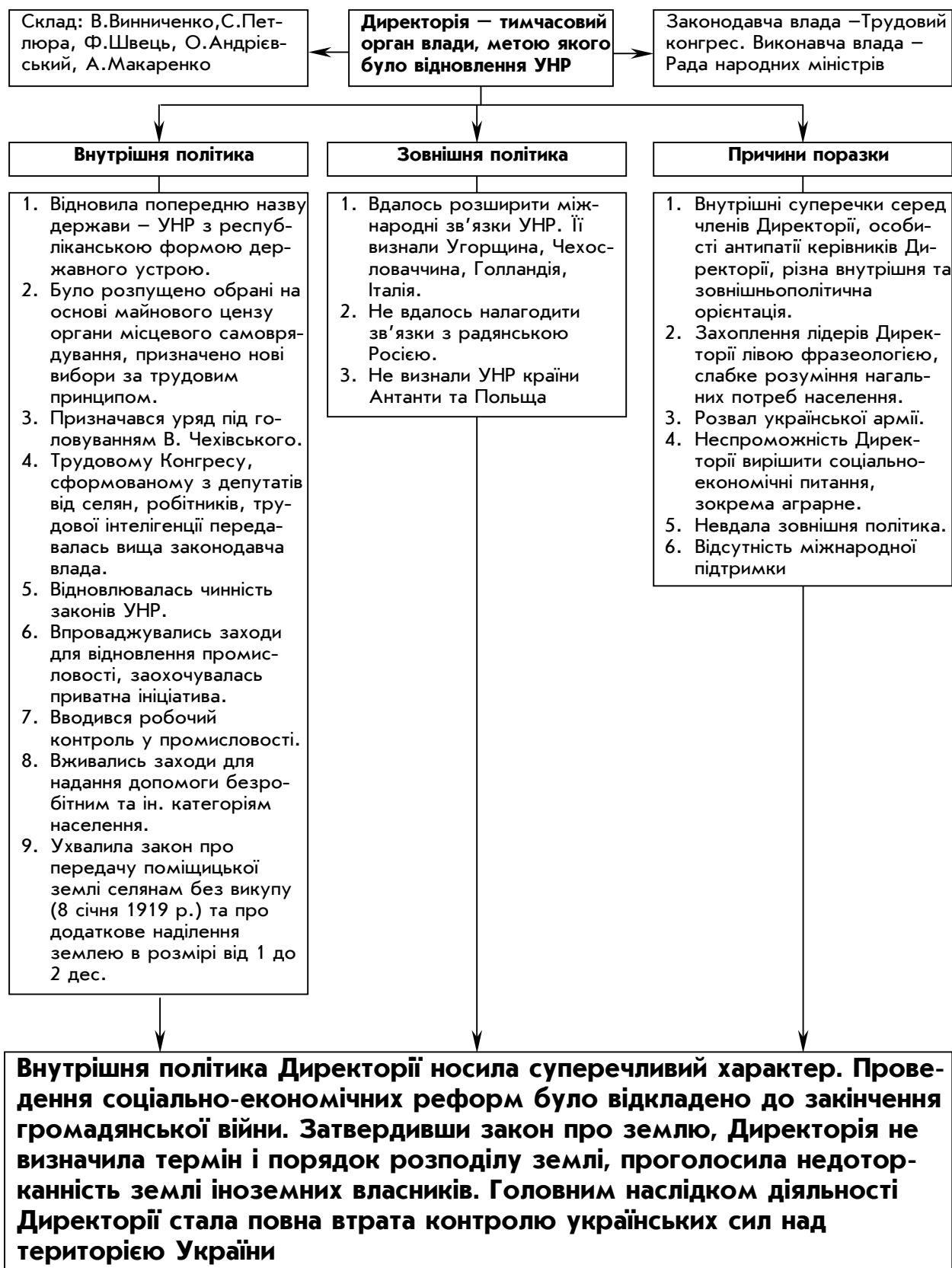

Рис.4.2.8. Проголошення ЗУНР, її внутрішня та зовнішня політика

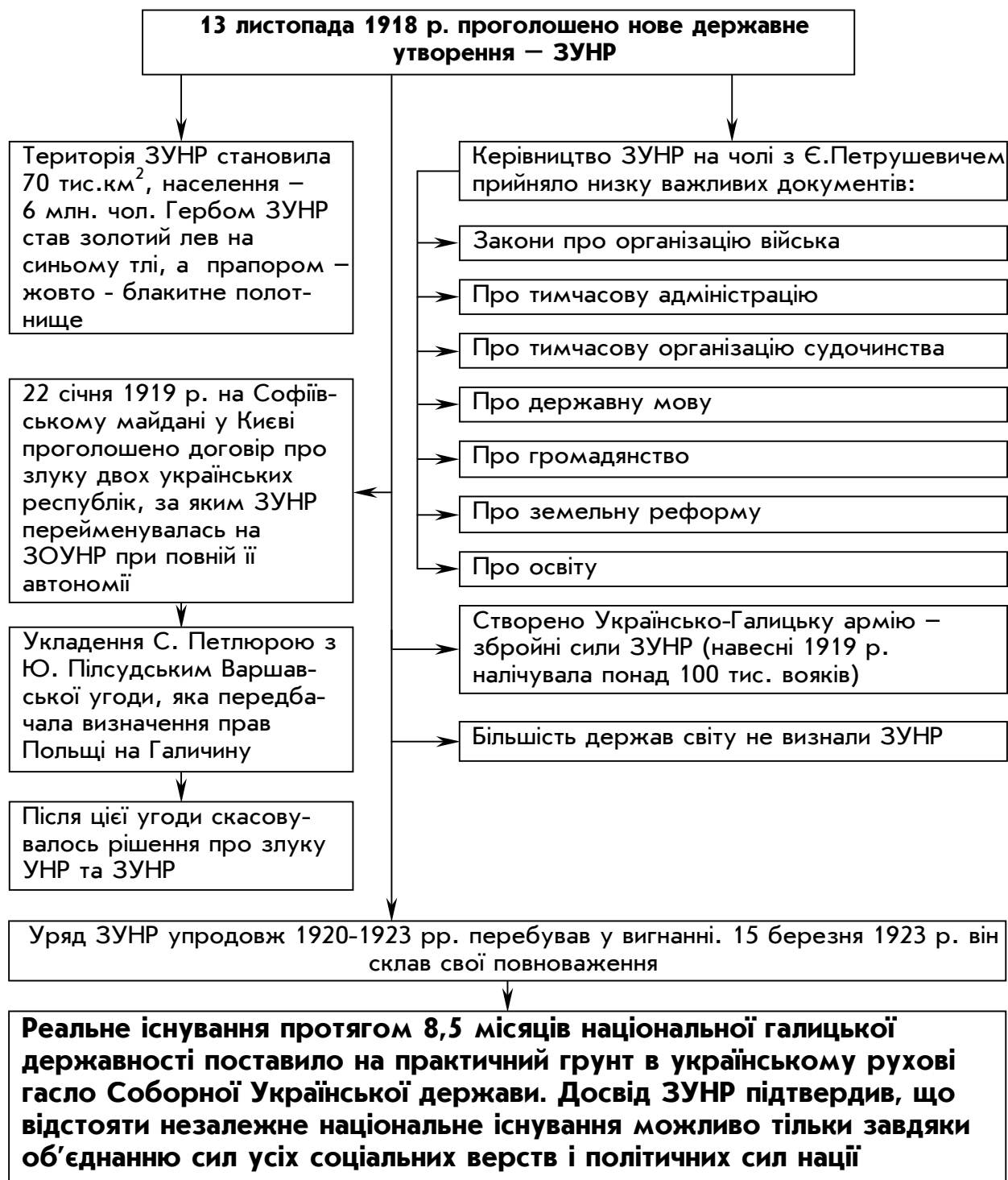

Рис. 4.2.9. Війна Польщі із ЗУНР

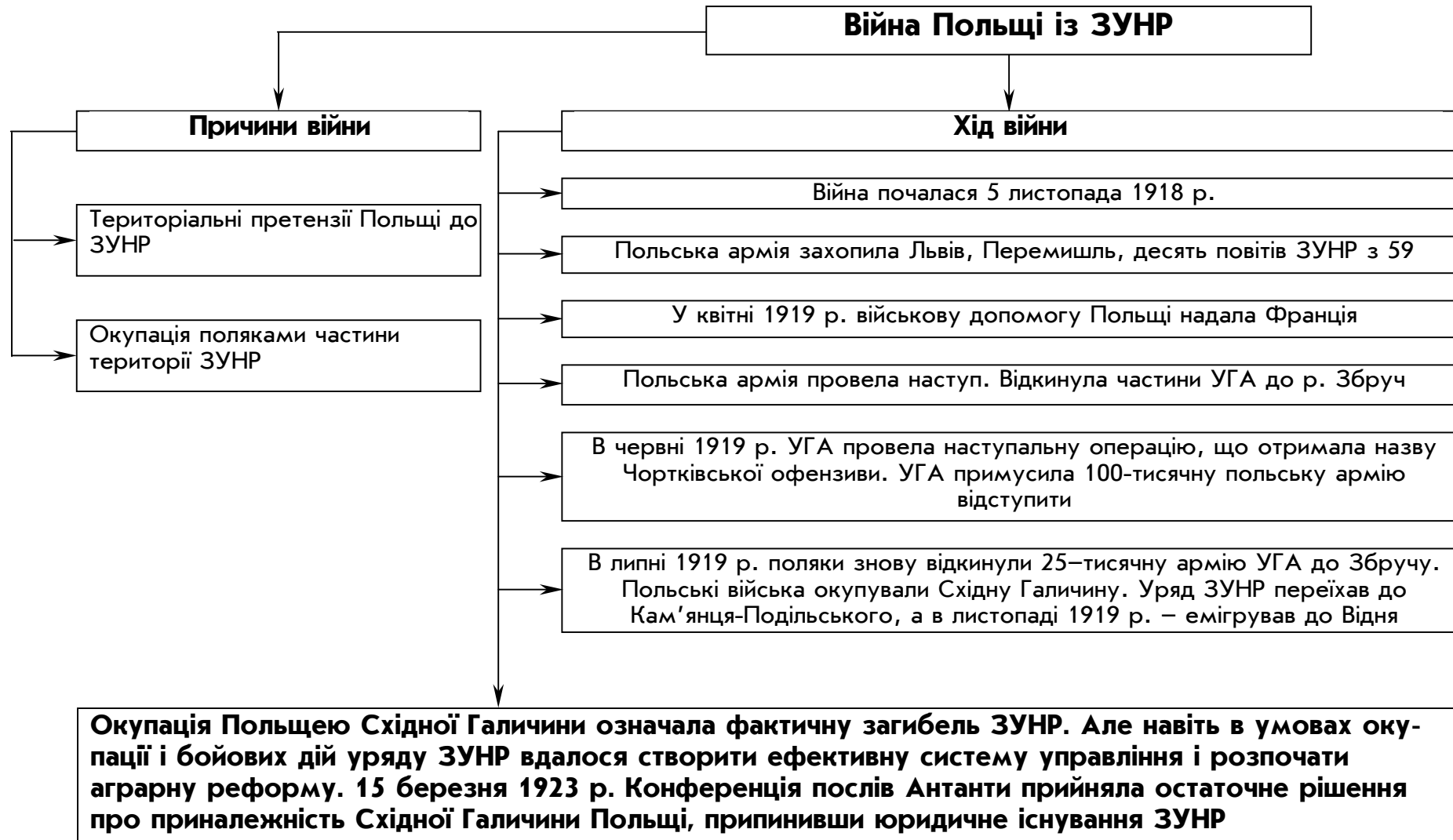

Рис. 4.2.10. Етапи та особливості громадянської війни в Україні та іноземної воєнної інтервенції

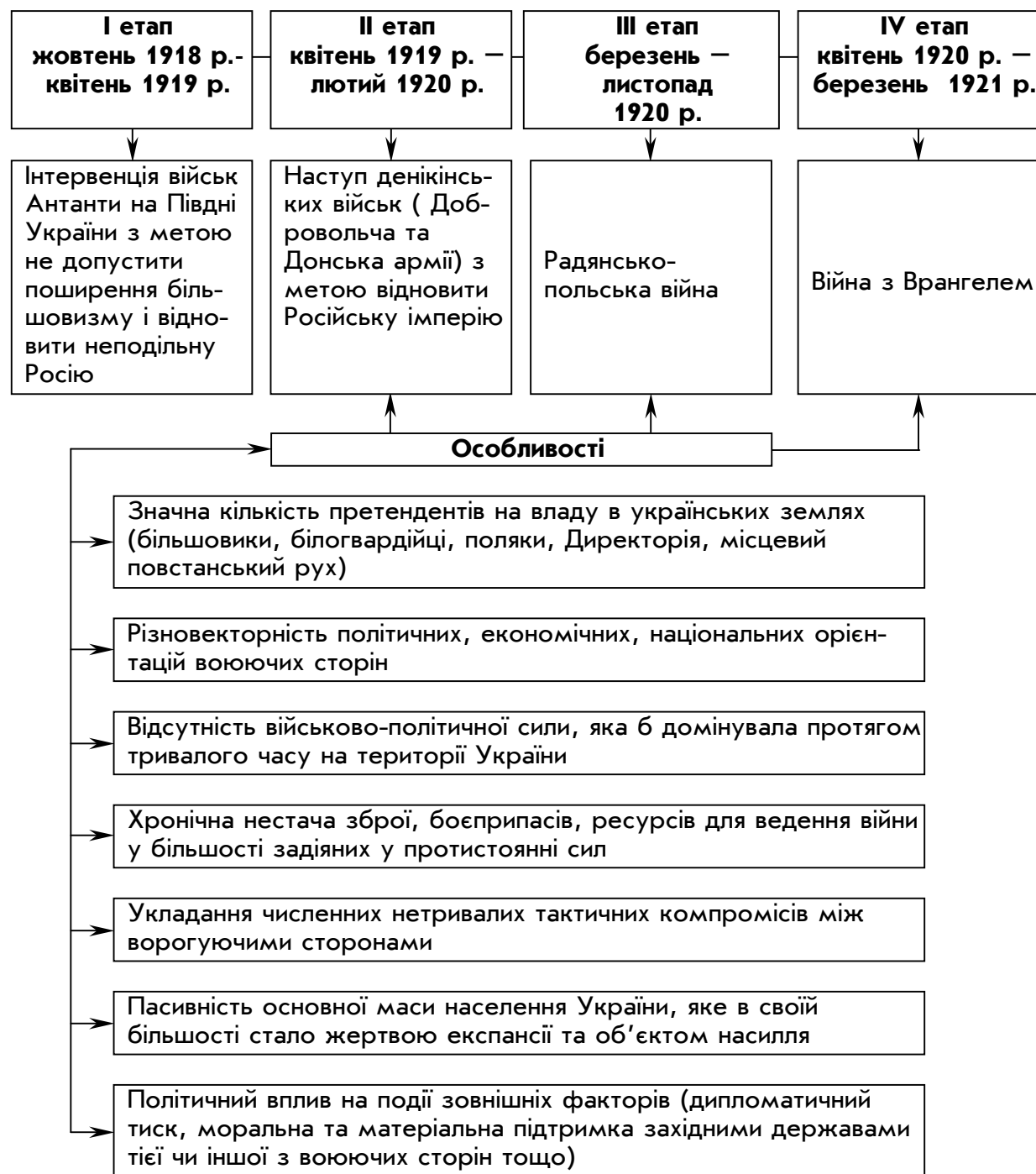

Рис. 4.2.11. Політика “воєнного комунізму”

Рис. 4.2.12. Причини поразки та основні уроки української національно-демократичної революції 1917-1920 рр.

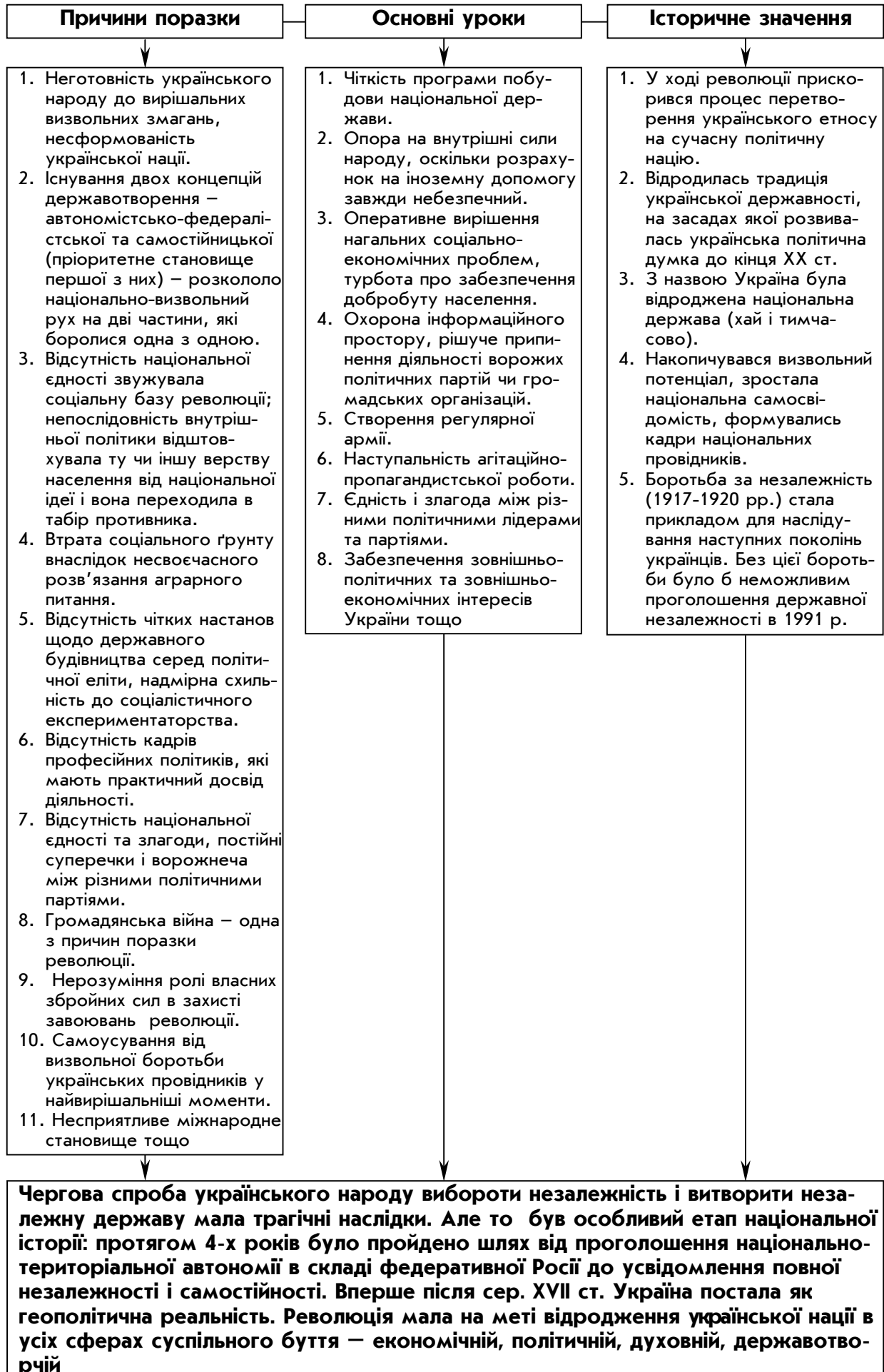

Рис. 4.2.13. Здобутки української національно-демократичної революції 1917-1920 рр.

4.3. Економічний та соціально-політичний стан України в 20-30-х рр. XX ст.

Рис. 4.3.1. Економічна і соціально-політична кризи в Україні поч. 20-х рр. XX ст.

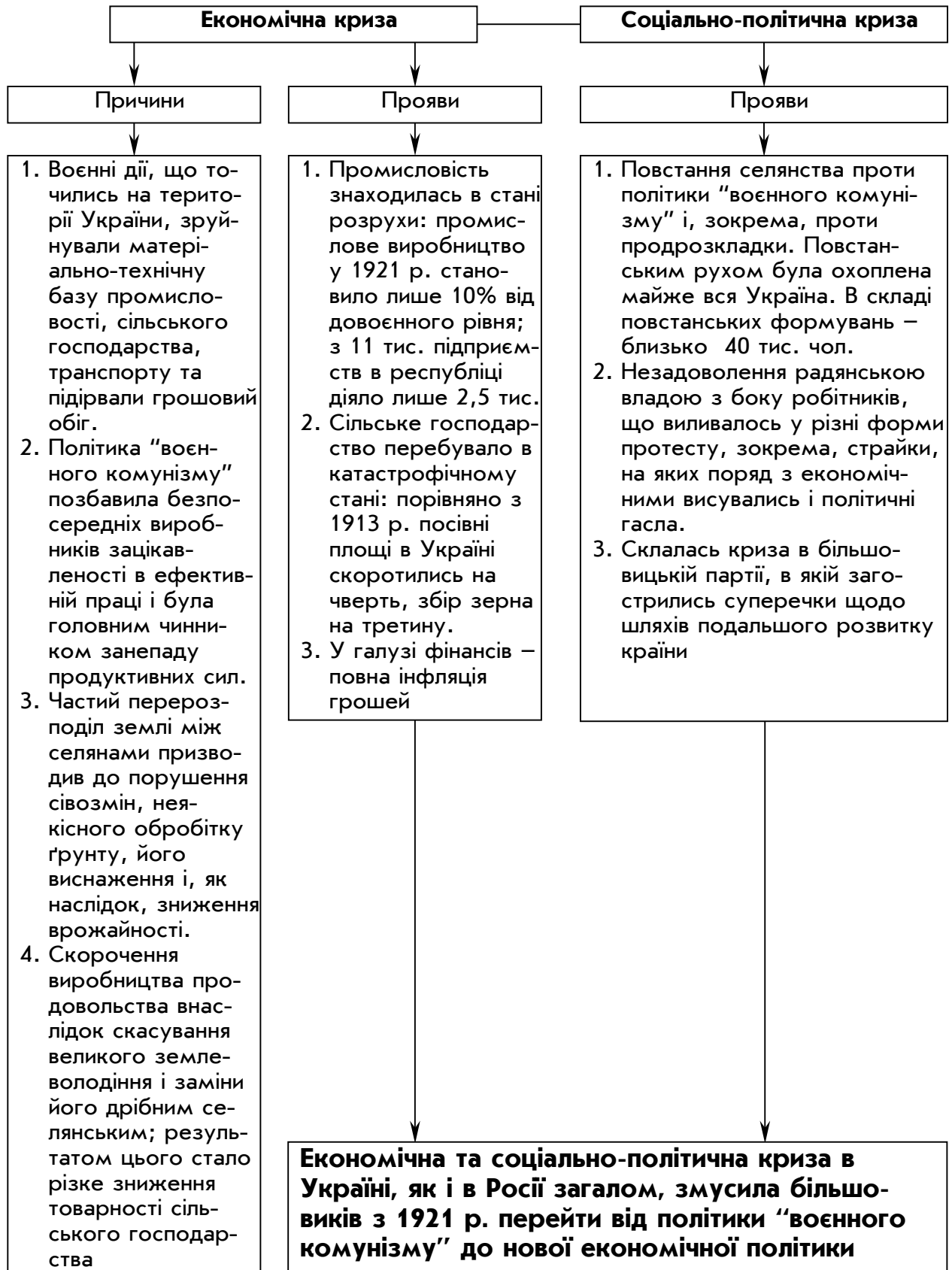

Рис. 4.3.2. Нова економічна політика та її здійснення в Україні

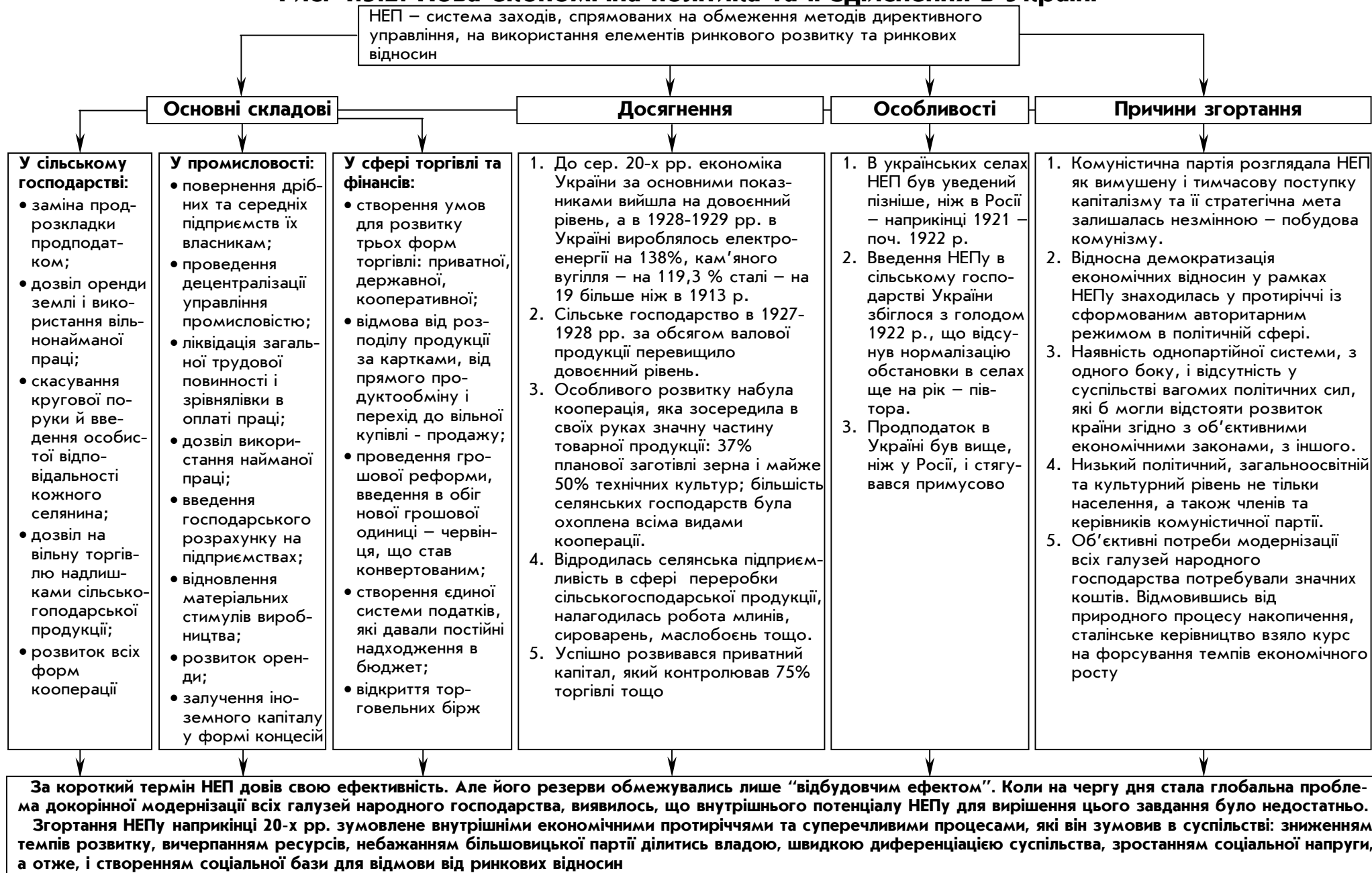

Рис. 4.3.3. Аграрна політика РКП(б) на поч. 20-х рр. XX ст.

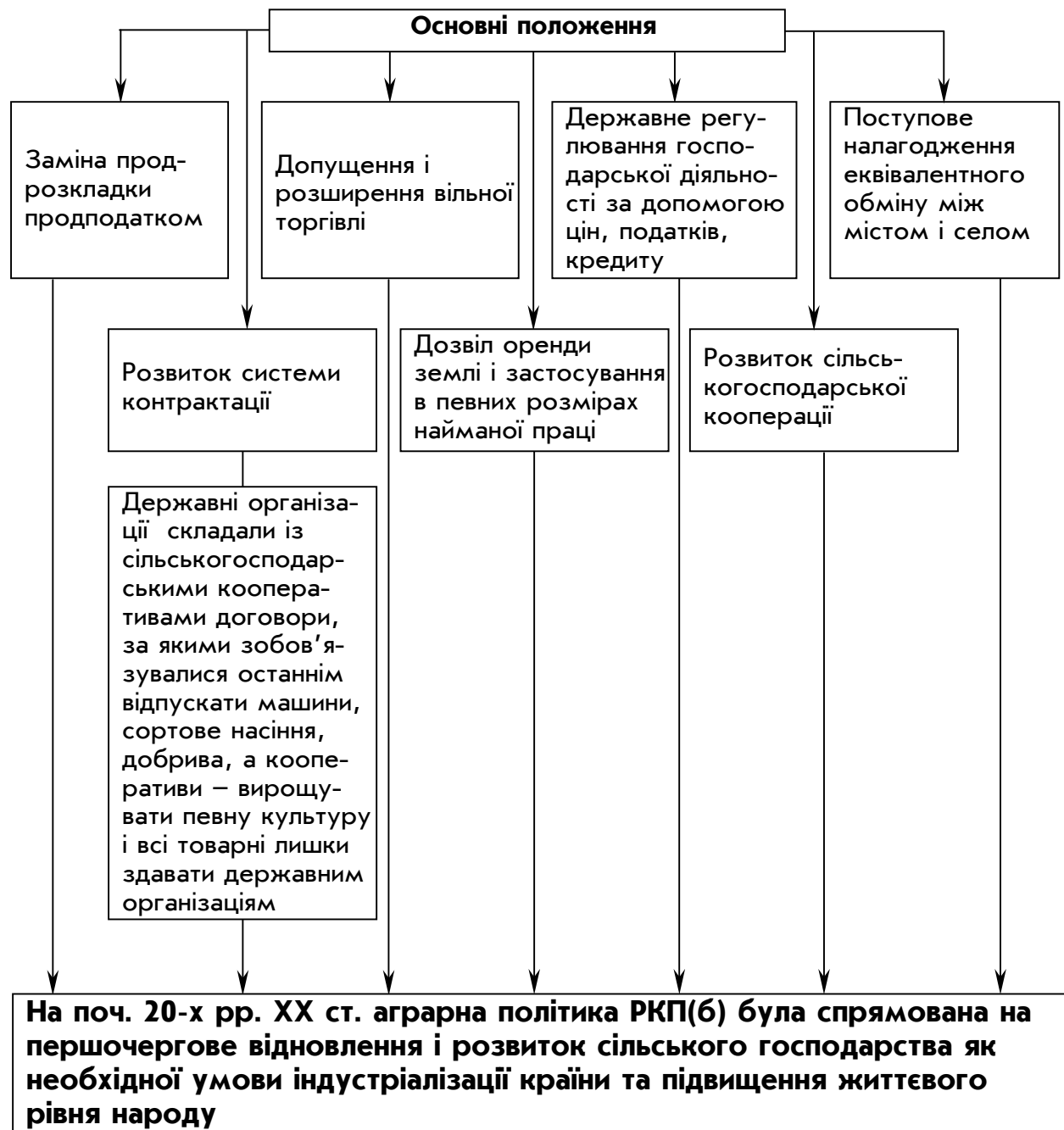

Рис. 4.3.4. Колективні форми господарювання в українському селі в 20-ті рр. XX ст.

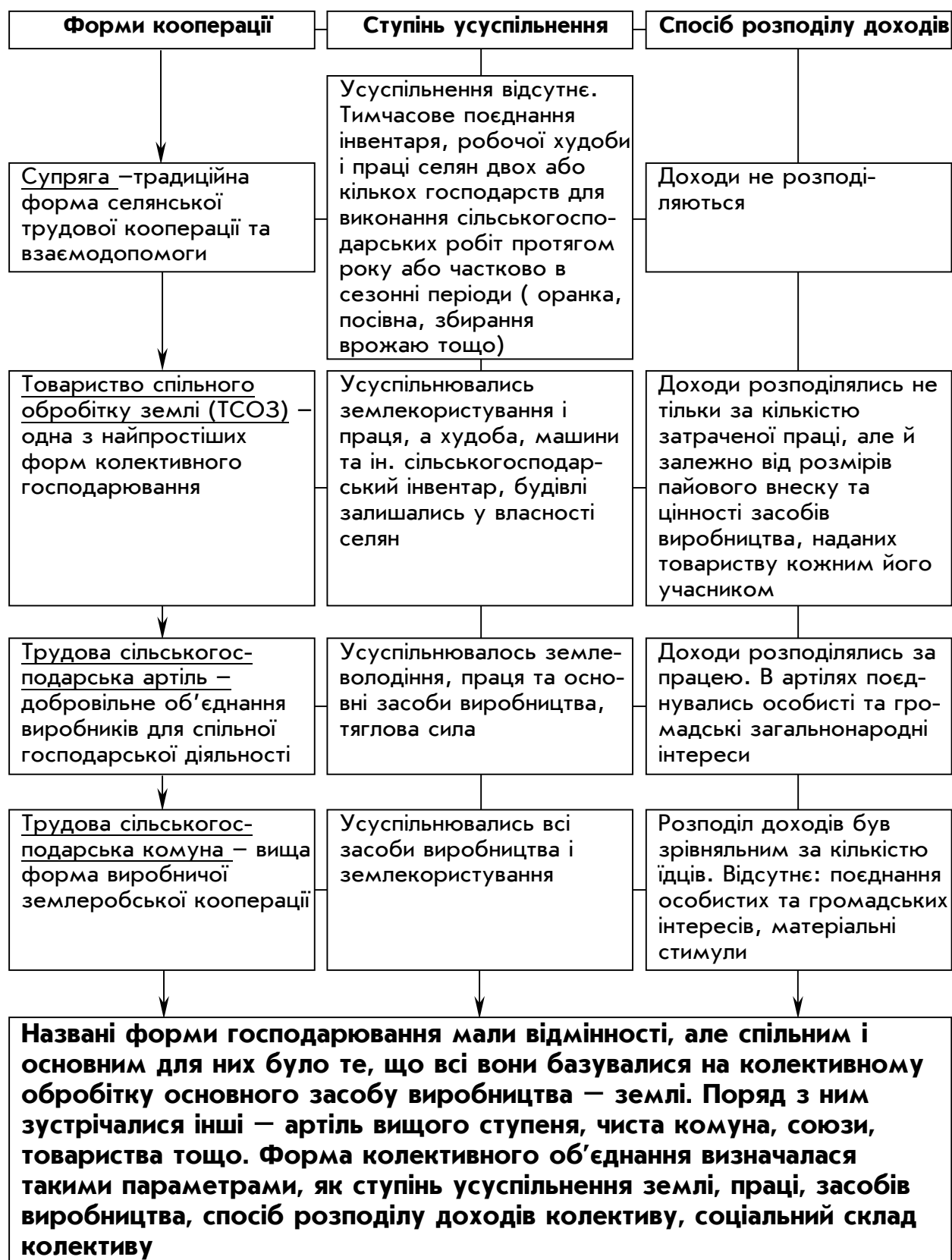

Рис. 4.3.5. Індустріалізація України

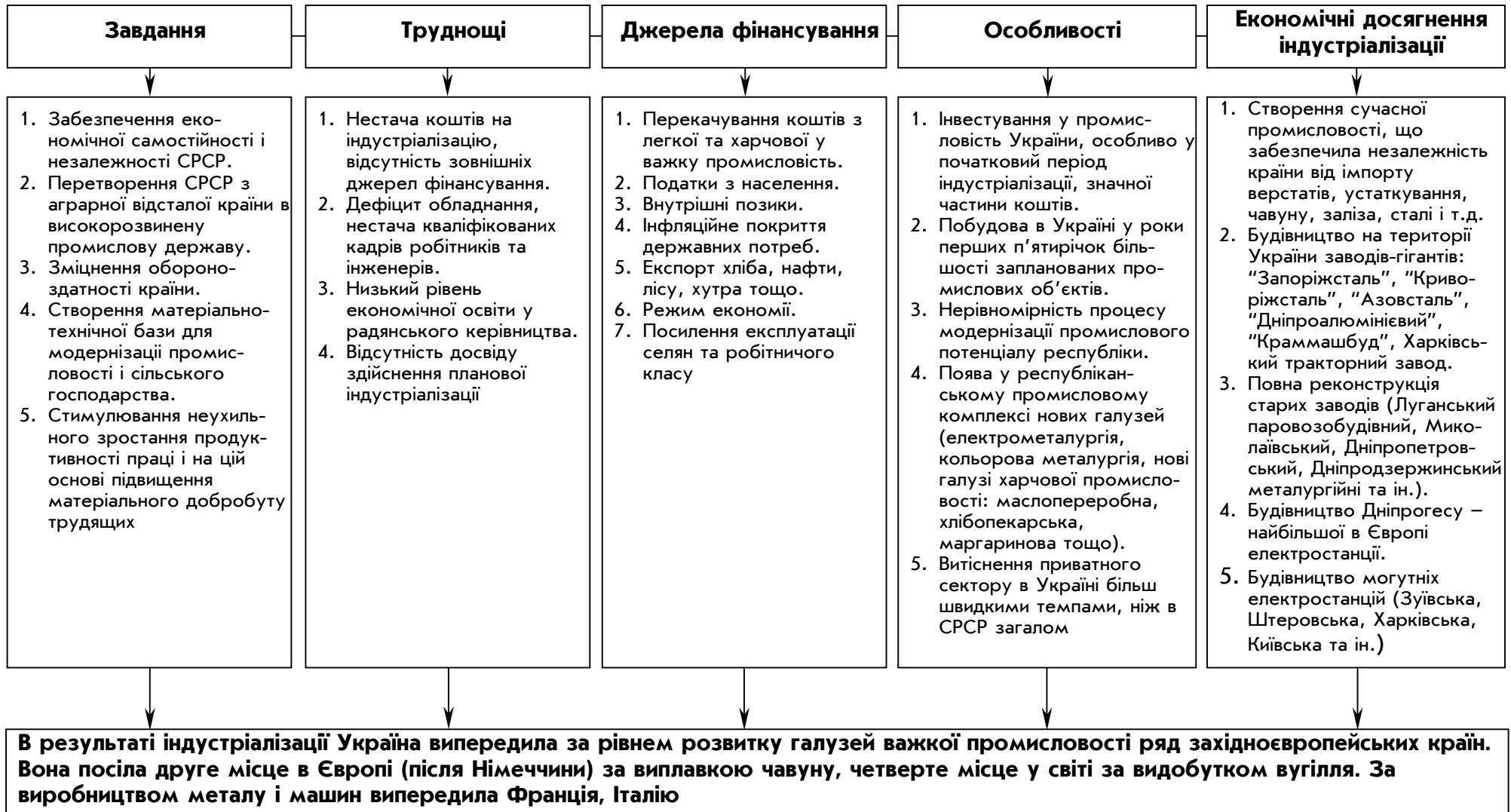

Рис. 4.3.6. Соціально-економічні наслідки індустріалізації

Рис. 4.3.7. Суцільна колективізація та її соціально-економічні наслідки

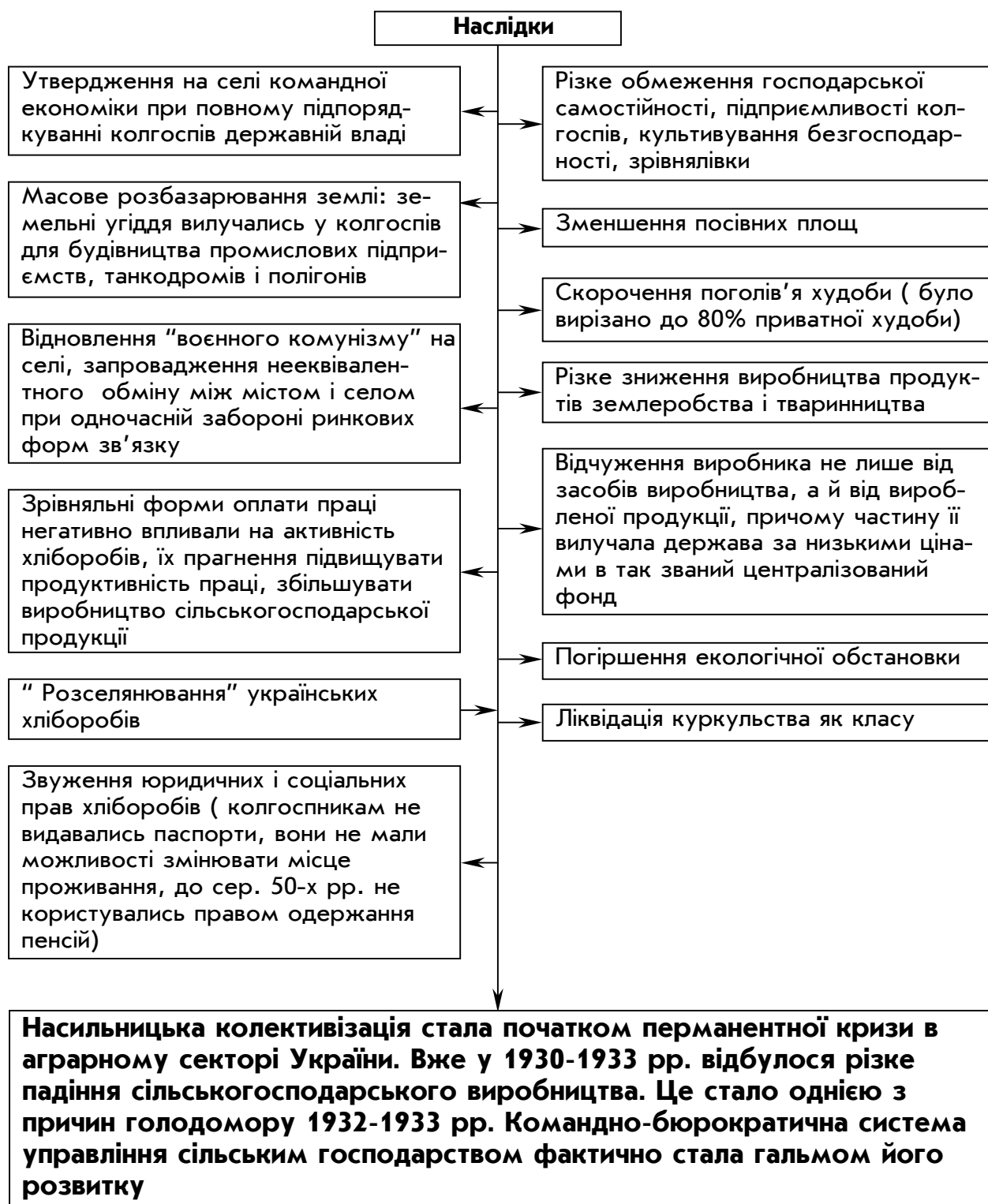

Рис. 4.3.8. Етапи входження України до складу СРСР

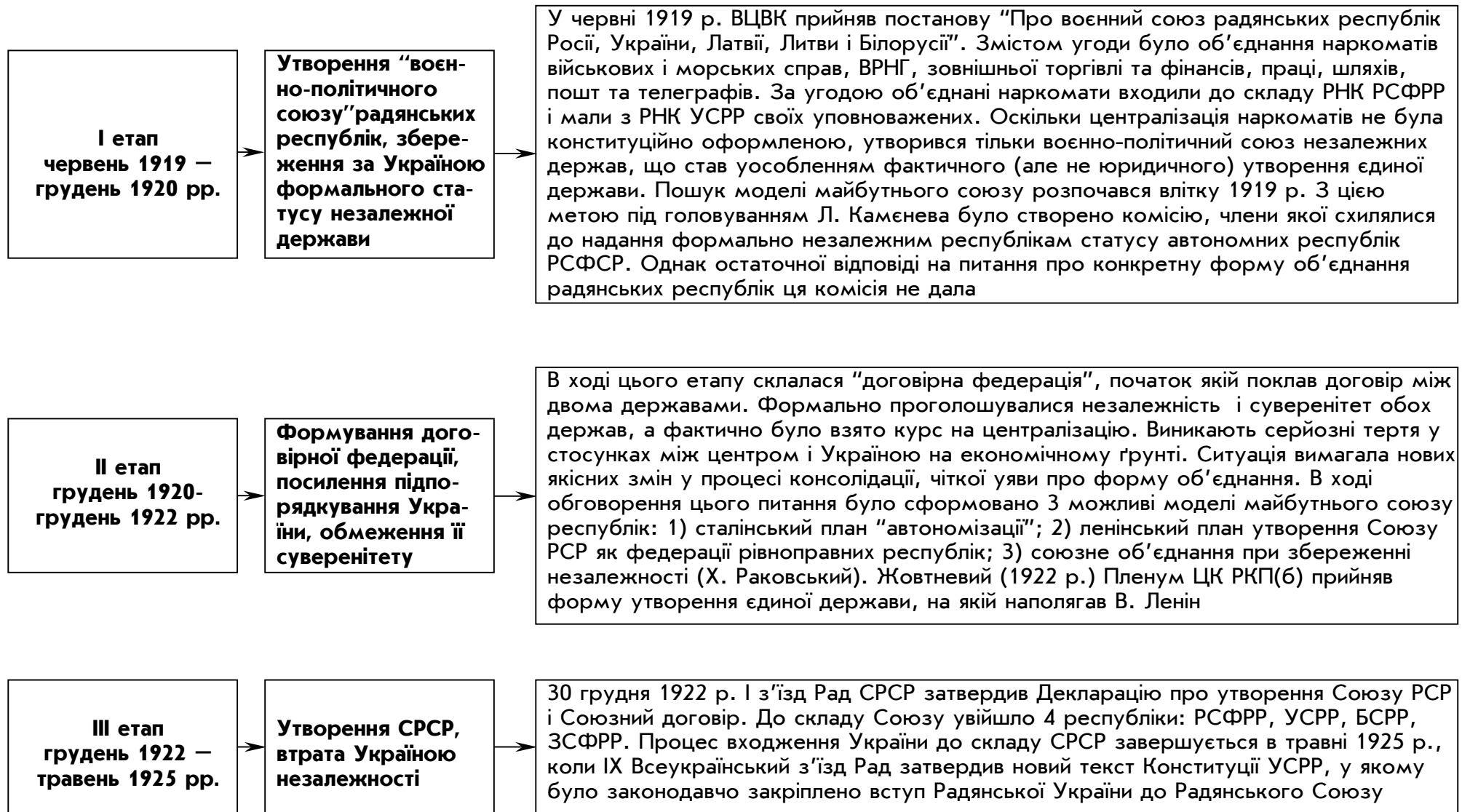
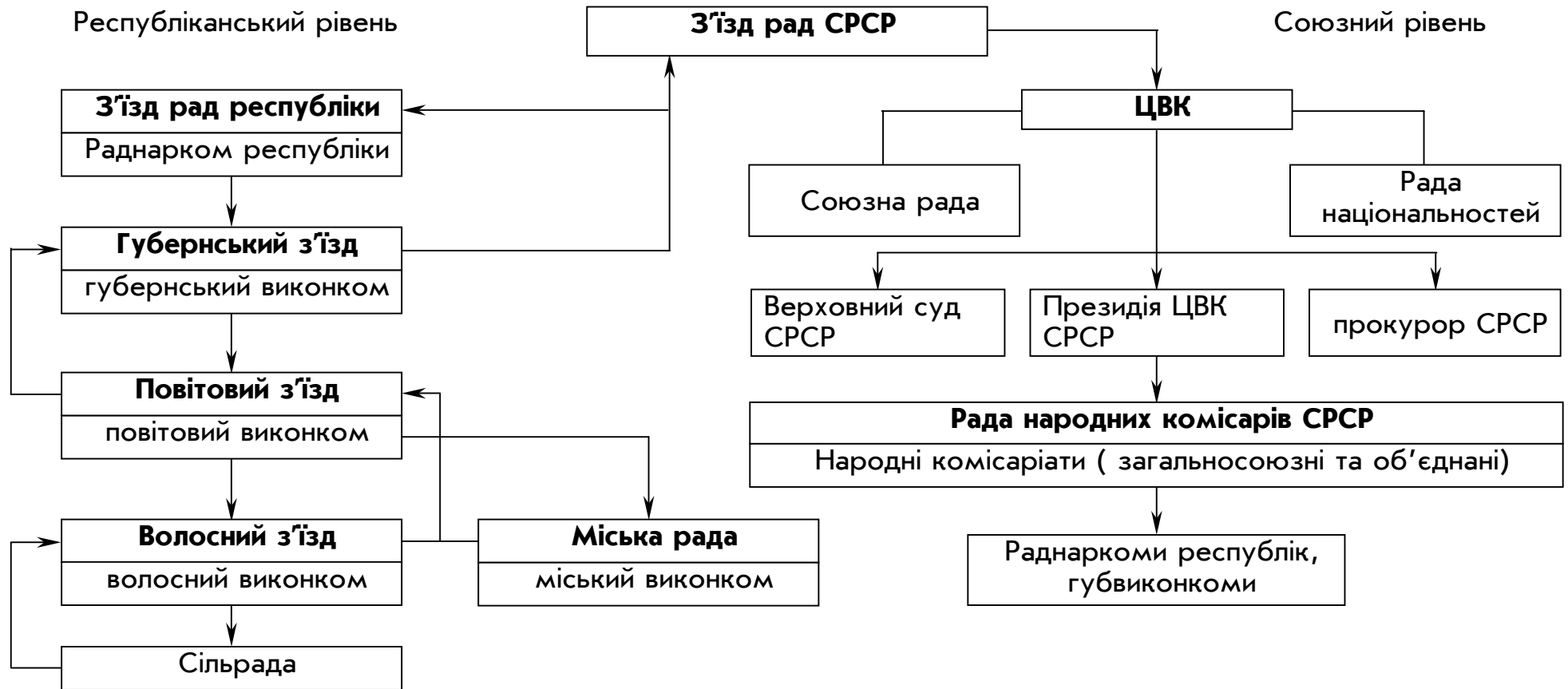

Рис. 4.3.9. Утворення СРСР як нової форми державності

Рис. 4.3.10. Політична система СРСР у 1924 – 1936 рр.

**Таб. 4.3.11. Національний склад населення України
в 1930-1931 рр.**

	УРСР з Кримом	Західна Волинь	Східна Галичина	Закарпаття	Північна Буковина	Українська частина Бесарабії
Всього (в тис.)	31900,0	2180,6	4743,0	725,4	550,0	790,0
Українці	25100,0 (78,7%)	1530,0 (70,2%)	2860,0 (60,3%)	451,0 (62,2%)	260,0 (47,3%)	383,0 (48,5%)
Росіяни	3200,0 (10,0%)	24,0 (1,1%)	1,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	3,0 (0,5%)	75,0 (9,5%)
Євреї	1730,0 (5,4%)	212,0 (9,7%)	493,0 (10,4%)	102,6 (14,1%)	75,0 (13,6%)	41,0 (5,2%)
Поляки	500,0 (1,6%)	330,0 (15,1%)	1354,0 (28,5%)	0,5 (0,1%)	25,0 (4,5%)	1,5 (0,2%)
Німці	460,0 (1,4%)	47,0 (2,2%)	29,0 (0,6%)	13,8 (1,9%)	30,0 (5,5%)	50,0 (6,3%)
Молдавани і румуни	160,0 (0,5%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	12,8 (1,8%)	155,0 (28,2%)	135,0 (17,1%)
Татари	225,0 (0,7%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)
Болгари	110,0 (0,3%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	92,0 (11,6%)
Греки	125,0 (0,4%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,8 (0,1%)
Угорці	1,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	115,8 (16,0%)	1,0 (0,2%)	0,3 (0,0 %)
Чехи і словаки	20,0 (0,1%)	31,0 (1,4%)	0,7 (0,0%)	34,5 (4,8%)	0,5 (0,1%)	0,1 (0,0%)
Білоруси	80,0 (0,3%)	4,0 (0,2%)	0,2 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)	0,0 (0,0%)

Рис. 4.3.12. Утвердження сталінського тоталітарного режиму в Україні

Рис. 4.3.13. Політичні репресії та їх наслідки в Україні

4.4. Західноукраїнські землі в 20-30 рр. XX ст.

Рис. 4.4.1. Колонізація Західної України

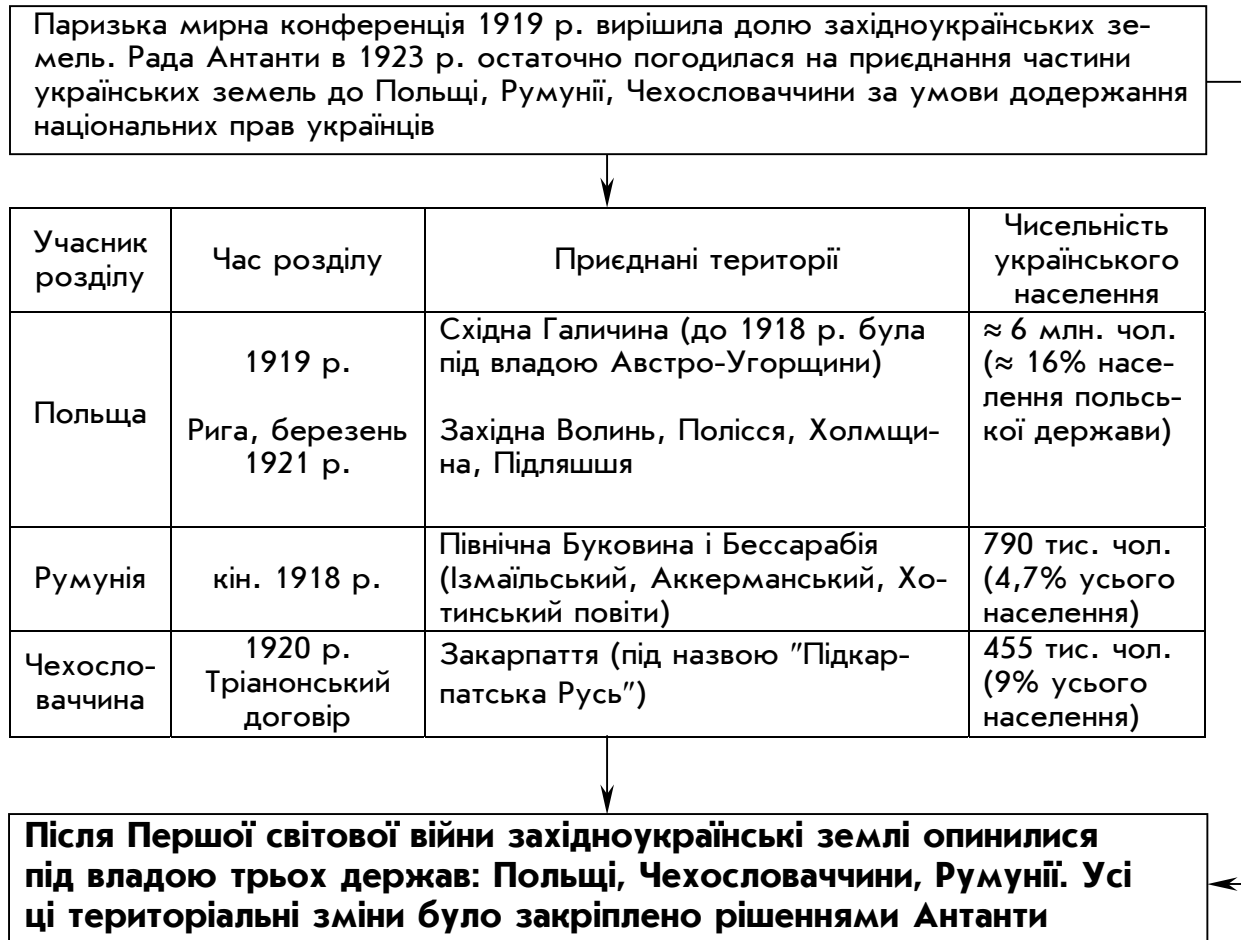

Рис. 4.4.2. Правовий статус західноукраїнських земель

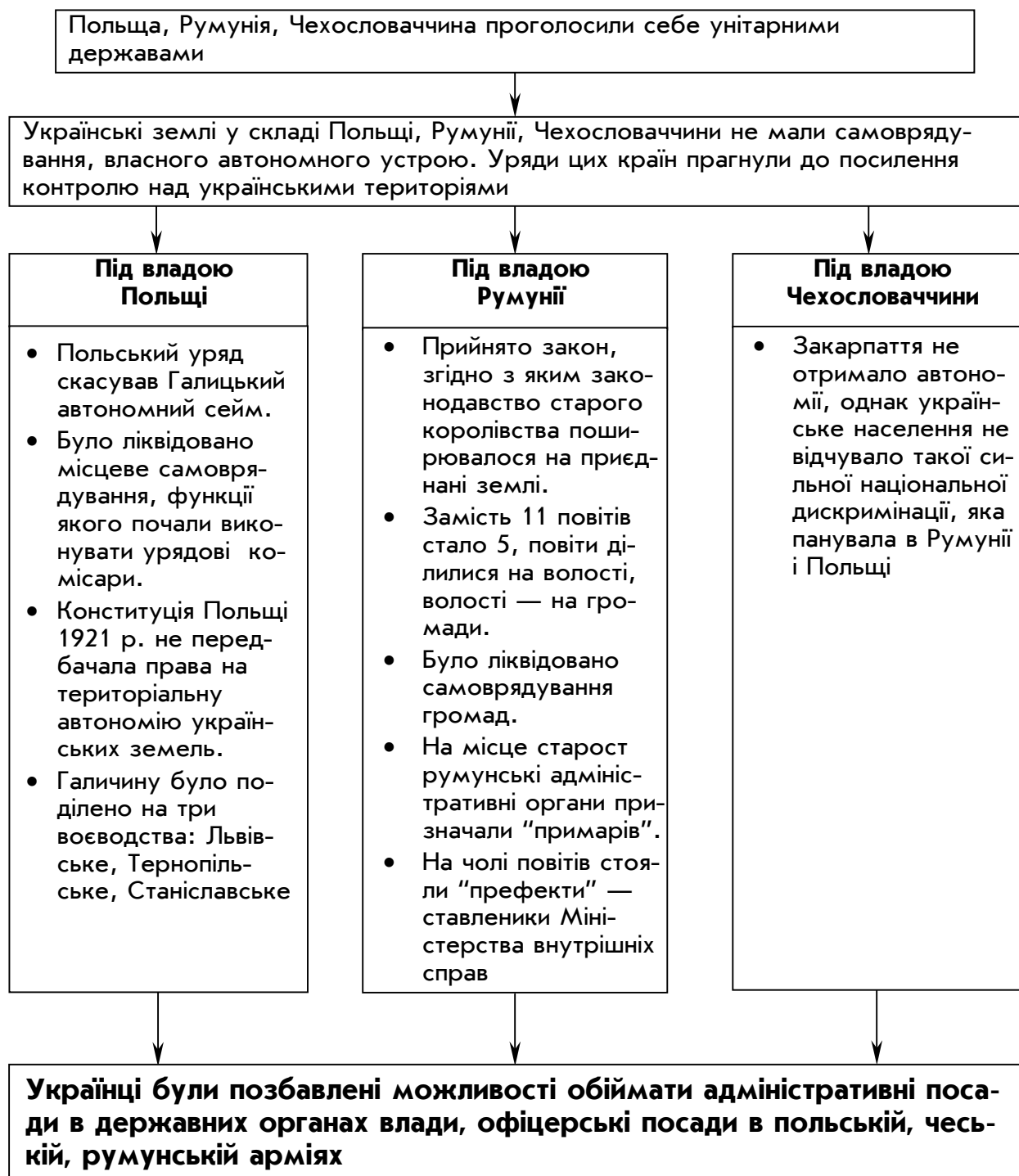
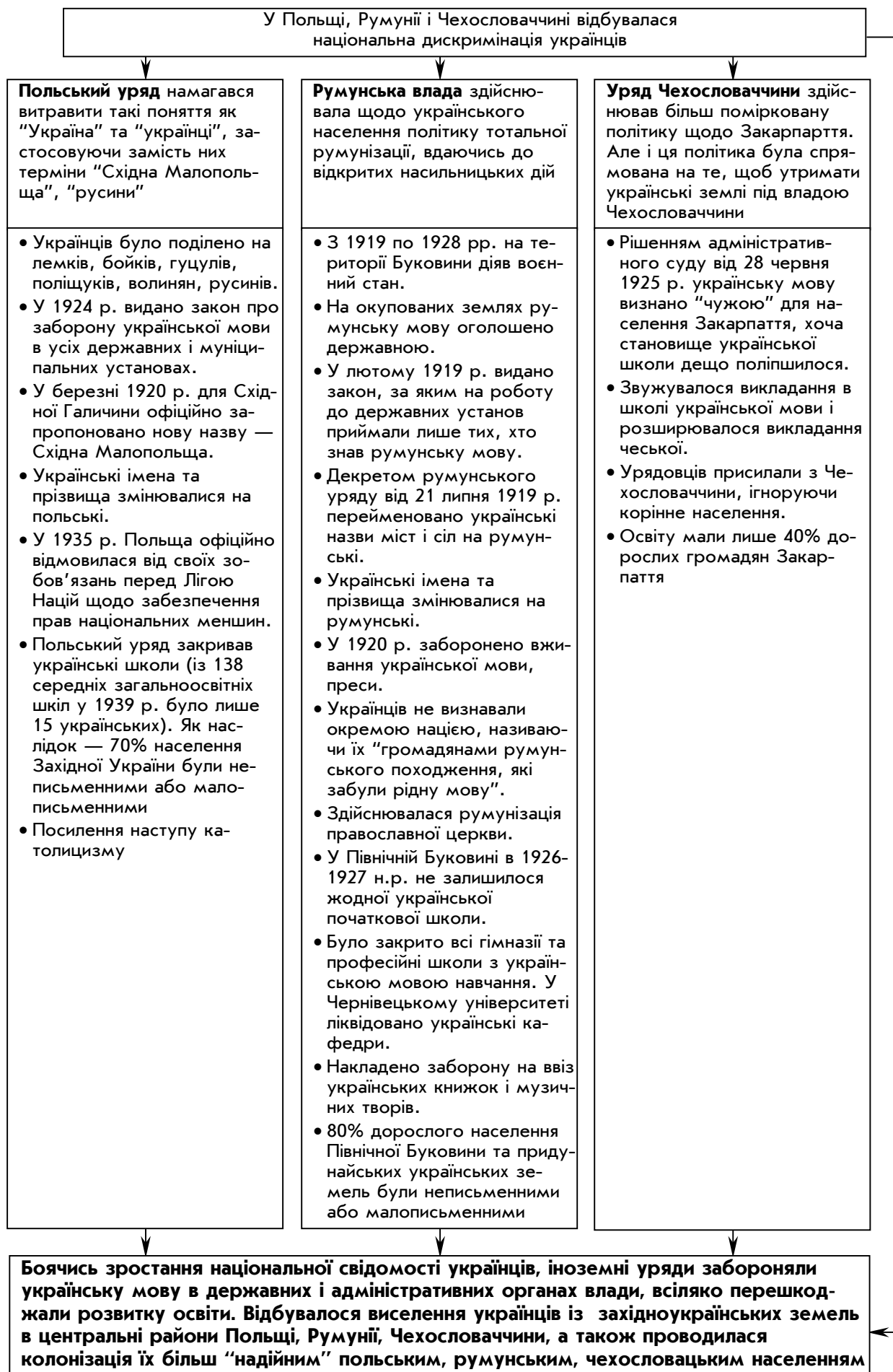

Рис. 4.4.3. Національне гноблення населення західноукраїнських земель

**Рис. 4.4.4. Соціально-економічне становище
західноукраїнських земель**

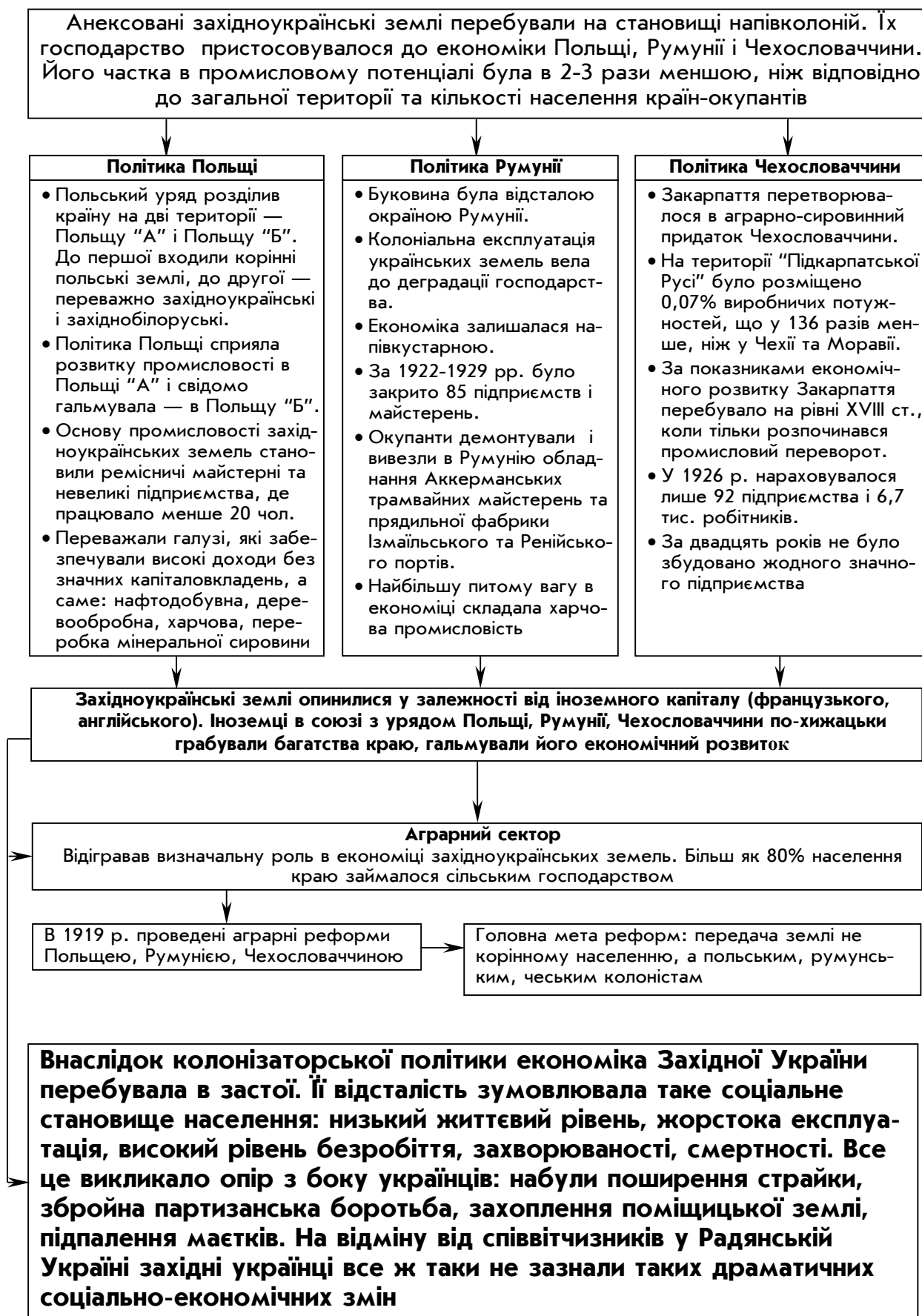

Рис. 4.4.5. Репресивна політика влади на західноукраїнських землях

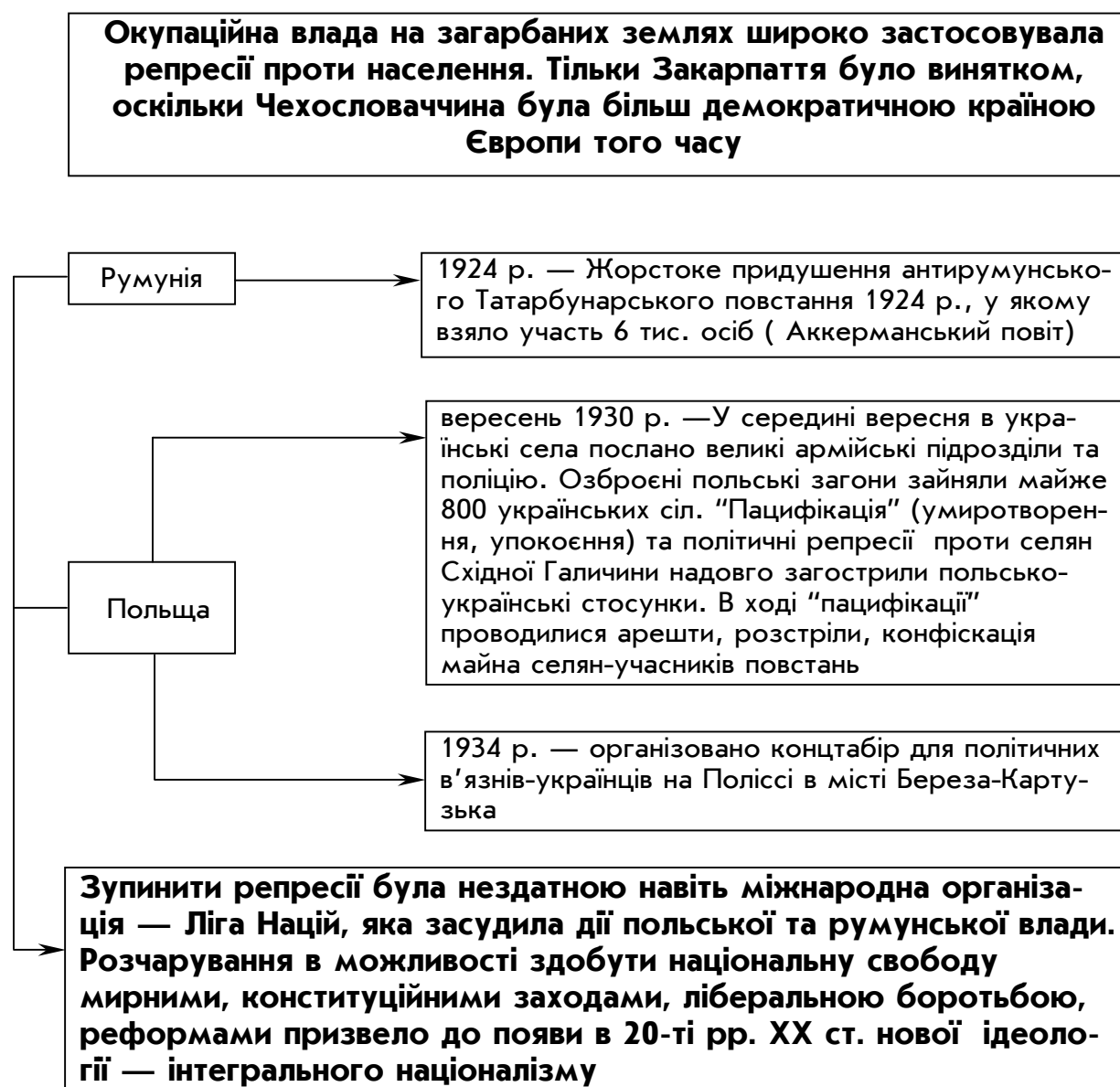

Рис. 4.4.6. Суспільно-політичний рух на західноукраїнських землях

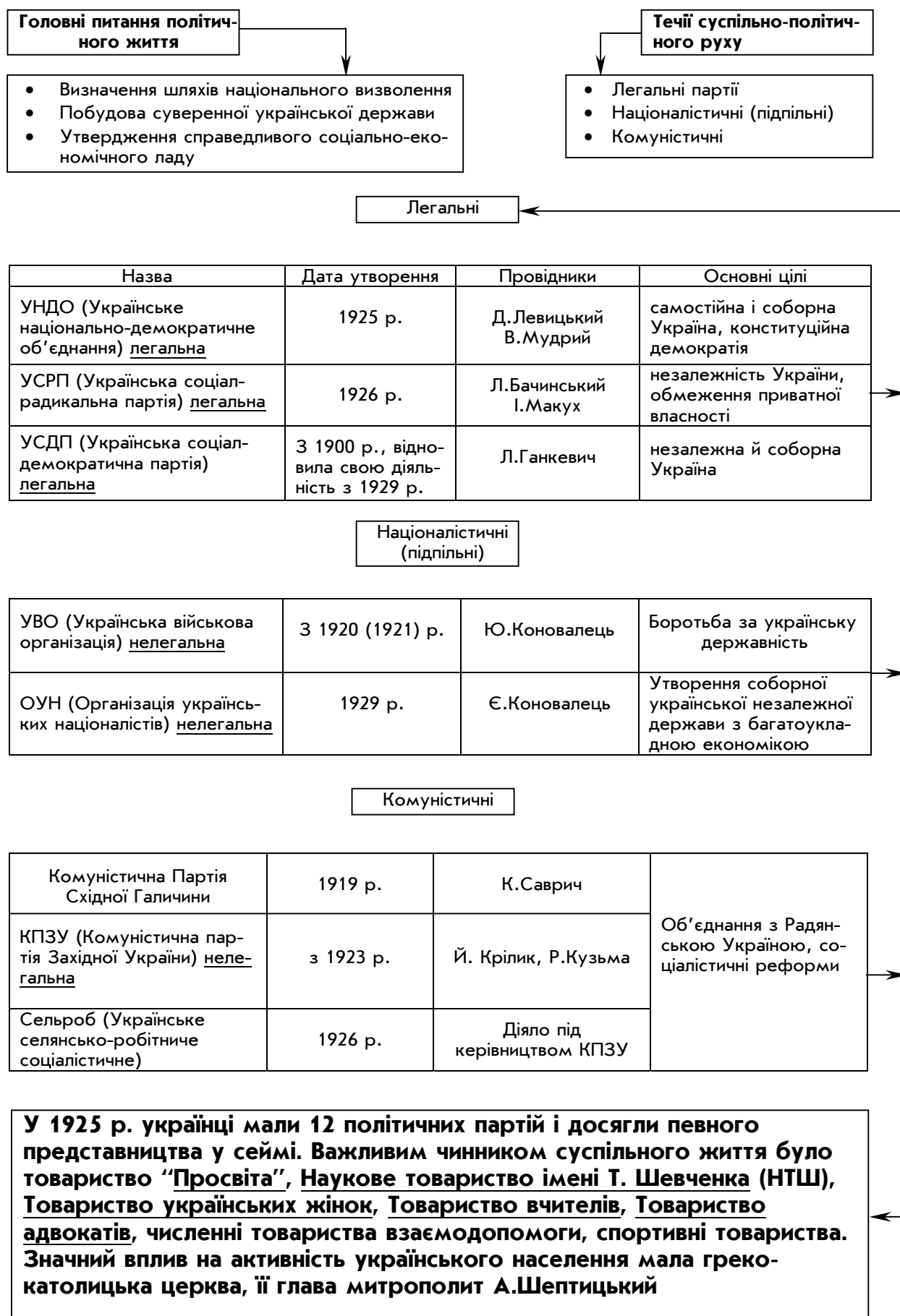

Рис. 4.4.7. Суспільно-політичний рух в українських землях, підвладних Румунії

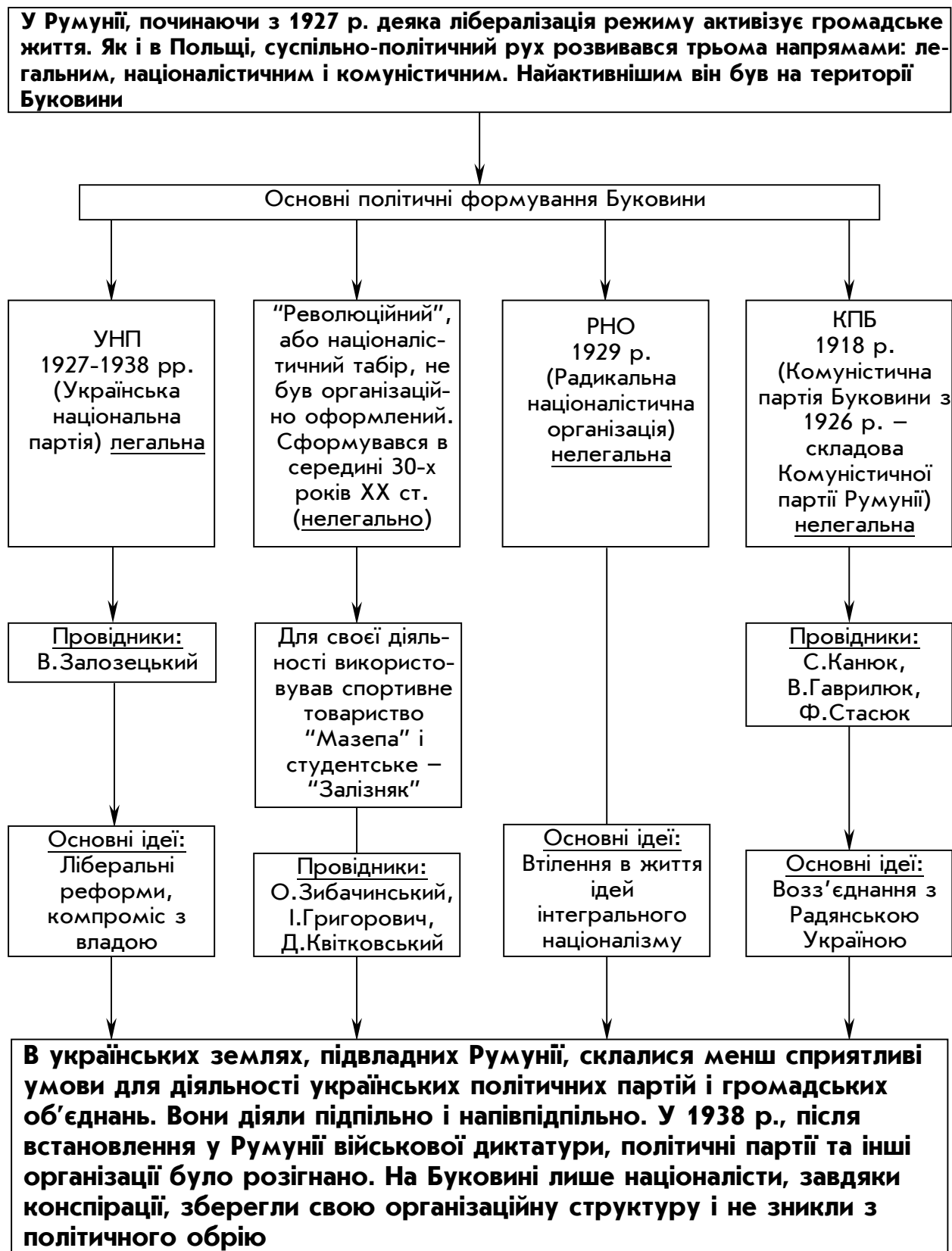

Рис. 4.4.8. Суспільно-політичні течії Закарпаття

**Рис. 4.4.9. Політичні сили визвольного руху
західноукраїнських земель у міжвоєнний період**

4.5. Друга світова війна. Україна в роки Великої Вітчизняної війни (1939-1945 рр.)

Рис. 4.5.1. Українське питання в міжнародній політиці напередодні та на початку Другої світової війни

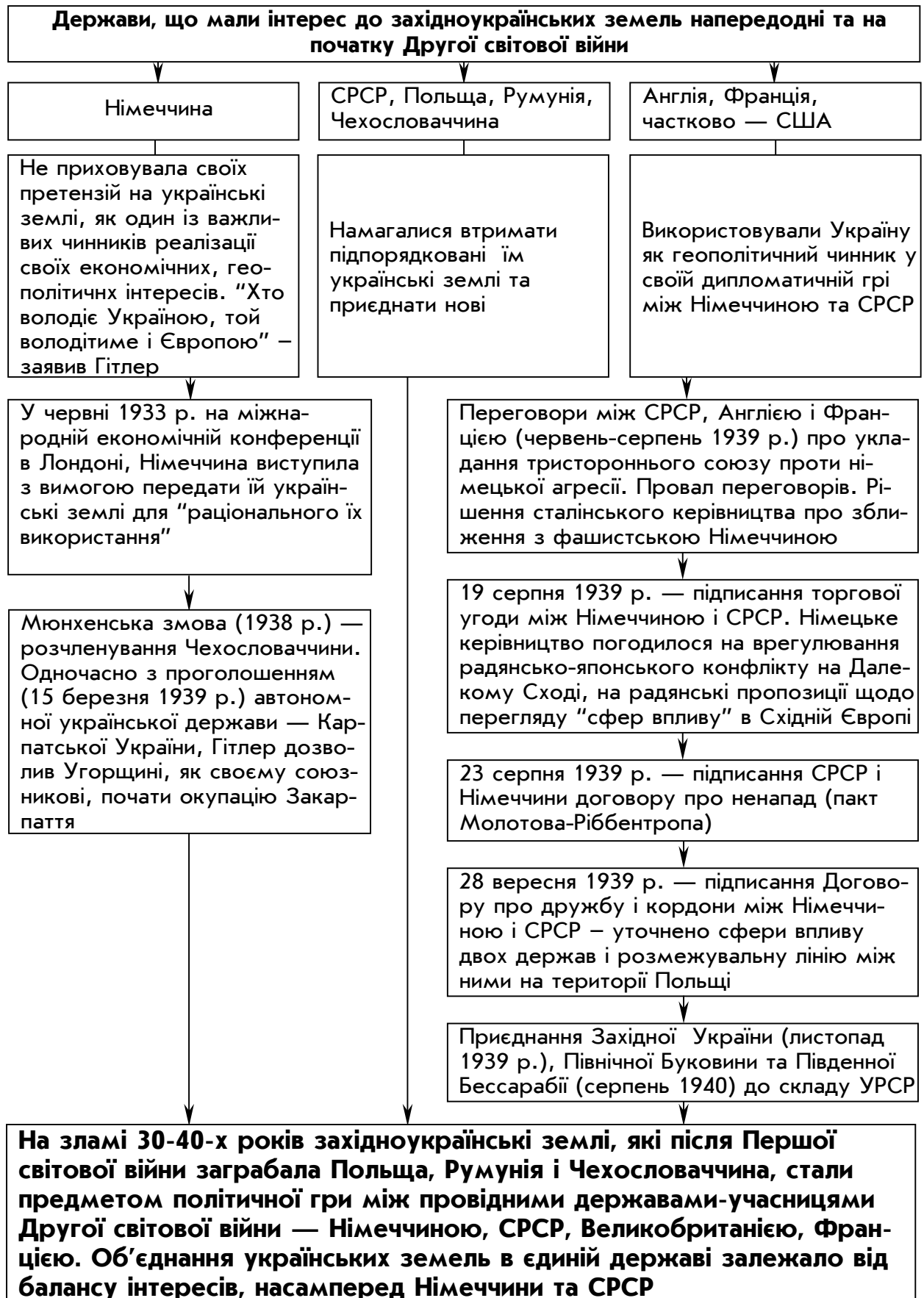

Рис. 4.5.2. Зміст Договору про дружбу і кордони та секретного протоколу до пакту Молотова-Ріббентропа

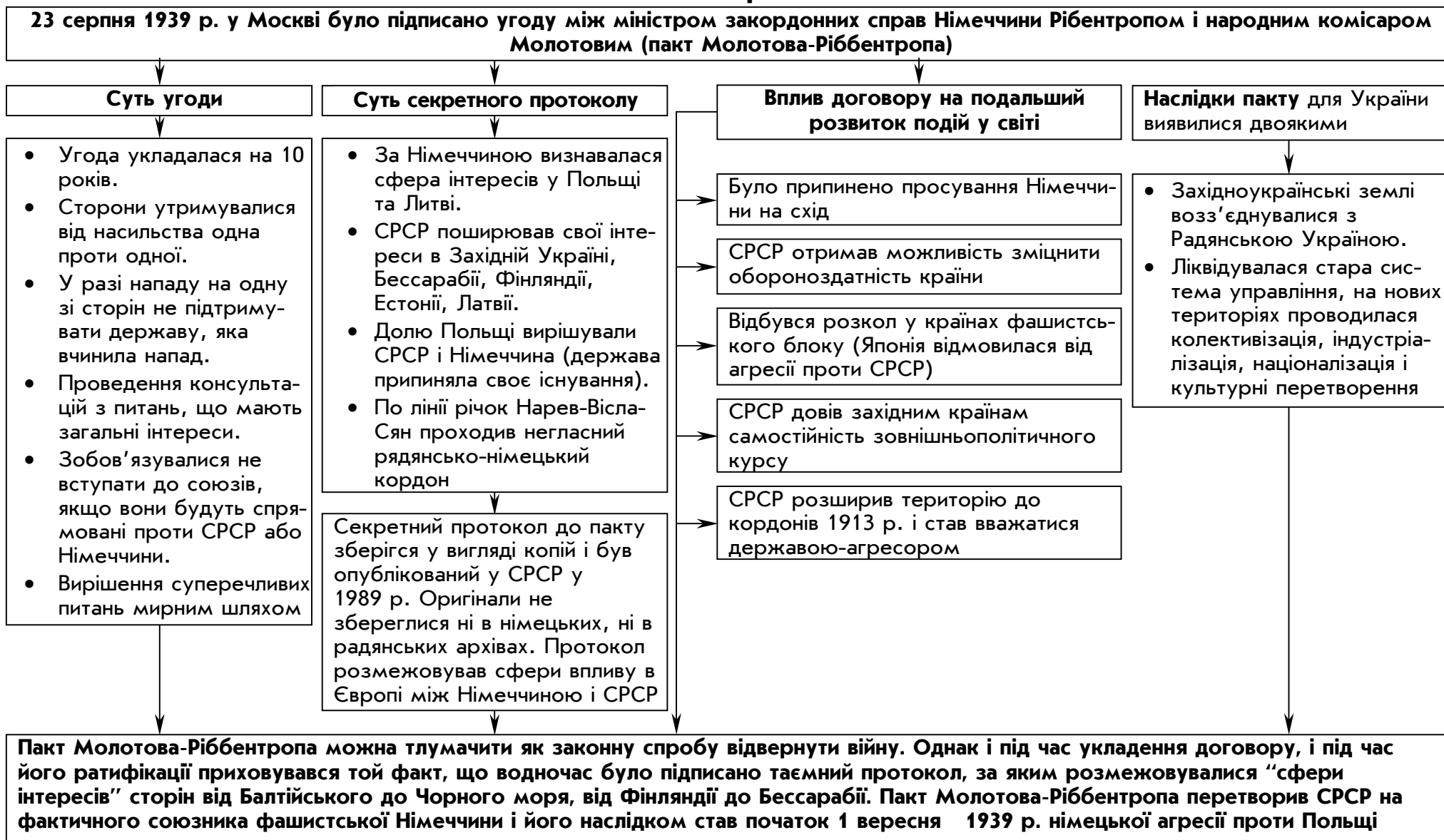
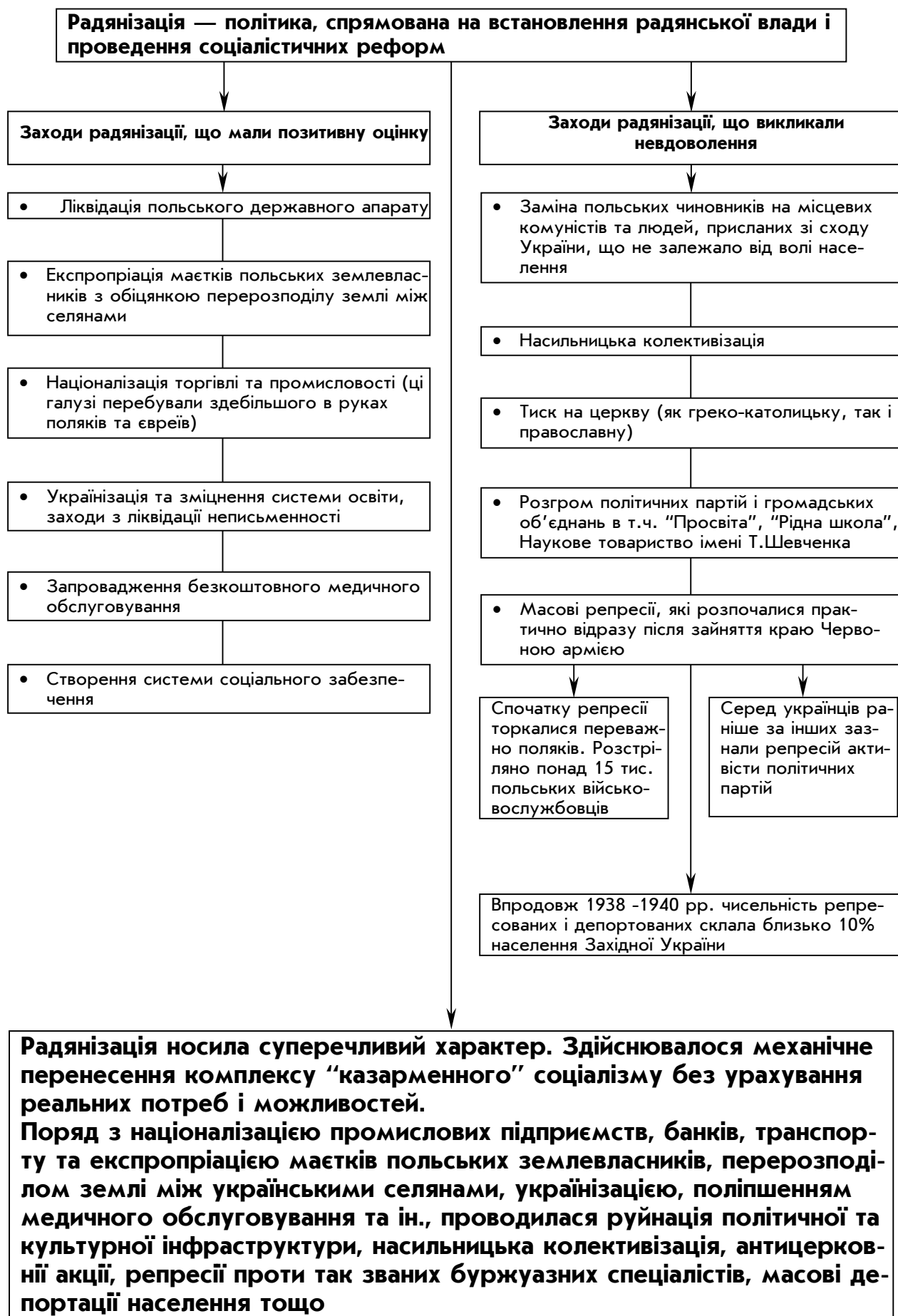
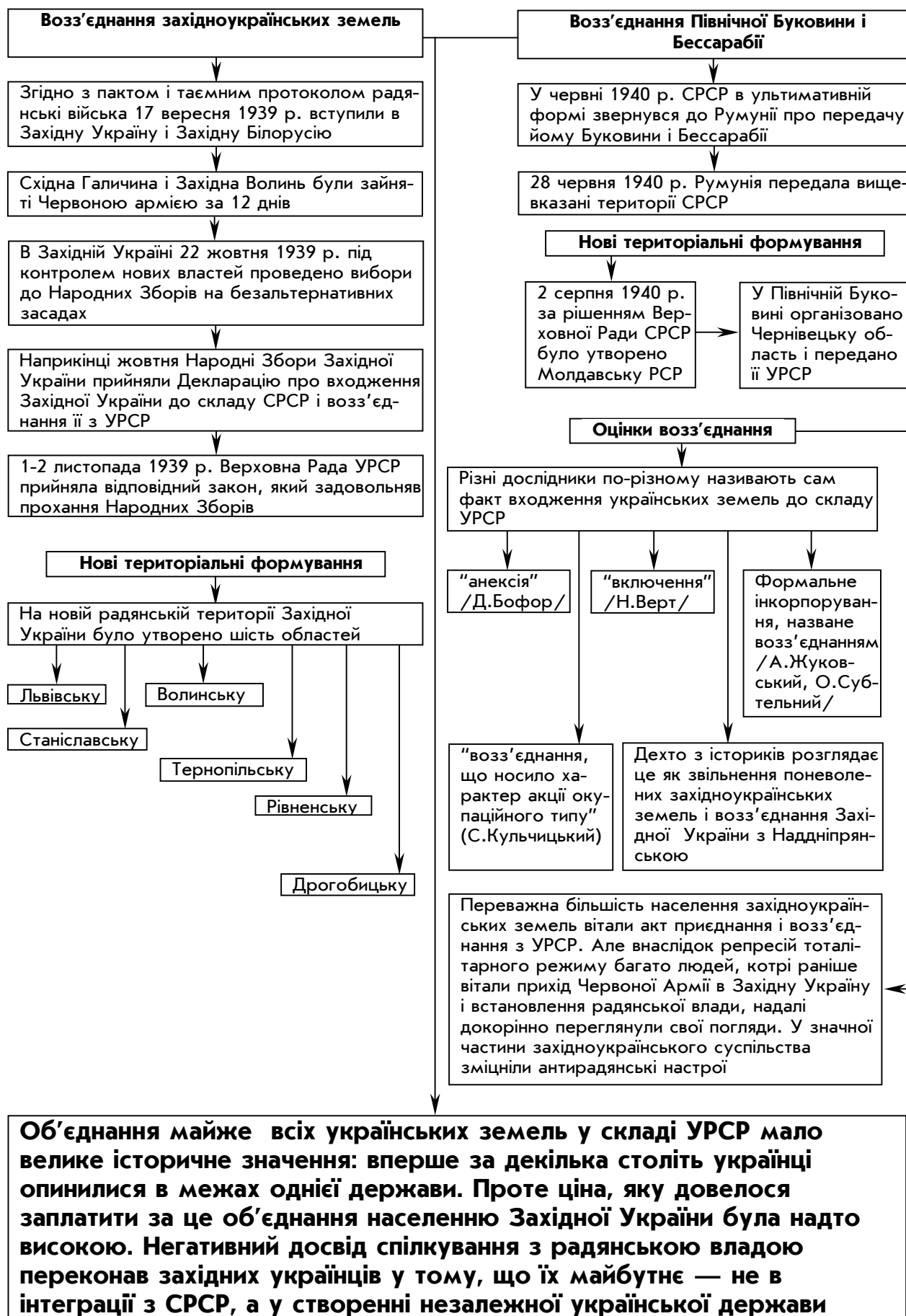

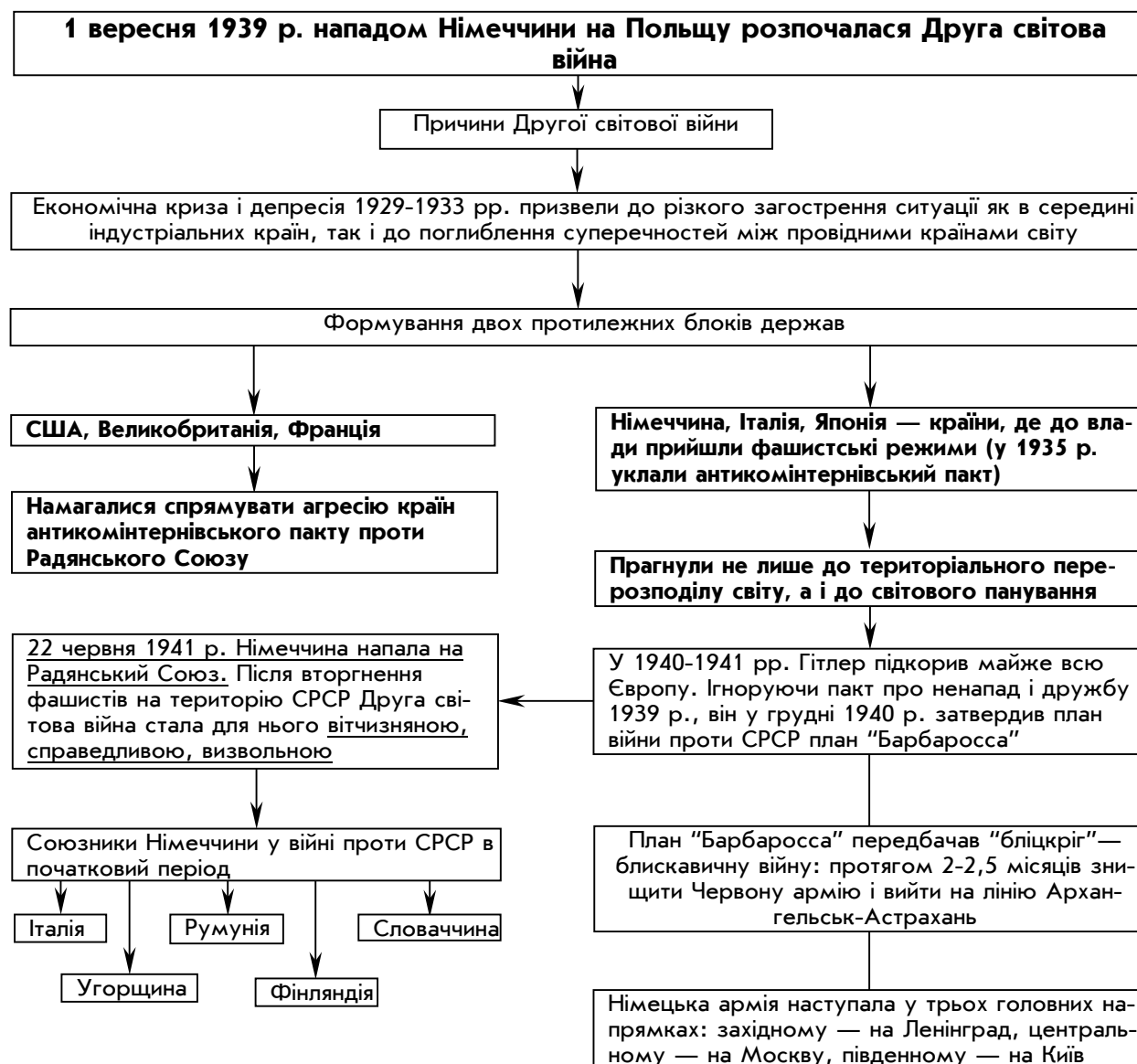
Рис. 4.5.3. Перетворення в Західній Україні — радянізація

**Рис. 4.5.4. Оформлення нового політико-правового статусу
Західної України, Північної Буковини і Бессарабії напередодні
Другої світової війни**

**Рис. 4.5.5. Початок Другої світової війни.
Напад Німеччини на СРСР**

У 30-х роках, за словами Ромена Ролана, над Європою панували лідери, проияні абстрактними ідеями, збожеволілі від логіки, завжди готові принести інших у жертву. Серед них найбільшою жорстокістю виділялися Гітлер і Сталін.

22 червня — не початок війни для СРСР, не день вступу його в Другу світову війну, а просто день початку наступу збройних сил Німеччини — однієї держави, проти збройних сил СРСР — іншої держави уже в ході війни, в якій обидві країни давно брали участь

Таб. 4.5.6. Бойові дії на території України з червня 1941 р. по липень 1942 р.

Дата	Зміст подій
З 23 по 29 червня 1941 р.	Найбільша <u>танкова битва</u> початкового етапу війни в районі Луцьк-Рівне-Броди-Дубно
30 червня 1941 р.	<u>Німці окупували Львів</u> і на кінець третього тижня війни просунулись углиб України на 300-350 км
Липень 1941 р.	Вирішальні бої точилися на Житомирському , Київському , Уманському і Одеському напрямках
Липень - серпень 1941 р.	<u>Радянські війська залишили Умань</u> , підірвали греблю Дніпрогесу, <u>відійшли на лівий берег Дніпра</u> . У серпні 1941р. залишили Дніпропетровськ
7 липня - 26 вересня 1941 р.	Тривала 72 – денна <u>оборона Києва</u> – головна воєнно-політична подія літньої кампанії. Німці оточили велике угруповання захисників Києва, в полон потрапило понад 665 тис. солдат і офіцерів. Було знищено командування Південно-Західного фронту. Гітлерівці втратили під стінами столиці понад 100 тис. чоловік
5 серпня - 16 жовтня 1941 р.	Тривала 73–денна <u>оборона Одеси</u> , яка блокувала дії 18 дивізій противника
30 жовтня 1941 р. - 4 липня 1942 р.	Продовжувалась <u>оборона Севастополя</u> , яка тривала 250 днів
Наприкінці 1941 р.	<u>Німецькі війська</u> групи армії „Південь” окупували майже всю Україну. Однак <u>план „блискавичної війни” був зірваний</u> . 5-6 грудня радянські війська перейшли в контрнаступ під Москвою, розгромивши німців
Січень 1942 р.	Невдала спроба радянських військ визволити Крим
Травень 1942 р.	Наступальна операція під <u>Харковом</u> військ Південно-Західного фронту мала трагічні наслідки (загинуло три армії, у полон потрапило 240 тис. солдатів і офіцерів)
22 липня 1942 р.	Після захоплення м.Свердловська Ворошиловградської області <u>Українська РСР остаточно була окупована гітлерівцями</u>

Рис. 4.5.7. Територіальний поділ України в роки фашистського окупаційного режиму

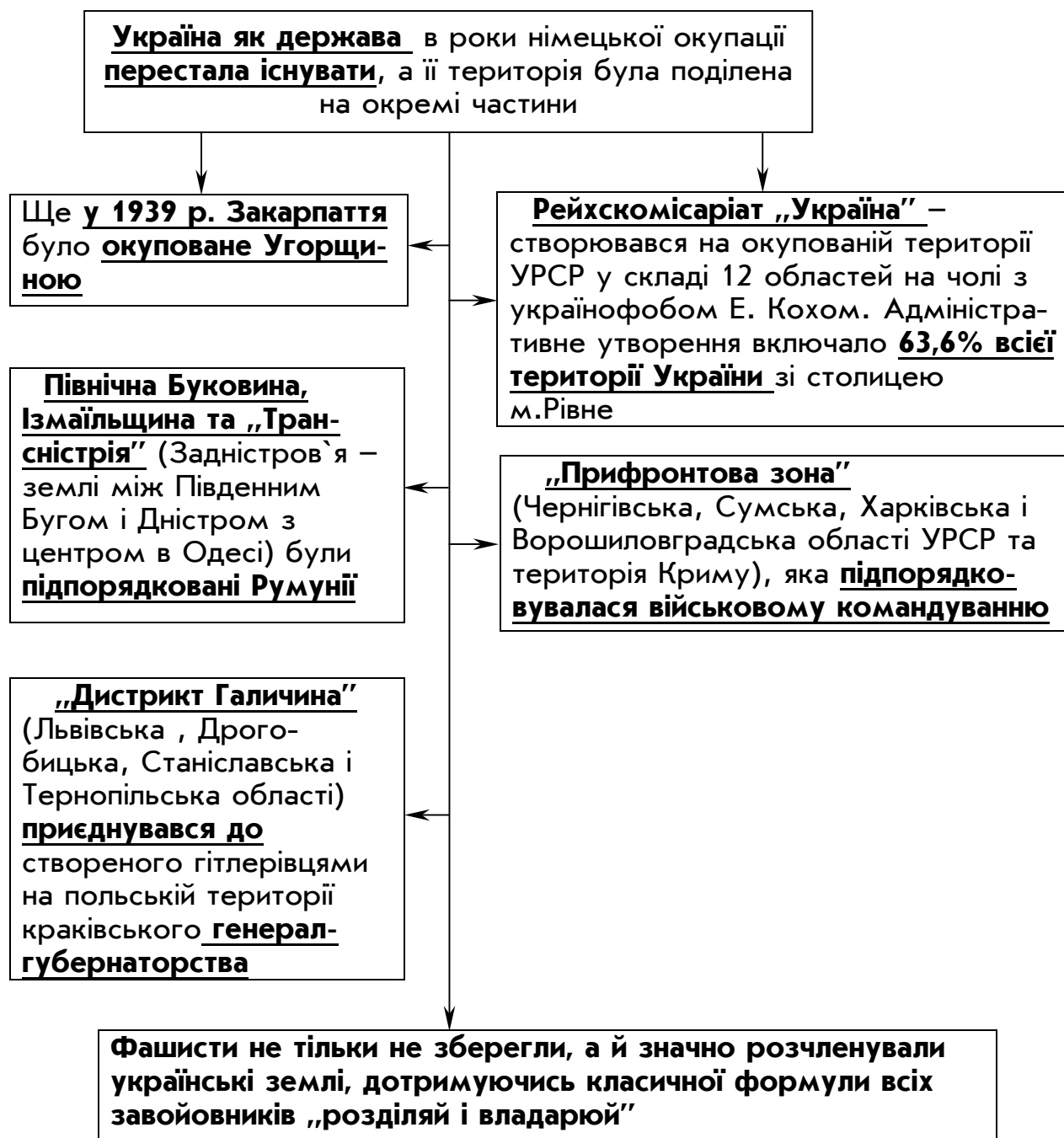

Рис. 4.5.8. Запровадження фашистського окупаційного режиму в Україні

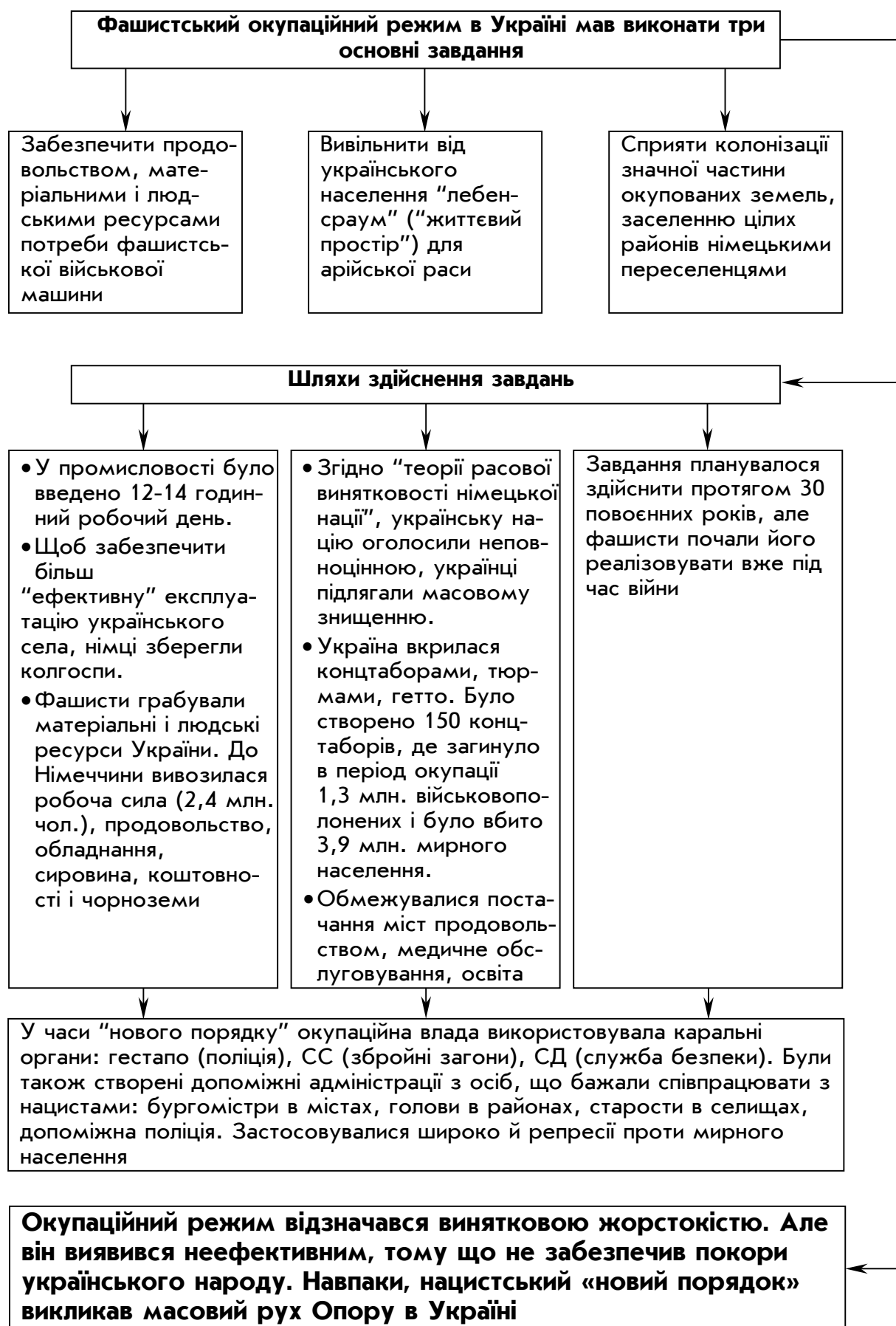
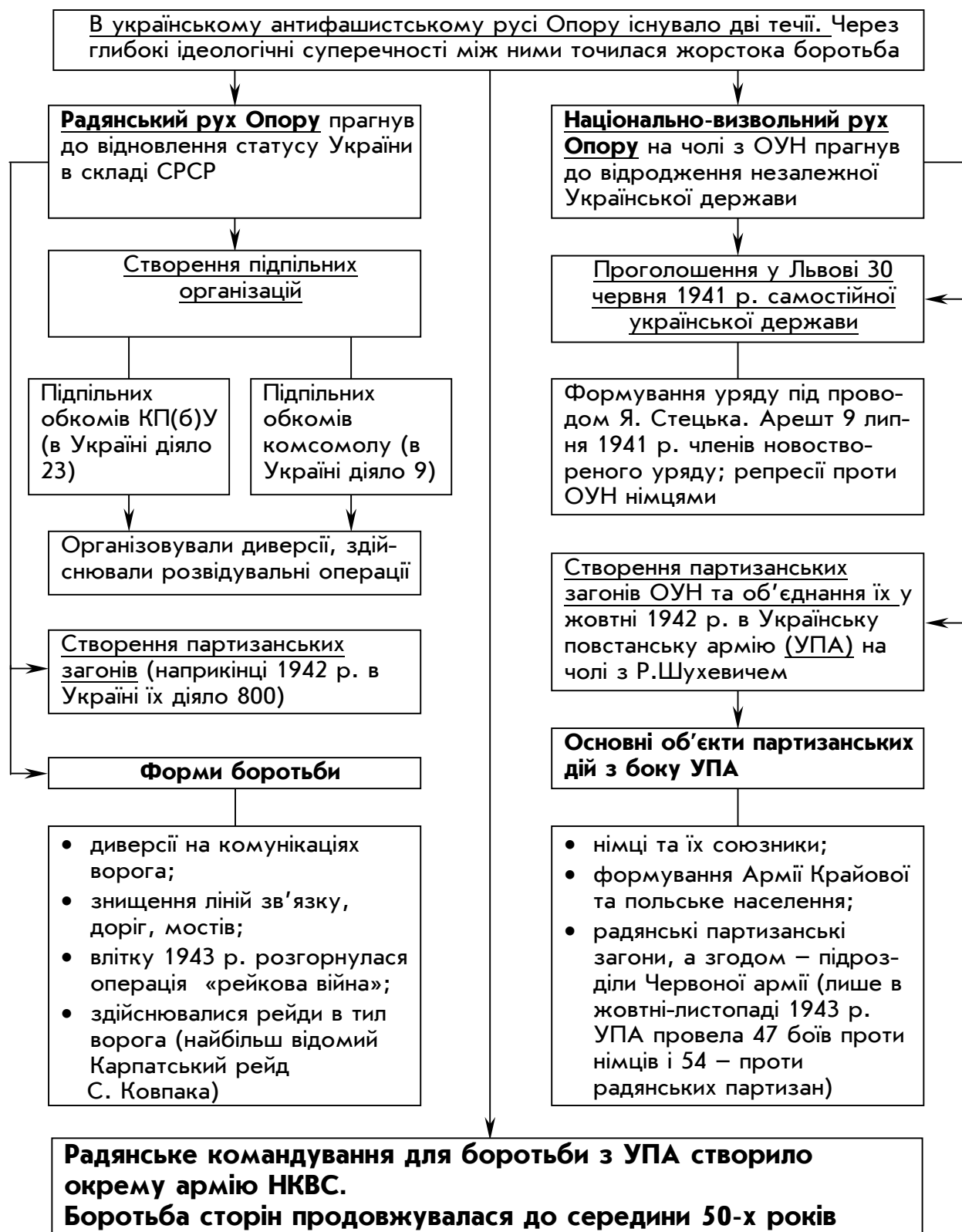

Рис. 4.5.9. Рух антифашистського Опору в Україні в роки Другої світової війни

**Рис. 4.5.10. Визволення України від фашистських загарбників
(грудень 1942 – жовтень 1944 рр.)**

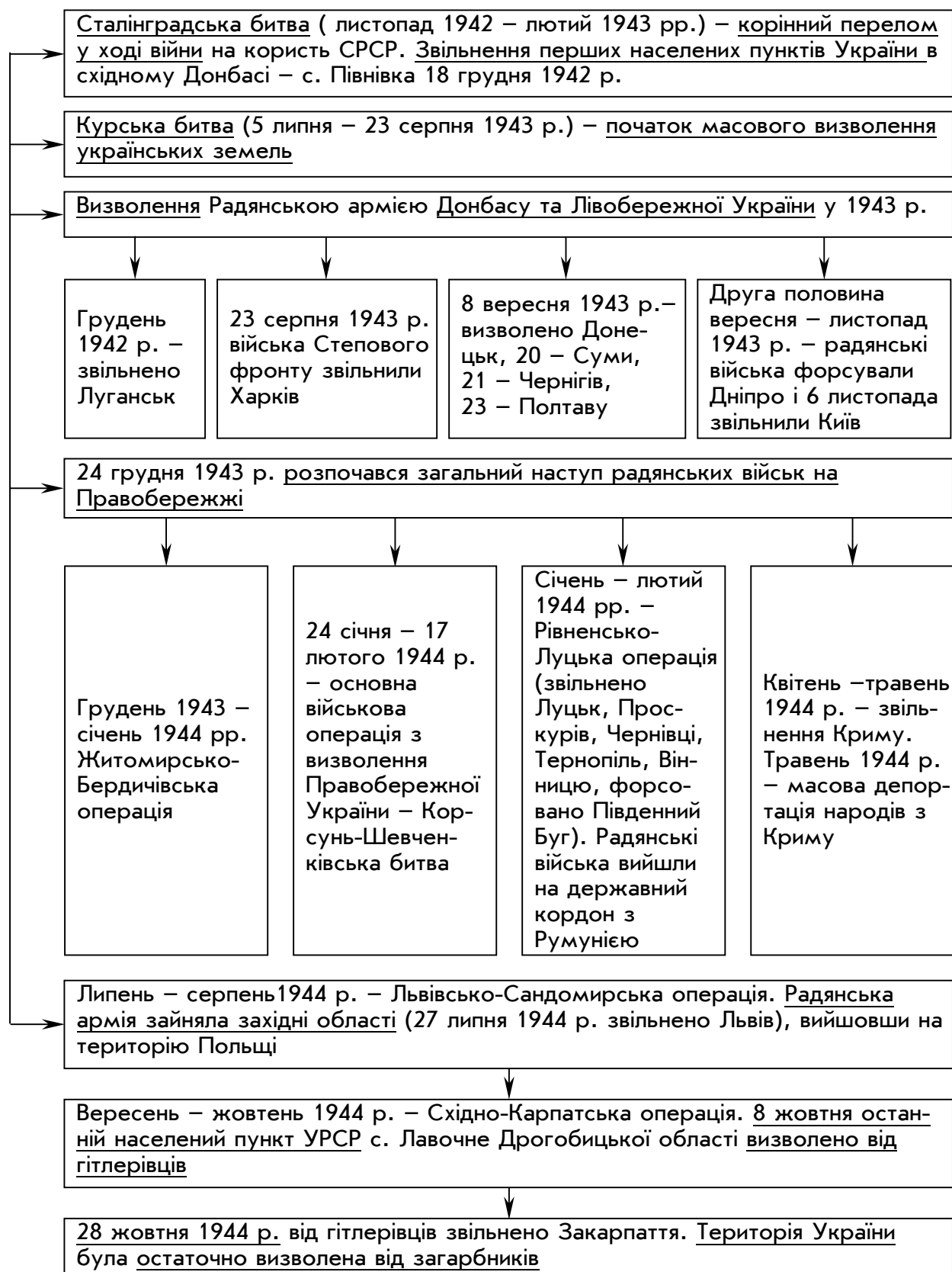

Рис. 4.5.11. Внесок України в перемогу над Німеччиною та її союзниками

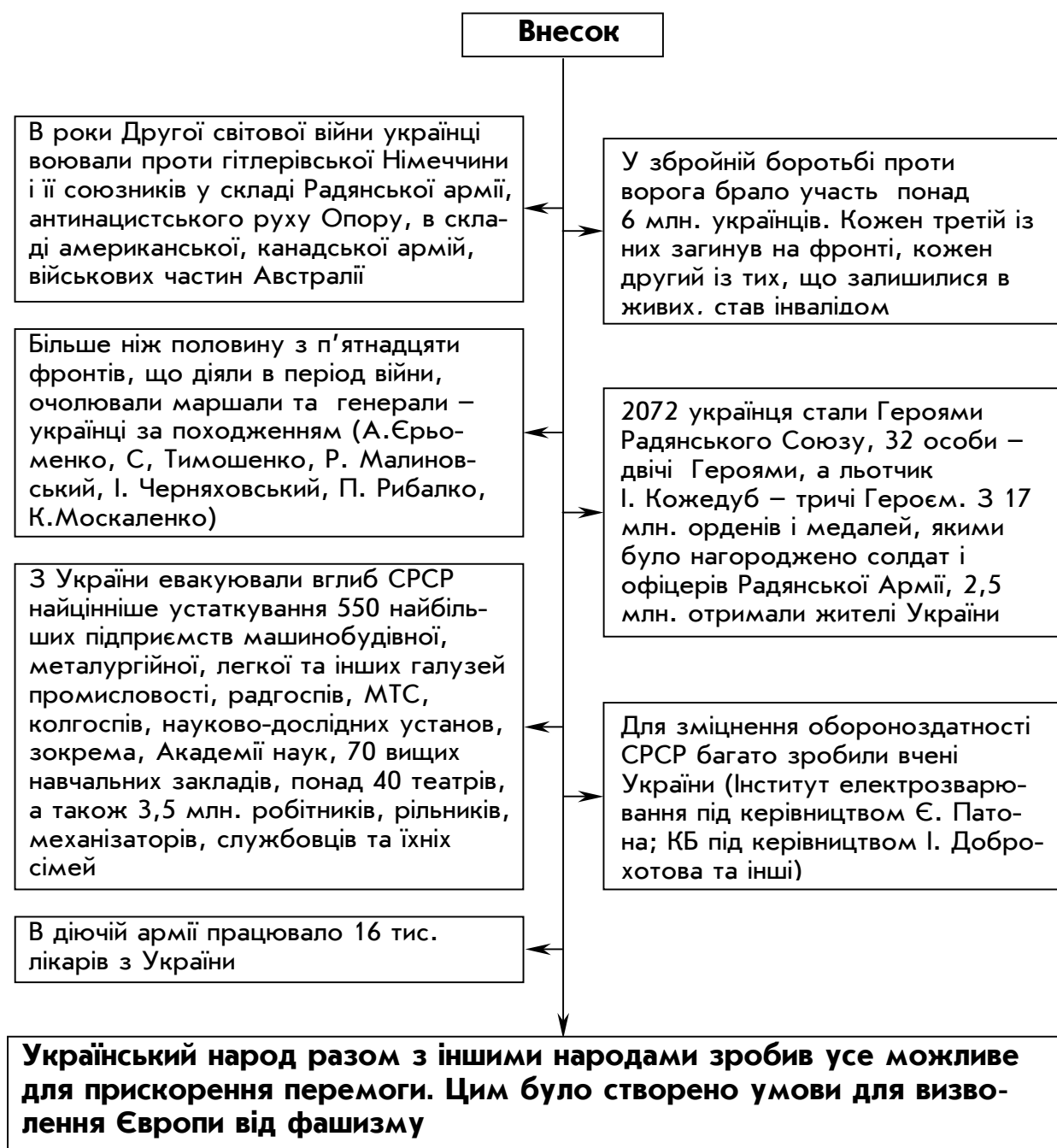
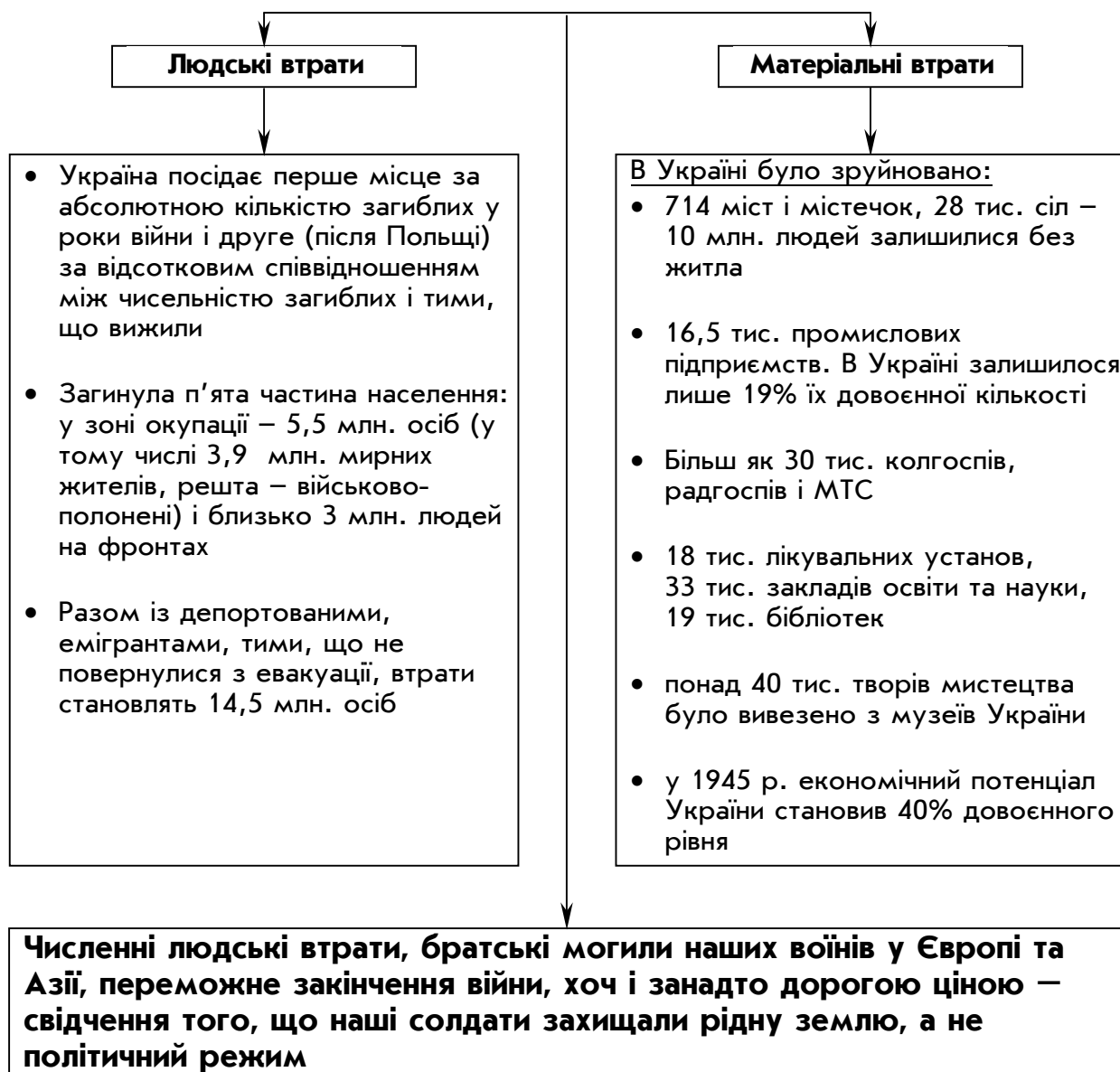

Рис. 4.5.12. Людські та матеріальні втрати України в роки Другої світової війни

4.6. Україна в роки відбудови і подальшого розвитку народного господарства (1945-1950 рр.)

Рис. 4.6.1. Територіальні зміни в Україні після Другої світової війни

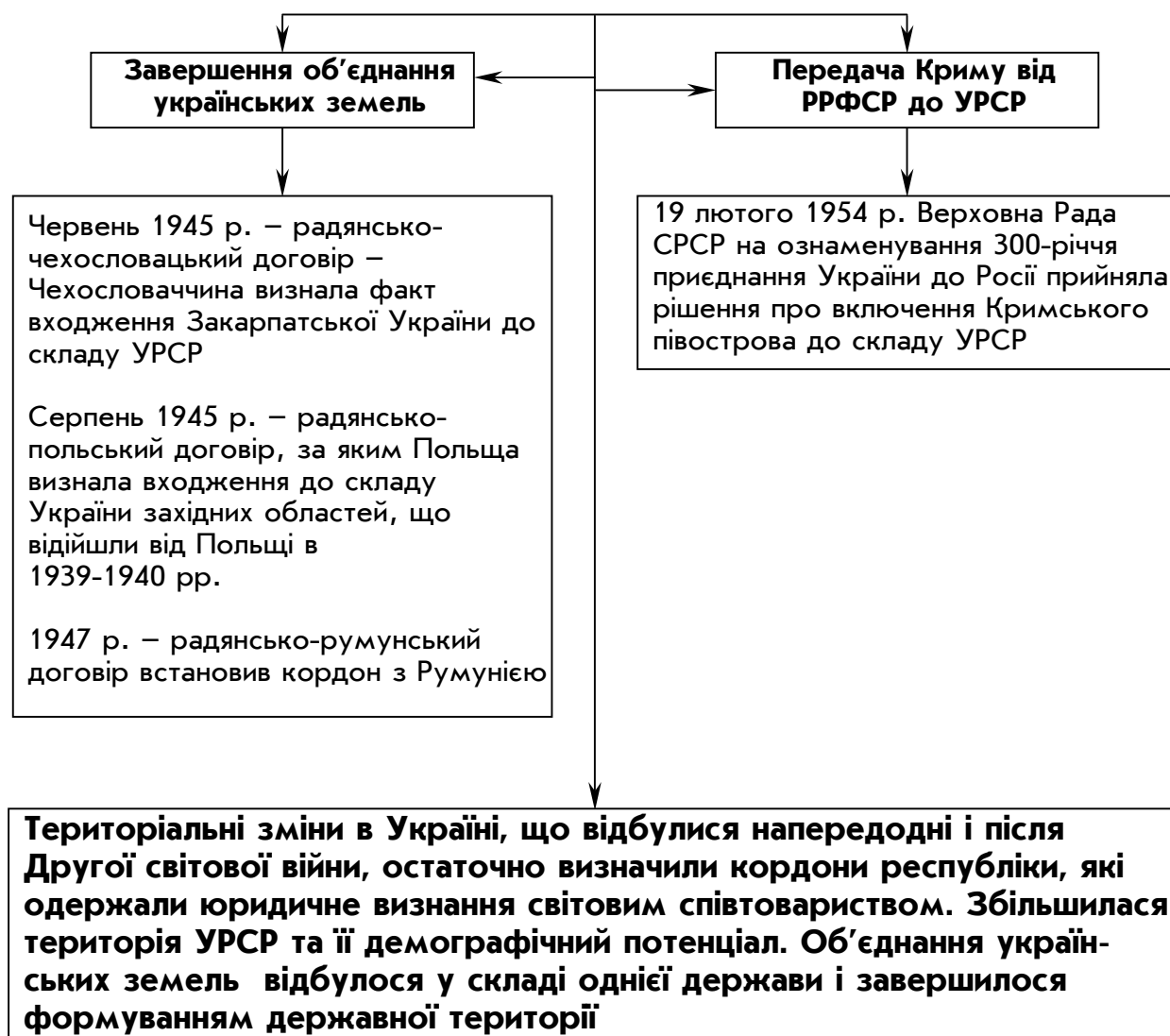

Рис. 4.6.2. Україна на міжнародній арені після II світової війни

27 січня 1944 р. перший за воєнні роки пленум ЦК ВКП (б) ухвалив пропозицію Ради народних комісарів СРСР щодо розширення прав союзних республік у сфері міжнародних відносин. 28 січня – 1 лютого 1944 р. Верховна Рада СРСР прийняла закон про перетворення Наркомату закордонних справ із загальносоюзного на союзно-республіканський

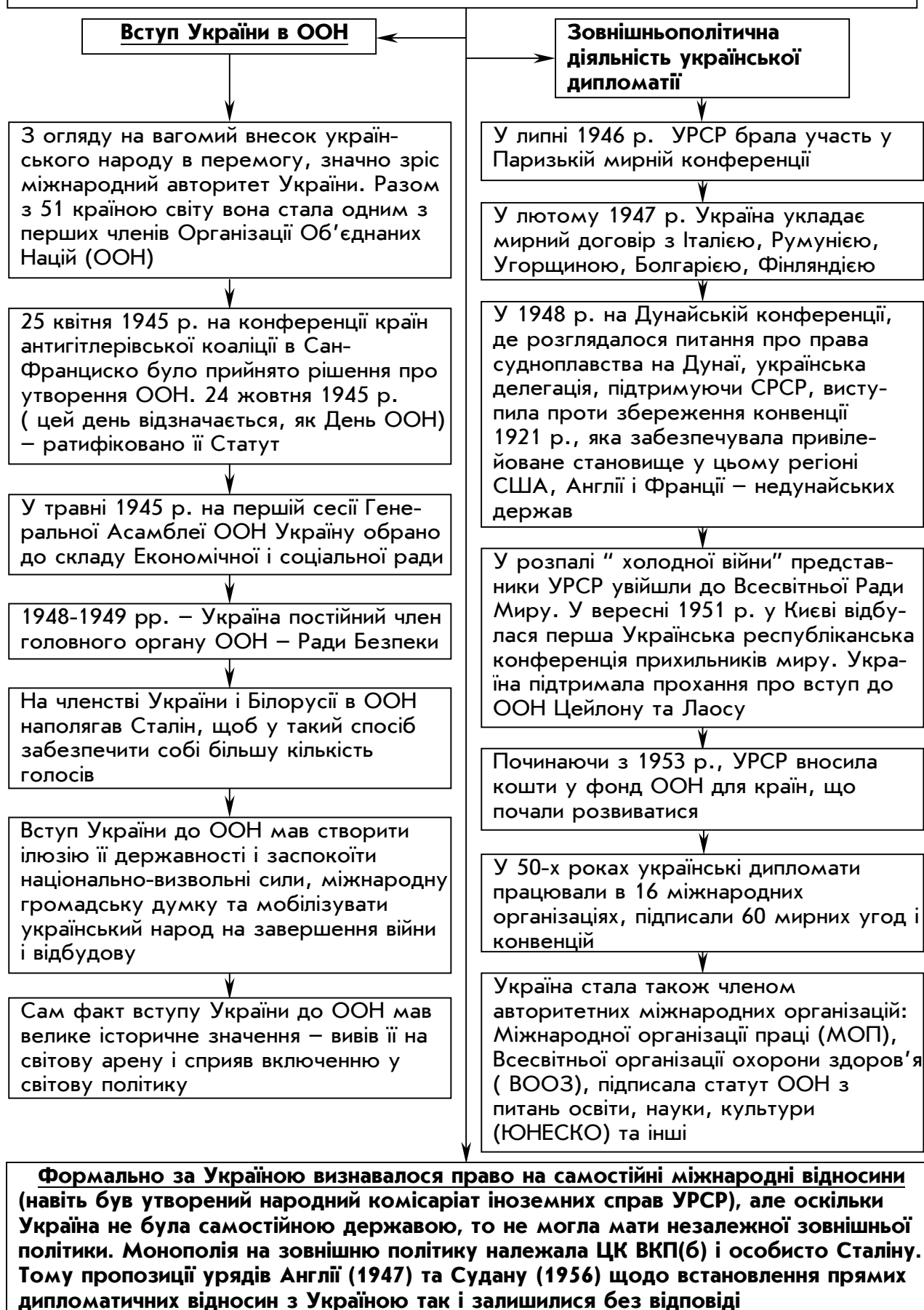

Рис. 4.6.3. Ліквідація руху Опору в західноукраїнських землях після Другої світової війни

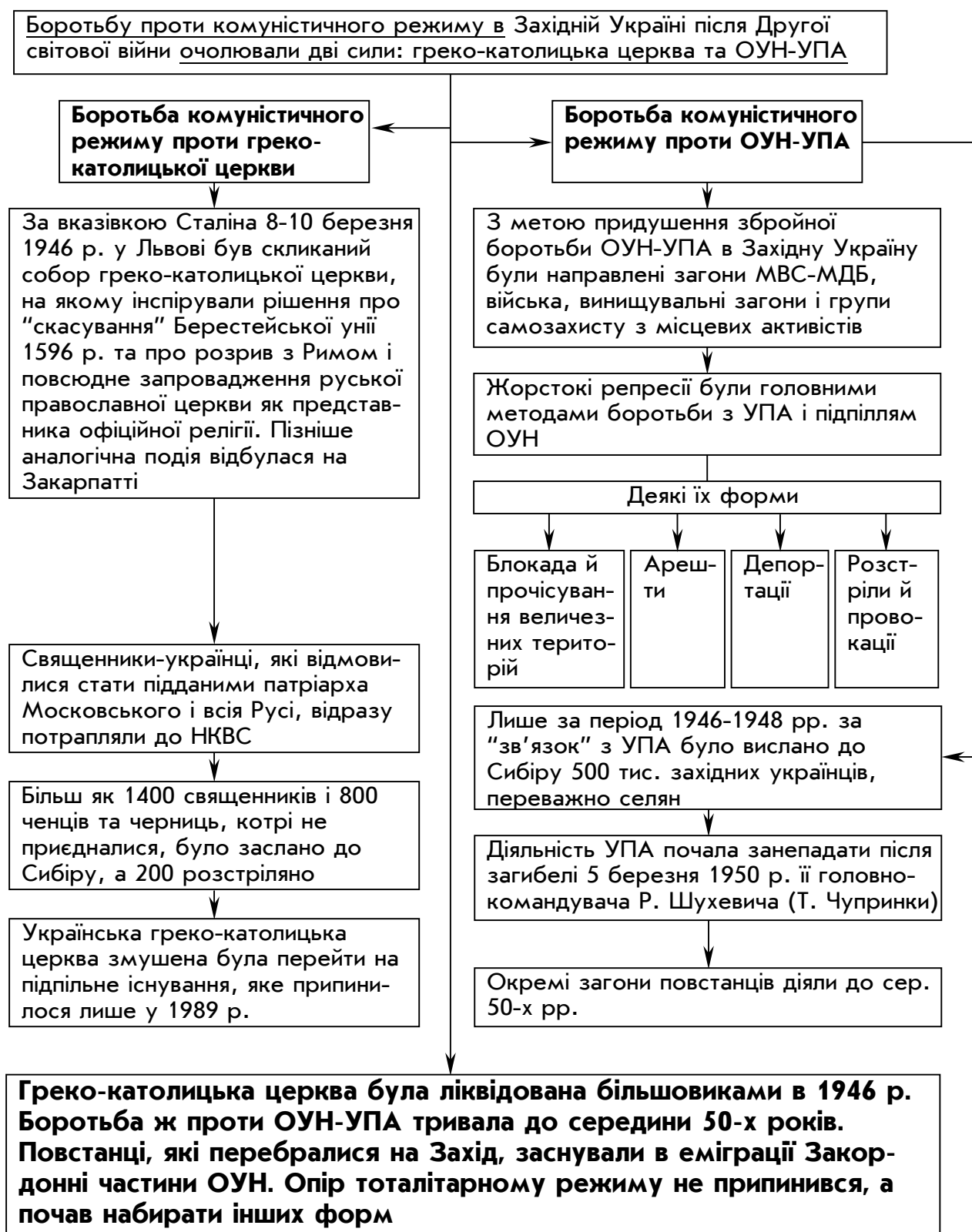

Рис. 4.6.4. Особливості відбудови народного господарства України у перші повоєнні роки

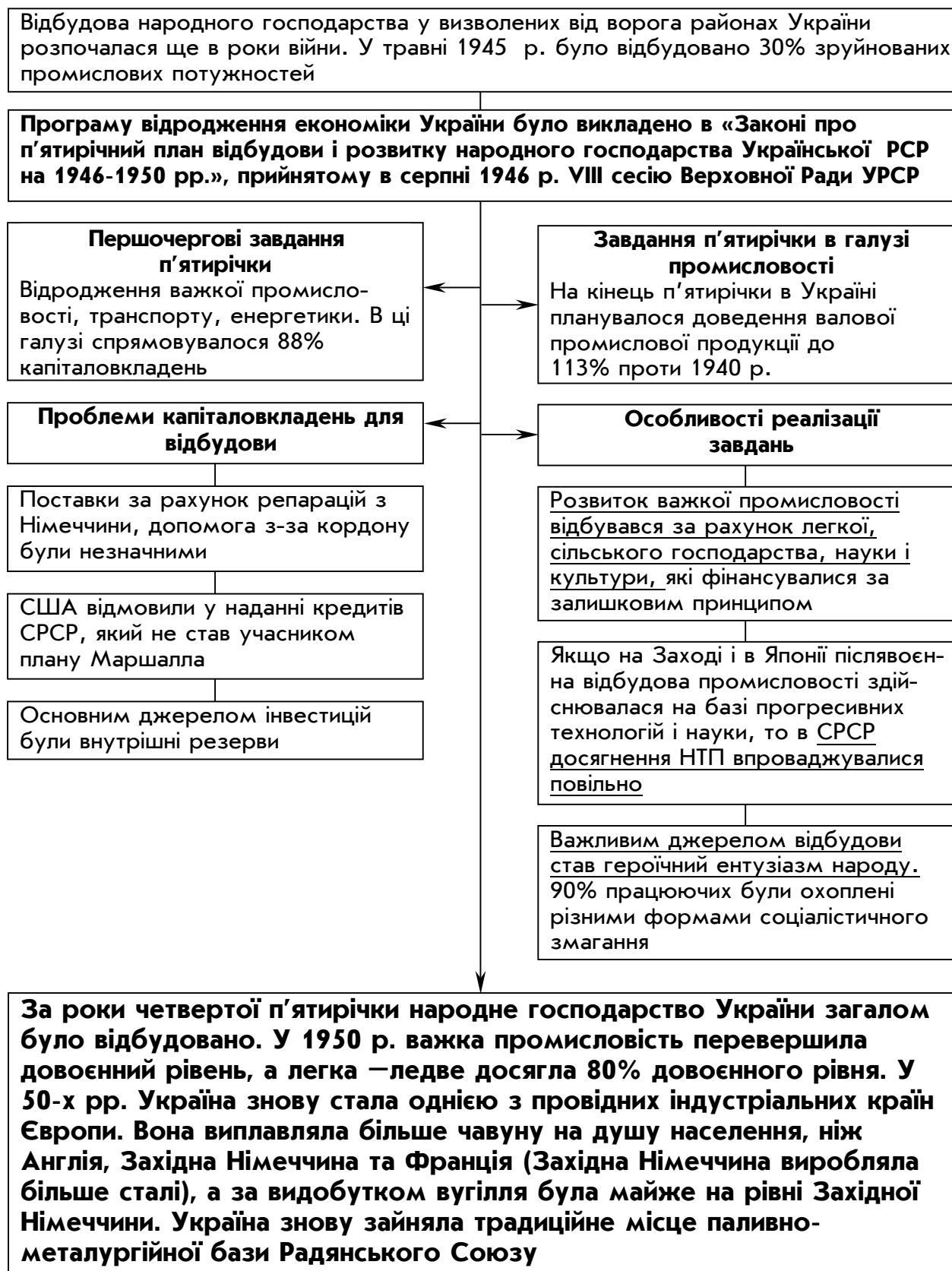

Рис. 4.6.5. Особливості відбудови сільського господарства України в роки четвертої п'ятирічки

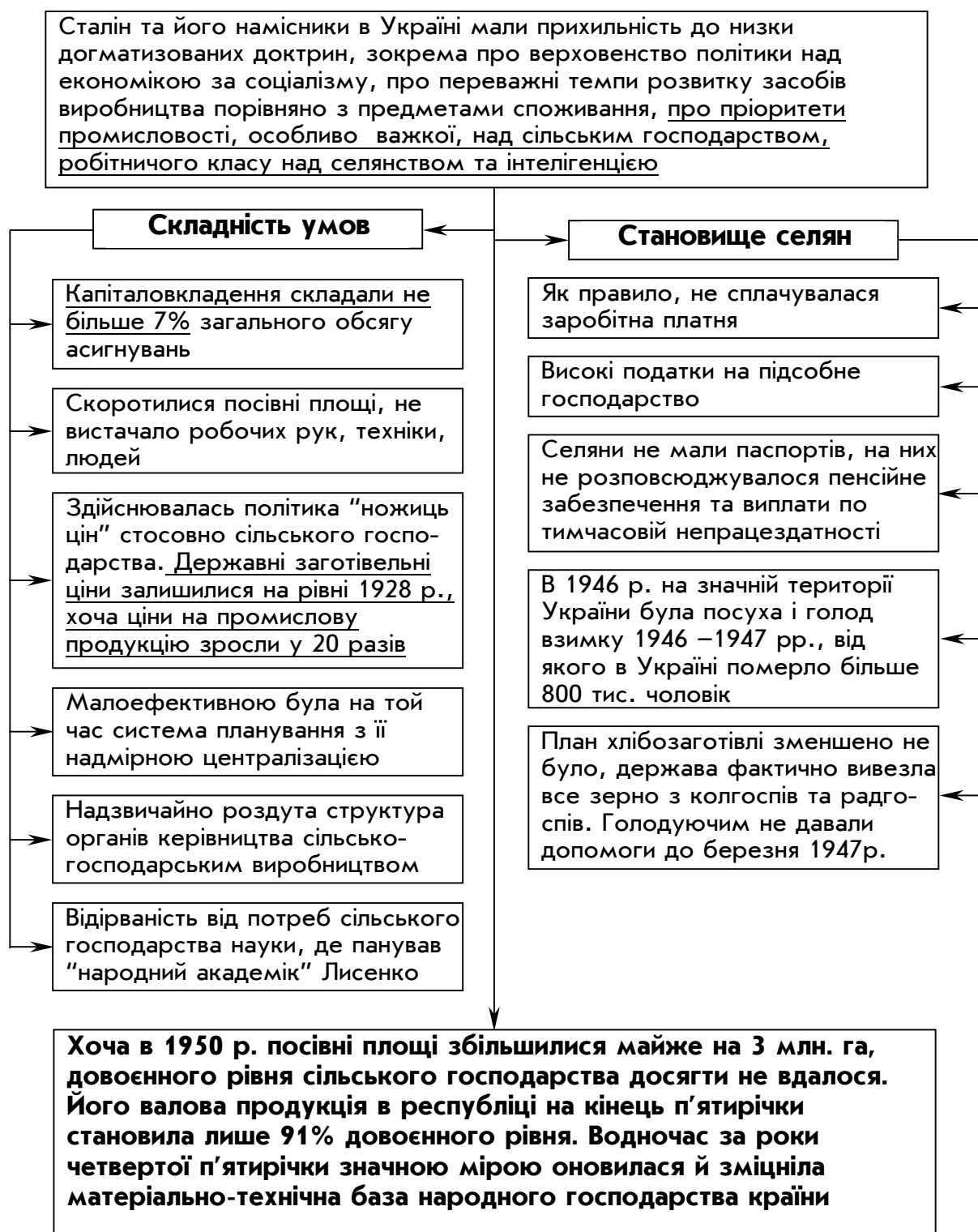
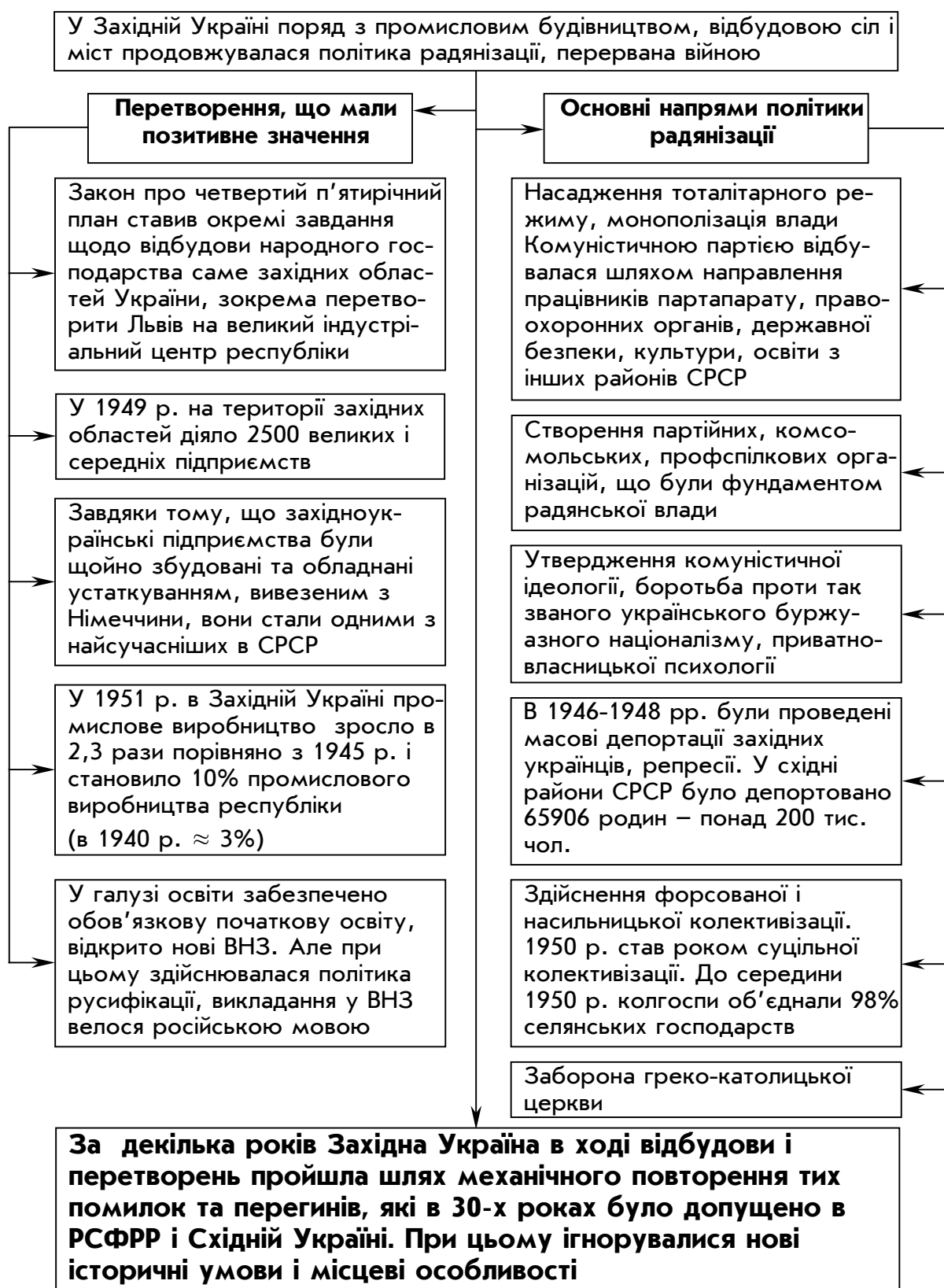

Рис. 4.6.6. Перетворення в Західній Україні в повоєнні роки (1945-1953 рр.)

4.7. Соціально-економічні і політичні процеси в Україні в др. пол. 50-х—80-х рр. XX ст.

Рис. 4.7.1. Суспільно-політичне життя України в умовах деєталінізації (1953-1964 рр.)

Смерть Сталіна 5 березня 1953 р. стала своєрідним відліком розгортання кардинальних змін, пов'язаних з діяльністю першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова. Він поклав початок деєталінізації, яка стала особливо активною і радикальною після XX з'їзду КПРС. Проте процеси оновлення почалися ще навесні 1953 р.

В 1953-1955 рр. зроблено спробу перейти від тоталітарної до авторитарної форми правління. З ініціативи Маленкова поставлено питання про необхідність "припинення політики культу особи"

XX з'їзд КПРС (лютий 1956 р.) поглибив і розширив процес лібералізації. З'їзд засудив репресивну політику сталінського режиму (це засудження було неповним, обмеженим) і проголосив курс на демократизацію суспільства

Наслідки
Припинення кампанії проти націоналізму
Певне уповільнення процесу русифікації (за помилки в проведенні національної політики в червні 1953 р. звільнено Л. Мельникова – першого секретаря ЦК КПУ. Обрано О. Кириченка – першого українця на цій посаді (1953-1957 рр.))
Відтоді першими секретарями КПУ призначалися тільки українці: М. Підгорний (1957-1962 рр.), П. Шелест (1962-1972 рр.), В. Щербинський (1972-1989 рр.)
Викрито злочинну діяльність Л.Берії та його посіпак в Україні (П. Мешика та ін.)
Часткова реабілітація жертв сталінських репресій у 1954-1956 рр. (в СРСР було реабілітовано майже 8 тис. осіб)

Наслідки
Люди отримали можливість більш вільно висловлювати свої думки
Відновилися демократичні норми діяльності КПРС (регулярне скликання з'їздів і пленумів, критика і самокритика в партії і т.п.)
Зросла роль Рад як в центрі, так і на місцях, але зберігалось верховенство партійних органів над державними
Після XX з'їзду дещо змінюється порядок проведення реабілітації безвинно репресованих. За пропозицією М.Хрущова було створено 90 спецкомісій, що розглядали справи безпосередньо в таборах
З 1956 по 1959 рр. було цілком реабілітовано 250 тис. осіб, переважно померлих
З 1962 р. Комісії по реабілітації припинили свою діяльність
Примусове виселення кримських татар, німців та інших етнічних груп з південних районів України було визнано незаконним, але їх повернення на землю батьків не дозволялося
Не поширювалася реабілітація на представників інтелігенції, свого часу притягнутих до кримінальної відповідальності за інакодумство за статтею 54 Кримінального кодексу
Паралельно з реабілітацією жертв сталінських репресій відбувалися нові політичні репресії, вносилися зміни до законодавства, які збільшували можливості влади у їх проведенні; протягом 1954-1959 рр. в Україні за антирадянську діяльність репресували 3,5 тис. чол.
Згодом склався культ самого Хрущова

Реформи в політичній сфері сприяли певній лібералізації та демократизації суспільно-політичного життя. Але вони були половинчастими і непослідовними, не торкалися основ тоталітарного режиму, залишалася монополія КПРС у всіх сферах суспільного життя. Повної демократизації суспільно-політичного життя в др. пол. 50-х – сер. 60-х рр. так і не відбулося

Рис. 4.7.2. Розширення прав союзних республік в адміністративно-політичній сфері

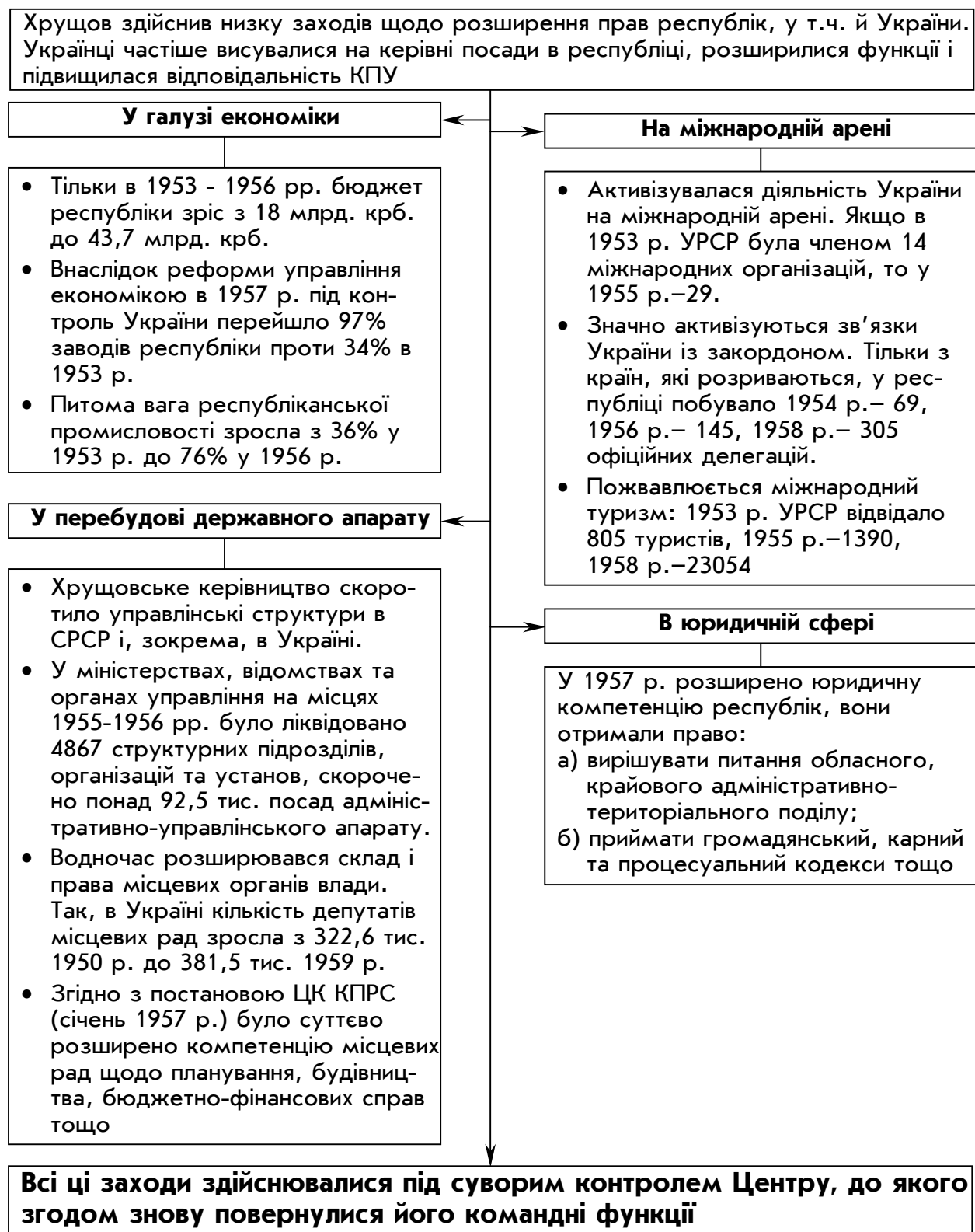
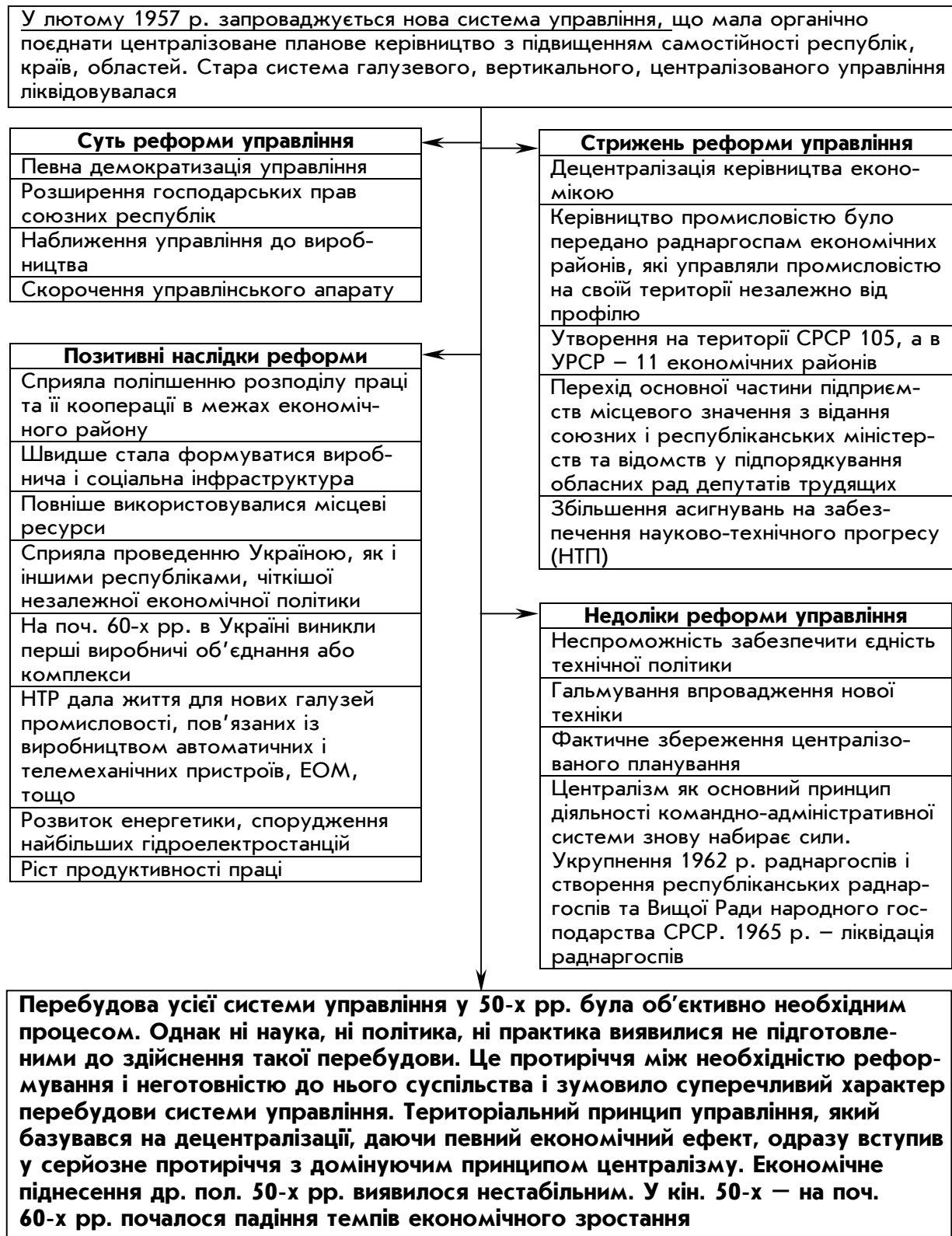

Рис. 4.7.3. Експерименти з удосконалення організації управління промисловістю в др. пол. 50-х — перш. пол. 60-х рр.

**Рис. 4.7.4. Стан сільського господарства
в період хрущовської відлиги**

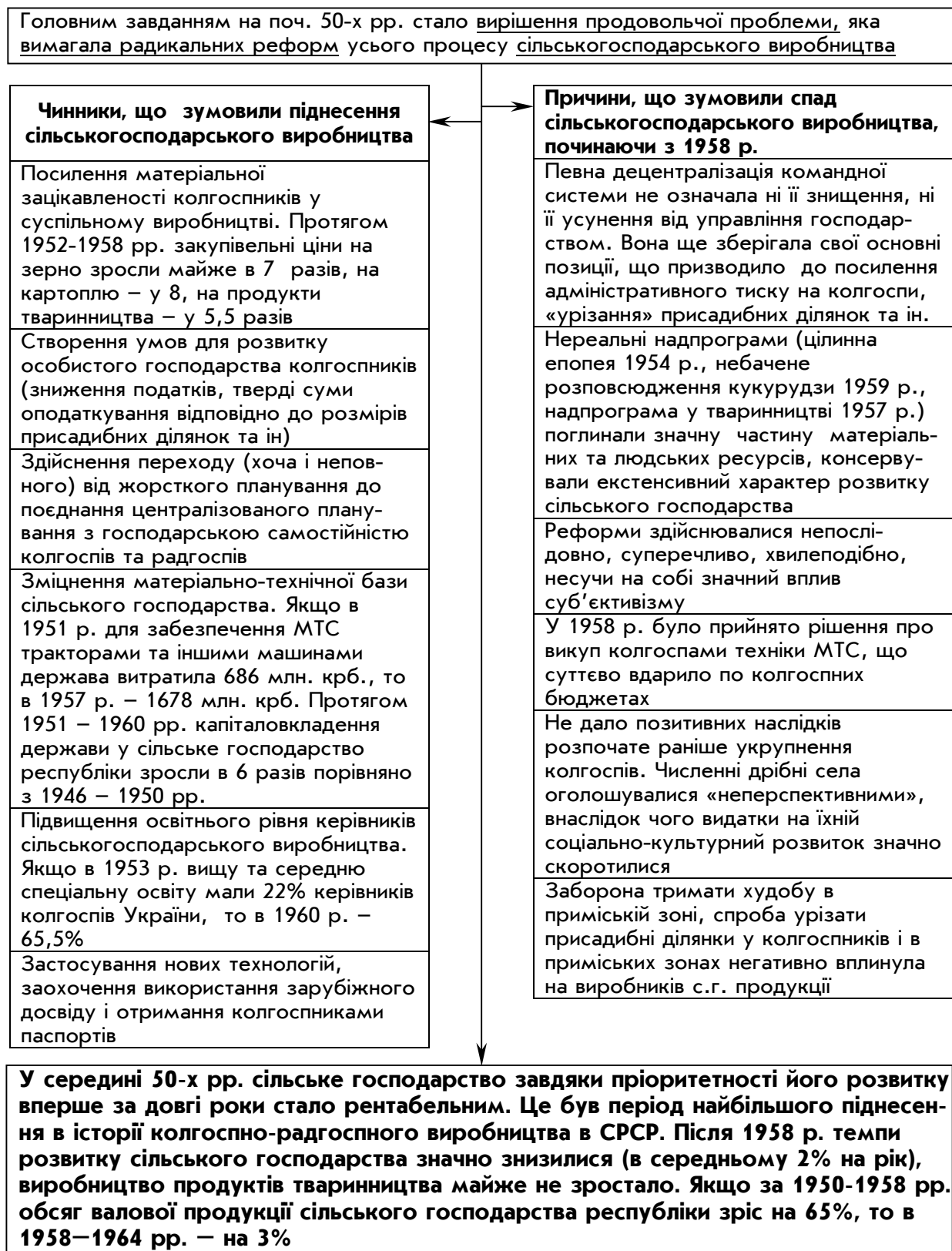

Рис. 4.7.5. Соціальні зміни в 50-х — сер. 60-х рр. XX ст.

Створена в п'ятдесяті роки економічна база сприяла зростанню добробуту населення СРСР. Так, в Україні за 1951-1958 рр. прибутки середнього робітника зросли на 230%

Заходи, що призвели до змін рівня життя населення

Після 1953 р. ліквідувалися заготівлі, основною формою постачання міст продовольством стала закупівля. Закупівельні ціни значно підвищилися, податки, якими обкладалися селяни, знизилися

Пенсійна реформа 1956 р. підвищила середній розмір пенсій за віком більше ніж удвічі, по інвалідності – у 1,5 рази. Пенсії почали виплачувати і колгоспникам

У 1957 р. ліквідовано практику державних позик, які збирали майже 10 % заробітку трудящих і були прихованою формою додаткового оподаткування населення

Зросли асигнування на охорону здоров'я, освіту, скасовувалася плата за навчання в старших класах середніх шкіл, у середніх спеціальних і вищих навчальних закладах

Було вжито деяких заходів для допомоги працюючим жінкам-матерям, зокрема створено школи-інтернати і групи подовженого дня

Серйозні зміни відбулися на селі. Поліпшенню становища сприяли щомісячне авансування колгоспників, ліквідація натуроплати, списання заборгованості з податку і поставок за попередні роки. Селяни одержали паспорти, яких фактично не мали з моменту запровадження паспортної системи 1932 р.

Збільшилися капіталовкладення в житлове будівництво, яке зводилося небаченими раніше темпами. За 1950-1960 рр. кількість збудованих квартир в містах збільшилася в 17 разів, а в сільській місцевості – в 14 разів

Було скорочено робочий день і запроваджено п'ятиденний робочий тиждень. У побут багатьох сімей увійшла нова техніка – телевізори, магнітофони, пральні машини

Проведена в 1961 р. грошова реформа негативно позначилася на життєвому рівні населення

Після посухи 1963 р. виникла продовольча криза

Соціальну політику періоду відлиги було направлено на покращання життєвого рівня радянських людей, хоча він, як і раніше, відставав від західного. Виробництво споживчих товарів, сфера послуг, громадське харчування не задовольняли зростаючі потреби населення. До того ж наприкінці 50-х — поч. 60-х рр. дедалі більше проявлялися негативні наслідки непродуманого реформаційного експериментування

Рис. 4.7.6. Дисидентський рух в Україні

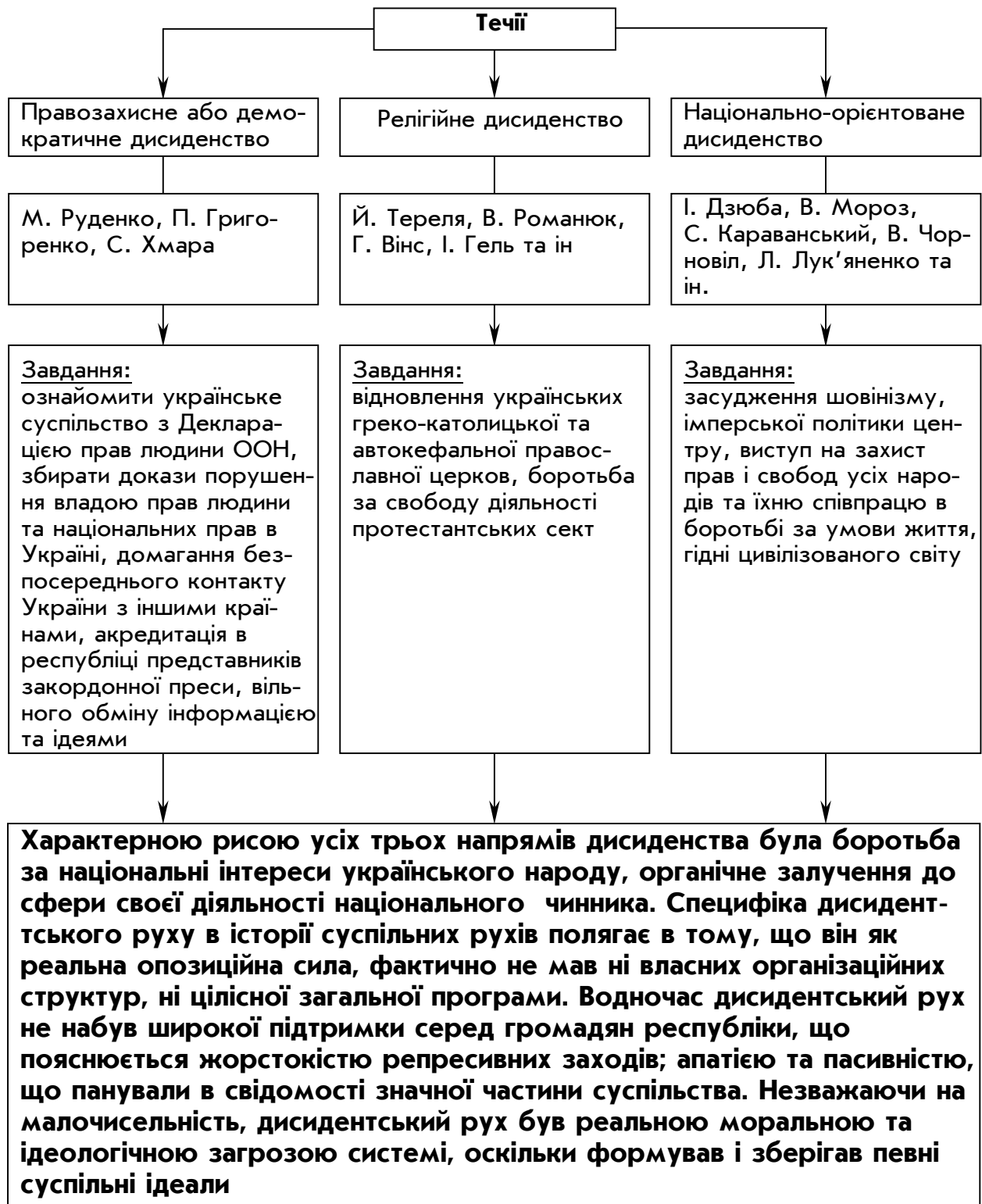

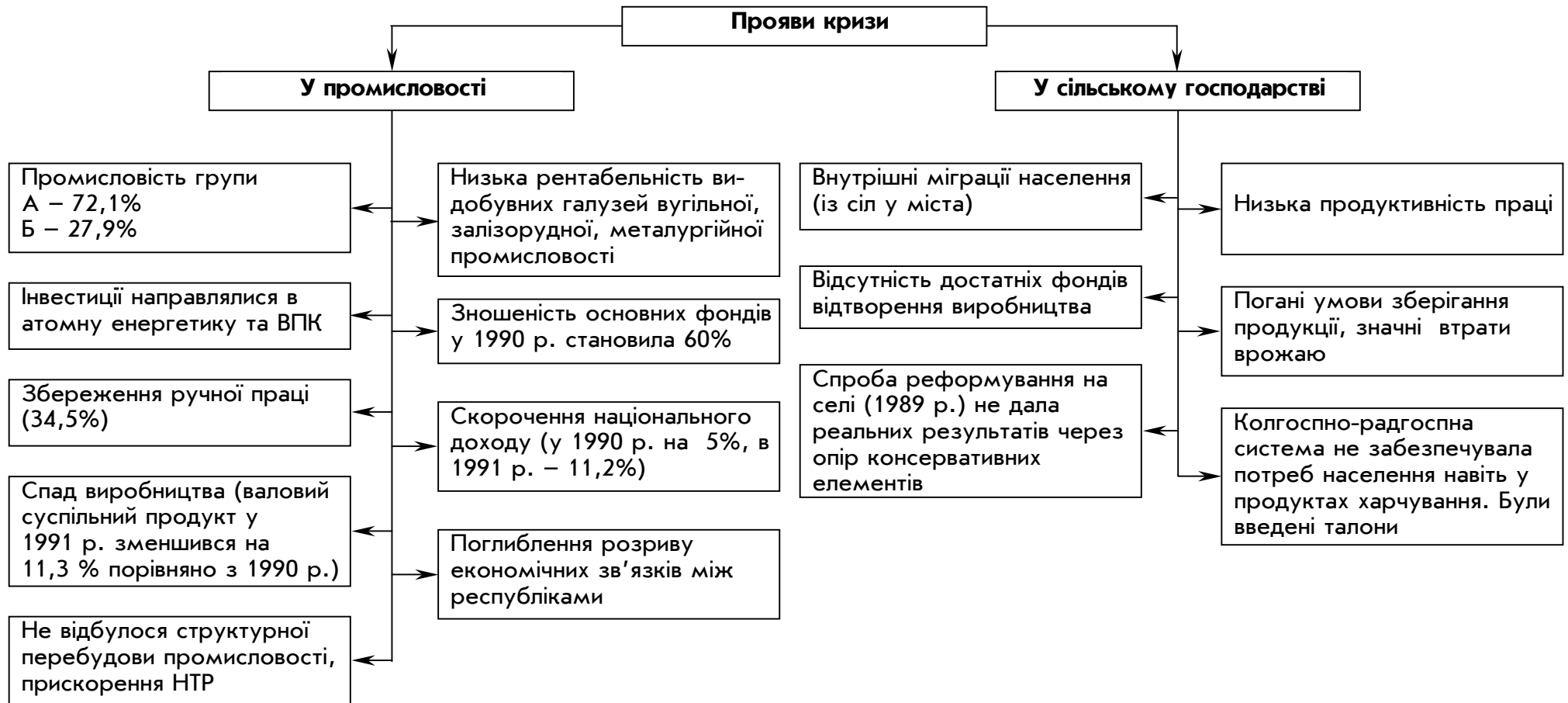
Рис. 4.7.7. Боротьба дисидентів проти радянської системи

Рис. 4.7.8. Діяльність Української Гельсінської Групи

Рис. 4.7.9. Загострення гальмівних процесів у соціально-економічному розвитку України в кін. 80-х рр. XX ст.

4.8. Україна в умовах розбудови незалежності

Рис. 4.8.1. Фактори, що сприяли появі незалежної України

Рис. 4.8.2. Структура політичної системи України

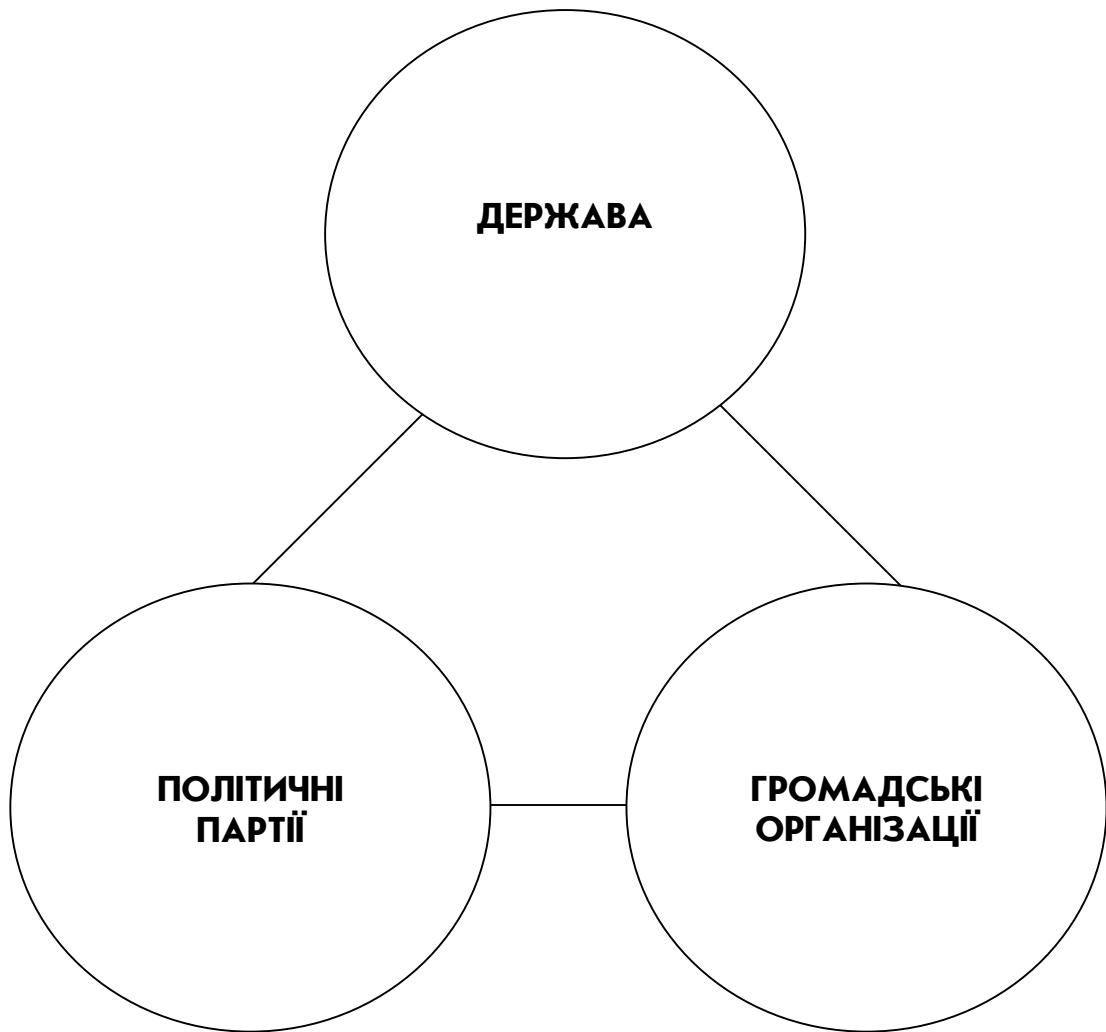

Рис. 4.8.3. Поділ державної влади в Україні

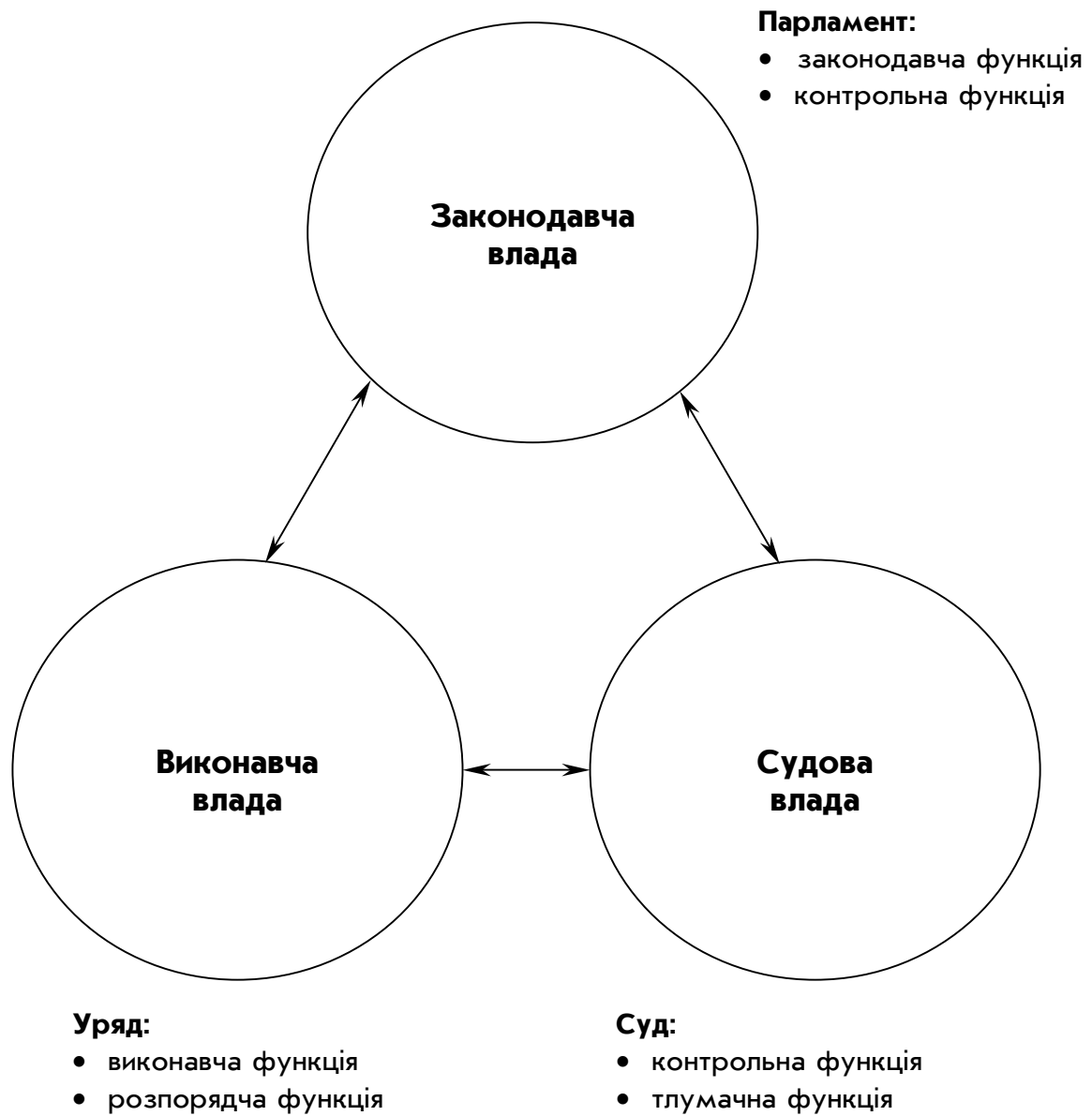

Рис. 4.8.4. Система судів загальної юрисдикції України

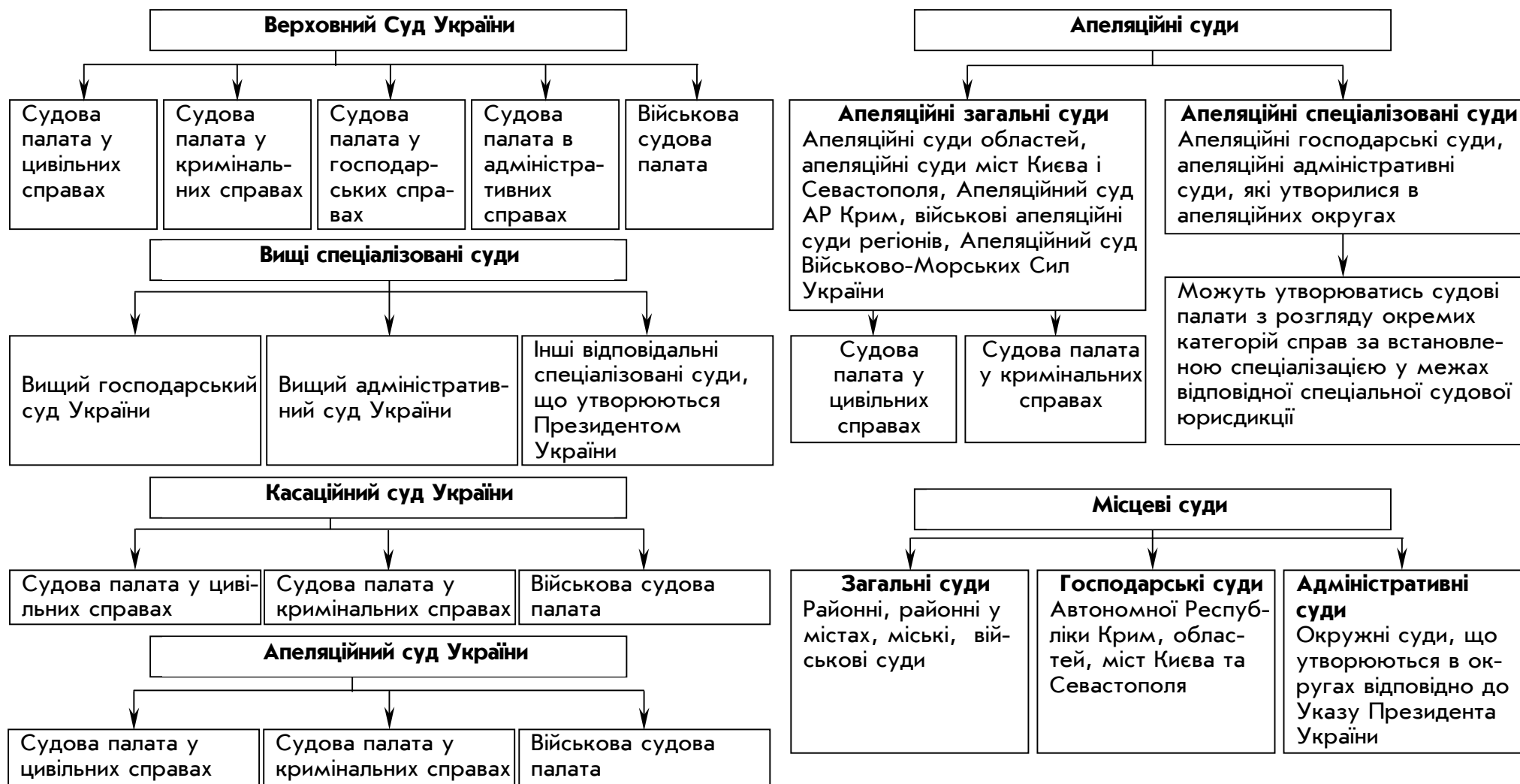

Рис. 4.8.5. Особливості формування багатопартійної системи в Україні

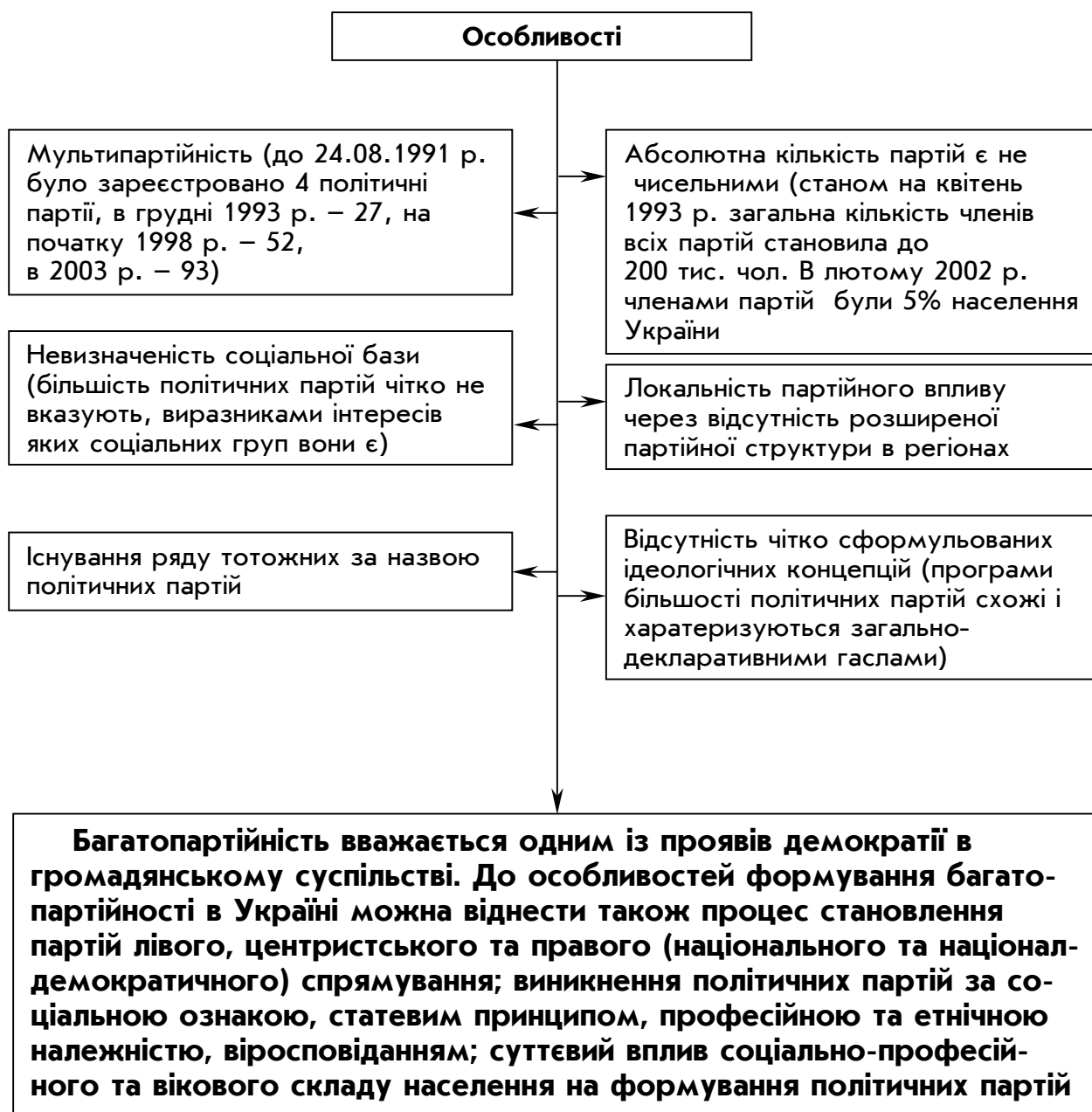
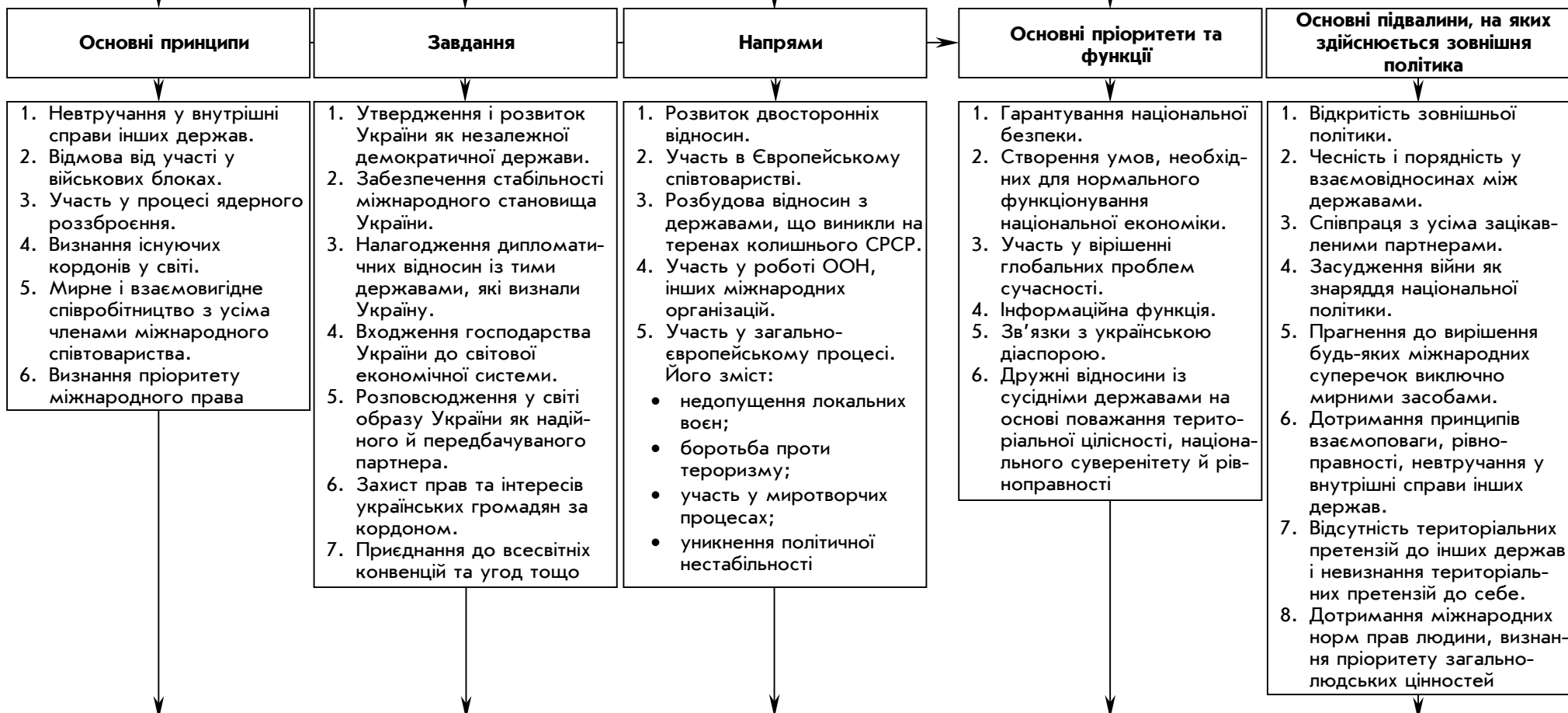

Рис. 4.8.6. Типологія політичних партій

Рис. 4.8.7. Зовнішня політика незалежної України

Концепція зовнішньої політики України викладена в Декларації про державний суверенітет (липень 1990 р.) і Акті проголошення незалежності України (серпень 1991 р.), в яких декларується й закріплюється державотворення України як суб'єкта міжнародного права, що будує свої відносини з іншими державами, керуючись міжнародно-правовими нормами й принципами. Базовим документом зовнішньої політики є "Основні напрямки зовнішньої політики України" (липень 1993 р.). В цьому документі визначено базові національні інтереси країни, обґрунтовані засади та пріоритети її зовнішньої політики. Основні принципи зовнішньої політики України знайшли своє втілення в Конституції України (стаття 18), Законі "Про основи національної безпеки України" (19 червня 2003 р.)

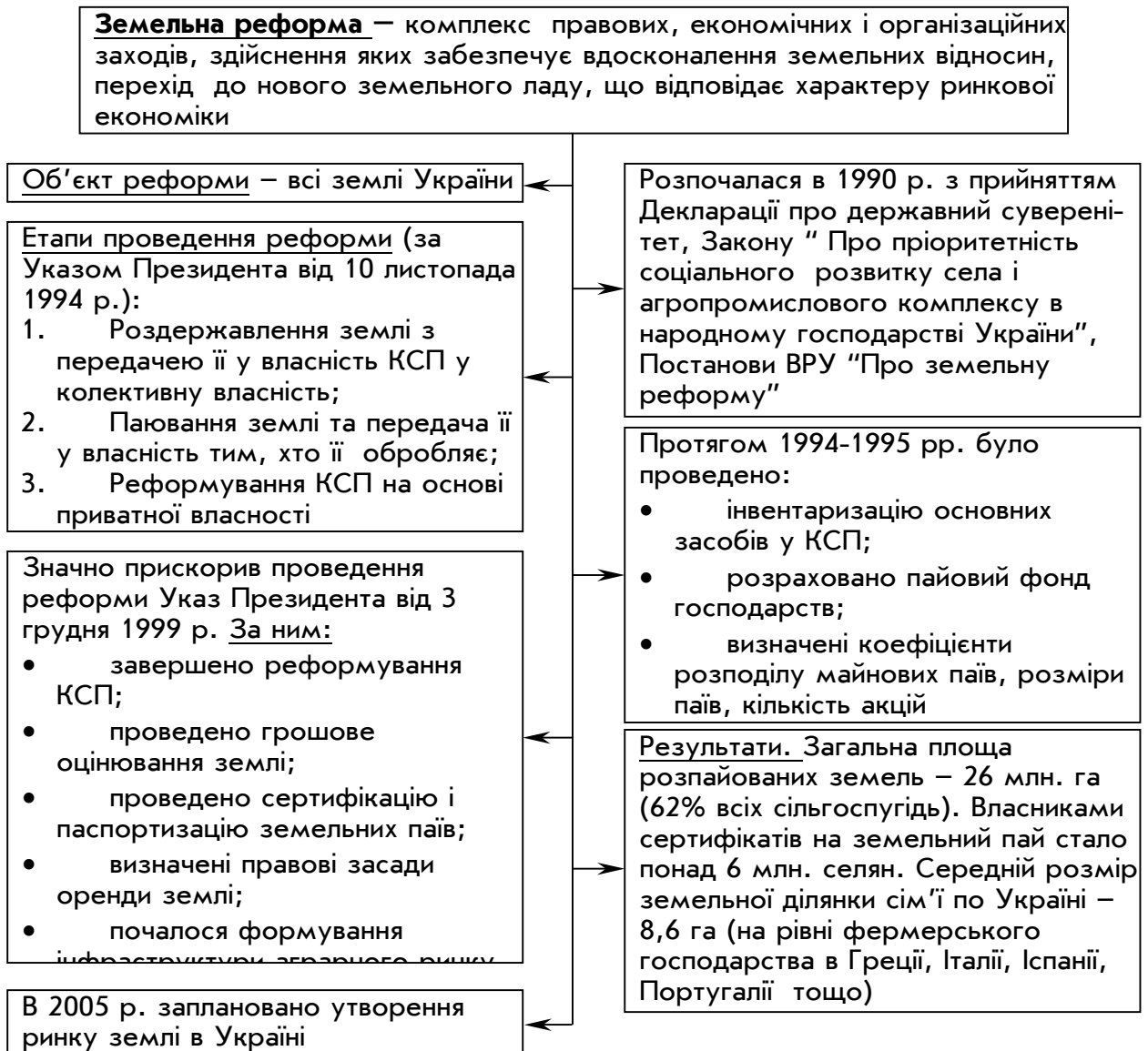
З прийняттям Конституції України завершено формування правових засад зовнішньої політики держави, яка спрямована на утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави. Україна спирається на власні фундаментальні загальнонаціональні інтереси, а саме: стратегічні та геополітичні, пов'язані з національною безпекою України та захистом її політичної незалежності; економічні, пов'язані з інтегруванням економіки України у світове господарство; регіональні, субрегіональні, локальні

4.9. Сутність та основні напрями сучасної аграрної реформи

Рис. 4.9.1. Агропромисловий комплекс України: структурна модель політики (1991-1999 рр.)

Рис. 4.9.2. Проведення земельної реформи в незалежній Україні

Таб. 4.9.3. Законодавчі засади проведення земельної реформи в Україні (1990-2005 рр.)

1.	Земельний кодекс України (18 грудня 1990 р.; нова редакція – Закон України від 13 березня 1992 р.)
2.	Постанова Верховної Ради Української РСР "Про земельну реформу" (зі змінами та доповненнями) 18 грудня 1990 р.
3.	Закон України "Про господарські товариства" (зі змінами та доповненнями) 19 вересня 1991 р.
4.	Закон України "Про власність" (зі змінами та доповненнями) 7 лютого 1991 р.
5.	Закон України "Про форми власності на землю" 30 січня 1992 р.
6.	Закон України "Про колективне сільськогосподарське підприємство" (зі змінами та доповненнями) 14 лютого 1992 р.
7.	Постанова Верховної Ради України " Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі" 13 березня 1992 р.
8.	Закон України "Про плату за землю" (зі змінами та доповненнями) 3 липня 1992 р.; нова редакція – Закон України від 19 вересня 1996 р.
9.	Закон України "Про селянське (фермерське) господарство" (зі змінами та доповненнями) 22 червня 1993 р.
10.	"Порядок передачі земельних ділянок у приватну власність громадянам України" 15 лютого 1993 р. (затверджено в наказі Держкомзему України за № 10)
11.	Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва" 10 листопада 1994 р.
12.	Указ Президента України "Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям" 8 серпня 1995 р.
13.	" Методичні рекомендації щодо паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям" 20 лютого 1996 р. (затверджено в наказі Держкомзему України за №11)
14.	"Методичні рекомендації щодо порядку передачі земельної частки (паю) в натурі із земель колективної власності членам колективних сільськогосподарських підприємств і організацій" 4 червня 1996 р. (затверджено в спільному наказі Держкомзему, Міністерства сільського господарства і продовольства України, Української академії аграрних наук за № 47/172/48)
15.	"Про порядок посвідчення договорів відчуження земельних ділянок та права на земельну частку (пай), посвідченого сертифікатом" 6 червня 1996 р. (затверджено в спільному наказі Мініюсту України та Держкомзему України за № 14/5/48 зі змінами та доповненнями)
16.	Конституція України 28 червня 1996 р.
17.	Закон України "Про оренду землі" (зі змінами та доповненнями) 6 жовтня 1998 р.
18.	Указ Президента України " Про невідкладні заходи щодо реформування аграрного сектору економіки" 3 грудня 1999 р.
19.	Постанова Кабінету Міністрів України "Про порядок викупу земельних ділянок громадянами (понад норму, яка приватизується безкоштовно) для ведення селянського (фермерського) або особистого підсобного господарства" 24 січня 2000 р.
20.	Указ Президента України "Про забезпечення економічних інтересів і соціального захисту працівників соціальної сфери села та вирішення окремих питань, що виникли в процесі проведення земельної реформи" 12 квітня 2000 р.
21.	Указ Президента України "Про основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 рр." 30 травня 2001 р.
22.	Земельний кодекс України 25 жовтня 2001 р.
23.	Закон України "Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)" 18 січня 2001 р.
24.	Закон України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 рр." 18 січня 2001 р.
25.	Закон України "Про оцінку земель" 11 грудня 2005 р.
26.	Закон України "Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (посів)" 5 червня 2004 р.
27.	Постанова Кабінету міністрів України "Про затвердження Типового договору оренди землі" 3 березня 2004 р.

**Таб. 4.9.4. Зміни в структурі сільськогосподарських підприємств
(станом на 1 квітня 2002 р.)**

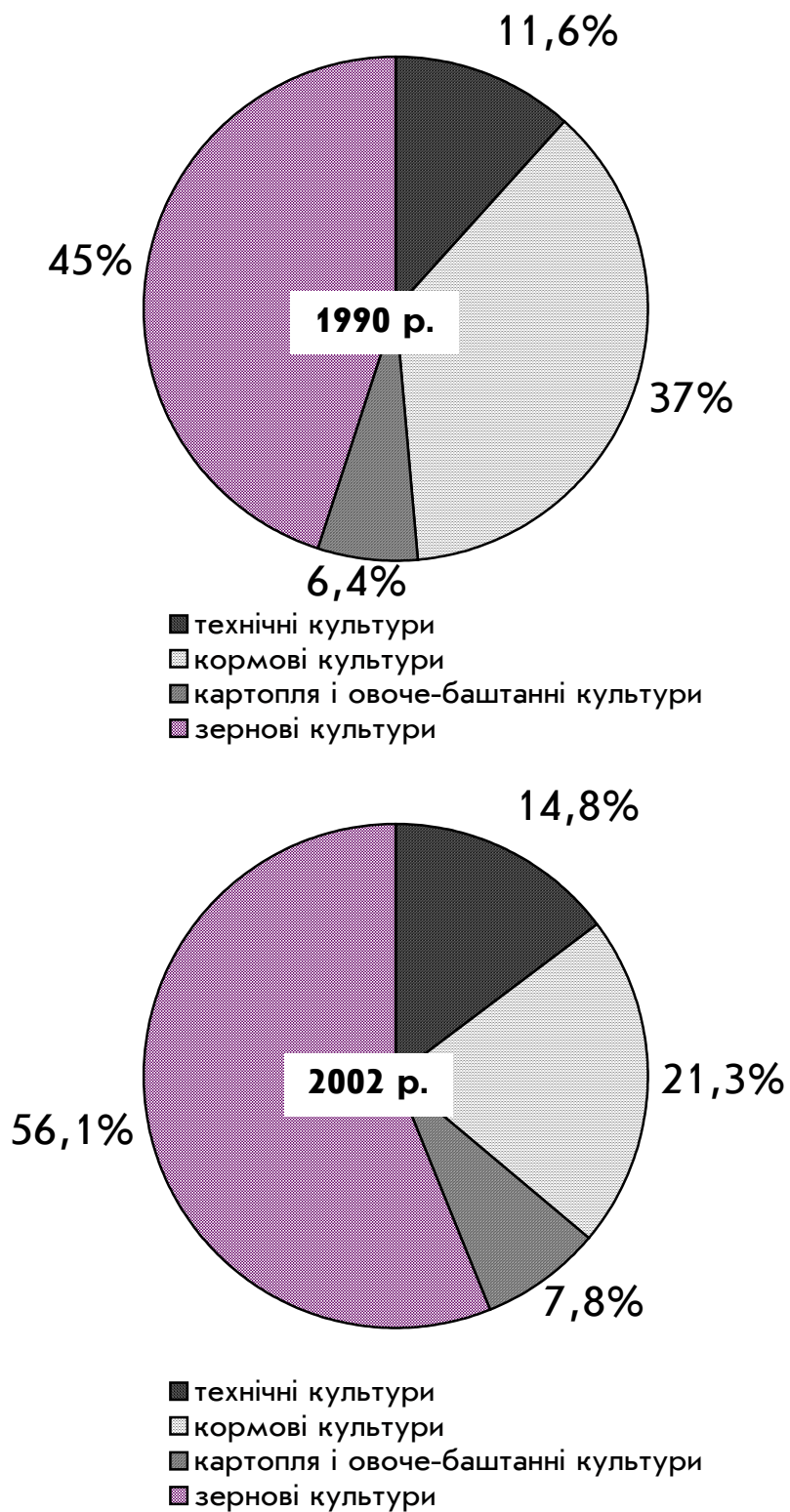
Назва підприємства	Кількість	У % від кількості колишніх КСП
Селянські (фермерські) господарства	492	4,5
Приватні підприємства	2216	21,3
Господарські товариства	4963	47,5
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	2745	26,4

Внаслідок реформування не сталося значного подрібнення земельно-майнових комплексів (колишні КСП). Кількість новостворених господарств лише на 142 одиниці перевищувала кількість колишніх колективних сільгосппідприємств, інші ж реорганізувалися (на 1 квітня 2001 р.). Тільки 7% земель КСП, що підлягали реформуванню, виділено з масивів, передано в оренду або приєднано до присадибних ділянок

Таб. 4.9.5. Категорії земель України за характером їх використання

Категорії земель	Площа (тис. га)	Відсотки
Загальний земельний фонд України	60354,8	100,0
Землі, які можуть бути приватизовані, всього	44221,4	73,3
<u>У тому числі:</u>		
• Земельні ділянки недержавних сільськогосподарських підприємств	36348,9	60,2
• Земельні ділянки селянських (фермерських) господарств та ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	1309,7	2,2
• Земельні ділянки особистих підсобних господарств та для садівництва	2863,6	4,6
• Присадибні земельні ділянки та земельні ділянки для дачного і гаражного будівництва	1668,8	2,8
• Земельні ділянки багатоповерхової житлової забудови	98,8	0,2
• Земельні ділянки громадської забудови	461,0	0,8
• Земельні ділянки промислових підприємств	404,0	0,7
• Землі запасу та землі населених пунктів, не передані у власність і не надані в користування	1066,6	1,8
• Землі, що не підлягають приватизації, всього	16133,4	26,7

Рис. 4.9.6. Структура посівних площ основних сільськогосподарських культур (господарства всіх категорій; відсотків до загальної площі)

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Абетка української політики.: Довідник / М.Томенко (кер.), Л.Бадешко, В.Гребельник. – К.: Смолоскипи, 2002. – 368 с.
2. Аркас М.М. Історія України - Русі. – К.: Вища шк., 1990. – 456 с.
3. Бойко О.Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навч. закладів. – 2-ге вид., допов. – К.: Академвидав, 2004. – 655 с.
4. Борисенко В.Й. Курс української історії: 3 найдавніших часів до ХХ століття: Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1996. – 616 с.
5. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К.: Вища шк., 1994. – 539 с.
6. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. – К.: Наук. думка, 1991.
7. Губарев В.К. Історія України: Довідник. – Донецьк: ТОВ ВКФ "БАО", 2004. – 624 с.
8. Діденко В.В., Коломієць С.С. Історія України: Курс лекцій. – К.: ВАТ "Книжкова друкарня наукової книги", 1999. – 295 с.
9. Довідник з історії України. – К.: Генеза, 2001. – 1135 с.
10. Дорошенко Д.І. Нарис історії України. – Львів: Світ, 1991. – 573 с.
11. Єфименко О.Я. Історія України та її народу. – К.: Мистецтво, 1992. – 254 с.
12. Історія України : Навчальний посібник / За ред. В.А.Смолія. – К. : Альтернативи, 1997. – 416 с.
13. Історія України: Посібник /За ред. Т.Д.Темка, Л.С.Тупчієнка. – К.: Академія, 2002. – 480 с.
14. Історія України: Документи і матеріали /Укл. В.Король. – К.: Академія, 2002. – 448 с.
15. Історія України: Нове бачення : В 2 т. / За ред. В.А.Смолія. – К.: Україна, 1995-1996. – Т.1. – 350с.; Т.2. – 494 с.
16. Історія України: Хрестоматія: В 2 ч. – 2-ге вид. перероб. і допов. / Упор. С.М.Клапчук. – К.: ІЗМН, 1996. – Ч.1. – 372 с.; Ч.2. – 336 с.
17. Кремень В.Г., Ткаченко В.М. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації : Навчальний посібник для студ. вищих навч. закладів - К. : ДрУк, 1999. - 446с.
18. Крип'якевич І.П. Історія України. – Львів: Світ, 1993. – 519 с.
19. Лановик Б.Д., Лазарович М.В. Історія України: Навчальний посібник. – К.: Знання – Прес, 2001. – 628 с.
20. Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991-2000 рр.) – К.: Альтернативи, 2000. – 360 с.
21. Литвин В.М., Мордвинцев В.М., Слюсаренко А.Г. Історія України: Навчальний посібник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 670 с.
22. Новітня історія України (1900-2000): Підручник / А.В.Слюсаренко, В.І.Гусєв, В.М.Литвин та ін. – К.: Вища шк., 2002. – 719 с.
23. Остафійчук В.Ф. Історія України. Сучасне бачення: Навчальний посібник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 348 с.
24. Політична історія ХХ століття: Навчальний посібник. – 2-ге вид. перероб. і допов. /В.Ф.Салабай, Л.О.Панчук, Л.А.Титаренко та ін. – К.: КНЕУ, 2001. – 376 с.
25. Рибалка І.К. Історія Української РСР. Дорадянський період. – К.: Вища шк., 1978. – 600 с.
26. Світлична В.В. Історія України: Начальний посібник для студентів вищих навчальних закладів – К.: Каравела , 2004. – 408 с.
27. Семененко В.І., Радченко Л.О. Історія України з прадавніх часів до сьогодення, вид. 3-тє, виправлене і доповнене. – Х.: Торсінг, 2003. – 480 с.
28. Субтельний О. Україна. Історія. – К.: Либідь, 1993. – 717 с.
29. Толочко П.П. Київська Русь. – К.: Абрис, 1996. – 360 с.
30. Толочко П.П., Крижицький С.Д., Мурзін В.Ю. Давня історія України. – К.: Либідь, 1994. – Кн. 1. – 235 с.
31. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності. – К.: Либідь, 1999. – 478 с.
32. Шокалюк О.І. Історія України: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 276 с.
33. Юрій М.Ф. Історія України: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 252 с.

Навчально-довідкове видання

Ісакова Наталія Петрівна
Кропивко Олена Михайлівна
Паламарчук Ніна Іванівна

Історія України

(в схемах і таблицях)

Дизайн
Комп'ютерна верстка

С.М. Бойко
Н.В. Прус

Підписано до друку 19.05.2005.
Умовн. друк. арк. 25,5.
Тираж 1000 прим.
Замовлення №164

© Науково-методичний центр аграрної освіти
Міністерства аграрної політики України
03151, Київ - 151, вул. Смілянська, 11,
тел.: 242-35-68,
e-mail: smcae@smcae.kiev.ua
www.smcae.kiev.ua

© Видавнича дільниця Наукметодцентру
всі права захищені, не підлягає копіюванню
03151, Київ - 151, вул. Смілянська, 11